

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

AVRUPA'DA SON YAZ

1914'teki Büyük Savaşı Kim Başlattı?

DAVID FROMKIN

ALFA TARİH

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

AVRUPA'DA SON YAZ
1914'teki Büyük Savaşı Kim Başlattı?

DAVID FROMKIN

Boston Üniversitesinde tarih profesörüdür. History Book Club'ın okunmasını önerdiği eserler arasında yer alan *In the Time of the Americans* ve en çok satan yerli kitaplar listesine giren, aynı zamanda hem National Book Critics Circle Award hem de Pulitzer Ödülü finalist olan, *The New York Times Kitap Dergisi* tarafından 1989'da "Yılın En İyi Kitapları" listesine alınan ilk on üç eser arasında yer almayı başaran *Barışa Son Veren Barış* kitaplarının yazarıdır. New York'ta yaşamaktadır. Diğer kitapları: *The Way of the World*, *Kosovo Crossing*, *In the Time of the Americans*, *A Peace to End All Peace*, *The Independence of Nations*, *The Question of Government*.

AHMET ŞÜKRÜ DURUKAN

1944'de Ankara'da doğdu. İlkokulu ABD'de, orta ve lise eğitimini TED Ankara Kolejinde yaptı. Perugia Yabancılar Üniversitesinde "İtalyan Dili ve Edebiyatı" kurslarını bitirdi ve Roma Mimarlık Fakültesine devam etti. ADMM Akademisi mezunudur. Üç büyük holdingde yöneticilik yaptı. Halen Bodrum'da yaşamaktadır.

Avrupa'da Son Yaz: 1914'teki Büyük Savaşı Kim Başlattı?

© 2013, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Europe's Last Summer: Who Started The Great War in 1914?

© 2004, David Fromkin

Bu kitap Random House, LLC division of The Knopf Doubleday Group'a ait Alfred A.

Knopf aracılığıyla basılmıştır.

Kitabın Türkçe yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Kapak Tasarımı Begüm Çiçekçi

Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-605-171-023-5

1. Basım: Şubat 2015

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftelhavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29

Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Fatih-İstanbul

Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika no: 10905

Çeviri
Ahmet Şükrü Durukan

ALFA[®] | TARİH

Alain Silvera için...

1914 yılı yazının ortasında egemen olan barışın engin sessizliğinin birkaç hafta içinde vahşî bir genel savaşa dönüşmesi, araştırmacılar arasında hâlâ tartışmalara neden olan, onlara fütursuzca meydan okuyan bir dönemdir.

-JOHN KEEGAN, *Birinci Dünya Savaşı*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
Maviliğin İçinden	11
Sorunun Önemi	13
Unutulmayacak Bir Yaz	22

BİRİNCİ KISIM AVRUPA GERİLİME GİRİYOR

1. İmparatorluklar Çatışıyor	27
2. Sınıfsal Boğuşmalar	30
3. Uluslar Tartışıyor	32
4. Ülkeler Silahlanıyor	37
5. Zerdüşt'ün Kehaneti	50
6. Diplomatlar Sıraya Giriyor	54

İKİNCİ KISIM MAYIN TARLALARINDA DOLAŞMAK

7. Doğu Sorunu	58
8. Arşidük'e Meydan Okumak	59
9. Almanya Patlamanın Eşiğinde	61

ÜÇÜNCÜ KISIM SAVAŞA DOĞRU SÜRÜKLENMEK

10. Makedonya Kontrolden Çıkıyor	74
11. Avusturya İlk Adımı Atıyor	77
12. Fransa ve Almanya Kartlarını Masaya Yatırıyorlar	83
13. İtalya'nın Hamlesine Balkanlar da Katılıyor	90
14. Slav Gelgiti	94
15. Avrupa Uçuruma Yaklaşıyor	102
16. Balkanlarda Yeni Sarsıntılar	106
17. Bir Amerikalı Olayları Dizginlemeye Çalışıyor	113

DÖRDÜNCÜ KISIM
CİNAYET!

18. Son Vals	122
19. Canilerin Ülkesinde	127
20. Rus Bağlantısı	139
21. Teröristler Darbeyi İndiriyor	141
22. Avrupa Esniyor	145
23. Naaşlar Kaldırılıyor	153
24. Şüpheliler Gözaltında	154

BEŞİNCİ KISIM
YALAN SÖYLEMEK

25. Almanya Açık Çeke İmza Atıyor	159
26. Büyük Aldatmaca	185
27. Berchtold'un Zamanı Daralıyor	191
28. Sır Tutuluyor	193

ALTINCI KISIM
KRİZ!

29. Emrivaki Gerçekleşmiyor	195
30. Bir Ültimatoma Sunumu	207
31. Sırbistan Aşağı Yukarı Kabul Ediyor	219

ALTINCI KISIM
GERİ SAYIM BAŞLIYOR

32. Berlin'de Düello	224
33. 26 Temmuz	228
34. 27 Temmuz	235
35. 28 Temmuz	240
36. 29 Temmuz	247
37. 30 Temmuz	253
38. 31 Temmuz	258
39. 1 Ağustos	261
40. 2 Ağustos	268
41. 3 Ağustos	273
42. 4 Ağustos	274
43. Kanıtları Yok Etmek	276

SEKİZİNCİ KISIM
ESRAR ÇÖZÜLÜYOR

44. Bir Kütüphanede Buluşmak	280
45. Gerçekleşmeyenler	281
46. Olanların Anahtarı	293
47. Sebep Neydi?	300
48. Kim Engel Olabilirdi?	306
49. Savaşı Kim Başlattı?	309
50. Yine Olabilir mi?	315
51. İş Toparlama Zamanı	317

SONUÇ

52. Avusturya'nın Savaşı	319
53. Almanya'nın Savaşı	322

EKLER	325
-------	-----

KİM KİMDİ?	336
------------	-----

KAYNAKÇA	339
----------	-----

TEŞEKKÜRLER	345
-------------	-----

DİZİN	347
-------	-----

1914'de Avrupa

0 200 400
MİL

ATLANTİK OKYANUSU

ÖNSÖZ

Maviliğin İçinden

29 Aralık 1997 Pazar günüydü ve saat gece on biri henüz geçmişti. United Havayollarına ait 826 sefer sayılı Boeing 747 Jumbo jet, 374 yolcusu ve 19 kişilik mürettebatıyla Tokyo'dan Honolulu'ya gitmek üzere havalanmalı iki saat olmuştu.¹ Uçak Pasifik Okyanusunun üzerinde, verilen rotaya uygun olarak 10-11.000 metre yükseklikte seyrediyor ve yolculara verilen akşam yemeği servisi bitmek üzereydi. Sakin, olaysız bir uçuş oluyordu.

Ancak bir anda her şey dehşete dönüştü. Uçak adeta görülemeyen bir güce tosladı. Oysa uçuş ekibi herhangi bir uyarı yapmamıştı. Burnu aniden havaya kalktı ve hemen arkasından pike yaparak baş aşağı dalışa geçti. Çılgın atan yolcuların bedenleri oradan oraya savruluyor, uçağın tavan ve servis arabalarına çarpıyordu. 32 yaşındaki bir Japon kadın hayatını kaybederken, 102 yolcu da yaralandı. Nihayet kontrolü tekrar ele geçiren kaptan pilot ve kabin ekibi uçağı birkaç saat önce havalandığı Japon havalimanına indirmeyi başardı.

Bu olayın en ürkütücü yönü üzerindeki kalın esrar perdesiydi. Uçağın aldığı bu darbeye kadar her şey yolunda gitmiş, çok olağan bir uçuş olmuştu. Herhangi bir tatsızlık beklemek için hiçbir neden yoktu. Pilotlar veya kabin ekibi herhangi bir uyarı yapmamışlar, ta ki gökyüzünde şimşek bile çakmamıştı. "O şey", her ne idiye öngörülebiyecek bir olay değildi. Yolcu-

¹ United Havayollarının 826 sefer sayılı uçuşu ile ilgili bilgiler o günlerin gazetelerinden derlenmiştir.

lar kendilerine çarpan şeyin ne olduğunu anlayamamışlar ve havayolu şirketleri de duruma bir açıklık getirmekte zorlanıyorlardı. Böyle bir hadisenin bir daha olmayacağı yönünde teminat vermekten acizdiler.

Medyanın baş vurduğu uzmanlar; 826 sefer sayılı uçağın, "açık hava türbülansı" olarak anılan atmosferik bir olayın kurbanı olduğunu belirtiyorlardı. Bu olguyu daha anlaşılır kılmak için, asla saptanması mümkün olmayan yatay bir kasırga benzetmesi yaptılar. Bazıları, ileriki yıllarda bu görünmez kasırgaları önceden saptayacak bir teknoloji bulunabileceğini umut ettiklerini söylediler. Kamuoyunun bu olaydan öğrendiği somut tek şey; havanın durgun gözükmesinin çok da bir şey ifade etmediği ve gökyüzünün de, aynen aniden kabaran sakın okyanuslar gibi, gazabını bir anda sergileyebileceği gerçeği oldu.

Bazı düşünürler, Avrupa uygarlığının on dokuzuncu yüzyıldan yirmincisine girdiği 1914 yılında da buna benzer bir durumun, adeta bir açık hava türbülansının yaşandığını ima eder. 1890 ve 1900 yıllarının dünyası da, günümüzdeki gibi, uluslararası kongrelerin, silahsızlanma konferanslarının yapıldığı, ekonominin küreselleştiği ve savaşı bir insanlık suçu olarak tanımlamak uğrunda bir milletler birliği oluşturulması yönünde çalışmaların yapıldığı bir dönemdi. Kamuoyu, uzun yıllardır devam eden barış ve refah ortamının sonsuza değin süreceğine inanmıştı.

Oysa Avrupa âlemi de aniden kontrolünü yitirecek ve onlarca yıl sürecek zulümlere, toplu katliamlara ve bir dünya savaşına toslayacak, paramparça olacaktı. Yaşlı ve uygar Avrupa acaba ne tür bir kasırgaya yakalanmıştı? Bu dönemi yaşayanların birçoğunun ortak düşüncelerinin aksine, bunda çok da esrarengiz bir durum yoktu. 1913 ve 1914 yılları tehlike ve belaları beraberinde getirmişti. Bu yıllara giden yol boyunca, yaklaşmakta olan felakete işaret eden pek çok uyarı tabelasının yanından geçmişlerdi. Zamanın politik ve askeri liderleri kamuoyunun aksine, yaklaşmakta olan fırtınanın –aynen bizim bugün gördüğümüz kadar net bir biçimde– pekâlâ farkındaydılar.

Avrupa bir hava boşluğuna düşmüyordu. Tam tersine gökyüzü; tüm yaklaşan gelişmeleri ve güç arayışlarını yansıtıyor-

du. Milliyetçilik, sosyalizm, emperyalizm ve benzerleri gibi kesin darbeyi indirecek yıkıcı kavramlar uzun yıllardır ortalıkta cirit atıyordu. Avrupa dünyasında zaten sert rüzgârlar esiyordu. Kıta çoktandır tehlikeli göklerde uçuyordu. Kaptan pilot ve ekibi olanların pekâlâ farkındaydı. Ancak hiçbir şeyin farkında olmayan yolcular sürekli olarak aynı soruyu soracaklardı: “Neden hiç kimse bizi uyarmadı?”

Sorunun Önemi

1914’de Avrupa’da patlayan savaş; Afrika, Ortadoğu, Asya, Pasifik ülkeleri ve Amerika’lara kadar sıçradı. Günümüzde, tabir biraz yetersiz olsa da, Birinci Dünya Savaşı olarak anılan bu olay, pek çok yönüyle gezegenimizin tanıklık ettiği en büyük çatışma oldu. Bu nedenle, o tarihlerde kullanılan Büyük Savaş tanımının ona daha çok yakıştığını söyleyebiliriz.

Savaşçıların arasına katılmak isteyen ülkelerin adlarını iki büyük koalisyondan birinin listesine eklemeleri yeterliydi. Bunlardan biri; Büyük Britanya,^{*} Fransa ve Rusya’nın önderlik ettikleri Üçlü İtilaf;[†] diğeri, Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın başını çektiği Üçlü İttifak[‡] idi. İki tarafın seferber ettikleri kuvvetlerin toplam insan sayısı 65 milyona yaklaşıyordu.² Geleceklerini tümüyle bu savaşın sonuçlarına bağlı gören Almanya ve Fransa, on beş ile kırk dokuz yaşlar arasındaki erkek nüfuslarının %80’ini silah altına aldılar.³ Bunların çoğu baş gösteren silahlı çatışmalarda katledildiler.

Büyük Savaşta 20 milyonun üzerinde asker ve sivil öldü,⁴ 21 milyon da yaralandı.⁵ Savaş sırasında yayılan salgın hastalık-

^{*} Büyük Britanya’nın resmi adı 1801 yılından itibaren, “United Kingdom of Great Britain and Ireland” (Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı) kısacası United Kingdom (Birleşik Krallık) olmuştur.

[†] Savaş sırasında kısaca; “Müttefikler” olarak anılmıştır.

[‡] Savaş öncesinde üçüncü devlet olarak İtalya da bu cepheye dâhildi. Bilahare ayrılmasına rağmen bu ittifak savaş süresince “Merkezi Güçler” olarak anılmıştır.

² *Encyclopaedia Britannica*, 15. baskı “Dünya Savaşları” maddesi

³ Winter, Parker and Habeck 2000: s. 2

⁴ Herwig 1997: s. 1

⁵ *Encyclopaedia Britannica*, 15. baskı “Dünya Savaşları” maddesi

lar milyonlarca insanın ölümüne neden oldu. Yalnız 1918-1919 arasındaki genel grip salgını, 20 milyonun üzerinde insanının hayatına mâl oldu.⁶

Rakamlar her ne kadar sarsıcı da olsa, savaşın 1914 dünyasına indirdiği darbenin şiddetini tam olarak yansıtmaktan uzaktır. Avrupa uygarlığının yaşadığı bu krizin neden olduğu değişimler saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Bu savaş; açılım ve boyutları ile modern tarihin dönüm noktasını oluşturmuştur. Bazı kaynakların savundukları gibi, muhtelif atılımları ivmelendirmiş olsa da, bunların yukarıdaki hazin tablo için bir mazeret oluşturmasına imkân yoktur.

İngiltere'nin savaşa girişinin üzerinden henüz dört gün geçmiş olmasına karşın 8 Ağustos 1914 günü yayımlanan *Economist* dergisi olayı, "İnsanlık tarihinin en büyük trajedisi" olarak tanımlıyordu.⁷ Bu saptamanın hâlâ geçerli olduğunu varsayabiliriz. Amerikalı saygın diplomat ve tarihçi George Kennan 1979 yılında şöyle yazmıştı: "Birinci Dünya Savaşı benim nazarımda, pek çok aklı başında insanın da ifade ettiği gibi, çağın en büyük felaket tohumlarının serpildiği olaydır."⁸

Almanya üzerinde uzmanlaşmış en güçlü araştırmacılarından biri olan Fritz Stern ise, "sonrasında gerçekleşecek bütün felaketler, yirminci yüzyılın ilk faciası olan Büyük Savaşın kullerinden doğmuştur" diyecekti.⁹

Bu savaşın neden olduğu askeri, politik, ekonomik ve sosyal depremler dünya haritasının yeniden çizilmesini zorunlu bir hale getirmiş, imparatorluklar ve hanedanlar silinip süpürülmüş, yerlerine yepyeni devletler kurulmuştur. Dünyadaki politik yapıların parçalanması yüzyılın ilerleyen günlerinde de süregelmiştir. Bugün dünya üzerindeki bağımsız devletlerin sayısı, 1914 öncesinden yaklaşık dört kat fazladır. Bu ülkelerin çoğu, ilk akla gelen birkaç tanesini saymak gerekirse; Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan daha önce hiç var olmamış devletlerdir.

⁶ McNeill 1976: s. 255

⁷ *Economist* dergisi 31 Aralık 1999, s. 30

⁸ Kennan 1979: s. 3

⁹ Stern 1999: s. 200

Büyük Savaş, yüzyılın geri kalanını da bir veba salgını gibi etkileyecek feci olayların gerçekleşmesine neden olmuştur. Almanya, Rusya'nın savaştan çekilmesini sağlamak için Lenin'in etrafında toplanan Bolşevik komünistlere maddi yardımlarda bulunmuş ve onun 1917'de Rusya'ya gitmesini teşvik etmiştir. Winston Churchill'in sözleriyle ifade edecek olursak, "Büyük bir kentin su kaynaklarına bir şişe tifo veya kolera mikrobunu karıştırmıştır."¹⁰ Bolşeviklik de, daha sonraları tanık olacağımız, Nazizm ve faşizm gibi savaşın neden olduğu çılgınlık nöbetlerinin ilk belirtisiydi.

Savaş, her şeye rağmen yirminci yüzyılın en büyük iki özgürlük hareketine de öncülük etmiştir. Avrupa, paramparça olurken gezegenimiz üzerindeki egemenliği de sona ermiş ve ilerleyen günlerde milyonlarca insan bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Dünyanın birçok yerinde kadınlar da, muhtemelen savaş sırasında silahlı kuvvetler ve fabrikalarda verdikleri hizmetlerin sonucu olarak 1914'ten itibaren geçmişin kısıtlayıcı baskılarını üzerlerinden atmaya başlamışlardır.

Büyük Savaş; ahlak, seks hayatı, adap, giyim-kuşam, lisan ve sanatlarda da kısıtlayıcı unsurların göz ardı edilmesiyle belirginleşen bir özgürlük ortamına doğru adımlar atılmasını sağlamıştır. Doğal olarak, pek çok kişi, bunca alışılmış kural ve kısıtlamanın bir anda ayaklar altına alınmasından mutlu olmamıştır. Ancak iyi ya da kötü, nasıl nitelenirse nitelensin, Viktoryen çağdan yirmi birinci yüzyıla uzanan uzun yolun güzergâhının pek büyük bir bölümünün 1914'ün cengâverleri tarafından açıldığı yadsınamayacak bir gerçektir.

Yirminci yüzyıl boyunca, hatta günümüzde bile karşılaştığımız büyük oluşumları incelediğimizde, çoğunun kökeninde Büyük Savaşın izlerine rastlamak gerçekten son derece manidardır. George Kennan da bu hususa parmak basarak şöyle demiştir: "Bana kalırsa, bütün araştırmalarımız bizi eninde sonunda ona yönlendiriyor."¹¹ İlerleyen zamanlarda tercih yelpazesi bir hayli daralacaktı. Örneğin kararlarının isabetli olup olmadığı yönünde daha ilk günlerde başlayan tartışma-

¹⁰ Gilbert 1975: s. 355

¹¹ Kennan 1951: s. 51

lar hâlâ devam etse de, Amerika Birleşik Devletleri'nin, hatta bir noktada Büyük Britanya'nın Birinci Dünya Savaşına katılıp katılmamak yönünde bir seçim yapma şansları vardı. Oysa gerçekçi olursak ikincisinde pek fazla, hatta hiçbir seçenekleri olmayacaktı.

Birinci Savaşın sonrasındaki gelişmeler, bir ikincisinin de kaçınılmaz olduğuna işaret ediyordu. 1914'den 1930'a kadar uzanan patlayıcı fünyesinin bir noktada kesilmesi pekâlâ mümkün olabilirdi, ama hiç kimse bu yönde bir girişimde bulunmadı. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı, kendisini izleyen ikincisinin yolunu açtığı gibi, bu da Soğuk Savaşa giden kapıyı aralamıştır. Steven E. Miller ve Sean M. Lynn-Jones adlı tarihçiler, 1991 yılında "Birçok gözlemci, içinde bulunduğumuz zamanı 'Soğuk Savaş sonrası dönem' olarak tanımlasalar da, günümüzü '1. Dünya Savaşı sonrası çağ' olarak anmak daha doğru olacaktır" demişlerdir.¹²

1914 yılındaki muazzam patlama, zincirleme infilaklara neden olmuş ve dönemin aydınları bunun ciddiyetini kavramakta gecikmemişlerdi. Thomas Mann, 1924'de yayımlanan *The Magic Mountain (Sihirli Dağ)* adlı eserinin önsözünde; "Büyük Savaşın patlaması o kadar çok şeyin başlangıç noktası olmuştur ki, hâlâ o çıkış noktasından pek ileri gittiğimizi söylemek mümkün değildir" diye yazacaktı.

Bugün bile o noktadan çokça bir mesafe aldığımızı söylemek mümkün değildir. 21 Nisan 2001 tarihinde *New York Times*'da yayımlanan bir yazıda, yaşadıkları yörede Birinci Dünya Savaşından kaldığı saptanan bir miktar mühimmat bulunması nedeniyle evlerini geçici olarak terk etmek zorunda kalan bazı Fransızların yuvalarına geri dönmekte olduklarından söz ediliyordu. Söz konusu mühimmat, el bombaları ve hardal gazından oluşuyordu. Bu insanların evlerine kavuşmalarına ancak civarda bulunan elli ton tehlikeli mühimmatın kaldırılması sonrasında izin verilmişti. Ancak bu öldürücü savaş gereçlerinin yüz tonu taşınamamış ve hâlâ bulunduğu yerde duruyordu. Demek ki, 1914 Savaşından kalma silahların patlama tehlikesi yirmi birinci yüzyılda bile devam ediyordu.

¹² Miller, Lynn-Jones ve Evera 1991: xi

Bu tehdit bir noktada gerçeğe dönüşecekti. 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezine fanatik Müslümanlarca yapılan intihar saldırıları Aşağı Manhattan'ı tam kalbinden vurmuş ve üç bin kadar insanın hayatına mal olmuştur. Bu korkunç olayı planladığı anlaşılan ve teröristlerin elebaşı olan Usame bin Ladin, televizyon kanallarına verdiği demeçlerinde, bunun henüz bir başlangıç olduğuna işaret ederek, seksen yıl önce cereyan eden olayların intikamının bir gün mutlaka alınacağını söylüyordu. Kastettiği olay, büyük bir olasılıkla, Hristiyan Avrupa güçlerinin, Birinci Dünya Savaşının bitiminde İslam âleminin yönetimindeki Ortadoğu'yu ele geçirmeleri olmalıydı. Jet yolcu uçaklarını kaçırp İkiz Kulelere çarptıran Bin Ladin militanları, anlaşılan hâlâ 1914 yılında yaşanan olayların intikamını almanın peşinde koşuyordu.

2002-2003 Irak krizi patladığında da telefonlarına sarılan gazeteciler ve görsel medya mensupları, Amerikan üniversitelerinin belli başlı hocalarına ulaşmaya ve Irak'ın Birinci Dünya Savaşı sonrası nasıl olup da bir devlet haline dönüştüğünü sormaya teşebbüs ettiler. Şayet 1914'de çıkan savaş olmasa, Irak adında bir devlet de olmayabileceği cihetle soru bir hayli manidardı.

Büyük Savaş, hiç kuşku yok ki, modern zamanların tohumlarını eken olaydı.

Birinci Dünya Savaşı ne uğruna yapılmıştı? Nasıl başlamıştı? Kim başlatmıştı? İşler niye savaş aşamasına kadar gelmiş ve hangi noktada patlamıştı? 1 Ocak 1000-31 Aralık 1999 tarihini taşıyan "Milenyum Özel Baskısında" bu soruları soran *The Economist* dergisi, yorumunu, "tüm bu olanlar hiç olmayabilirdi" diye bağlamıştı. İlk zamanlarda herkes, savaşın tetikçisinin Avusturya-Macaristan tahtının vârisine kurşun sıkan ve onu öldüren genç bir Bosnalı Sırp öğrenci olduğunu söylemişti. Fakat aynı insanlar bir süre sonra bu cinayetin savaşın gerçek nedeni olamayacağını ve önce Balkanlar'ın sonra Avrupa'nın ve en sonunda da dünyanın geri kalan bölgelerinin silahlarını kuşanmaları için olsa olsa bir bahane oluşturduğunu düşünmekten de geri kalmadılar.

Bu öğrencinin işlediği suçla, olaydan otuz yedi gün sonra patlayan savaşın yarattığı dünya çapındaki yıkımı orantılamak gözlemciler için elbette olası bile değildi. Halkın büyük çoğunluğu, adlarını bile daha önce hiç duymadıkları iki kişinin öldürülmesinin, –veliahtın eşi de katilin kurşunlarına hedef olmuştu– on milyonlarca insanın katledilmesinin nedeni olamayacağını anlamakta zorluk çekmedi. Nedenin salt bu olay olamayacağı, olmaması gerektiği, yanlış olduğu konusunda herkes hemfikir oldu.

Büyük Savaş, öylesine müthiş boyut ve sonuçları olan olaydır ki, –bir daha böylesine bir facianın tekrarlanmasını asla temenni etmediğimiz cihetle– nasıl ve neden başladığı konusu, modern tarihçiliğe sadece en çok meydan okuyan sorun olmakla kalmamış, aynı zamanda yanıtlanması en zor soruyu oluşturmuştur. Tarihçi Laurence Lafore'un burada anacağımız satırlarının da ifade ettiği gibi, bu soruların kesin yanıtı hâlâ bulunamamıştır: “Bu savaş tek bir şey değil, pek çok şeydi ve ‘sebeup’ sözcüğü de esasen birden çok anlam içerir.”¹³

Araştırmacılar 1940 ve 1950 yıllarına gelindiğinde, bu savaşın nedenleri hakkında öğrenecek pek bir şey kalmadığına kanaat getirmiş ve artık sadece ellerindeki bulguları tartışmak durumunda olduklarını düşünmüşlerdi.

Ancak 1960'larda, özellikle büyük Alman tarihçisi Fritz Fischer'in ilerleyen bölümlerde de değinilecek olan araştırmaları, Alman, Avusturya ve Sırp kaynaklarına dayanan yeni bilgilere ulaşılmasını sağlamış ve bu tarihi izleyen günlerde de, neredeyse her yıl bilgi dağarcığımızı genişleten yeni belgeler ortaya çıkmıştır. Fischer'in bulguları, meslektaşlarını da arşivleri altüst etmeye yönlendirmiştir. Elinizdeki bu kitap eski sorulara yeni bilgiler açısından bakmak, bunları derlemek ve bazı sonuçlar elde etme çabalarının bir ürünüdür.

1914 Savaşına giden ilk adımlar nerede ve ne zaman atılmıştı? Yakın zamanlarda, Boston Üniversitesindeki öğrencilerimden 1908 öncesi dönemlerde bu savaşa etki yapmış olması muhtemel tarihsel aşamaları kısaca belirlemelerini istedim. İşte onların yanıtları uyarınca Saraybosna'ya giden yol haritası:

¹³ Lafore 1971: s. 17

MÖ dördüncü yüzyıl. Roma İmparatorluğunun, Latince konuşan Batı ve Grekçe konuşan Doğu arasında paylaştırılması kalıcı etkileri olan bir karardır. Bu olay Hristiyanlığın kültürel olarak; iki takvim, iki karşıt yazı biçiminde ısrarcı (Latin ve Kiril alfabeleri) iki dal halinde ayrışmasına neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, 1914'deki savaşa giden yolu açan gerginliklere neden olan tarafların, yani Roma kilisesine bağlı Katolik Avusturyalılar ile Grek Ortodoks Sırpların düşman olmaları bir anlamda kaderlerinde yazılmıştı.

Yedinci Yüzyıl. Avrupa'nın en kalabalık etnik grubunu oluşturacak olan Slavlar, daha önce Tötonların yerleştiği Balkanlara doğru ilerlediler. Slav ve Cermen kavimlerin arasındaki çatışmalar Avrupa tarihinin bitmez tükenmez olaylarından biri haline geldi ve yirminci yüzyılda Töton Cermenler ve Avusturyalılar ile Slav kökenli Rus ve Sırplar birbirlerine karşı siper aldılar.

On birinci yüzyıl. Roma Katolik kilisesi ile Grek Ortodoks kilisesi arasındaki resmî ayrılık; zaten var olan etnik, yazımsal ve kültürel farklılıkların yanına bir de dinsel çatışmayı ekledi. Roma-Grek rekabetinin Güneydoğu Avrupa'da oluşturduğu fay hattı 1914'deki politik depreme yol açtı.

On beşinci yüzyıl. Müslüman Osmanlıların (veya Türklerin), Hristiyan Doğu ve Orta Avrupa'yı ele geçirmeleri Balkan halklarını yüzyıllar boyu kendi kendilerini idare etme deneyiminden yoksun bıraktı. Bu bölgenin 1914 yılına kadar süren ve hiddetle beslenen kırılğan ortamı, savaşın çıkmasına katkıda bulunan etmenlerden biri olarak kabul edilebilir.

On altıncı yüzyıl. Protestan reformu, Batı Hristiyanlığını böldü. Cermen halklarının politik olarak ayrışmasına neden oluşturdu ve 1914 Temmuz Krizinin çıkış noktası sayılabilecek olan Almanya-Avusturya arasındaki garip yakınlaşmaya ön ayak oldu.

On yedinci yüzyıl. Osmanlıların Avrupa'dan yüzyıllar sürecek geri çekilmesinin başladığı ve Türklerin bu çok değerli toprak-

larını sahiplenmek amacındaki Hıristiyan Büyük Güçlerin pusuya yattıkları yıllardır. Rusya ve Avusturya'nın bu topraklar için olan rekabeti savaşın başladığı 1914 yılına kadar uzanmaktadır.

1870-1871. Alman İmparatorluğunun doğuşu ve Fransa'nın Prusya savaşında yitirdiği toprakları ilhak etmesi; Fransa'nın bunları geri alacak kadar toparlanması halinde yeni bir Avrupa savaşının kaçınılmaz olacağına işaret ediyordu.

1890. Alman İmparatoru, Şansölye –Başbakan– Prens Otto von Bismarck'ı görevinden aldı. Yeni Şansölye, Bismarck'ın, aralarındaki barışın sürmesi hedefine yönelik olarak, hem Avusturya hem de Rusya ile müttefik olmaya yönelik politikasını tepetaklak etti. Almanya, tam tersine bir siyaset izlemeye başladı. Balkanları kontrolleri altına almak için mücadele eden ikiliden Avusturya'yı desteklemek suretiyle Rusya'yı karşısına aldı. Bu arkalamadan cesaret alan Avusturya, savaş riski yüksek ve tehlikeli bir politika izlemeye başladı. Rusya'nın er geç bir tepki göstermesini beklemek oldukça doğaldı.

1890'lar. Almanlar tarafından dışlanan Çarlık Rusya'sı, cumhuriyetçi Fransa ile ittifak arayışlarına girişti. Bu durum Alman yöneticilerinin er geç bir savaş patlayacağına olan inançlarını iyice güçlendirdi. Alman görüşü, bu olasılık ne kadar erken gerçekleşirse, kazanma ihtimallerinin de o ölçüde yüksek olacağı noktasına odaklanmıştı.

1900'ler. Londra, Almanya'nın kendilerine açık denizlerde rakip olma yolundaki girişimlerini hayati bir tehdit olarak algıladı.

1903. Sırbistan'daki kanlı bir askeri darbe sonucu, gizli bir cemiyete mensup subaylar, Avusturya yanlısı kral ve kraliçelerini katlettiler ve tahtta Rusya yandaşı bir hanedanı getirdiler. Avusturyalı liderler, Sırbistan'a bir ders verilmesi gerektiği konusunda uzlaştılar. Böylesi bir girişimin pek daha büyük çatışmalara yol açması kaçınılmazdı.

1905. Pek karmaşık bir konu olan Birinci Fas Krizi patladı. Bu olayın ayrıntılarına 12. bölümde değinilecektir. Almanya'nın konuyla ilgili olarak izlediği saldırgan politikasının bir noktada arzu edilmeyen sonucu, kendisine karşıt ülkelerin daha da yakınlaşmaları oldu. İngiltere ile Fransa arasındaki, o ana kadar Entente Cordiale'den öteye geçmeyen dostluk, önce iki ülkenin askeri temsilcilerinin karşılıklı görüşmeleri, daha sonra da Fransa'nın müttefiki Rusya ile de dostluk müzakerelerinin yapıldığı bir sürece önayak oldu. Avrupa devletleri, bir yanda Fransa, Britanya ve Rusya, diğer tarafta ise kısmi bir dışlanma yaşayan Almanya ile hercai Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın olduğu iki cepheye bölündü.

Bu teşhislerin (tanıların) hepsinde bir noktaya kadar doğruluk payı olduğu çok açıktır. 1914 felaketine yol açan gelişmelerin arasına, ilerideki sayfalarda değinilecek olan 1908 olaylarının da dâhil olduğu daha pek çok neden eklemek olasıdır. Sonuç olarak, yukarıdaki saptamaların tümünün yaklaşmakta olan savaşa belirli bir ölçüde katkı yaptıkları yadsınamaz.

Ne var ki, bunların tümünü yanlış yanıtlar olarak değerlendirmek de pekâlâ olasıdır. Avrupa dünyası, Büyük Savaştan otuz yedi gün önce barış ortamının verdiği engin bir huzur içinde yaşıyordu. Avrupalı tüm yöneticiler, yaz tatiline çıkmak üzere hazırlık yapıyor ve tatilleri sırasında kesinlikle rahatsız edilmek istemiyorlardı. Nerede hata yapıldı?

Üniversitedeki öğrencilerimin saptadıkları tüm bu mayın tarlaları, 1914'de olduğu gibi, 1910 ve 1912 yıllarında da vardı. Fünyeler neden o yıllarda değil de 1914'de patladı? Soru, sadece savaşın neden başladığı değil; nasıl olup da tam 1914 yılının yazına denk düştüğüdür. Önemli olan savaşın neden çıktığı kadar, neden tam da *bu* savaşın kapısının aralandığı noktasında toplanmaktadır.

Olayların niye cereyan ettiği şekilde geliştiği ve tam tersinin olmadığı, Grek tarihçilerin Herodot ve Tusididis'den bu yana, yani MÖ beşinci yüzyıldan, diğer bir ifadeyle 2500 yıldan beri yanıt aradıkları bir sorudur. Bu tarz sorulara makul yanıtlar verilip verilemeyeceği ancak münazaralara konu olabilir.

* Karşılıklı Dostluk Antlaşması -çn.

Bilgi akışına o denli yanlış ve kirli veriler karışmaktadır ki, hangi kaynağın gerçeği yansıttığını saptamak hiç de görüldüğü kadar kolay değildir.

Birinci Dünya Savaşı, içerdiği şiddet unsuru ve çok boyutluluğuyla tarihçilere meydan okuyan ve hatta aciz bırakan girift olaylar konusunda verilebilecek en mükemmel örnektir. Savaş öncesi Britanya Başbakanı olan Arthur Balfour'un –uzun zaman muhafazakâr milletvekili, filozof ve Filistin'deki Yahudi yerleşiminin ateşli destekçilerinden biri– bu savaşın anlaşılmasının önündeki en çetin engelin, çok büyük olmasından kaynaklandığını söylediği rivayet olunur.

Bu nedenle Büyük Savaşın nedenlerinin anlatılması, modern tarihçiliğin en zorlandığı konulardan biri olduğu gibi, “neden” ve benzeri sözcüklerle tam olarak neyi ifade etmek istediğimize bağlı olarak, her şeyi sil baştan yaparak yeniden gözden geçirmemizi gerektiren emsal niteliğindeki bir sorudur. Avrupa'nın Büyük Güçlerini birbirleriyle kıyasıya çarpışmaya yönlendirmesi muhtemel pek çok neden vardı. Savaşın ne zaman, nerede ve nasıl başladığı sorularının arkasında çok daha belirleyici başka nedenler de aranmalıdır. İşte bu kitabın amacı, bu diğer nedenleri de irdelemektir.

Unutulmayacak Bir Yaz

Yirminci yüzyılın çalkantılı ilk yıllarında yaşayan, Batı dünyasına mensup sokaktaki herhangi bir insan için, –kadın ya da erkek hiç fark etmez– savaş uzak bir olasılık olarak bile görünmüyordu. Savaş maceralarına özlem duyabilecek insanların becerilerini sergileyebilecekleri bir ortam bulmaları o yıllarda pek olası değildi. 1901 ve onu izleyen on üç yılda, Batı Avrupa ve İngilizce konuşan Amerika kıtası ahalisi, cengâverden ziyade tüketici olma eğilimine girmişlerdi. Geleceğe bakışları ‘daha çok’ sözcükleri etrafında odaklanmıştı: Daha çok ilerleme, daha çok refah, daha çok barış. Bir İngiliz gözlemcinin belirttiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri de, “yazın dingin sularına doğru yelken açmıştı.”¹⁴ Aynı durum Britanya, Fransa ve diğer

¹⁴ İngiliz gözlemci Lord Bryce'dır: Fromkin 1995, s.58'den alındı.

ülkeler için de geçerliydi. Büyük Devletler için savaş yaklaşık yarım yüzyıldır unutulmuş bir kavramdı. Dünya ekonomisinin küreselleşme süreci savaşı tümüyle geçmişte kalmış, artık tamamen aşılmış bir olgu gibi gösteriyordu. 1914 yazının o güneşli, sımsıcak, olağanüstü ortamı, o dönemi yaşayan birçok Avrupalı tarafından adeta cennetin bir köşesi olarak tanımlanıyordu. Duygularını, “daha huzurlu, daha hoş ve yalın bir deyişle söylemem gerekirse daha yaz gibi bir yaz hiç yaşamamıştı” diye anlatan Stefan Zweig, bu ifadesiyle bir anlamda çoğunluğun da sözcülüğünü üstlenmişti.¹⁵

Özellikle orta ve üst sınıf İngilizler, Avrupalı Büyük Güçlerin yaşadıkları bunca ekonomik gelişmeden sonra birbirleriyle çatışmaları olasılığının tamamen ortadan kalktığına olan inançla kendilerini sessiz bir rehavete kaptırmışlardı. Dünya, belirli bir geliri olan insanlar için, bugün olduğundan çok daha kolay yaşanabilir bir mekândı. Tarihçi A.J.P. Taylor’a göre, “aklı başında ve yasalarla barışık bir İngiliz vatandaşı hayatını, devletin varlığının neredeyse hiç farkına bile varmadan sürdürebilirdi.”¹⁶ Herkesin istediği herhangi bir yerde ve dilediği gibi yaşaması çok doğal karşılanıyordu. İnsanların dünyanın neredeyse her noktasına hiç kimseden izin almadan gitmelerinin önünde hiçbir engel yoktu. Genelde pasaport gibi belgeler bile gereksizdi. Zaten çoğu kimsenin bu gibi belgeler edinmek için bir nedeni de yoktu. Fransız coğrafyacısı André Siegfried, kişisel kartviziti dışında hiçbir kimlik taşımadan tüm dünyayı dolaşmıştı.¹⁷

John Maynard Keynes bile bu günleri, gümrük bariyerleri veya döviz kısıtlamalarının olmadığı bir dönem olarak anarken ne denli hayret içinde kaldığını gizlememiştir.¹⁸ İngiltere’ye istediğiniz herhangi bir şeyi getirmeniz ya da o şeyi oradan başka bir yere göndermeniz çok olağandı. Yabancı bir ülkeye yolculuk yaptığınızda üzerinizde dilediğiniz kadar para taşımanız, dilediğiniz kadarını geri getirmeniz ya da herhangi bir

¹⁵ Zweig 1943: s. 214

¹⁶ Taylor 1965: s. 1

¹⁷ Siegfried: Braudel 1979: s. 104

¹⁸ Keynes 1920: s. 11-12

yere havale yapmanızın önünde hiçbir engel yoktu. Bankaların, bugün olduğu gibi, hükümete bilgi verme zorunlulukları da söz konusu değildi. Yabancı bir ülkede yatırım yapmak için herhangi bir makama başvurmanız gerekmiyordu. Yatırımınızı veya ondan elde ettiğiniz geliri sorgusuz sualsiz geri almanız çok doğaldı.

Özel sermaye akışı ve insan ya da nesneler için serbest dolaşım, bugünkü ölçeğin bile ötesinde özgürlükler sunuyordu. 2000 yıllarının olağanüstü bir çağdaş incelemesi, küreselleşmenin 1914 yılında, bugünkünün çok daha ilerisinde olduğunu göstermektedir. "Yirminci yüzyılın son çeyreğinin büyük bir bölümü, geçmiş yetmiş beş yılda yitirilen mesafenin kapatılmasına yönelik olmuştur."¹⁹

Ekonomi ve finans sektörlerinin içe içe geçen dokusu ve birbirlerine karşılıklı bağımlılıkları, önde gelen Avrupa güçleri arasında bir savaş çıkması olasılığının artık tamamen ortadan kalktığına ve köhnemiş bir endişenin ötesinde herhangi bir anlam taşımadığına işaret ediyordu.

İnsanlar kendilerini artık güvende hissedebilirlerdi. Amerikalılar da bu görüşü en az Avrupalılar kadar benimsemişlerdi. Tarihçi ve diplomat George Kennan, Amerikalıların 1914 öncesi güven duygularını şu sözlerle ifade eder: "Roma İmparatorluğu zamanından beri insanların kendilerini bu kadar güvende hissettikleri bir dönem olmadığını tahmin ediyorum."²⁰ Belki hükümetlere bile fazlaca ihtiyaç yoktu. Amerikan hükümeti, 1913 yılında anayasada yapılan değişiklik sırasında, gelir vergisiyle ilgili düzenlenmeleri Kongreden geçirmekte bile aciz kalmıştı.

Çok sonraları, o günleri anımsayan Avusturyalı Yahudi yazar Stefan Zweig: "Birinci Dünya Savaşı öncesindeki gençlik yıllarımın ortamını kısaca tanımlamam gerekirse; 'Güvenliğin Altın Çağı' ifadesinin o günleri tam olarak yansıtmaya yeterli olmasını diliyorum. Bin yaşına yaklaşan Avusturya Krallığımızda her şey, adeta sonsuza kadar ayakta kalacak bir temele oturmuş görüntüsü veriyordu," diyecekti.²¹

¹⁹ Micklethwait Wooldridge 2000: xviii

²⁰ Kennan 1951: s. 9

²¹ Zweig 1943: s. 1

Batı dünyasında yaşayan sade vatandaşların olayları algı-lama yeteneklerinin bir hayli sınırlı olduğu yadsınamayacak bir gerçektir. Ancak ilerde göreceğimiz gibi, gidişattan endişe duyan liderler de 1914 kış ve ilkbaharında savaşın patlamak için yazı beklediğinin farkına bile varmamışlardı.

Doğal olarak Fransa, onlarca yıl önce Almanya'ya kaybet-tiği topraklarını geri almak arzusunda olsa da, uzmanların görüşü bu uğurda bir savaşı göze alamayacağı yönündeydi. Fransa'nın müttefiği olan Rusya, Fransızların resmi görüşle-rini yorumlamak konusunda bir hayli başarılıydı. Rus Başba-bkanı, 13 Aralık 1913'te Çara sunduğu bir raporunda şöyle yaz-mıştı: "Fransa'daki tüm devlet erkânı barışa taraftar. Almanya ile olan sorunlarını bile karşılıklı görüşmelerle çözümlemek eğilimleri ağır basıyor." Bu duygular Almanlar tarafından da paylaşıyor olsa gerek ki, o yılların önde gelen politik araş-tırmacılarından biri olan John Keiger, "Almanya-Fransa iliş-kileri 1913 sonunda geçmiş yıllara göre çok daha olumlu bir noktaya gelmişti," demektedir.²² Almanlar, Rusya ile bir savaş çıkacağından endişe duysalar bile, Berlin Rusya'nın 1913'deki durumunun, en azından uzun yıllar buna el vermeyeceğine ka-naat getirmişlardı. Britanya'nın da savaş istemediği gün gibi aşikârdı. Profesör Keiger'e bir kez daha kulak verecek olursak, "1914 baharı ve yazının erken günlerinde Avrupa'da derin bir sükûnet hüküm sürüyordu."²³ Avrupalı Büyük Güçlerin hiçbi-ri bir diğerinin kendisine –en azından yakın gelecekte– savaş açabileceğine ihtimal bile vermiyordu.

1914'ün Haziran ayının Avrupalı ve Amerikalı vatandaşları da United Havayollarının 826 sefer sayılı uçuşunun yolcuları gibi, dingin yaz sularında ve parlak gökyüzün altında yelken açmışlardı. Maviliklerin içinden geldiğini sanmak hatasına düşecekleri bir taşın kafalarına isabet etmesiyle her şey tepe-taklak olacaktı.

²² Keiger 1983: s. 133

²³ A.g.e.

BİRİNCİ KISIM

AVRUPA GERİLİME GİRİYOR

1. İMPARATORLUKLAR ÇATIŞIYOR

Yirminci yüzyıla girildiğinde Avrupa, insanoğlunun becerilerinin doruk yaptığı bir noktaya gelmişti. Sanayi, teknoloji ve bilimde kendisinden önce var olmuş hiçbir topluluğa nasip olmayan bir düzeye ulaşmıştı. Refah, bilgi ve güç olarak da geçmişteki tüm uygarlıkları açık ara geride bırakmıştı.

Avrupa; doğu sınırlarını nasıl belirlediğimize bağlı olarak, 7,7 veya 10,5 milyon kilometrekare yüzölçümü ile kıtaların en küçüğüdür. Kıtaların en büyüğü olan Asya ise 44 milyon kilometrekarelik bir alana sahiptir. Bazı coğrafyacılar bu nedendir ki, Avrupa'yı Asya kıtasının doğal uzantısı olan bir yarımadada olarak tanımlarlar.

Küçük olmasına karşın, Avrupa'daki parmakla gösterilecek kadar az sayıdaki devletin oluşturduğu 'Büyük Güçler', 1900'lü yıllara gelindiğinde yerkürenin çoğunu egemenlikleri altına almıştı. Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, Büyük Britanya, İtalya ve Rusya devletleri, Avrupa, Afrika, Asya, Pasifik yöresi ve hatta batı yarımkürenin kayda değer bir bölümünü de sahiplenmişti. Onların el atmadığı bazı bölgeler ise, Belçika, Hollanda, Portekiz ve İspanya gibi daha güçsüz ülkeler tarafından ele geçirilmişti. Kısacası, Avrupalı imparatorlukları bir araya topladığımızda, dünyanın neredeyse tümüne hükmediyorlardı.

Ancak bu imparatorlukların arasında cüsse ve güç olarak öyle büyük farklar vardı ki, bu dengesizlik istikrarlı gelişmelerin önünde ciddi bir tehdit unsuru oluşturuyordu. Birbirlerini rakip olarak gören devlet adamlarının kafaları kaçınılmaz olarak, bir savaş çıkması halinde kimin kimi yenebileceği ve kiminle müttefik olunması gerektiği konularına odaklanmıştı.

Askerlik alanında üstün olmak; en yüce değer olarak görülüyor ve –herhalde bu görüşün bir sonucu olarak– Charles Darwin'in, 'çevresine en iyi uyum sağlayanın yaşama hakkı' kuramı, –bugün artık rahatlıkla ifade edebileceğimiz gibi– çağa hiç de yakışmayan bir anlayışla, adeta en azılı katilin yaşam hakkına sahip olduğu biçiminde yorumlanıyordu.

Büyük Güçlerin en varlıklı, en güçlüsü ve en geniş topraklara sahip olanı Britanya İmparatorluğu idi. Yerkürenin ve nüfusunun dörtte birini denetimi altında tuttuğu gibi, donanması da, yüzde yetmiş sularla kaplı gezegenimiz okyanuslarının mutlak hâkimiydi. Militarist Prusya'nın öncülüğünü yaptığı yeni kurulmuş bir konfederasyon olan Almanya ise en güçlü kara kuvvetlerine sahipti. İki kıtaya yayılan ve dünyanın en geniş ülkesi olan Rusya, 1904-1905 yılları arasında Japonya ile yaptığı savaştan yenik çıkmış, hemen sonrasında 1905 Devrimi ile sarsılmış ve Fransa'dan aldığı mali destekle sanayileşme ve silahlanma yolunda adımlar atmaya çabalayan geri kalmış bir dev kimliğiyle tam bir muamma oluşturunuyordu. Fransa'ya gelince; hâlâ geniş toprakların sahibi bir imparatorluk olmasına rağmen Almanya'nın karşısında tutunacak durumda olmadığı için, Cermen birliğine karşı bir denge unsuru olarak gördüğü Rusya'yı arkalıyordu. İkili bir monarşi olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ise çok uluslu bir devlet olmasının etkisiyle huzursuz ve sıklıkla iç çatışmalara sahne olan bir politik varlığı temsil ediyordu. Birliğini henüz tesis etmiş olan genç İtalya, oyuna geç katılmış olmasına karşın Büyük Güçlerin arasına eşit koşullarla kabul edilme beklentisi içindeydi.

O zamanlar hâkim olan genel kanaat, refah ve büyüklüğün daha çok sömürge edinmekle sağlanabileceği yönündeydi. Sorun, Büyük Güçler esasen dünyanın neredeyse tamamına egemen oldukları için ele geçirilecek pek bir yer kalmamasıydı. Avrupa güçleri bu bağlamda durmaksızın birbirleriyle sürtüşmek durumunda kalıyordu. Sürekli bir savaş tehdidi havası esiyor ve ancak usta diplomatik girişimler veya taraflardan birinin geri adım atması bu olasılığın gerçekleşmesine engel oluyordu. 1914 öncesi yıllar, her biri başlı başına savaş nedeni olabilecek pek çok krize sahne olmuştu.

Bu krizlerin çoğunda Almanya'nın parmağı olması elbette basit bir rastlantı değildi. Alman İmparatoru, –Kayzer ya da Sezar– 1890 yılında yalnız Şansölyesini değil, hükümet politikasını da geniş ölçüde değiştirmişti. 1870-71 yıllarında Alman birliğinin kurucusu olan demir iradeli adam Otto von Bismarck, sömürgecilik konusunda şüpheli olan bir liderdi. Denizaşırı sömürgelerin refah ve güç kaynağı olamayacaklarını, hatta eldekileri de bir sifon gibi emeceğine inandığını söyleyebiliriz. Fransa'nın Avrupa'daki topraklarının bir bölümü Almanya'nın eline geçmiş –Alsace-Lorraine– ve Bismarck, Fransızların bunların geri kazanımına odaklanmaları yerine, Kuzey Afrika ve Asya'da yeni arayışlar peşinde koşmalarını tercih ettiği için, onların sömürgecilik girişimlerini teşvik etmiş, hatta desteklemişti. Ta ki bu arayışların, Fransa'yı emperyalist İngiltere ve Rusya ile karşı karşıya getireceğine de şüphesi yoktu ve politik hasımlarını bölmek Bismarck'ın pek işine geliyordu.

Demir Şansölye'nin **enayi takısı** (ahmak/aptal altını) olarak nitelediği denizaşırı sömürgecilik politikası, Bismarck sonrası Almanya'sının hülyalarından biri haline geldi. Çin'in, pek yakın günlerde gerçekleşmesi öngörülen paylaşımından hisse kapmak isteseler de, Berlinli yöneticiler bu oyunda rol almak için çok geç kalacaklardı. Almanya'nın, artık Avrupa'nın en güçlü kara kuvvetlerine sahip ülkesi statüsüne uygun engin bir imparatorluk haline gelmesi olası bile değildi. Daha doğrusu, yeryüzünde artık ele geçirilecek pek bir yer kalmamıştı. Keşfedilecek yeni kıtalar, yeni Afrika'lar, yeni Amerika'lar yoktu. Wilhelm Almanya'sı bu duruma rağmen denizaşırı sömürgecilik heveslerinden geri adım atacak gibi görünmüyordu.

Yirminci yüzyılın başında Fransa, Kuzey Afrika İmparatorluğunu genişletmek için Fas içlerine doğru ilerlediğinde, Almanlar, Bismarck politikası uyarınca destek olacaklarına, karşı çıkmayı yeğlediler. Fakat bu hamleleri geri tepti ve dönemin en büyük iki uluslararası krizinin –1905-1906 ve 1911 Fas Krizleri– oluşmasına yol açtı. Alman hükümeti sözkonusu krizlere neden olan hamlelerini belki sadece nabız yoklamak için yapmış olsa bile, bu gelişmeler tüm Avrupa'da genel bir alarma neden oldu.

Almanya'nın 1890 sonrası sömürgecilik girişimlerinin gerçekleşmesi için tek olasılık, başka Avrupa devletlerinin elindeki sömürgelerden geçiyordu. Böylesi bir hamlenin ise barışçıl sonuçları olmayacağı pek aşikârdı. Avrupa'nın askeri ve sanayi lideri konumundaki Almanya, Afrika ve Asya'da, İngiltere ve Fransa'ya kıyasla çok daha küçük bir imparatorluk sahibi olmakla yetinecek miydi? Bu soruya Almanlar arasında bile farklı yanıtlar almak olasıydı ve kamuoyunun eğilimleri günden güne değişebiliyordu. 1914 yılına gelindiğinde Almanya, Avrupa'da tarım işçisinden fazla sanayi işçisi istihdam eden tek ülke konumundaydı. Emekçi kitlesinin hızla büyümesi ve sosyalist görüşlerin yaygınlaşması, kamuoyunu, ülke sorunlarına getirilecek çözümlerin denizaşırı maceralarda değil, kendi anavatanlarında aranmasına yönlendiriyordu. Ancak başka bir açıdan bakıldığında, yöneticilerin, kamuoyunu çözülemeyen iç sorunların oluşturduğu gündemden uzaklaştırmak için daha saldırgan bir dış politika izlemeleri olasılığı da göz ardı edilmemeliydi.

2. SINIFSAK BOĞUŞMALAR

Kendi içinde bölünmeler yaşayan tek ülke Almanya değildi. Savaş öncesi Avrupa'sı, yapısal ve siyasal eğilimleri toptan yenileyen hızlı sosyal ve ekonomik yeniliklere sahne oluyordu. On sekizinci yüzyılda Fransa ve İngiltere'de başlayan ve giderek ivmelenen Sanayi Devrimi, bu iki ülkenin yanı sıra Almanya'da da köklü değişikliklere neden olmuştu. Diğer ülkeler de bu gelişmelerden nasiplerini alıyorlardı. Tarihsel olarak aynı çağı yaşasalar da, hâlâ feodalizmin izlerini taşıyan tarımsal Avrupa ile fabrika bacalarının simgelediği modern Avrupa arasında, mecazen yüzyıllarla ifade olunabilecek bir fark vardı. Kimileri, hâlâ on dördüncü yüzyılda yaşarcasına ağıllarındaki hayvanlarının eşliğinde, zamanın pek ağır ilerlediği durağan köy havasını solumaya devam ederken, kimileri yirminci yüzyılın büyüyen kalabalık kentlerinde, yeni icat olunan içten yanmalı motorun nimetlerinden ve telgrafın haberleşmeye getirdiği kolaylıklardan yararlanıyordu.

Sanayi devriminin sonuçlarından biri olan şehirli işçi sınıfının sayısal artışı; fabrika sahipleri ile çalışanlar arasında ücret ve çalışma koşulları gibi konularda çatışmalara yol açmıştı. Bir noktada, emekleri ve yatırımları karşılığı olarak ürettikleri malları serbest ticaret dünyasında dışsatım yoluyla değerlendirmek paydasında buluşan aynı işçiler ve patronlar, sürekli korumacılık ihtiyacındaki çiftçiler ve nakit sıkıntısı çeken orta tabakayla ters düşüyorlardı. Bu yeni sınıfsal gelişmeler, bir ayrışmanın göstergesi olmuştu. Hatta boyutlarını daha da ileriye götüren bazı çevrelere göre, sınıfsal sadakat da vazgeçilmez bir ilke halini almıştı. İç çatışma olasılıkları tüm Batı Avrupa için ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştı.

Britanya'da, emekçilere yakın durduğunu savunan, ama yönetici sınıfların ve zaman zaman aristokrasinin sözcülüğünü de üstlenen Liberal Parti'ye olan inançlarını yitiren emekçiler, yeni kurulan İşçi Partisi etrafında toplanmaya başlamışlardı. Ana kıtada da işçi sınıfı bakışlarını sosyalizme doğru çevirmiş ve seçim sandıkları da başarılarına tanıklık etmekte gecikmemişti. 1912'de Almanya'da yapılan genel seçimlerde, Sosyal Demokratlar açık ara birinci parti olarak çıktılar. Alman ve İngiliz emekçilerinin sosyal eğilimlerini genelde seçim sandıkları başında barışçıl olarak ifade etmeleri bu iki ülkenin muhafazakâr tabakası için gerçek bir talih olarak addedilmelidir, çünkü Fransa, İtalya ve İspanya, sendikaların öncülüğünde grev, çatışma ve terörist saldırılar şeklinde gelişecek sert eylemlere gebeydi. Hükümetler, savaş rüzgârlarının estiği bu kriz dönemlerinde işin silah kullanımına varması halinde yurttaşlarının kendilerini desteklemeyebileceği endişesini taşıyorlardı. Doğal olarak tüm bu gelişmeler tam tersi bir yoruma da açıktı. Çünkü yabancı ülkelerin maceracı girişimleri, halkları sınıfsal ve sosyal çatışmaları bir yana bırakarak bir bayrak altında toplanmaya da yönlendirebilirdi. Bu olasılıklardan hangisi gerçekleşecekti? Sınıfsal ve sosyal çatışmalar yeni bölünmelere mi yol açacak, yoksa uluslararası anlaşmazlıklar birleştirici mi olacaktı?

3. ULUSLAR TARTIŞIYOR

Uluslararası sosyalizmin hasmı milliyetçilikti ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirmincisinin başında, Avrupalılar her şeyi bir yana bırakmış, kafa ve kalpleri bu yeni kavramın getirdiği ateşle yanıp tutuşmaya başlamıştı. Britanya bile bu tutkuya kapılmakta gecikmedi. Çoğunluğu oluşturan Roma Katolik kilisesine bağlı İrlandalılar arasında şiddetli bir özerklik ve bağımsızlık eğilimi yayılmaya başladı. Büyük Britanya'ya bağlı kalma taraftarı olan Ulsterli Protestanlar hemen silahlarını kuşanmaya hazırlandılar.

Kral Edward İngiltere'si; zaten işçi ücretleri, çalışma koşulları ve kadınlara oy kullanma hakkı verilmesi gibi konulara odaklanmış, şaşkınlık verici bir şiddetin hüküm sürdüğü bir ülke haline gelmişti. Bunlar yetmezmiş gibi, yine sınıfsal bir çatışma olarak nitelendirilebilecek anayasal bir kriz de büyük sarsıntılara yol açıyordu. Söz konusu gelişme, bir anlamda birbiriyle bağlantılı iki konu; bütçe ve üyeleri seçim sonucu iş başına gelmiş olmalarına karşın Avam Kamarasının çıkardığı kararnameleri Lordlar Kamarasının veto etme yetkisi üzerinde toplanıyordu. Bu konular etrafındaki çatışmalar, ulusal birlik ve dayanışma bilincinin adeta erozyona uğramasına neden oluyordu.

Ordunun büyük bir bölümünün ve Birlikçi Muhafazakâr Parti'nin, İrlanda'nın ayrılmazlığı konusunda yasalara ve hükümete meydan okuma eğiliminde olmaları da, ülkede ciddi bir kutuplaşmaya neden oluyordu. Yoksa 1861'de Amerika Birleşik Devletleri'nde olanlar İngiltere'nin de mi başına gelmek üzereydi? Britanya da bir iç savaşa doğru mu sürükleniyordu?

Milliyetçi akımların etkisi, anakarada da yüzyıllar boyunca ayakta kalmayı başarmış yapıları bile tehdit edecek sınırlara dayanmıştı. Yakın zamanlara kadar Kutsal Roma İmparatorluğu olarak anılan, ortaçağdan kalma bir yapının mirasçısı olan Habsburg hanedanının yönetimindeki Avusturya, on dokuzuncu yüzyılda da olduğu gibi Avrupa milliyetçiliğinin karşısındaki başlıca düşman konumundaydı. İki büyük yeni devlet olan Almanya ve İtalya, bir zamanlar Habsburgların egemen olduğu topraklar üzerinde yeşermişlerdi. Yirminci yüzyılın bu

erken günlerinde, Balkanlar ve Orta Avrupa'daki üniversiteler, kahvehaneler, gizli cemiyetler ve teröristlerin sığındıkları loş mekânlar da, bu gibi amaçlar peşinde koşan etnik grupların oyunlarını tezgâha koydukları sahneleri oluşturunuyordu. Bu milliyetçi örgütler birbirleriyle olduğu kadar, nihilist, anarşist, sosyalist ve yeraltı siyaset dünyasının karanlıkları içinde yaşayan ve durmadan komplo projeleri üreten çeşitli çevrelerle de işbirliği halindeydiler. Sırplar, Hırvatlar, Çekler ve daha nice başkaları kendilerini bu gibi mekânlarda Avusturya İmparatorluğunu parçalamak ve yok etmek için planlar hazırlamaya adanmışlardı.

Habsburglar, bin yıllık hükümlerlikleri sırasında ele geçirdikleri farklı coğrafya ve halkların oluşturduğu mozaïği yöneten bir hanedandı. Bu çok uluslu imparatorluk hiçbir zaman homojen bir ulus devlet haline dönüşmeyi öngörmemişti. Yönetim merkezi, Almanca konuşulan Viyana şehri olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu pek çok etnik grubu, farklı dil ve din mensuplarını barındırıyordu. 50 milyona varan nüfusu, on bir, belki de daha fazla ulustan oluşuyordu. Arazilerinin çoğu, hanedan erkeklerinin toprak vârisi hanımlarla olan evlilikleri sonucu miras yoluyla elde edilmişti. Ne dersenez deyin, Habsburg ailesi bireylerinin çok verimli evlilikler yapmakta usta oldukları anlaşılyordu. On altıncı yüzyılda, en parlak dönemini yaşayan imparatorluk, İspanya ve Yeni Dünyanın da çoğunu ele geçirmiş ve Habsburg hanedanı, dönemin en geniş imparatorluğunun sahibi olmuştu. Ailenin kökenleri, Papa'nın, Frenk Charlemagne'ı (Şarlman) Batı Roma İmparatoru olarak takdis ettiğı 800 yılının Noel gününe kadar uzanıyordu. On beşinci yüzyıldan, parçalandığı on dokuzuncu yüzyıla kadar olan dönemde tüm Orta Avrupa'nın yanı sıra Almanca ve İtalyanca konuşan toplumları kapsayan Kutsal Roma İmparatorluk makamına neredeyse aralıksız bir şekilde Habsburg hanedanının bir ferdi seçilegelmişti. Habsburglar, 1848 Devrimleri sonrasında İtalya'daki topraklarını birliklerini kuran İtalyanlara terk etmek zorunda kaldılar ve 1870-71 yıllarında ise Prusya öncülüğünde oluşan Alman Birliğı tarafından Alman topraklarından da kovuldular. Bir zamanlar Avrupalı Alman ve İtalyan-

ların lideri olan Habsburg İmparatoru artık oyundan dışlanmış tuhaf bir yaratığa dönüşmüştü.

Franz Joseph imparator olduğunda, tebaası Alman asıllı bir nüvenin etrafında toplanmış -Avusturya'nın toprak kayıpları nedeniyle 28 milyona düşen nüfusunun sadece 10 milyonu Cermen asıllılardan oluşuyordu-, ama Orta Avrupalı ve çoğu Slav kökenli Balkan ahalisinden oluşan, huzursuz ve yönetilmesi güç bir politik yapının başına geçmişti. İmparator 1867'de, Macar kökenli bir azınlığın yönettiği Hungaryya (Macaristan) ile bir İkili Monarşi kurmanın dertlerine deva olabileceğini düşündü. Böylece kendisi hem Avusturya İmparatoru hem de Macaristan Kralı olacaktı. İkili Monarşi, her iki ülkenin de ayrı meclisleri ve ayrı başbakanları, ancak müşterek bir dışişleri, bir harp ve bir maliye bakanı olması ve yine tek bir hükümdarın, hem Avusturya İmparatorluğunu hem de Macaristan Krallığını temsil etmesi ilkesi üzerine kurulmuş bir devlet yapısıydı. Yönetici kademesi, Avusturya'daki Cermen ve Macaristan'daki Macar azınlıktan oluşuyordu. Habsburg ailesine mensup bir devlet adamının ifadesine göre, bu girişim, "sekiz ulusu, on yedi ülkeyi, yirmi parlamento grubunu ve yirmi yedi partiyi" bir arada yönetmeye çabalamak anlamına geliyordu. Doğal olarak, farklı etnik grupları ve dinleri de bu yoruma eklemek gerekiyordu.

Avrupa, hızla bir ulus devletler topluluğu haline dönüşüyordu. Yirminci yüzyıla girildiğinde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun en büyük zaafının yanlış bir tarihsel döneme denk gelmek olduğu söylenebilir. Ancak onu alaşağı etmeye çalışan güçlerin de tam anlamıyla ilerici olarak nitelendirilmeleri mümkün değildi, çünkü milliyetçiliğin de kendine has köklü zaafı vardı.

İster siyasal bir felsefe, ister tam tersi bir tür kitlesel hezeyan olarak tanımlansın, milliyetçilik ikilem içeren bir kavramdı. Tüm ulusların bağımsız olmaları ve kendi kendilerini yönetmeleri doğal olarak demokrasinin bir gereği idi. Fakat milliyetçilik kavramı, ulusal kimliğin bir parçası olmayan unsurların asimile edilmeleri, sivil haklardan mahrum bırakılmaları, sınırdışı edilmeleri, hatta katledilmeleri yönünde

özgürlükle hiç bağdaşmayan yoz fikirleri de kapsıyordu. Milliyetçilik bir noktada, bazı unsurları sevecenlikle kucaklarken diğerlerinden nefret etmekle eş anlamlıydı. Üstelik, milliyetin hangi unsurlardan oluştuğu konusu da, üzerinde tam bir muhtabakat sağlanamamış kasvet verici bir soruydu. *Encyclopaedia Britannica*'nın 1911 baskısında 'soyut bir kavram' olarak açıklanıyor ve 'milliyet' sözcüğünün de, "katı bir tanımlama içine alınması mümkün olmayan bir birliktelik duygusu ve organize bir talep olduğu" belirtiliyordu. Demek ki, hangi grupların millet olduğu ya da olmadığı yönünde kesin bir uzlaşma yoktu. Böylece Avrupa'nın uğrunda çatışmayı göze alması gereken yeni bir kavram da ortaya çıkıyordu. Bazıları -bugün de hâlâ böyle düşünenler var- bu konunun Avrupalıların bir kavgaya tutuşmaları için ana başlığı oluşturduğuna inanmışlardı.

O günlerde kamuoyu yoklamaları yapacak bilimsel yöntemlerin olmaması, tarihçilerin, 1914 öncesi Avrupa ahalisinin düşüncelerinin tam olarak hangi noktalarda toplandığını katıyetle saptamalarının önünde çetin bir engel oluşturur ve bir bakıma bilgi dağarcığımızda ciddi bir boşluğa neden olur. Sonuç olarak, o dönemdeki kamuoyu eğilimlerinin, yaklaşık yüz yıl sonra bugünlerde olduğu gibi, dış politikaların biçimlendirilmesi üzerinde herhangi bir baskı unsuru oluşturmak olanağına sahip olmadığı göz önüne alındığında, bu bilgi eksikliğini çok da önemsememek gerektiğini kabul etmeliyiz. Yine de, karar almak durumunda olan makamların, kamuoyunun eğilimlerine tamamen ilgisiz kaldıklarını söylemek de böyle bir kavrama aşına olduklarını bilmemiz nedeniyle çok yerinde bir saptama olmayabilir.

Elimizdeki bulgulara başvuracak olursak, o dönemde Avrupa'da en yaygın duygunun insanların birbirlerine karşı büyük bir nefret beslemesi olarak tanımlanan *ksenofobi* olduğunu görmemek mümkün değildir. Balkanlar'daki etnik topluluklar, bu karşılıklı nefrete somut bir örnek oluştursalar da, daha kalkınmış yörelerde de durumun pek farklı olduğu söylenemez.

Bu konuda somut bir örnek olarak İngiltere'yi ele almak mümkündür. On birinci yüzyıldan beri, yani yaklaşık bin yıldır

Fransa ile ya çatışma ya da savaş halinde olagelen İngiltere'de, Fransız karşıtlığı yirminci yüzyılda da hâlâ geçerliydi. Birinci Dünya Savaşında müttefik olmalarına rağmen savaş sonrasında İngiliz ve Fransız yetkilileri arasında Ortadoğu'nun paylaşımı için yapılan mücadeleler ve çevrilen entrikalar bu hususta somut birer kanıt oluşturur.

Britanya'nın Rusya ile çatışması, Fransa ile karşı karşıya gelmesinden çok daha yeni zamanlarda olmasına rağmen tüm değer kavramlarının masaya yatırıldığı pek şiddetli bir anlaşmazlık olmuştu. İki ülke ekonomik, politik, askeri ve ideolojik olarak her açıdan birbirleriyle tezat oluşturuyordu. Ortalığın yatışması, ancak İngilizlerin Rusya'ya eylemleri nedeniyle karşı çıkmaktan vazgeçmeleri ve onların kimliklerinin farklılığını kabul etmeleri sonucunda gerçekleşti. Bu çatışmanın içyüzü, John Howes Gleason'un *The Genesis of Russophobia* (Rusya Fobisinin Kaynağı) adlı klasikleşmiş yapıtında ayrıntılı olarak anlatılır.

Almanya'nın bir üniter devlet olarak tarih sahnesinde yer alması ancak 1871'de gerçekleşmiş ve en üst düzeyde birden çok görüşme yapılmasına rağmen, İngiliz tarafının Almanya'nın iyi niyetinden şüpheye düşmesi ve hatta hasımcı bir tutum sahibi olduğu izlenimine kapılması sonucunda verimsiz kalmıştı. Bu konu, Paul Kennedy'nin *The Rise of the Anglo-German Antagonism* (İngiliz-Alman Karşıtlığının Yükselişi) adlı kitabında detaylı olarak işlenir.

Böylece kendilerini önyargısız bir millet olarak tanımlamaktan pek haz alsalar da, İngilizlerin aslında, kendileri dışındaki üç büyük gücü temsil eden Fransız, Alman ve Rus vatandaşlarından gerçekte tiksindikleri sonucuna varmak mümkündür.

Avrupalı devlet adamlarının yirminci yüzyılın şafağı söktüğü sırada üstesinden gelmeye çalıştıkları sorunlar, birbirlerine karşı düşmanca duygular besleyen, bazen de savaş çığırkanlıkları yapan bir insan kitlesinin oluşturduğu bu ortamda çözümsüz kalmaya mahkûm olacaktı.

Bağımsız gazetelerin on dokuzuncu yüzyılda İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde geniş okuyucu kitlelerine ulaşması, ka-

muoyunda yeni bir düşünce ortamının oluşmasına neden olsa da, ne ölçüde etkili olduğunu tam olarak saptamak olası değildir. Hiç kuşku yok ki, tiraj arttırmak uğruna kitlelerin korkularını körükleyen ve önyargılarını pekiştiren basın, Avrupalılar arasındaki nefret ve ayrımcılığa geniş ölçüde katkıda bulunmuştur. Alman İmparatoru, 1901 yılında İngiliz Kralına yazdığı bir mektupta hem Almanya karşıtı İngiliz, hem de İngiltere karşıtı Alman basınına işaretle “İki ülkenin de basını felaket” diye not düşecekti.¹

4. ÜLKELER SİLAHLANIYOR

On dokuzuncu yüzyıl Avrupa’sında Giuseppe Mazzini ve destekçilerinin milliyetçi vaazları, barışçıl bir ortamı pekiştirmeye yönelik olsa da, tam tersi bir sonuç verecek ve savaşı getirecekti. Zamanın çok daha manidar bir gelişmesi, Michael Faraday’ın elektrik üretmeyi başarmasıyla ortaya çıkan Enerji Devrimi de savaş yönündeki gelişmelere katkıda bulunacaktı.

Neredeyse sınırsız güç kaynağı elde edilmesi, daha önceki dönemlerde tasavvur edilmesi bile zor yeni olanaklara yol açmıştı. Hem geçmişini hem de geleceği görmekte pek usta Amerikalı bir tarihçi ve kâhin olan Henry Adams, bu olanakları ilk fark edenlerden biri oldu: Şikago (1893) ve Paris (1900) Dünya Fuarlarında gördüğü dinamolar karşısında ağzı açık kalan Adams, bu aletlerin, insanoğlunun tüm geçmişini sıfırlayabileceğini söyleyecekti. Bu keşfin “okul hocalarını üzeceği” ve “bazı profesyonellerin boyunlarının”, Avrupa’nın geçmişinde sıklıkla rastlandığı gibi “kopmasına” neden olabileceği kanaatine varmıştı. Adams “1900 yıllarındaki devrimlerin, 310 yılında kral Konstantin’in haçı yeniden ayağa kaldırmasından beri en önemli gelişme” olduğuna değiniyordu. Elektrik akımını doğaüstü bir güç olarak niteliyor ve “Haçinkine benzer bir enerji” kaynağı oluşturduğunu söylüyordu.²

Tarihin, insanoğlunun gelişmesinin öyküsü olduğuna inanan ve çağdaş yapılı bir kişilik olan Adams’ın böylesine iyim-

¹ McLean 2001: s. 98

² Adams 1918: s. 383

ser olmasına şaşdırmamak gerekiyor. Çünkü on dokuzuncu yüzyıl öncesinde yaşayan insanlar, hep *geriye bakarak* geçmişin altın çağlarını özlemle anımsamışlardı. Oysa şimdi böyle parlak bir dönemin gelecekte yattığı duygusu ağırlık kazanmıştı.

Avrupalılar ve Amerikalılar gelecek için yapılan varsayımları hayranlık ve şaşkınlıkla dinliyorlardı. Yeni bir tür fantezi edebiyatı da iştahlarını iyice kabartmıştı. Jules Verne ve H. G. Wells, uçan makineleri, okyanusların derinliklerinde yaşamı ve gezegenler arasında yolculukları anlattıkları, bilimsel ve teknolojik mucizeleri dile getirdikleri, daha önce benzerleri hiç duyulmamış masalların öncüleri olmuşlardı.

Geleceğin insanlara sunabileceği tüm harika olanaklara yönelik bu iyimserlik gerçekte epeyce abartılmış olabilirdi. Prometheus'u anımsatan bu hikâyenin karanlık bir yönü de olabileceğini ve insanoğlunun bu şaşkınlık verici yeni olanaklardan patlayıcı yepyeni bir yok etme gücü üretebileceğinin farkına varan pek az sayıda insan vardı.

1914'de, savaş patlak verdiğinde İngiltere'ye yerleşmiş ünlü Amerikalı romancı Henry James'in yazdıkları çok anlamlıdır: "Uygarlık bir kan ve karanlıklar kuyusuna düşmüştür... Her ne kadar küçümsemeyle baksak da, yavaş yavaş da olsa, daha iyiye doğru gittiğine inandığımız dünyamızın çağlar boyu izlediği tehditlerle dolu güzergâhının bizi bugün getirdiği noktayı tanımlamak, buna bir isim koymak, sözcüklerle ifade edilemeyecek kadar trajik bir olgudur."³ Bilim insanları daha uygar ve barışsever yapmayı başaramadığı gibi, bu yöndeki umutlara adeta ihanet ederek, geçmişteki cengâverlerin bile tahmin ve tasavvur edemeyeceği kadar yüksek tahrip gücüne sahip yeni silahlarla donatmıştı.

Avrupa daha iyi bir dünyaya değil, muazzam bir çarpışmaya doğru yol alıyordu. Bilimin ilerlemesine neden olan bilgi birikiminin patlayıcı gücü, yirminci yüzyılın çağdaş sanayi toplumları arasında yapılacak olan bu ilk savaşın toplu katliam araçlarını sağlamaya odaklanmıştı.

O dönemde yaşayan insanlar nasıl oluyor da daha barışçıl günlere doğru yürüdükleri yanılgısına kapılmışlardı? Na-

³ Fussell 1975: s. 8

sıl olup da, Avrupa güçleri arasında bir savaş çıkabileceği ihtimalini, kâbuslarından ve zihinlerinden bu kadar kolayca uzaklaştırmak gibi bir hataya düşmüşlerdi? Ve savaşın patlaması onlar için neden bir sürpriz niteliği taşımıştı? Her şey bir yana, sanayinin ne tarz bir üretime yöneldiğini de mi görmemişlerdi?

Geriye baktığımızda savaş öncesi manzaranın en dikkat çeken yönü, giderek hızlanan silahlanma yarışının başladığıydı. Avrupa'daki en büyük silah üreticisi Alman Krupp firmasıydı. Belli başlı rakipleri olan Skoda, Creusot, Schneider ve Vickers-Maxim şirketleri de gerçek birer devdi. Görülen o ki, bu yeni sanayi çağı her şeyden önce savaş hazırlıklarına odaklanmıştı. Silahlanma yarışı, savaş öncesi Avrupa politikasının en belirgin özelliği olmuştu. Sokaktaki adamın bunu bizim kadar netlikle olmasa da hiç görmemiş olması, doğrusu pek hayret vericidir.

Avrupa ekonomisi devasa boyutlara ulaşmıştı, ama hiç de güven telkin etmiyordu. Büyük Britanya'nın kendisinden önceki tüm savaş gemilerini acuze gibi gösterecek *Dreadnought* (Drednot) projesi, ülkeyi bundan önce planlanan yatırımlarını iptal etmeye sevk etmiş ve hazinenin adeta tamtakır kalmasına neden olmuştu.

Tüm ülkeler, asker mevcutlarını –resmi ordu, gönüllüler ve yedekler– muhtemel düşmanları düzeyinde tutmak için amansız bir mücadeleye girişmişlerdi. Bu rekabetçi azgınlık, ne çare ki, beklenilenin tam tersi sonuçlara yol açtı. Karşılıklı korkuların boyutlandığı ve sözde ulusal güvenlik için yapılan bu yarış tüm devletleri daha da güvensiz bir duruma getirdi.

Büyük Güçlerin tümü –1905 Devriminden sonra Rusya da dâhil– oldukça açık toplumlardı ve askeri yatırımlarının tahsisatlarını parlamentolarından geçirmeleri gerekiyordu. Bu nedenle, bu tarz yatırımlarının rakiplerince tespit edilme olasılığı bir hayli yüksekti. Benzeri gelişmeler karşıt tarafların sık sık alarm durumuna gelmesine neden olabiliyordu. Olayın bu yasal yönü, askeri yatırım girişimlerinin bir takvime bağlanmasını gerektirdiği için ülkelerin birbirlerinin silah üretim programları konusunda bilgi sahibi olmaları, her an birinin

diğerine beklenmedik bir saldırıya kalkışma ihtimaline ağırlık kazandırıyordu.

Bu itibarla, düşmanca tutumların artması halinde, rakip ülkelere saldırı senaryoları hazırlamak, silahlı kuvvetlerin yapıları içinde on dokuzuncu yüzyıldan beri oldukça rağbet gören bir gelenek halini almıştı. Bunlar her ne kadar gizli tutulmaya çalışılsa da, hükümetlerin genelde birbirlerinin stratejileri konusunda az çok bilgileri oluyordu.

Muhtemel düşmanın kim olabileceğini kestirmek, artık bir muamma olmaktan çıkmıştı. Alman korkusunun, tüm ideolojik farklılıklarına rağmen Fransa ve Rusya'yı bir araya gelmeye zorladığı ve müttefik durumuna getirdiği herkes tarafından biliniyordu. Almanya'nın da Avusturya-Macaristan'la olan yakınlığı bir sır değildi. Pek güven telkin etmeyen İtalya da Avusturya'yla olan toprak anlaşmazlıklarına rağmen bu ikilinin yanında yer aldığı izlenimini veriyordu. İngiltere, tarafsız kalma eğiliminde olmasına karşın Almanya'nın hızla büyüyen gücü karşısında, Fransa'ya ve bir noktada onların hatır belasına Fransız-Rus ittifakına yakın duruyordu.

Bu dönemlerde yaşanan çeşitli krizler, müttefik görüntüsündeki Büyük Güçlerin silahlı kuvvetlerinin üst kademeleri arasında müşterek görüşmeler yapılmasına yol açtı. Fransa ve İngiltere'nin, 1905-1906 ve 1911 yıllarında yaptıkları benzeri müzakerelerin başlıca amacı, Alman ordusunun olası bir saldırısının nasıl dizginlenebileceğini tartışmak olmuştu. 1908-1909 yılları arasında Almanya ve Avusturya-Macaristan genelkurmayları arasında yapılan benzer toplantılar da Rusya'yla bir savaş vukuunda ne gibi önlemler alınabileceğine odaklanmıştı. Mayıs 1914'te, İngiliz parlamentosu, Rusya'yla da benzer görüşmelerin yapılmasına karar verdi. Bu haberi alan Almanya büyük bir dehşete kapıldı. Bu tarz müzakereler Avrupa hükümetlerini resmen bağlamasa da, aynı hükümetler 1914'e giden yolda büyük bir adım atmayı ve kuramı uygulamaya dönüştürerek kısa bir süre sonra başlayacak savaşın ana hatlarını tanımlamayı başardılar. Hazırladıkları senaryolar sahiden de kısa bir süre sonra gerçeğe dönüşecekti. Kâğıda dökülen bu ayrıntılar; bu savaşta uygulayacakları stratejilerinin ana hat-

larını oluşturunca. Neticede, kimin kiminle müttefik olacağı da artık kesinlik kazanıyordu. Almanya ve Avusturya'nın bir cepheyi, Fransa ve Rusya'nın da diğerini oluşturacakları su yüzüne çıkarken, Britanya'nın da bu son ikilinin yanında yer alacağı anlaşıyordu.

Britanya Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in, bu silahlanma yarışının bir çatışma olasılığını kaçınılmaz hale getirdiği yönündeki iddiasını tutarlı ya da tutarsız olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak Avrupalı Büyük Güçlerin arasında yapılan bu toplantıların gelişmeleri tetikleyen bir unsur oluşturduğunu ve herhangi bir savaşın değil, tam da az sonra başlayacak olan *bu* savaşın bir provası niteliğini taşıdığı çok aşikârdı.⁴

Avrupa'yı uçurumun kenarına yaklaştıran ve silahlanma yarışının tetiklediği gelişmeler; gerçekte bu ülkelerin birbirlerine olan korkularından mı kaynaklanıyordu? Yoksa Büyük Güçlerin arasındaki kırk yıllık uzun bir barış döneminin birikimleri sonunda ortaya çıkan bir saldırganlık içgüdüsünün patlak vermesi miydi? Pek çok insanın söylediği gibi, bu devletlerin hükümetlerinin bir türlü çözüm bulamadıkları iç sorunlarını örtbas etmek, kamuoylarının dikkatini başka noktalara çekmek için uyguladıkları sinsi bir manevra mıydı? Bazı devletler, diğerlerinin karşı çıkacakları ve silaha sarılmalarına neden olacak saldırgan ve tehlikeli politik oyunlar mı oynuyordu? Sebep ne olursa olsun, durum, Almanya Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke'nin sivil kökenli başbakanına yazdığı 2 Aralık 1912 tarihli notunda özetlediği noktaya gelmişti: "Tüm taraflar, er geç gerçekleşeceğine inandıkları bir Avrupa Savaşına hazırlanıyordu."⁵

Savaş planları, savaş oyunlarında elde edilen deneyimler ışığında gözden geçirilir ve yeniden değerlendirilir. En son gelişmeler ve istihbarat birimlerine bağlı ajanların, düşman taktikleri konusunda verdikleri yeni bilgiler doğrultusunda güncellemelere tâbi tutulur. Fransa savaşın başlamasının hemen arifesinde olağanüstü bir girişimde bulunmuş ve savaş plan-

⁴ Stevenson 1996: s. 1

⁵ A.g.e. s. 203

larını o günlerde pek moda olan bir felsefi yaklaşımın ışığında yenilemişti. Fransızların yeni stratejisi, ordunun moralinin zafer yolunda en önemli etken olduğuna yönelmişti. Bu görüş, Ardant du Picq (1821-1870)* ve Ferdinand Foch (1851-1929) isimli subaylar tarafından ortaya atılan bir öğretiydi. Üzerinde durulması gereken konunun ordunun teçhizatı değil, morali olduğu üzerine kurgulanmıştı. Konu, *élan vital*'i (yaşam gücü), gelişmenin itici unsuru olarak ele alan Henri Bergson'un (1859-1941) felsefi yorumundan esinlenilmişti. Fransızlar, saldırıyı zaferin kesin anahtarı olarak ele alan –ihtiyatı bir noktada ikinci plana iten– bu görüşü, Mayıs 1913'te yönetsel ve stratejik plan olarak benimsediler ve bu yanılgılarının bedelini sonraları çokça eleştirilen XVII. Planı uygulamaya koymakla ödediler.

Avrupa güçlerinin savaş öncesi ele aldıkları stratejik planlar içinde daha sonraları en büyük tartışmalara yol açan proje, 1891 ile 1906 tarihleri arasında Almanya'nın Büyük Genelkurmay Başkanı olan General Kont Alfred von Schlieffen'in (1833-1913) hazırladığı ve onun adıyla anılan plan oldu. Prusya ordusunun genelkurmayına, Alman Konfederasyonu içindeki diğer –Bavyera, Saksonya ve Württemberg– kurmay başkanlıklarından ayırt edebilmesi için 1871 yılından beri "Büyük" namı eklenmişti. 650 elit subayın yer aldığı Büyük Genelkurmay ordunun beyin ve sinir merkezini oluştuyordu.

Büyük Genelkurmay tarafından 1871 yılında yani Alman Birliğinin kurulmasını izleyen günlerde hazırlanan ilk savaş oyunun senaryosunda düşman cephesi, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın oluşturduğu bir üçlü koalisyon gücü olarak öngörülmüştü. Bu durum Almanya'nın kâbusu olan kuşatılma senaryosu uyarınca en kötü olasılık olarak değerlendiriliyordu. O zamanın Genelkurmay Başkanı olan ve Yaşlı Moltke olarak anılan Helmuth von Moltke'nin ifadesiyle, bu durum "Slav Doğu'nun ve Latin Batı'nın İttifakının Merkezi Avrupa'ya karşı oluşu"nun ifadesiydi.⁶ 1879'da Avusturya-Macaristan'la dostluk antlaşması imzalanınca rakipler, Fran-

* Doğum yılı bazı kaynaklara göre 1831'dir

⁶ Rottenberg, 1986: s. 306

sa ve Rusya olarak düzeltildi. İdeolojileri açısından bakıldığında bu iki devlet; biri ileri bir demokrasi, diğeri geri kalmış bir çarlıktı. Almanya'yı tehdit unsuru olarak görmeleri sonucu çaresizce birbirine yaklaşan bu ikili 1894 yılında müttefik oldular ve Almanya'nın savaş planları da bir varsayım olmaktan çıkarak gerçeğe dönüştü. Daha sonra, Büyük Genelkurmayın başına gelen başkanlar da böyle bir savaşın neden çıkacağından çok, ne zaman olacağı noktasına dikkat kesilmişlerdi. Onları bekleyen en çetin sorun, iki cephede birden verilecek bir savaştan muzaffer çıkmak için neler yapılması gerektiğiydi. Ülkenin politik liderlerinin başarısız dış politikası Almanya'yı iki muhtemel düşmanla yüz yüze getirmişti.

Yaşlı Moltke ve selefi Kont Alfred von Waldersee'nin planları, Rusya'yı kapsamı sınırlı, kısa süreli bir savaş neticesinde saf dışına itmek, Çarı barış istemek mecburiyetinde bırakmak ve bu arada Fransa'nın önüne Almanya açısından avantajlı bir ateşkes antlaşması koymaktı. Özde savunmaya yönelik ama sonuçta kârlı çıkmayı amaç edinmiş basit bir plandı. Tek zayıf noktası ordunun bölünmesi ve iki cephede birden savaşmak zorunda kalması olarak görünüyordu.

Kont von Schlieffen, 7 Şubat 1891 tarihinde Genelkurmay Başkanı oldu. Bu göreve atandığında hiç savaş deneyimi yoktu. Karısının ölümünden beri yalnız yaşayan, mesleki ihtirasları olmayan yalın bir kişilikti. Eğri monoklu ile bir Prusya subayının karikatürünü andıran komik görünüşlü bir askerdi.

Schlieffen, maiyetindeki subaylar için neredeyse akademik nitelikte bir alt yapı oluşturdu. Öğrencilerini at sırtında arazi araştırmalarına yönlendirdi ve sıklıkla yapılan savaş oyunlarından yeni deneyimler elde etmelerini ve bu birikimlerini periyodik olarak gözden geçirilen yayılımcı stratejik planlar çerçevesinde değerlendirmelerini sağladı. Komutası altındaki kurmay subaylar, yaklaştığına inanılan Avrupa Savaşı için, 16 tanesi yalnız Fransa, on dördü yalnız Rusya ve on dokuzu ise, ikisiyle birden olmak üzere, kırk dokuz farklı stratejik senaryo hazırladılar.

İki cephede yapılacak bir savaş için Almanya'nın önünde üç seçenek vardı: Fransa ve Rusya ile aynı anda çarpışmayı

öngören ilk plan, sayısal olarak azınlıkta kalacakları için pek cazip değildi. Önce Rusya'nın icabına bakmak noktasına odaklanan ikincisi de çok pratik görünmüyordu. Çünkü Ruslar, ilk anda yenilseler bile, ülkenin sınırsız derinliklerine çekilerek direnmeyi sürdürebilirlerdi. Rusya'ya bir anda yıkıcı bir yumruk indirmek çok olası görünmüyordu. Dahası Ruslar durmadan silahlanıyor, yeni ordular kuruyor, hızla demiryolları inşa ediyor ve her geçen dakika daha çetin bir rakip haline geliyorlardı. Mamafih Schlieffen'in, 1905'deki Rus ordusu hakkındaki kişisel görüşleri hiç de parlak değildi.

Birçok nokta, önce Fransa'ya saldırmanın daha uygun olacağına işaret ediyordu. Askeri bakış açısından, Fransa'ya yapılacak bir saldırının en uygun güzergâhı ise tarafsız Belçika üzerinden geçiyordu. Fransız komuta makamlarındaki bazı subaylar da bunun farkındaydı. Britanya'da Winston Churchill de Almanların bu yolu izleyeceklerine emindi. Bunu, Britanya Kraliyet Savunma Komitesinin 1911'de yaptığı kapalı bir oturumda öğrenmişti. Savaş Bakanlığının Askeri Harekât Dairesi Başkanı olan Tuğgeneral Sir Henry Wilson komiteye yaptığı sunumda nedenlerini de açıklayarak bu konuya parmak basmıştı.

Schlieffen görev süresinin sonuna yaklaştığı günlerde, hâlefine hitaben kaleme aldığı gayriresmi bir andıçta, Fransa'nın Belçika üzerinden işgali harekâtının ne şekilde yapılacağına değinmişti. Söz konusu not, bu saldırı için Almanya'nın doksan tümeni olduğu varsayımı üzerine kurgulanmıştı. Oysa Alman ordusunun o tarihdeki mevcut tümen sayısı sadece yetmiş idi. Bu açıdan bakıldığında, Schlieffen'in mesajının aslında bir öneri olmadığı düşünülebilir miydi? Acaba Almanya'nın Savaş Bakanlığının hazır bulundurmayı uygun gördüğü tümen sayısının yetersizliğine parmak basmak için mi kaleme alınmıştı? Yoksa sadece Savaş Bakanının dikkatini bu noktaya çekmek için düzenlemiş bir belge olması ihtimali olabilir miydi? Notun arkasındaki amaç ne olursa olsun, sonuçta sadece bir senaryodan ibaretti ve galiba yapılacak en doğru iş de böyle kalmasıydı.

Schlieffen'in 1905-1906 yılları arasında kaleme aldığı bu not, hâlâ pek çok tartışmaya konu olmaktadır. Birinci Dünya

Savaşı sona erdiğinde hayatta kalmayı başaran Alman general-leri, ölen meslektaşlarını Schlieffen'in gerçekte zafere neden olabilecek gizli planını kelimesi kelimesine tatbik etmemekle itham etmişler ve yenilgilerini bu gerekçeye bağlamışlardı.

Generallerin bu yöndeki iddiaları büyük ölçüde kabul görmüştür. Söz konusu plan, Alman ordusunun neredeyse tamamından oluşacak bir sağ kolunun, Hollanda ve Belçika sahillerine doğru ilerledikten sonra, güneye sarkarak Batı Fransa'nın iç bölgelerle olan irtibatını kesmesini ve daha sonra tam bir dönüşle Paris üzerine yürüyerek şehri ele geçirmesini ve şehrin doğusunda kendisini tamamen kuşatılmış durumda bulacak Fransız ordusuna Almanya'nın nihai zaferine yol açacak darbeyi indirmesini öngörüyordu. Fransa bu suretle ilelebet Büyük Güçler listesinden silinecekti. Olayın tümü sadece birkaç hafta sürecek ve muzaffer Alman ordusu doğuya nakledilerek bu kez Ruslarla hesaplaşmaya koyulacaktı.

Tarihçiler, tüm yirminci yüzyıl boyunca –şimdi yirmi birinci yüzyılda da olduğu gibi– Schlieffen planını durmadan tartışageldiler. Böyle bir harekâtın kesinlikle sapmalara tahammülü olmayan katı zaman tablosunun Almanların savaşı başlattıkları tarih üzerinde etken olduğunu düşünmek mümkündür. 1914 yazında cereyan eden olaylar, Berlin hükümetinin, bu gizli planı bir an önce uygulamak ihtiyacını takıntı haline getirdiği bir otomasyon örneği olarak gösterilmek istense de, bugünkü bilgilerimiz ışığında bu tarz çabaların, gerçeklerin çarpıtılmasından öte bir anlam ifade etmediğini biliyoruz.

Artık, geçmiş yıllarda olmayan akademik araştırma kaynaklarına sahibiz. Savaş sonunda Amerikalılar tarafından el konulan Schlieffen notları, 1953 yılında, Washington D.C. Ulusal Arşivlerinde ortaya çıkmıştır. Schlieffen'in 1905 yılında kaleme aldığı ve 1906'da ilaveler yaptığı söz konusu notlarının bir plan olmadığı artık son derece aşikârdır. Gerard Ritter'in 1950 yıllarında yaptığı öncü araştırmalar ve 2001 yılında John Keegan'ın bu konudaki titiz ve destekleyici çabaları, bu notların uygulamaya konulmasının imkânsız olduğunu göstermektedir. Her şey bir yana, harekâtın ayrıntılarına hiç temas edilmediği gibi, içeriğinde de talimat olarak tanımlanabilecek

herhangi bir ifade yer almamaktadır. Schlieffen'in askeri yazışmaları Robert T. Foley tarafından İngilizceye tercüme edilerek geçtiğimiz günlerde yayımlanmıştır. Söz konusu kitap bu notları tüm yönleriyle su yüzüne çıkaran bir eserdir.

Bu konudaki bilgi dağarcığını daha da genişletmek isteyenler için diğer bir kaynak da, elinizdeki kitabın kaleme alındığı sırada yayımlanmaya hazırlanan, Terence Zuber'in, daha önce hiç temas edilmemiş arşiv araştırmalarını ele aldığını ifade ettiği *Inventing the Schlieffen Plan* (Schlieffen Planını İcat Etmek) adlı kitabı olabilir. Zuber, sözünü ettiğimiz notların, Schlieffen stratejisinin bir parçası olmadığını ve gerçek stratejisini, savaş planlarını veya fikirlerini yansıtmadığını iddia etmektedir.

Sonuç olarak, Almanya'nın Fransa'yı, Schlieffen notlarında ifade edildiği gibi, Belçika üzerinden işgal etme girişiminde bulunduğu bir gerçektir. Ancak bu harekâtın adının Moltke Planı olarak anılması, Moltke'nin görevde bulunduğu sırada hazırladığı planla büyük ölçüde örtüşmesi nedeniyle daha doğru olacaktır.

Schlieffen'in notlarına, yazımından yaklaşık beş yıl sonra, 1911'de tekrar göz atan Moltke, esasen kendi planının da bir parçası olan, Fransa'nın Belçika üzerinden işgal edilmesi fikriyle mutabık olduğunu yazmıştır. Bu değerlendirme Almanlar arasındaki tartışmalara yeni boyutlar getirmiştir. Her şey bir yana, 1890 öncesi Alman dışpolitikasının en çekindiği olasılık olan kuşatıcı koalisyonunun gerçekleşmesine yol açması nedeniyle, bu planın başlı başına incelenmesi gereken bir konu olduğu kesindir. Plan, Almanya'nın savaşını ister istemez, otomatik olarak önce bir Avrupa, daha sonra da bir dünya savaşına dönüştürmüştür. Almanya, Rusya'ya taarruz ettiğinde ve diğer yandan Belçika, Lüksemburg ve Fransa'yı işgale başladığında, İngiltere'nin, dolayısıyla kolonileri olan Hindistan, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Kanada ve diğer bazı ülkelerin ve hatta İngiltere'nin müttefiği olması nedeniyle Japonya'nın da bu savaş katılacağını öngörmek için kâhin olmaya gerek yoktur.

Düşman kervanına bunca ülkenin katılabilecek olması ihtimali nedeniyle ki, Schlieffen planının, -gerçek olduğuna

inanan bir araştırmacının gözüyle bakıldığında bile- "hedeflenen parlak sonuçlara ulaşmasının hiçbir zaman mümkün olmadığı" görülmekte ve bazılarının ona atfedilmek istenilen mükemmellikten uzak kaldığı kanıtlanmaktadır.⁷

Schlieffen, Fransa'yı işgal için yola koyulurken, tarafsız ülkeler durumundaki Lüksemburg, Belçika ve Hollanda'ya tecavüz ediyordu. Moltke ise Hollanda'ya ilişmeme kararı almıştı. Bunun nedenlerinden biri, Hollanda'nın da karşı koyması durumunda, terazinin kefesinin işgalciler aleyhine ağır basması olasılığının önüne geçmek, diğeri ise savaşın uzaması halinde, tarafsızlığından yararlanarak bu ülkeyi lojistik amaçlarla kullanabilmektir.

Bu seçenek, Alman ordusunun ilerleyeceği yolu doğal olarak daraltacak ve sadece yirmi kilometrelik bir koridorda sıkışmasına neden olacaktı. Bu dar şerit Belçika'nın Liege kenti kalesi tarafından kontrol altında tutulabilirdi. Dolayısıyla atılacak ilk adım, düşmanlar daha ne olduğunun farkına bile varmadan ani bir baskınla Liege'in hemen ele geçirilmesiydi. Böyle bir operasyonu gerçekleştirmek için büyük bir gizlilik içinde hareket edilmesi kaçınılmazdı. Moltke, bırakın sivilleri, meslektaşlarının bile bu planı bilmelerine izin vermeyecekti.

1914 yazına gelindiğinde büyük önem kazanan başka bir nokta daha vardı. Rusya'nın seferberliğini hızla tamamlamak ve silahlı kuvvetlerini güçlendirme yönünde gösterdiği büyük başarı, Almanya'nın Rusya'yı öyle tek bir darbeye safdışı bırakmasının artık çok zor olduğuna işaret ediyordu. Bu nedenle Avusturya-Macaristan'ın da kaçınılmaz olarak devreye sokulması gerekecekti. İşte bu değerlendirme, 1914 Temmuz Krizinin başlıca dönüm noktalarından birini oluşturacaktı.

Prusya'nın önderliğinde yapılan 1860 ve 1870 yılları arasındaki savaşlar sonucu federal bir birlik olarak ortaya çıkan Almanya'nın siyasal yapısında ordunun orantısız bir gücü vardı: Prusya Kralı, Alman İmparatoru taçını taşıdığı için orduların da başkomutanıydı. Bu yeni birliği kuran ve anayasasını hazırlayan Şansölye (başbakan) Otto von Bismarck bile, sivil kökenli bir lider olmasına rağmen, gücün silahlı

⁷ Cowley ve Parker 1996: s. 415, Daniel Moran'dan alıntı.

kuvvetlerin elinde toplandığını ve kendisinin de bu gücün bir parçası olduğunu simgelercesine sürekli askeri üniformalar giyerdi.

Kayzer, neredeyse diktatör düzeyinde olarak tanımlanabilecek yetkilere sahipti. Savaş ilan edilmesi veya barış yapılması gibi hayati konularda da karar mekanizması neredeyse tamamen imparatorun tasarrufuna kalmıştı. Neredeyse dememizin arkasındaki incelik, her iki durumda da Şansölyenin onayının alınmasının gerekli olmasıydı. Tabii başbakanı göreve getiren de Kayzer'in kendisi olduğuna göre, bu teamülün pek büyük bir sorun oluşturmayacağını söylemek mümkündü.

Kayzer, Alman ordularının da başkomutanıydı. Altında, zaman zaman birbirleriyle yarışan üç kurum vardı: Prusya Savaş Bakanlığı, Savaş Kabinesi ve Büyük Genelkurmay. Bu üç kurumun çalışma alanları teorik olarak farklı da olsa, işlevleri zaman zaman birbirleriyle çakışabiliyordu. Tabii ki bu kurumların üyelerini atayan da Kayzer'in kendisinden başkası değildi.

Pek çok kaynak, Genç Moltke'nin Büyük Genelkurmay Başkanlığına atanmasının nedenini Kayzerin sevdiği bir kişilik olmasına bağlamak eğilimindedir. Moltke'nin yeni bir biyografisini yazan Annika Mombauer, daha önce hiç başvurulmamış kaynaklarda yaptığı araştırmalarını derlediği kısa bir süre önce yayımlanan bu eserinde Moltke'yi şöyle tasvir etmektedir: "Kayzerin arkadaşı olduğu gibi, uzun süre yaverliğini de yapmıştı... Uzun boylu, yerinde duramayan parlak bir genç subaydı. Terbiyesi ve renkli kültürel birikimi, onu bu görev için çok cazip bir aday haline getiriyordu."⁸

Doğu Prusya'da doğan Moltke'nin aile kökeni de atanacağı bu göreve çok denk düşüyordu. Danimarka, Avusturya ve sonra Fransa'yı da mağlup eden ve modern Almanya'nın kurulmasını sağlayan Bismarck ordularının muzaffer bir komutanı olan Büyük Moltke'nin -namı diğer Yaşlı Moltke- yeğeni olmasının, hiç şüphe yok ki, aday olarak gösterilmesinde büyük katkısı olmuştu. Yeğen, amcasının adına çok şey borçlu olduğunun pekâlâ bilincindeydi. Genelkurmay Başkanlığına atandığında Wilhelm'e şu soruyu soracaktı: "Majeste hazretleri acaba aynı

⁸ Mombauer 2001: s. 55

piyangoda büyük ikramiyeyi ikinci kez kazanabileceklerine mi inanıyorlar?"⁹

Bu iri ve kilolu asker, ataması gerçekleştiğinde elli beş yaşındaydı. Resim yapmasına, çello çalmasına ve ruhani olaylara yakın bir ilgi duymasına karşın muhafazakâr askeri ve politik görüşlere sahipti. Goethe'nin *Faust* adlı eserini yanından hiç ayırmadığı rivayet olunur.¹⁰ Ancak *Faust'un*, Prusya'nın bu sıralarda iyice artan mutlakiyetçi egemenlik eğilimine çok da sıcak bakmayabileceğini düşünemeyecek kadar da sığ bir aydın olduğunu söylemek mümkündür.

Avusturya'nın, planlarında hayati bir rol üstleneceğine inanan Moltke, bu ülkedeki meslektaş Franz Conrad von Hötzendorf ile bir araya gelerek Almanya-Avusturya ittifakını güçlendirmeye çalıştı. Geçmişte zaman zaman gerginliklere tanıklık eden bu ilişkiye sıcaklık katmayı başardı. Her iki Kurmay Başkanı yine de kendilerini bir noktada dizginlemeyi bildiler ve paylaşımları hep sınırlı kaldı. Moltke, öngördüğü bir Rus taarruzu karşısında Avusturya'nın desteğine ne denli gereksinim duyduğunu açıklamaktan hep kaçındı. Conrad'a gelince, o da Avusturya'nın Sırbistan'ı ortadan kaldırmak yolundaki kararlılığını ve bu nedenle Almanya'nın Çarın ordularıyla tek başına başa çıkmak zorunda kalacağını telaffuz bile etmedi.

Yakın zamanlara kadar özellikle Alman araştırmacılar, Moltke'nin bu görev için uygun kişi olmadığını, zayıf ve oldukça silik bir şahsiyet olduğunu savundular. Mombauer'in kaleme aldığı özgeçmişi yayımlandığında bu görüşlerin geniş çapta değişikliğe uğraması ihtimali vardır. Çünkü Moltke hem yaptıkları, hem de yapamadıkları açısından oldukça önemli bir kişiliktir.

Kayzerle olan yakın arkadaşlıklarına binaen onun huzurunda söyleyeceği sözlerine kulak verileceğinden oldukça emin olan Moltke, önerilerini iki noktada topladı.¹¹ Birincisi, Avusturya ile bir ittifak yapılmasının kaçınılmaz olduğu ve öncelikle ele alınması gerektiği hususuydu. İkincisi ise Üçlü İtilafı

⁹ A.g.e. s. 54, 56

¹⁰ A.g.e. s. 51

¹¹ A.g.e. s. 51

oluşturan Britanya, Fransa ve Rusya ile aralarında en geç 1916 saldırı 1917 yıllarında bir savaş çıkacağı ve derhal bir 'önleyici atak' yapılması, aksi halde Almanya'nın savaşı kaybedebileceği idi. Savaşın kaçınılmaz olduğuna inanan Moltke, bu konuda gecikmeden adım atılmasına taraftardı. Birçok meslektaşı gibi, o da bu savaşın Avrupa uygarlığının sonu olabileceğinin endişesini taşısa da, böyle bir çatışmanın önüne geçilmesine imkân olmadığına inanmıştı.

5. ZERDÜŞTÜN KEHANETİ

Dünyanın tanık olduğu en büyük silahlanma yarışı, birbirlerini yok etmek için sinsi planlar yapan düşman ülkeler arasındaki basit bir rekabetten ibaret değildi. Büyük çoğunluğunu, sadece toptan yok etmenin yeniden dirilişe yol açacağına inananların oluşturduğu bir uygarlıkta, yapılanları bir kuvvet gösterisiydi. Güçlü belagatına rağmen sistem yoksunu filozof Friedrich Nietzsche (1844-1900), pek çok kişi tarafından çağın peygamberi olarak telakki ediliyordu. Vaazları akıldışı cılızlığı savunuyordu. Alman olmasına karşın söylevleri pek çok ülkede ses getirdi. Ne de olsa bir Alman kilise adamı değil, Avrupalı bir vatandaştı. İkametgâhı olarak İsviçre ve İtalya'yı seçmesi amaçlarına çok uygun bir tercih olacaktı.

1789 Fransız Devrimi, bir yüzyıl boyunca sonuçları itibarıyla, hedeflerinden uzak kalan devrimlerin kapısını aralamıştı. Nihai amaçlarına bir türlü ulaşamayan ya da ihanetlerle sonuçlanan bu devrimler ve devrim girişimleri karşısında hayal kırıklığına uğrayan Avrupa'da, Nietzsche'nin izinden yürümek ve her şeyi yerle bir etmek yönünde bir öfke dalgası oluşmuştu. Avrupa'nın yerleşik değerlerini rededen Nietzsche, *İşte Böyle Dedi Zerdüşt* adlı eserinde "Tanrı öldü!" diye haykırıyordu.

Stravinski-Nijinski'nin, 29 Mayıs 1913 tarihinde Paris'teki Champs-Élysées Tiyatrosunda sahneye konan *Le Sacre du Printemps* adlı bale eseri, Nietzsche'nin başkaldırısının sanatlara yansımaları olarak anılır. Sağır edici desonanslarıyla bir pagan ayini niteliğindeki eserden tiksinti duyan izleyiciler, uygarlığın beşiğinde yapılan bir vahşet gösterisi olarak yo-

rumladıkları bu baleyi çılgınlıkla atarak protesto ettiler. Histeri ve cinnet artık pek gündelik bir olay haline gelmişti.

Avrupa'yı kasıp kavuran ve yaşam, sanat ve politikada şahmat olma duygusu olarak nitelendirilmesi mümkün olan bu hiddet dalgası, şiddetli bir umursamazlığın, yalnız kalmışlık duygusunun, yani batsın bu dünya ve sonuçlarına hep beraber katlanalım gibi bir hezeyanın ürünü olmalıydı. Avrupa'nın içine düştüğü bu Nietzscheci ruh halinin Büyük Savaşın başlamasında belirli bir etkisi olduğunu düşünmek pekâlâ olasıdır.

A. J. P. Taylor'ın belirttiği gibi, "Savaşın önceki birkaç yılda insanlar zaten akıllarını yitirme noktasına gelmiş gibi davranıyorlardı. Daha önce böyle bir ruh haline hiç kimse tanık olmamıştı. İnsanların vicdanları, adeta barış ve güven içinde yaşamaktan bilinçsizce yorulmuştu. Bunu görmek için sadece uluslararası politik ortama değil, fütürizm adı verilen sanat akımına, seçme hakkı peşinde koşan kadın militanlara... sendikacılığa doğru kayan işçi sınıfına bakmak yeterliydi. İnsanoğlu, zorbalığı kendi çıkarlarına alet etmek istiyor ve savaş tutsağı oldukları maddeciliğe karşı adeta bir çare olarak değerlendiriyordu. Avrupa uygarlığı, savaş onu mahvetmeden çok önce o yola giden adımlarını atmıştı."¹²

Yirminci yüzyılın ilk yılları Avrupalıların şiddeti adeta kutsadığı bir dönemdi. Bu durumdan endişe duyanların bazıları acilen köklü değişikliklere gidilmesi ihtiyacına parmak basıyordu. Yaradılıştan beri süregelen değişim, o günlerin Avrupa'sında öylesine bir hız kazanmıştı ki, Yaşlı Kıta bu gidişata ayak uydurmayı başaramamıştı. O anda geline nokta da bu işlerle başa çıkabilmek için ne yapılması gerektiğini hiç kimse kestiremiyordu. Avrupa'nın 1900 ile 1914 yılları arasındaki genel manzarasına kısaca bir göz atacak olursak, neredeyse bitmek tükenmek bilmez bir enerjiyle bilimsel, teknolojik ve endüstriyel devrimlere doğru koştuğunu ve her şeyin bir dönüşüm sürecine girdiğini; sosyal, ekonomik, politik, sınıfsal, etnik ve milliyetçi çekişmelerin bir şiddet salgını haline dönüştüğünü; daha önce hiçbir dönemde yaşanmamış baş döndürücü bir silahlanma yarışının başladığını ve eski kıtada

¹² Taylor 1956: s. 121

tüm bu olup bitenlerin merkezinde, bir savaş çıkması olasılığı nedeniyle stratejik planlarını hazırlayan, kendisiyle birlikte yanında ya da karşısında yer alacak tüm Avrupalıları ve gezegeninin çoğunu yıkıma sürükleyecek güçlü ve dinamik bir Almanya'nın olduğunu gözlemlemek mümkündür.

"Böylesi barışçıl bir dünyada nasıl olur da savaş patlar?" sorusu yukardaki görüntüye bakınca zaten yanıtını bulmuyor mu? Belki de bu sorunun yerine, onca devlet adamı, savaşı önlemek için neler yapmalıydı diye sormak daha tutarlı bir yaklaşım olabilir. Bu insanlar nasıl olup da bunca zamandır barış ortamını sürdürmeyi becermişlerdi? Tabii tüm bu söylediklerimizden savaşın kaçınılmaz olduğu sonucunu da çıkarmamak lazım, çünkü buradaki mesele, 1914 yılında bir savaşın önüne geçilmesinin ancak olağanüstü yetenekler gerektireceğini vurgulamaktır.

Bizler bugünlerde, hükümetlerin barışı korumak kararlığında olduğunu varsaymayı tercih ediyoruz. Genelde, açıkça söylemesek de, beklentilerimizin bu yönde olduğuna hiç şüphe yok. Kitle imha silahlarının muazzam yok etme gücü nedeniyle Büyük Güçler arasında çıkacak bir çatışmanın tüm insanlığın kaybedeceği bir savaş olacağını söyleyip duruyoruz. Bizlere, böyle bir çatışmanın, insan soyunun tükenmesine bile yol açabileceği anlatıldı. Bunca ülkenin, uluslararası kurumların en önde geleni olan Birleşmiş Milletler örgütünün etrafında toplanmasının başlıca nedeni de, adı geçen örgütün barışı korumayı hedef edinmiş bir kuruluş olmasıdır.

Bir yüzyıl önceki dünya liderlerinin böyle bir görüşü paylaşmış olabileceklerini söylemek zordur. Onların düşünce âlemlerine ışık tutan en güzel belge ABD Başkanı William McKinley tarafından deniz kuvvetlerinin başkan yardımcılığına atanan Theodore Roosevelt'in politik kariyerinin "ilk büyük nutku" olarak anılan konuşmasıdır. 1897 yılında, Deniz Harp Okulunda verdiği bu söylevde Roosevelt, "Barışın elde edeceği hiçbir başarı, savaşta alınan yüce zaferler kadar büyük olamaz" demiş ve savaşı imrenilecek, sağlıklı bir olay gibi tanımlamıştı.¹³ "Bütün büyük ırklar savaşçı olagelmıştır ve savaş

¹³ Morris 1979: s. 569

yeteneklerini kaybettikleri anda... iyilerin yanında yer almanın verdiği onuru da yitirmiş olurlar.” “Korkaklık bir insan için olduğu kadar, bir ırk için de affedilmesi mümkün olmayan bir günâhtır.” Roosevelt konuşmasına devamla, koşulların belki bir gün değişebileceğini, ancak o güne kadar savaşın bir gereklilik olacağını söylemiş ve sözlerini, “ama bugünkü şartlarda hiçbir devletin elini silahına atmadan bu dünyadaki yerini koruması ya da olumlu herhangi bir iş yapması mümkün değildir” diyerek bağlamıştı.

Söylev, Amerika’nın önde gelen tüm gazetelerinde yayımlanmış ve tüm basın bir koro gibi bu sözlerin arkasında durmuştu. Demek ki, bu söyledikleri Roosevelt’in kişisel görüşlerinin ötesinde bir önem taşıyordu. Anlaşılan o ki, Roosevelt savaşın arzu edilir bir olay, hatta bir gereklilik olarak kabul gördüğü bir âlemde yaşıyordu.

İkili Monarşi Silahlı Kuvvetlerinin Genelkurmay Başkanı olan Franz Conrad von Hötzendorf da sıklıkla savaşın, “bu gezegendeki tüm olayların ana ilkesi” olduğunu tekrarlamıştır.¹⁴ Yine onun görüşü uyarınca, “savaş, kişisel başarıya ulaşmanın da yollarından biriydi.” Conrad, evli bir kadınla aşk yaşıyordu ve anlaşılan, savaştan muzaffer bir kahraman olarak dönmesi halinde sevgilisinin varlıklı eşinden ayrılmayı göze alacağına kanaat getirmişti.

“Şerefli” yaşamak, zamanın en güncel başlıkları arasındaydı. Conrad’ın bakış açısına göre bir savaşçının asaleti kadınların sevgisini ve hemcinslerinin alkışlarını kazanmanın en geçerli kurallarından biriydi. 1914’deki devlet başkanları ve iktidarlar, ülkelerinin onuru için kavgaya katılmanın şart olduğunu söyleyeceklerdi. ABD Başkanı Woodrow Wilson da 1912’de Kongreden Almanya’ya savaş açma yetkisi talep ettiğinden bu kavramı kullanacaktı. Conrad gibi, İmparator Franz Joseph de, kaybetmeleri olası da olsa, ülkesini şeref uğruna savaşa sürüklemeyi göze alan liderlerden bir diğerydi.

Savaşçılar ve aristokratlar tarafından ortaya atılan ve pek çok sanatçı ve aydınının da desteklediği bu tarz görüşlerin, barışsever işçiler, ziraatçılar ve esnaf ile orta sınıflar tarafından

¹⁴ Strachan 2001: s. 68

paylaşıldığını söylemek olası değildi. Ancak halk savaş veya barış kararlarında belirleyici bir rol oynamadığı gibi çoğu zaman kapalı kapılar arkasında alınan bu kararlardan ancak çok sonraları haberdar oluyordu.

Böylesi kararların tartışılması veya uygulamaya konmasını sağlayanlar, yani sayıları birkaç düzineyi geçmeyen liderler, savaş ve savaşçıların kutsandığı kendilerine ait bir âlemde yaşıyorlardı.

6. DİPLOMATLAR SIRAYA GİRİYOR

Avrupalı Büyük Güçler, 1871'den 1914'e kadar süren kayda değer bir barış dönemi yaşamışlardı. Bunun arkasında Avrupalı devlet adamlarının salt yeteneklerinin değil, kişilik ve bakış açılarının da yattığını söylemek en azından üzerinde tartışılabilir bir konudur. Aslında bu yöneticilerin çoğu, Fransız Devriminin süpürmeyi başaramadığı hükümdar ve aristokratların oluşturduğu geniş bir aile hüviyetini yansıtıyorlardı. On sekizinci yüzyılın hoşgörüsü ve değer ölçüleri içinde yetişen bu insanlar, hem statülerini hem de sistemlerini on dokuzuncu yüzyılda da korumayı başarmışlardı. Öğrenimleri, kültürleri yanı sıra birçokları kan bağlarıyla da birbirlerine akraba olmuşlardı. Dışişlerinin yönetimini ellerinde tutmaları ortak paydalarını oluşturuyordu. Önyargılardan uzak oluşları ve kozmopolit yapılarının katkısıyla, zaman zaman Avrupa'nın çıkarlarını bir bütün olarak kendi ülkelerinin menfaatlerinden üstün tuttıkları durumlar da olmuştu. Ancak bir diplomatın, yabancı bir ülke namına çalışması da o zamanlar için pek yadırganacak bir olay değildi. Örnek vermek gerekirse, bir Almanın veya bir Korsikalının, Rus Dışişleri Bakanı olması son derece doğaldı. Üzerinden bir hayli zaman geçmiş olsa da, bir Avusturya vatandaşı olan Kont Stainville'in Viyana'nın Paris temsilcisi olduğu sırada, oğlu da Paris'i Viyana nezdinde temsil etmişti.

Uluslararası ilişkiler teorisini büyük üstat Hans Morgenthau (1904-1980), eski zamanlarda bu ilişkilerin nasıl olduğunu, biraz da özlem kokan aşağıdaki cümlelerle anlatır:

On yedi ve on sekizinci yüzyıllarda, hatta giderek azalan bir eğilim de olsa Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde uluslararası ilişkilerin ahlâki ana hatları, en üst düzeydeki bir asilzadeler –yani prensler ile takipçileri– ve uyumlu, küçük ve homojen aristokrat kökenli bir yönetici kitlesine emanet edilen bir uğraştı. Belirli bir ülkenin prens ve aristokrat yöneticileri başka bir ülkenin prens ve aristokrat yöneticileriyle sürekli ve yakın ilişkiler kurardı. Bazen aile bağları ve müşterek bir dil (Fransızca), ortak kültürel değerler, benzer bir yaşam tarzı ve nazik bir erkeğin kendi ülkesinin bir vatandaşı olsun, yabancı biri olsun, başka bir beyefendi önünde nasıl davranması gerektiği çerçevesindeki ahlâki bir inanç birliği etrafında birleşirlerdi.¹⁵

Kısacası bu kişilikler dünya politikası oyununu, sanki kesinlikle dışına çıkılması yasaklanmış kurallara uyum sağlayarak oynarlardı. Temmuz 1914'te gelinen noktada, bazı devlet adamlarının sergiledikleri yaklaşımlar, bu aristokrat geleneğin getirdiği değerlerin yitirilmesi ve kan bağlarının gevşemesinin bir sonucu olabilirdi.

Kralların, imparatorların ve aristokrat hanedan üyelerinin yalnız değer ve davranış biçimleriyle değil, kişiliklerinin de katkısıyla dünya politikasında oynadıkları rolleri gözden kaçırmamız ihtimali, artık demokrasiyle yöneltildiğimiz için bizler için oldukça doğaldır. Roderick McLean'ın yazdığı *Royalty and Diplomacy in Europe* (Avrupa'da Hükümdarlıklar ve Diplomasi) adlı kitabı bizlere bu konuda ışık tutacak bir eserdir. Hükümdarlar arasındaki kişisel dostluklar, ülkelerin bir araya gelmesine vesile olduğu gibi, bunun tam tersinin yaşandığı durumlar da olabiliyordu. Kıtanın iki büyük gücü olan Rusya'nın Çarı II. Nikola ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'in ilişkilerinde her iki etkiyi de görmek mümkündü. Her iki hükümdar da, savaş ve barış konusunda ülkelerindeki yegâne karar mercii durumundaydı.

II. Nikola, 1894 sonlarında tahta çıkmış ve ertesi yıl taç giymişti. Saygılı ama deneyimsiz bir gençti. Bizzat babası, onu kısa bir süre önce, "çocukça yargılara sahip bir delikanlı"¹⁶ olarak tarif etmişti.

¹⁵ Morgenthau 1978: s. 248

¹⁶ McLean 2001: s. 56

Kayzer II. Wilhelm, genç akrabasına dünya politikasının vahşi ormanları içinde rehberlik etme görevini üstlenmek istedi. Ne de olsa Çardan yaklaşık on yaş daha büyüktü. Wilhelm ne kadar iddialı bir kişilikse, Nikola da o denli kararsız bir gençti. Çar o kadar nazikti ki, Kayzerin kesinlikle anlaştıklarını sandığı bazı konularda aslında hiç de mutabık olmadıkları ancak zamanla ortaya çıkıyordu. Wilhelm, neredeyse yirmi yıl boyunca Çara kişisel mektuplar yazdı. Nikola ilk zamanlarda, akrabasının bu yöndeki girişimlerini büyük bir mutlulukla karşıladı.

İki İmparator, 1896 yılında, bugün Polonya'ya ait bir kent olan Breslau'da gerçekleşen ilk buluşmalarında birbirlerine çabucak ısındı. Fakat Wilhelm'in bir noktadan sonra hocalık taslamaya kalkışması ve azametli tavrı, Nikola'nın bir süre sonra kendisini geri çekmesine neden oldu. O andan itibaren Kayzerden sıdkı sıyrıldı ve ona adeta düşmanca bakmaya başladı. Nikola, aralarındaki yazışmalara da son vermek istedi. Bu isteğine hiç aldırmış etmeyen Kayzer, ona on sekiz yıl daha yazmaya devam etti. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, iki liderin buluşmaları zaman zaman tekrarlandı. Nikola, 1902'deki görüşmelerinin sonrasında, "Bu adam gerçekten çıldırmış!" diyecekti.¹⁷

Nikola, her şeye rağmen Kayzerin bazı tavsiyelerine kulak vermekten geri kalmadı. Çarı, sonu hüsrarla biten 1904-1905 Japon Savaşını başlatmaya yönlendirenlerden birinin de Kayzer olduğunu düşünmek pekâlâ olasıdır. Nikola, genelde bu akrabasından uzak durmayı yeğledi. Çarın bu duygularını paylaşan daha pek çok insan vardı.

Kayzerin büyükannesi olan İngiliz Kraliçesi Victoria, Nikola'yı torununun "sinsi ve kibirli tutumu" konusunda uarmaktan geri kalmadı.¹⁸ Kraliçe, Wilhelm'i Başbakanına şöyle tarif edecekti: "Öfkeli, kibirli ve huysuz bir genç."

Dahası Wilhelm'i, ne 1897'deki Elmas Jübilesine' ne de 1899'daki sekseninci doğum gününe davet etmedi. Oysa Wil-

¹⁷ A.g.e. s. 44

¹⁸ A.g.e., s. 79

* İngiliz tahtı geleneğinde bir kral ya da kraliçenin 60. yılını kutlamasına verilen özel i sim. Birleşik Krallığı 1901'deki ölümüne dek yönetmiş olan Kraliçe Victoria'nın tahta çıkışı 1837'dir -ed.n.

helm, Kraliçenin torunları arasında en çok kendisini sevdiğini sanıyordu.

Wilhelm, Alman İmparatoru olarak aldığı tüm tepkilere rağmen sonuçta Kraliçenin kan bağı olan bir akrabasıydı ve genelde bu konumuna yakışır bir muamele gördü. Çar ile Kayzerin kuzen olmalarının getirdiği dayanışma da barış ve istikrara yol açtı. McLean'a kulak verecek olursak: "Her iki hükümdar da diğerinin hasmane bir tutum sergilemeyeceğine emindi ve bu durum en azından 1908'e kadar böyle süregeldi."

Yirminci yüzyılın ilk senelerinde Büyük Güçler arasında bir savaş çıkmamasına bu gibi kişisel ilişkilerin geniş çapta katkısı oldu. Fakat sonunda akrabalık bağları da gerilimleri düşürmeye yetmeyecekti. Avrupa ülkelerinin patlama noktasına gelmiş sorunlarıyla baş etmek, ancak çok üst düzey devlet adamlığını gerektirecek bir hal almıştı. Durum, adeta mayın tarlalarında dolaşmaya benzemişti.

İKİNCİ KISIM

MAYIN TARLALARINDA DOLAŞMAK

7. DOĞU SORUNU

Avrupalı devlet adamları –gizli kapaklı işlerle uğraşan bir avuç başbakan, dışişleri bakanı ve diplomatik görevli –ne zaman olacağını tahmin etmekte zorlansalar da– on dokuzuncu yüzyıldan beri kendi dünyalarının sonunun yaklaşmakta olduğunu fark ediyorlardı. Yayılmacı Avrupa imparatorlukları, aç gözlü avcılar gibi pusuya yatmış ve gözlerini, çöküşünü kaçınılmaz olarak değerlendirdikleri Osmanlı İmparatorluğunun uçsuz bucaksız ve değerli topraklarına dikmişlerdi. Herkes sa-nayide ilerlemiş Büyük Güçler arasında bu nedenle bir çatışma çıkacağına inanıyordu. Türkler asırlar önce yalnız Ortadoğu'ya değil, Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümüne ve Balkan Avrupa'sına da hükmetmiş, hatta Viyana kapılarına kadar dayanmışlardı. Sultanın geri kalmış ve morali yıkılmış orduları, Hıristiyan güçler karşısında artık ağır da olsa bir geri çekilme sürecine girmişti. Hangi Avrupalı gücün, özellikle Güneydoğu Avrupa'yı ele geçireceği, yani "Doğu Sorunu" genel hatlarıyla uluslararası politikanın üzerinde en uzun süre tartışılan mayın tarlalarından biri haline gelmişti. Bismarck'ın hayatının son günlerinde, "Balkanlar'daki ahmakça bir olay, büyük bir Avrupa savaşına neden olacak" dediği rivayet olunur.

Çökmekte olan Türk İmparatorluğunun parçalanmasının öngörülmesi olanaksız sonuçlara yol açmasından ve kopacak kıyametten ürken Büyük Britanya, olayın olabildiğince ertelenmesini tercih ediyor ve bir anlamda Türkleri destekliyordu. Avusturya ve Rusya ise Sultana karşı yayılımcı politikalarını sürdürmek ve Osmanlı'nın parçalanmasından parsa kapmak peşindeydiler.

Politika dünyası belirli bir tehdite odaklandığında söz konusu endişenin gerçekleşmemesi ve başka bir mecraya kayması sıkça rastlanan bir olaydır. Güneydoğu Avrupa'daki Hristiyan topluluklar, on dokuzuncu yüzyılda birer birer baş kaldırmış ve Osmanlı'dan kopmalarına rağmen, Büyük Güçlerin egemenliğine girmemeyi başarmışlardı. Yirminci yüzyılın ilk senelelerinde Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan en azından fiilen bağımsızlıklarını kazanmışlardı. Bu yeni devletler, sürekli birbirleriyle çatışıyor ve saldırgan bir siyaset izliyordu. Dünya politikasında, her biri kendine göre bir rota tutturmuştu. Gözleri, hâlâ Türklerin elinde kalan son Avrupa topraklarına dikilmişti. Konstantinopolis yöneticilerinin endişeleri, Büyük Güçlerden çok, bu yakın ülkelere odaklanmıştı. Büyük Güçlerin önde gelenleri olan Britanya, Fransa, Almanya ve Rusya, Osmanlı sınırlarının şimdilik olduğu gibi kalmasını yeğlemek noktasına gelmişlerdi. Rusya ve Avusturya, 1897'nin Nisan ayında Osmanlıların Balkanlar'da kalan topraklarının statükosunun korunması yönünde anlaşmışlardı.

Bu açıdan Avrupalı devlet başkanlarının rahat bir nefes almaları mümkün olmuştu. Bir yüzyıldır mayın tarlalarında dolaşmalarına rağmen işi ufak tefek sıyrıklarla atlatmayı, hayatta kalmayı başarmışlardı ve durumun en azından şimdilik böyle kalmasını uygun görüyorlardı.

8. ARŞİDÜKE MEYDAN OKUMAK

Habsburg hanedanının iktidarı o kadar eskilere dayanıyordu ki, 1914 yılına gelindiğinde başında bulundukları Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun, yani diğer bir deyişle İkili Monarşinin oldukça yeni bir devlet olduğu kolaylıkla gözden kaçabilirdi. Oysa İkili Monarşi o kadar yeniydi ki onu kuran adam, Franz Joseph bile hâlâ yaşıyordu. 1914'de Avusturya-Macaristan Monarşisi kırk yedi yaşına girerken, Franz Joseph da seksen dördüne merdiven dayamıştı.

İkili Monarşi, irticalen kurulmuş bir imparatorluk yapıydı. 1860'larda Prusya'nın birleştirdiği Alman dünyasından dışlanan Avusturyalı Almanlar, ırkdaşlarıyla bağlarının koptuğunu ve tek başlarına ayakta kalmakta zorlandıklarını fark

ettiler. Franz Joseph bu sorunun çözümünü 1867'de Macarlarla birleşmekte buldu. Birliktelik antlaşmanın ekonomiye dönük maddeleri kalıcı olmayıp, her on yılda bir gözden geçirilecekti.

Aslında Avusturya ve Macaristan'ın çıkar ve ihtiraslarının çeliştiği pek çok konu vardı. Franz Joseph'in yeğeni olan veliaht Arşidük Franz Ferdinand, tahtta çıktığında Habsburgların yitirdikleri toprakları ne yapıp edip tekrar bir araya getirmenin planlarını yapmakla meşguldü. Kendisine atfedilen projelerinden biri Slavları, Alman ve Macarlarla birlikte yönetici sınıf olarak bir araya getirecek bir Üçlü Monarşi kurmaktı. Böylece Slavlar, Macarlara karşı bir denge unsuru da oluşturmaktı. Arşidükün her nedense ilerleyen günlerde bu planı rafa kaldırdığı, ama Avusturya'nın eski ihtişamını yeniden hayata geçirecek başka projelere yöneldiği anlaşıyordu.

Franz Ferdinand, ülkesinin Macaristan'la olan bağlarından hiç memnun değildi. Bu konudaki görüşlerini alenen açıklamaktan hiç kaçınmıyordu. Aslında Macarlar da Avusturyalılara karşı aynı olumsuz yaklaşımı paylaşıyordu. Franz Joseph öldüğünde ve Franz Ferdinand kafasındaki köklü anayasal değişiklikleri yapma düşüncesiyle tahta oturduğunda, geniş çaplı huzursuzluklar olacağını öngörmek çok da yanıltıcı bir varsayım olmayabilirdi.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bir arada durmakta zorluk çeken harap bir yapıydı. Hâlâ Büyük Güçler arasında kabul görmesinin tek nedeni geniş çapta diğerlerinin kadirşinaslığı olarak tanımlanabilirdi. Bu nedenle Doğu Sorunu, yani çökmekte olan Türk İmparatorluğunun Avrupa'daki topraklarının akıbeti, onların beklentileri açısından büyük bir önem taşıyor ve bir noktada bu kez de "Avusturya Sorununun" ortaya çıkmasına neden oluyordu. İkili Monarşinin geleceği ne olacaktı? Pek çok insan, Türk sultanından sonra Habsburg imparatoruna da Avrupa'nın "yeni hasta adamı" teşhisini koymak eğilimindeydi. Dünya siyasetinin ölümcül oyunları, avcı olmak arzusundaki Avusturya'yı da bir av durumuna getirmişti. Doğu Sorunu tepetaklak olmuş ve baş aşağı dururken, Habsburglar Balkanlar'dan pay kapmak için pusuya yatmış, ama Balkan toplulukları da gözlerini Habsburgların topraklarına dikmişti.

Avusturya-Macaristan, Avrupa'daki en geniş ülkelerden biriydi. Bünyesindeki on iki milliyet mensubu içinde iktidarı oluşturanlar, genelde Almanlar ve Macarlardı. Avusturya'da, nüfusun üçte birini oluşturan Almanlar ülkenin üçte ikisine hâkimdi. Macaristan'da ise yüzde 40'ı temsil eden Macarlar farklı kökenlerden gelen yüzde 60'lık bir çoğunluğu yönetiyordu.

Milliyetçilik akımları Fransız Devriminden beri Avrupa'yı kasıp kavuruyordu. Baskıcı Avusturya rejiminin zalim olarak tanımlandığı bir edebi akım bile doğmuştu. Stendhal'in *Charterhouse of Parma* (*Parma Manastırı*) romanı gibi pek çok eserde, Habsburg Avusturya'sı Avrupa'nın üzerinde dolaşan kara bir bulut, insanoğlunun özgürlüklerinin amansız bir düşmanı, meşum ve gaddar bir yapı olarak anılıyordu. Avrupa'nın önde gelen ateşli milliyetçi akımlarının --örneğin Çeklerin ve Balkanlar'daki bazı etnik grupların-- çoğunun hedefi, Habsburg İmparatorluğunu parçalamak ya da en azından merkezi yönetimini darmadağın etmekti.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun en büyük zafiyetlerinden biri, Slav ırkına mensup büyük bir çoğunluğa hükmetmesiydi. Slavlar, Avrupa'nın en büyük etnik grubunu oluşturunuyordu. Rusya'nın panslavist bir politikaya yönelmesi halinde bu kitlelerin sadakatlerinden vazgeçmeleri yaygın bir endişe kaynağıydı.

Tarihçiler Avusturya'nın çok güçlü bir ordusu olduğunu yazsa da, son yüz yıllık dönem onların sürekli yenilgilerine tanıklık etmişti.

İkili Monarşinin yöneticileri, muazzam büyüklükte topraklara ve nüfusa sahip olan Rusya ile tek başlarına başa çıkamayacaklarının bilincindeydi. En ufak bir şansları bile olması için, Avusturya-Macaristan'ın kaçınılmaz olarak Almanya'nın himayesine ihtiyacı vardı.

9. ALMANYA PATLAMANIN EŞİĞİNDE

Yirminci yüzyıla adım atıldığında, Almanya henüz çocukluk günlerini yaşayan bir devlettir. Oysa politik yapısı, belki kuruluşundan beri olduğu gibi, birçok açıdan günün çok gerisinde kalmıştı. Otuz yıllık varlığı sırasında, tarım ağırlıklı bir

toplum olmaktan çıkmış ve yaptığı atılımlar, onu kıtanın en dinamik ticari ve sanayi ülkesi konumuna getirmişti. Ancak bu büyük dönüşümün kaçınılmaz sonuçlarından biri de ülkenin kendi içinde bölünmesi olmuştu.

Daha önce de değindiğimiz gibi, tarım işletmelerinin yaşama devam edebilmeleri için devletin koruyucu önlemlerine ihtiyaçları vardı. Sanayi sektörü ise beklentilerinin karşılığını almak için serbest piyasa ekonomisine doğru yönelmişti. Bu ikilem, Kayzer II. Wilhelm'in Reich'ını yönetmenin ne denli zor olduğuna ve iç yüzünü kavramanın güçlüğüne vurgu yapan hususlardan sadece biriydi. Birçok açıdan modern dünyanın öncülerinden biri olmasına karşın Almanya hâlâ köhne bir politik yapıyı yansıtıyor ve çağdaşlıkla birlikte yükselişe geçen değişik eğilimlere uyum sağlamakta bocalıyordu.

Volker R. Berghahn'a göre, "1914 öncesi Almanya'sının iç politikasının en belirleyici unsuru neredeyse tam bir açmazda olduğuydu."¹ Tarihçi bu saptamasına ışık tutmak için Gustav Schmidt'in şu açıklamasına işaret ediyordu: "Birbirlerine engel oluşturan birçok topluluğun varlığının neden olduğu çıkar çatışmaları tam bir kördüğüm haline dönüşmüştü ve 'savaş öncesi yıllardaki Alman politikasının kapısını açacak anahtar bir türlü bulunamıyordu.'" Nietzsche'nin etkisinde kalan bazı insanlar tek çıkar yolun, toplumu kökünden dinamitlemek olduğuna inanmıştı. Şiddet içermeyen bir seçenek üzerinde uzlaşmak galiba herkese çok zor geliyordu.

Avrupa'daki Alman halkları on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar parçalanmış durumdaydı. Kutsal Roma İmparatorluğu döneminde yüzlerce prenslik, şehir devleti ve başkaca yarı egemenlik birimlerine tabi olarak yaşamışlardı. Napoleon bu yapıyı geniş çapta yenilemişti. Napoleon'u mağlup eden güçler de bu yolda ilerlemeye devam ettiler. En sonunda ortaya çıkan birlik, Almanca konuşan toplumların çabalarının bir ürünüydü.

Bugün bildiğimiz Almanya, Otto von Bismarck'ın başını çektiği Prusyalı Protestan askerlerin, 1870 ile 1871 yılları arasında doruk noktasına ulaşan uzun savaşlar sonunda kurdukları Alman İmparatorluğunun vârisidir. Bismarck'ın kurduğu yeni

¹ Berghahn 1993: s. 172

Alman Birliği, Prusya Krallığı ile birlikte diğer üç krallık, on sekiz düklük ve üç bağımsız şehirden oluşuyor ve Avrupa'daki Alman nüfusunun ancak yarısından azını barındırıyordu. Bismarck, Avrupa'daki Alman devletlerine o tarihe kadar liderlik etmiş olan Avusturya'yı bilinçli olarak Birlik dışında bırakmıştı. Bunun arkasındaki neden, Avrupa'daki Alman liderliği koltuğuna Prusya'yı oturtmak olduğu kadar, Alman Federasyonunun Protestan bir çoğunluktan oluşmasını sağlamaktı. Sonraki günlerde Alman Şansölyesi olan Prens Bernhard von Bülow 1906 yılında yurtdışında görevli devlet memurlarıyla yaptığı bir toplantıda, Almanca konuşan Avusturya vatandaşlarının birliğe alınmış olmaları halinde oluşacak tabloyu çizerken, "Aramıza on beş milyon Katolik'in daha katılması, ülkemizdeki Protestanları azınlık durumuna dönüştürdü... İki inanç arasındaki güçler dengesi Otuz Yıl Savaşları öncesindeki hale gelir ve Alman İmparatorluğunun fiilen parçalanmasına yol açabilirdi," diyecekti.² Bismarck, kendisinin ve Prusyalı yurttaşlarının yönetmekte zorlanacakları büyük bir ülke yerine, idaresi daha kolay küçük bir ülkeyle yetinmeyi tercih etmişti ve Berlin hâlâ bu yolda yürümek kararlılığındaydı.

Buna rağmen Almanya'daki genel kanaat, bir savaş patladığında, kendilerinden zayıf bir devlet de olsa, Avusturya'nın kaçınılmaz olarak müttefikleri safında yer alması gerektiği noktasına odaklanmıştı. Bu nedenle, Habsburg İmparatorluğunun ayakta kalmaya devam etmesi, Berlin'de Alman çıkarları açısından yaşamsal bir gereklilik olarak görülüyor ve ülkenin dış politikasının mihenk taşlarından birini oluşturuyordu.

Antidemokratik ve militarist bir kültürden gelen Prusya, subay kademesini büyük ölçüde fakirleşmiş toprak sahipleri olan Junker sınıfının oluşturduğu ordusunun yönettiği bir krallıktı. Ayrıca, Prusya'nın Almanya üzerinde, özellikle savaş sırasında baskısını iyice arttıracak geniş bir nüfuzu vardı. Almanya, hızla sanayileşmesi sonucunda kıtanın ekonomik lideri konumuna gelirken, halkın çoğunluğu sanayi proletaryasına dönüşmüştü. Bu insanların askere alınması, rejimin koruyucu unsuru olan silahlı kuvvetlerin ve dolaylı olarak kadrolarının

² Joll 1992: s. 56

aristokrat Prusya kimliğinin zedelenmesine yol açabilirdi. Avrupa'ya ve belki de dünyaya egemen olma hayalleri kuran Almanya, sırf bu nedenle asker mevcudunu, yayılımacı hülyalarını gerçekleştirmeyi başarabilecek düzeyin çok altında tutmayı yeğlemişti.

Amiral Alfred Tirpitz, 1896'da ordunun varlığının nedenini, "ülkede vuku bulabilecek ihtilal girişimlerini önlemek" olarak açıklamıştı.³ Bu da Almanya'yı kıtanın en gelişmiş ülkesi yapan sanayi devrimi sırasında oluşan güç odaklarının, bir noktada rejimin geleceğini tehdit eden unsurlar haline dönüştüğüne işaret ediyordu. Ancak Alman siyaset dünyasındaki sorunlar bu kadarla da kalmıyordu.

Ülkenin sınai kalkınmasının arkasında Alman eğitim sistemi yatıyordu. Fakat bu durum da başka bazı çelişkilere yol açıyordu, çünkü Avrupa'nın en iyi yetişmiş topluluğunun, devlet yapısının ilkelliğine ve sadece küçük bir havuzdan çıkan politikacılara tahammülünün de bir sınırı olacağını beklemek kadar doğal bir şey olamazdı.

Almanya'ya sıcak bakan bazı yabancı kaynakların, savaştan uzun bir süre sonra ortaya attıkları bir tez, diğer devletlerin Berlin'in büyüklüğünü barışçıl bir yaklaşımla kabul etmeleri ve gerilimi yatıştırmaya çalışmaları gerektiği noktasına odaklanmıştı. Bu görüşte olan çevrelerin amaçlarının savaşın sorumluluğunu, Almanya'nın bir dünya gücü olarak büyümesini hazmedemeyen ülkelerin, yani Britanya, Fransa, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin üzerine atmak istedikleri açıktır. Onlara göre, bu durum gerçekleşmediği içindir ki, Almanya'nın savaşa başvurmaktan başka seçeneği kalmamıştır. Fransız tarihçi, Elie Halévy'in 1930'larda belirttiği gibi: "Bir an için, bir ülkenin diğerlerine kıyasla askeriye ve sanayide olağanüstü bir üstünlük kazandığını düşünün... İnsanoğlunun böylesine bozulan dengeleri yeniden bir hizaya getirilmesi için hiçbir barışçıl çıkış yolu bulamaması pek doğaldır... Bu durumun getirdiği uyumsuzluğun ancak şiddetli bir patlama, yani savaşa giderilmesi mümkündür."⁴

³ Berghahn 1993: s. 28

⁴ Halévy 1930: s. 6

Mamafih, bu düşünce de başka bir çelişkiye yol açıyordu. Çünkü birazdan değineceğimiz gibi, Kayzer ve diğer Alman liderler 1912 ve 1913 yıllarının Almanya'sının diğer kuvvet merkezleriyle kıyaslandığında, güçlendiğini değil gerçekte zayıfladığını düşünüyorlardı. İlerde de temas edileceği gibi, Alman Genelkurmay Başkanı, olası bir savaşın hemen başlatılması gerektiğine parmak basarken, geçecek her yılın Almanya'nın kazanma olasılığını azaltacağına inanıyordu. Diğer bir deyişle, savaş Almanya'nın gücü değil, bir noktada güçsüzleşmesi yüzünden bir zaruret haline gelmişti.

Silahlanma yarışı, muhtemelen bu görüşün de etkisiyle kısa bir süre için de olsa, bir çare olarak görülmüştü. Sanayileşme sürecinde Britanya'yı geçen Almanya, rakiplerini askeri alanda da geçmeliydi. Ancak köhnemiş anayasa modeli ve gelişmiş bir vergilendirme sisteminin olmayışı, Almanya'nın büyüyen ekonomisinin devlete daha fazla girdi sağlayacak kaynaklar bulunmasının önünde başlı başına bir engel oluştuyordu. Yirminci yüzyıla adım attığında elindekini ve hatta gerektiğinden çok fazlasını silahlanmaya harcadığı için bıçak Almanya'nın gırtlığına dayanmıştı. Berghahn, Birinci Dünya Savaşı öncesi Alman ekonomisi hakkındaki kayda değer eserinde bunu, "Reich'in mali sorunları neredeyse tümüyle silahlanma politikasından kaynaklanıyordu. Söz konusu yıllarda bütçenin %90'ı kara ve deniz kuvvetlerine harcanmıştı," diye ifade edecekti.⁵ (Yüzde, vurgulamayı güçlendirmek amacıyla tarafımızdan italik olarak yazılmıştır).

Belki Franklin D. Roosevelt gibi bir kişilik, Almanların gözlerini daha ileri bir bakış noktasına çevirmelerini sağlayabilir ve ihtimal ki, sadece karizmasıyla bile insanları etrafında toplamayı başarabilirdi. Aslında Kayzer II. Wilhelm de böyle bir role pek özeniyordu. Parlak üniformalar giyer, asil tavırlar takınır ve arada bir pek dramatik beyanatlar verirdi. Ancak tüm bu yetenekleri rolü almasına yetmiyordu, çünkü senaryoya uygun adam değildi.

Tahtta kaldığı uzun yıllar boyunca halkının desteği giderek azalmış ve ilerde sözünü edeceğimiz çok sayıdaki toplumsal

⁵ Berghahn 1993: s. 88

skandal sonucunda dibe vurmuştu. Prusya ordusunun nezdindeki itibarı da bu denli düşmüşken, yabancı ülkelerde hâlâ Prusyalı Junker askeri geleneğinin temel taşı olarak görülmesini anlamak gerçekten zordur.

Kayzer II. Wilhelm yarı İngiliz sayılırdı. Annesi, Kraliçe Victoria'nın kızıydı. Wilhelm'in İngiltere'ye karşı tutumu bir hayli istikrarsızdı; sevgi ile nefret, kıskançlık ile hayranlık ve eşit düzeyde kabul görme isteğinin bir arada kaynaştığı bir kaledeoskop görüntüsü gibiydi. Birçok biyografi yazarı bu çelişkili tezahürlerini annesi ya da anneannesine karşı olan duygularına bağlamak eğilimindedir.

Doğumu sırasında annesinin bedeninden ters geldiği anlaşılmıştı. Doktorlar böyle bir durumla nasıl başa çıkılacağını henüz tam olarak bilmiyorlardı. O günlerde bu şekilde gelen bebeklerin ancak %2'si canlı olarak doğuyordu. Wilhelm, zor da olsa bu badireyi atlatanlardan biri oldu, ama doğumu onda kalıcı bazı izler bıraktı.

Wilhelm'in duygusal dengesizliklerinin doğumu sırasında aldığı muhtelif yaraların bir sonucu olduğu söylenebilir. Beyninde bir hasar olup olmadığı uzun tartışmalara konu olmuştur. Sol koluna kalıcı bir felç inmişti. Bu durumunu gören bazı insanların gösterdikleri tepkilerin onu bir şekilde etkilemiş olması çok olasıdır. Onun yaşamını ve o dönemleri inceleyen araştırmacılar içinde seçkin bir yeri olan John Röhl, pek çok tıbbi kanıt binaen, Wilhelm'in doğumu sırasında oksijensiz kaldığını ve tüm hayatı boyunca sergilediği tarafsızlık noksanlığı ve aşırı duygusallık gibi tutarsız davranışlarının bu olayın bir sonucu olduğunu yazar.⁶ Röhl'e göre, eğri kalan boyuna "Kafa Çekme Makinesi" ile yapılan müdahaleler ve felçli kolunun yeni kesilmiş tavşanların gövdeleri içine sokularak tedavi edilmeye çalışılması gibi, çocukluk çağlarında tanıklık ettiği vahşet içeren yöntemlerin kişiliğini yaraladığına hiç şüphe yoktur.⁷ Askeri üniformalara olan tutkusu, avcılığa olan düşkünlüğü, Akilleus'a olan hayranlığı, onun kendisine hiçbir zaman nasip olmayacak bir askeri zafer hülyasına kapılmış olduğunu düşünmemiz için yeterli nedenlerdir.

⁶ Clarke 2000: s. 19

⁷ A.g.e. s. 20

Wilhelm, Prusya Kralı ve Alman İmparatoru olarak 1888 yılında tahtta çıktı. 1913'e gelindiğinde elli beş yaşındaydı ve hükümdarlığı çeyrek asrı bulmuştu. Avrupa, bu süre zarfında pek çok kez savaşın eşiğine gelmiş ve Wilhelm'in başkanlığını üstlendiği kriz masaları, bunların hepsinin kazasız belasız aşılmasına ön ayak olmuştu. Öyle anlaşıyor ki, Wilhelm de ağırlığını daima barış yönünde koymuştu. Esasen Alman Anayasası uyarınca savaş ya da barış konusundaki tek karar mercii doğrudan imparatordu. Bu yetkisini arada sırada bir oyuncak gibi kullandığı da oluyordu.

Wilhelm'in insanları tedirgin eden bir yapısı vardı: Asabi, gergin ve kurnazdı. Kendini bir anda ortamın havasına kaptırıp, ulusunu çarpışmaya sürükleyecek bir savaş tanrısı edasına bürünüp, biraz sonra tüm söylediklerini geri alabilirdi. Birlikte çalıştığı askeri ve sivil görevliler yeterince yanlış alarm yaşamış olmalarının etkisiyle onun irticalen verdiği kararlara güvenmemeyi zamanla öğrenmişlerdi.

Maiyetinde çalışan yöneticilerin bıraktıkları belgeler, çocuksu yönü ağır basan, disiplinden uzak, kararsız, gergin, sıkça cinnet noktasına varan öfke krizleri geçiren, cahil ve hiçbir bilgisi olmayan konularda bile uygunsuz beyanatlarda bulunmaktan kaçınmayan bir kişiliğe işaret eder. Egoizm ve megalomanlığa varan eğilimleri sonucu, konuşmaları ve davranışları tek kelimeyle otokratik bir eda taşırdı. Özellikle dışişleri ile ilgili konular, bu tavırlarını iyice tetiklerdi. Bir defasında, Britanya'nın Galler Prensine şöyle hitap etmişti: "Ben Alman politikasının tek efendisiyim ve ulusum nereye gidersem gideyim beni izlemekle yükümlüdür."⁸ Bu denli kaprisli ve hezeyan dolu tavırlar sergilemekten kaçınmış ve görüşlerinde biraz olsun tutarlılık sergilemeyi başarabilmiş olsaydı, politik etkinliğinin daha geniş yankılar uyandırması beklenebilirdi. Kayzerin garip tavırlarına alışan bakanları bile ilerleyen günlerde, onun görüşlerini çoğu zaman kulak arkası etmeye başlayacak ve onu bir çocuk gibi "idare" etmeye çalışacaklardı. Esasen zamanının büyük bir bölümünü, avda veya yat gezintilerinde geçirmesi, onların işlerini bir nebze olsun kolaylaştırıyordu.

⁸ A.g.e., s. 123

Genelde yılın sadece ocak ve mart ayları arasında Berlin'de bulunurdu.

II. Wilhelm, Kayzer olmadan önce Alman siyaseti, genelde Şansölye Otto von Bismarck tarafından yönlendirilmişti. Deneyimsiz ve genç Wilhelm, bu yaşlı ve tecrübeli adamdan ve izlediği politikadan rahatsız oldu. Sanayi sektöründeki anlaşmazlıkların nasıl ele alınması gerektiği gibi birçok konuda Bismarck ile ters düştüler. Örnek vermek gerekirse, işçilerin neden oldukları çatışmalarda Wilhelm başkaldıran emekçilerin yanında bir tutum sergilerken, Bismarck fabrika sahiplerinin cephesinde yer almıştı. Wilhelm 1890'da yetkisini kullandı ve Demir Şansölye'yi azletti.

Yeni kabine, Bismarck'ın bir eseri ve Alman dış politikasının mihenk taşlarından birini oluşturan, Rusya ile bir dostluk antlaşması olan Saldırmazlık Antlaşması zaman aşımına uğramasına göz yumdu. Avusturya-Macaristan ile zaten daha önceden gelen bir dostluk antlaşması vardı. Bismarck'ın görüşüne göre, Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında, Balkanlar konusundaki çekişmeler bu antlaşmalar sayesinde dizginlenmişti. Almanya'nın, bu iki ülkenin arasındaki hassas dengeyi sarsacak bir girişim olması halinde, ağırlığını tehdit edilen taraftan yana koyması öngörülmüştü. Almanya'nın bu devletlerle barış içinde olması, Doğu cephesini emniyete alması anlamını taşıyordu. Antlaşmalar gizli tutulduğu için, Rusya, Almanya'nın Avusturya ile anlaştığını bilmedi, Avusturya da Almanya'nın Rusya ile anlaştığını.

Tarihçiler Wilhelm'i, Saldırmazlık Antlaşmasının zaman aşımına uğramasına göz yumduğu için bir asır boyunca eleştirmişlerdir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar bu olayda tüm kusuru Kayzere yüklemenin haksızlık olacağını göstermiştir. Wilhelm, 21 Mart 1890'da Rus büyükelçisine antlaşmayı tekrar gözden geçirmek niyetinde olduğunu söylemiş, ama bir hafta sonra danışmanlarının buna karşı çıktığını belirterek, "Son derece üzgünüm, ama antlaşmayı uzatmamız mümkün görünmüyor," demişti.⁹ Kendisini başkalarına karşı tek otorite olarak göstermek istemesine rağmen, bazen maiyeti

⁹ A.g.e., s. 125

tarafından yönlendirilmeye göz yumması onun kişiliğinin çok özgün bir belirtisiydi.

Bismarck'ın yerine geçenler bakışlarını doğuya çevirmişlerdi. Hülyaları, sınırlarını ya da etkinlik alanlarını ve ticaretlerini Balkanlar ve muhtemelen Rusya üzerinden Ortadoğu'ya, hatta Çin'e kadar genişletmekti.

Bu politik bakış açısının arkasındaki karanlık beklenti; Töton kökenli halkların oluşturacağı bir cephenin, Slav ve Şarklı ulusların yer alacağı bir Doğu ittifakını yenmeleri halinde bu toplulukların tutsak veya uşak edilmelerine yönelikti. Yani, St. Petersburg'daki bazı yöneticilerin hayalini kurdukları Panslavist ihtirasların tam karşıtı bir tutumu yansıtıyordu.

Bazı çevreler, II. Wilhelm'in politika sahnesinde gerçekten etkin bir rol oynayıp oynamadığını hâlâ tartışmaya devam ederler. Kesin olan bir şey varsa, o da Almanya'nın 1890'ların sonlarından itibaren başlayan büyük stratejik dönüşümünde ve yeni donanma politikasına ilişkin kararların alınmasında çok belirleyici bir rol üstlendiğidir.¹⁰

Bu stratejinin hazırlanmasında önde gelen kişi ise gelişmeden kısa bir süre önce Donanma Bakanlığına atanan Amiral Alfred von Tirpitz'dir. Tirpitz bir anlamda yükselen orta sınıfı temsil eden bir askerdir. Donanmanın güçlendirilmesi üzerine kurduğu planı birçok sorunu bir anda çözecek nitelikte görünüyordu. Daha büyük bir savaş filosu yapımı için yapılacak yatırımlar hem iş gücüne yeni olanaklar sunacak, hem refah yönünde katkı yapacak, hem de sosyalist işçi sınıfının büyük bir bölümünün çenesini bir süre için de olsa kapatmasını sağlayacaktı.

Yeni denizcilik programı giderek daha fazla maddi kaynak tüketiyor ve harcamalar ancak Savaş Bakanlığının garip mali öncelik mazeretleri ileri sürmesi sonucunda karşılanabiliyordu. Berghahn'a göre, "1890 yılının ortalarından itibaren donanmaya yapılan yatırımlar çığ gibi büyürken, kara kuvvetlerine kaynak aktarımı tamamen kesilmişti... Bunun sonucu olarak yirmi yıllık bir ekonomik durgunluk süreci yaşanacaktı." Esasen donanmaya bunca kaynak aktarılması, kara kuvvetlerinin büyümek yönündeki tercihi sayesinde hayata geçirilmişti.

¹⁰ Berghahn 1993: s. 16

"Kara kuvvetlerinin bu yöndeki seçiminin sorumluluğu doğrudan doğruya komuta kademesine aitti." Bu gelişme generallerin, Junker Prusya geleneğinden gelmeyen unsurların ordunun subay kademelerine katılmalarını istememelerinden ve onları güvenilmeyecek öğeler olarak görmelerinden kaynaklanıyordu.

Berghahn'ın sözcükleriyle, silahlı kuvvetlerin görevlerinden biri, "mevcut düzene ve onun başkomutanı olan imparatora kesin sadakatti." Savaş Bakanlığı, büyük bir kara ordusunun dış güçlerle çarpışmak yönünde getireceği avantajları göz ardı ederek, evdeki düşmanlarla baş etmeye yetecek bir asker mevcudunda kalmayı tercih ediyordu.

Tirpitz'in deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesi yolundaki çabaları, sömürgecilikte rakipleri olan güçlerle başa çıkmaya yönelikti. Bu program, Almanya'nın sadece Avrupa ve yakın ülkelere değil, tüm dünyaya açılmasını, Kıta sınırlarını aşarak dünya politikasında da söz sahibi olmasını sağlayacaktı. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın Büyük Britanya'ya açıkça bir meydan okuma niteliği arz ediyordu ve gerçek hedefi de zaten buydu. Almanya, daha güçlü bir donanmaya sahip olma, sömürgeci bir imparatorluk haline gelme yolunda ileri atılmaya ve küresel sahnede bir rol kapmaya hazırlanırken, ya İngiltere'yi rakip bellemiş ya da onun yerini almayı kafasına koymuştu.

Geçmişe bir göz atıldığında, bu tutumun gerçekte yenilgiyi peşinen kabul etmeye yönelik bir strateji olacağı belliydi. Almanya ve müttefiği Avusturya, Avrupa'nın göbeğinde yer alıyorlardı. Zaten dört bir yanları komşu devletlerle çevrilmişti. Almanların en büyük kâbusu, bu komşuların düşman haline dönüşmeleri ihtimaliydi. İşte Wilhelm politikasının uyguladığı saldırgan tutum ve müttefik seçimindeki yanlılığı, bu korkunun gerçeğe dönüşmesinin kapılarını aralayacaktı.

Batılarında, 1870-1871 savaşlarında Alsace ve kısmen Lorraine'i de kaybetmenin ezikliğini yaşayan Fransa vardı. Bismarck, onların sömürge arayışlarını desteklemek suretiyle Fransızların dikkatlerini başka noktalara çekmeyi yeğlemişti. II. Wilhelm, ise 1906 ve 1911 yıllarındaki Fas krizlerinde olduğu gibi, Fransız emperyalizmine karşı çıkarak iki devlet arasındaki çatlağın büyümesine neden olmuştu.

Doğuda, Berlin'in Saldırmazlık Antlaşmasını kasıtlı olarak yenilememesi karşısında büyük bir düş kırıklığı yaşayan Rusya vardı. Almanya, Rusya'ya karşı Avusturya'yı desteklemek suretiyle kaderini değiştirecek hayati bir hata yapmıştı. Böylece batı ve doğu cepheleri oluşmuş ve generallerinin korkulu rüyası olan iki cephede birden savaşmak ihtimali güçlenmişti.

Güneyde, Avusturya ile olan toprak anlaşmazlıkları nedeniyle karşı cephede yer alması olasılığı güç kazanan İtalya bulunuyordu. Demek ki, Alman-Avusturya koalisyonu pekâlâ güney cephesinde de bir çatışmaya girmek mecburiyetinde kalabilirdi.

Erken 1900'lerde yürürlüğe giren Tirpitz programı, İngiltere'nin de düşman safhalarında yer alması ihtimalini arttırmıştı. Bir asırdan fazla bir süre boyunca, Asya ve başkaca bölgeler üzerindeki egemenlik arayışları nedeniyle rakip olan ve birbirlerine doğal düşman gözüyle bakan İngiltere, Fransa ve Rusya için ele ele tutuşmaktan başka çare kalmamıştı. Almanya'nın bunca endişe ettiği düşman kuşatması, kendi politikalarının bir sonucu olarak gerçeğe dönüşmüştü. Ancak Kayzer ve çevresi, hatta ülkenin askeri liderleri, bu gelişmelerden dolayı kendilerinden başka herkesi suçlu görmek eğilimindeydiler.

Kayzer, Tirpitz'in deniz kuvvetlerini güçlendirme girişimlerini de herhangi bir politik gelişmeyi desteklediği kadar istikrarla destekledi. Bu proje, yeni ticaret kapılarının açılmasına olanak tanıyacak bir filonun yaratılmasını ve yabancı güçlerin Almanya'nın üstünlüğünü onaylanmasına yol açacağı öngörüldüğü cihetle Alman orta sınıfının büyük bir kesimince de benimsendi. Fakat Almanya'nın bu yöndeki politikası komşuları arasında büyük bir korkuya neden oldu. Üstelik Alman vatandaşlarının da kendilerini daha fazla güvende hissetmelerine yol açtığını söylemek pek olası değildi.

Kayzerin denizcilikteki yatırımlar konusundaki oldukça kararlı desteğinin İngiltere tarafından bir meydan okuma olarak yorumlanması halinde, 1914 Savaşının tüm sorumluluğunu onun taşıdığı suçlanmasına neden olabilirdi. Fakat hiç de böyle olmadı. Almanya, hemen savaş öncesindeki yıllarda deniz kuvvetlerini güçlendirmekten geri adım attı ve donanma

sorunu dünya politikasının temel taşlarından biri olmaktan uzaklaştı.

Almanya'yı 1914 Savaşına doğru giden yolda sürükleyenler Kayzer'e muhalif kesimi oluşturan, savaş taraftarı Prusyalı komutanların önderlik ettiği cephe oldu. Bu saptamaya açıklık getirmek açısından, o günlerdeki Alman militarizminin iki gücün bir araya geldiği tek bir kuvvet değil, bir tarafta deniz kuvvetlerinin, diğer tarafta da kara kuvvetlerinin yer aldığı birbirlerini düşmanca süzen çift erkli bir yönetim olduğunu anlamak gerekir. Wilhelm politikasını incelerken, "tuhaf" kelimesinin yanı sıra sık sık ifade etmek zorunda kaldığımız bir olgu da, Tirpitz ve Wilhelm'in kendilerinin, gerçekten barış yanlıları içinde yer alıp almadıklarının farkında olup olmadıklarıdır. Çünkü Tirpitz'in büyük projesi, yani deniz kuvvetlerinin İngiltere ile boy ölçüşecek düzeye gelmesi yönündeki planı yıllar alacaktı ve o da, donanma tam anlamıyla hazır olmadan herhangi bir çatışmaya girmek niyetinde değildi. Demek ki, Tirpitz gününün politik gelişmelerine rağmen savaşı belki ileride düşünebilirdi, ama o anda ihtiyacı olan tek şeyin, zaman kazanmak açısından barışı sürdürmek olduğunu varsayabiliriz. Deniz kuvvetlerinin hedefindeki düşman İngiltere, kara kuvvetlerinki ise Rusya'ydı.

Ordunun Kayzere pek sevecenlikle baktığı söylenemezdi. Deniz kuvvetlerine arka çıkması, Junkerlerin Alman İmparatorluğu üzerindeki egemenliğine bir tehdit oluşturuyor, profesyonel ve orta sınıf mensubu yeni adayların önüne kırmızı halı seriyordu. Üstelik işler savaş aşamasına geldiği anda uluslararası çatışmalardan kaçınmak, askerlerin bakış açısıyla korkaklık olarak yorumlanıyordu.

Kayzerin basiretsizliğinin yarattığı karamsarlık, 1914 öncesi Almanya'sının dünya siyasetine bakışında yaygın bir kötümserliğin yerleşmesine neden oldu. Genç Moltke gibi liderler de bu dalgaya kapıldılar. Fritz Fischer'e göre, bunun nedeni henüz kapitalizm öncesi dönemi yaşayan dünyanın hülâya ve değer ölçülerinin tekrar geri dönülmesi imkânı olmayan bir biçimde yok olma yolunda ilerlemesiydi.¹¹

¹¹ Fischer 1975: s. 28

Almanya'nın yüz yıl önceki portresini tanımlarken, kültürel ve akademik üstünlüklerine değinmeden geçmek mümkün değildir. Fritz Stern'in tanımı ile "Einstein Almanya'sı" eğitim ve bilim alanlarında bir dünya lideriydi. Almanlar, edebiyat ve müzikte de büyük eserler vermişlerdi. Almanca, ilim dünyasının dili olmuştu. Klasik araştırmalar, felsefe, sosyoloji veya doğa bilimleri alanlarında kariyer yapmak isteyenlere adres olarak Alman üniversiteleri gösteriliyordu. Tartışılır olsa da Almanlar büyük bir olasılıkla dünyanın en iyi eğitim almış insan topluluğunu oluşturunuyordu.

Köhnemiş devlet yapısına rağmen, gelişmiş ve bir hayli insancıl ama katı militarist bir ülke olması Almanya'yı tam bir tezatlar ülkesi yapıyordu. Dış gözlemcilerin onu yükselen bir değer, geleceğin ülkesi olarak görmelerine karşın kendi liderleri zamanlarının daraldığına inanıyorlardı. Göz kamaştıracak kadar başarılı ama içten yaralı; güçlü ama paranoya derecesinde korkuların hâkim olduğu bir ülke ortaya çıkmıştı. Hem fiziksel, hem de duygusal olarak dengesiz bir hükümdarın simgelediği bir toplum. Avrupa'nın merkezinde yer alan Almanya, Avrupa'nın sorunlarının da merkezini oluşturunuyordu.

Savaşın 1914'te başlamasını büyük bir sürpriz olarak nitelleyen bazı gözlemcilerin, Alman liderlerinin çoğunun savaş çıkması için adeta kıvrandıklarını ve Kayzeri ikna etmeyi başarmaları halinde er geç bir savaşın başlayacağını görmemiş olmaları gerçekten hayret verici bir durumdur. Avrupalıların çoğunun gözünden kaçmasına karşın Edward House adındaki bir Amerikalı olacakları öngörenlerden biriydi.*

House, tüm Avrupa'yı alevler içinde bırakacak, yakıp yıkacak bir savaşın yaklaşmakta olduğunu söylüyordu, ama kimse ona pek kulak asmadı. Tek zorluk, ilk adımın ne zaman ve nerede atılacağını tahmin etmektir. Geçmişe bakınca, ilk adımların 1908'de, Osmanlı Türkiye'sinde atılacağı yönündeki iddialar bir hayli güç kazanıyordu.

* House için bkz. s. 114 vd.

ÜÇÜNCÜ KISIM

SAVAŞA DOĞRU SÜRÜKLENMEK

10. MAKEDONYA KONTROLDEN ÇIKIYOR

Türk sultanının yüzleşmek zorunda kaldığı en çetin, en karmaşık olay, uzun yıllardır süregelen Makedonya sorunuydu... Berlin Kongresinden Birinci Dünya Savaşına kadar geçen sürede Osmanlı ve Avrupa devlet adamlarını bunca meşgul eden başka bir diplomatik sorun olmamıştı.¹

-Shaw ve Shaw, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey

Tarihte anılan tüm eylemlerin bir başlangıç noktası olması kaçınılmazdır ve bu kez savaşa doğru süzülüşün ilk başladığı yerin; dünün Bizantiyum'u, bugünün İstanbul'u olan eski imparatorluklar kenti Konstantinopolis (Konstantiniyye) olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa ile Asya'yı ayıran boğaza hâkim konumuyla masallara konu olan bu şehir; Agamemnon, Ulises ve Akilleus gibi efsanevi kahramanların belki de gerçekten buraya çok da uzak olmayan Truva'ya doğru yola çıktıkları günlerden beri dünya politikasının merkezi olagelmışti. MS dördüncü yüzyıldan itibaren, bin yılı aşkın bir süre Doğu Roma İmparatorluğuna başkentlik yapmış ve daha sonra beş yüz yıl da Osmanlı (ya da Türk) İmparatorluğunun payitahtı olmuştu. İki büyük uygarlığa ev sahipliği yapmış olan bu şehir, 1900 yılının o erken günlerinde bir üçüncü konuğa daha tanık olacak gibi görünüyordu.

Aslında kısmeti son zamanlarda oldukça daralmıştı. Güzelliğin yanı sıra muzaffer edası da bir hayli solmuştu. Çağa

¹ Shaw ve Shaw 1977 II: s. 207-208

ayak uydurmakta zorlanmıştı. Caddelerinin büyük bir bölümü hâlâ ham topraktı; milyonluk nüfusunun ayakkabı ve çizmeleri yağmurda çamur, kurakta ise tozla kaplanıyordu. Henüz elektrik gelmemişti. Şehir bir o yönden, bir diğerinden esen sert rüzgârlarıyla ünlüydü. Genel görüş, değişim rüzgârlarının bu kez imparatorluğunu da alıp götüreceği yolundaydı. Yanıtlanması bir nebze de olsa daha zor soru, bu fırtınanın hangi yönden geleceği noktasına odaklanmıştı.

Sonuçta bu yıkıcı kasırganın merkez üssünün Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve başkaca güçlerin uygun bir fırsat yakalamak için pusuya yattıkları çalkantılı Balkanlar'da, hâlâ Türk toprakları içinde yer alan Makedonya olduğu anlaşıldı. Serhat diyarı bu bölgede kanunsuzluk dal budak salmış, işler artık tamamen denetimden çıkmıştı. Olayları yatıştırmaya yönelik tüm çabalara direniyordu. Bölge şakilik, gerilla savaşları, kan davaları, terörizm, cinayet, katliam, intikam arayışları, ayaklanmalar ve insanoğlunun bildiği her türlü şiddet ve kanlı olayın tutsağı durumuna düşmüştü. İmparatorluk sınırları içindeki birçok muhalif gizli örgütün en büyüğü olan ve Jön Türkler olarak da anılan İttihat ve Terakki Cemiyetinin (İTC) unsurları bölgede asayiş sağlamakta görevli Osmanlı 3. Ordusunun da içine sızmayı başarmışlardı. Jön Türkler çağdaşlık yanlısıydı. Amaçları, yapılacak reformlar sayesinde Osmanlı'nın Avrupalılara daha fazla toprak kaybetmesine engel olmaktı.

Makedonya'yı güney yarısı olarak gören Bulgaristan, gizli ve kana susamış aşırı milliyetçi askeri cemiyetlerin önyak olduğu bu çatışmaları hemen bir fırsat olarak değerlendirmeye yolunu seçti. Bulgarlar daha sonraki yıllarda da -1920 ve 1930'lar- İtalyan faşizmi ile ittifak yapacak ve Balkan tarihinde çok kanlı bir iz bırakacaklardı.

Sırbistan'ın da Makedonya konusundaki tutumu Bulgarlarla aynı doğrultuydu. O da bu bölgede hak iddia ediyordu. Sırp subayları ve gönüllüleri de bu kirli gerilla savaşına katılmakta gecikmediler. Karışıklıklar, Sırbistan'ın da aşırı milliyetçi subaylarını gizli cemiyetler etrafında buluşturdu. Daha ileri bölümlerde değinileceği gibi, bunlardan biri olan Kara El örgütü,

sıklıkla Birinci Dünya Savaşının başlamasına neden olmakla itham edilmiştir. Makedonya, aşırı milliyetçi Sırpların eğitim sürecinden geçtiği bir okul olmuştu. Alevli bir geçmişin ürünü olan bu unsurlar, dünyayı ateşe vermekte doğrudan rol aldılar. Sırp lar da, aynı Bulgarlar gibi, amaçları uğruna hunharca cinayetlere giriştiler ve bu uğurda kendi hükümet üyelerini ve politikacılarını da katletmekten geri durmadılar. Türk, Bulgar ve Sırp gizli askeri cemiyetleri yapısal olarak birbirlerine benzemelerine karşın her biri Makedonya'yı kendisi için istiyordu. İlk başarıyı sağlayan Jön Türkler oldu.

Jön Türklerin, Rusya ve Britanya'nın 1908 Temmuzunda bölgeye genel asayiş i sağlamak üzere Avrupalı subayların oluşturacağı bir güç göndermeye hazırlandıklarını öğrenmeleri bardağı taşıran son damla oldu. Böyle bir gelişme, oldukça uzak bir ihtimal de olsa, Türkiye'nin bir vilayetini daha kaybetmesi sonucunu doğurabilirdi.

İTC bir an için de olsa su yüzüne çıktı ve bu girişimi protesto etmek için Avrupalı güçlerle temas kurdu. Büyük bir kargaşa başlamıştı. Sultan, giderek genişleyen olayları önlemek ve İTC üyelerinden bazılarını tutuklamak için ordu müfettişlerini seferber etti. Fakat tutuklanma tehlikesini bir şekilde bertaraf eden Jön Türkler, başkaldırının kıvılcımını çaktılar. İsyanın genişlemesi üzerine Sultan bir süre önce kaldırdığı ve esasen Jön Türklerin taleplerinin başında yer alan anayasayı yeniden ihdas etti. Ertesi yıl da kardeşi lehine tahttan feragat etmek mecburiyetinde kaldı.

Kimin lider olacağı ve ne yönde hareket edileceği tam olarak belli olmasa da, Osmanlı politikasında yeni bir perde açılmıştı. Mamafih Jön Türklerin, imparatorluğu tam olarak denetimleri altına almaları için 1913 yılını beklemek gerekecekti. Ancak Avrupalılar havada değişim rüzgârlarının eseceğine çoktan kanaat getirmişlerdi.

Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Alois Lexa von Aehrenthal'in görüşüne göre, Jön Türklerin isyanı, Osmanlı politikasında gerçek bir devrime neden olacaktı. Onların hedefledikleri reform ve çağdaşlık yönündeki hamlelerinin Habsburgların Balkan politikası için ciddi bir engel oluşturacağı çok açıktı.

Bu yöndeki görüşlerin artması ciddi bir alarmı neden oldu: Ya şimdi harekete geçilecek ya da artık susup oturulacaktı. Zaman tükeniyordu. Jön Türkler ya Avrupa'nın toprak taleplerine kesin olarak bir nokta koyacaklar ya da Osmanlı Devleti çürümeye devam edecekti. Jön Türklerin iktidara gelmesi, Viyana'ya, Türkler hâlâ zafiyetlerini atlatamamışken ve henüz başka bir Avrupa gücü devreye girmeden saldırma zamanının geldiği mesajını vermişti.

11. AVUSTURYA İLK ADIMI ATİYOR

Hâlâ Osmanlı Sultanına bağlı olmasına karşın ikili bir sancak niteliğindeki Bosna-Hersek'in idari yönetimi 1908 yılında Avusturya ve Macaristan'ın oluşturduğu İkili Monarşiye verilmişti. Türkler, bölgede başlayan başkaldırıları ve Rusya ile olan savaşlar sonucunda daha 1870'lerde bu vilayetleri kaybetme noktasına gelmişlerdi. O zamanda Avrupalı Büyük Güçler kendi aralarındaki güç dengesinin korunması açısından konuya müdahil olmuşlardı.

1878 yılındaki Berlin Kongresi, bu iki vilayetin sahipliğini ikiye taksim etmişti. Bölge, yasal olarak Türkiye'de kalmasına karşın, gerekli olması halinde İkili Monarşiye asayişini sağlamak üzere geçici işgal hakkı verilmişti. Ancak zaman, bu çözümün de geçerli olmayacağını gösterecekti. Habsburg Avusturya, 200 bin-300 bin arasındaki bir gücü buraya yönlendirerek yerel bağımsızlık savaşçıları bastırmakla görevlendirilmişti. Oysa bölge üzerinde hak iddia eden pek çok ülke vardı. Hatta İkili Monarşinin ortakları olan Avusturya ve Macaristan bile birbirlerinden bağımsız olarak bu taliplerin arasında yer alıyordu. Bu nedenle kararın uygulamaya konması, bu kez de İkili Monarşinin iç dengelerini korumak amacıyla ertelendi. Yasal hükümdar olan Osmanlı Sultanının yerine kimin geçeceği konusu da, Büyük Güçler arasında daha da kırılganlaşan denge- nin korunması açısından askıda bırakıldı.

Bölgenin, büyük ölçüde Slavlardan oluşan ahalisi de bağımsızlık mücadelesine başladıklarında, nehrin hemen karşı kıyısındaki komşuları olan soydaşlarının oluşturduğu Sırbistan da kendi hülyaları doğrultusunda ilhak arayışlarına girdi.

İkili Monarşinin dışişleri koltuğunda, zamanının en saygın uluslararası ilişkiler uzmanı olarak nam salmış bir diplomat olan -1909'da baronluktan kontluğa terfi edecek- Baron Aehrenthal (1906-1912) oturuyordu. Bakanlığına, ilerleyen günlerde müritleri durumuna gelecek aristokrat kökenli, ateşli genç yardımcılar almıştı. Bakan, hayranlarının zeki, karşıtlarının ise *fazla* zeki olarak tanımladığı bir kişilikti.

Aehrenthal, Jön Türklerin başkaldırısının, emperyalist Büyük Güçler arasındaki rekabetten de yararlanarak, Avusturya için muhteşem bir başarının kapılarını araladığını düşündü. Balkan vilayetlerindeki olayların Osmanlı İmparatorluğunun sonunu hazırlayıp hazırlamadığı onun açısından hiçbir önem taşımıyordu. Avusturya, herkesten önce davranıp ilk darbeyi vurmalıydı. Bundan daha iyi bir fırsat olamazdı, çünkü Japonya ile yaptığı savaştan yenik çıkan (1904-1905) ve 1905 Devrimi ile sarsılan başlıca rakipleri Rusya'nın, fiilen *hors de combat* kaldığı varsayılabilirdi.

İkili Monarşi, 6 Ekim 1908 tarihinde Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini duyurdu. Aehrenthal bu oldubittinin yaratacağı tepkileri azaltmak gayesiyle, bir gün önce de, o tarihte hâlâ Osmanlı egemenliği altında olan Bulgaristan'a bağımsızlığını ilan etmesi yolunda telkinde bulunmuştu. Keza bir Türk vilayeti olan Yenipazar'da konuşlandırılmış bulunan Avusturya kitalarının mevcudiyetini artık gereksiz gördüğünü ve geri çekeceğini açıklayarak diğer Avrupalı dışişleri bakanlarının gözlerine adeta bir avuç toprak atmıştı. Aehrenthal, hükümdarı Franz Joseph'i bile bu girişimlerinden haberdar etmemiş ve bu yaptıkları ve Bulgaristan'ı yapmaya zorladığı konularda Avrupalı meslektaşlarına da sürekli yalan söylemişti. Bu davranışları o zamana kadar Avrupalı diplomatları karakterize eden aristokratik geleneklerin ayaklar altına alınması demek oluyordu.

En büyük tepki, Güney Slavların haklarının korunması yolunda liderliği üstlenmiş olan küçük ama dinç Balkan krallığı Sırbistan'dan geldi. Sırbistan uzun süredir Bosna-Hersek'i kendi toprağı gibi görmeye alışmıştı. Hükümet üyelerinin birçoğu, askerler ve halk Avusturya'ya karşı hemen seferberlik

* Savaş dışı -çn

veya savaş ilan edilmesini istedi. Narodna Odbrana adındaki milliyetçi paramiliter bir örgüt bu davanın öncülüğünü üstlenmekte gecikmedi.

Kayzer bile bu olanlardan dehşete düşmüştü ve ilhakı, "ürkütücü bir ahmaklık"² olarak tanımladı. "Yirmi yıldır büyük özenle inşa ettiğim Türkiye politikam çöpe atıldı," dedi. Avusturya'nın bu hamlesini ancak gazetelerden öğrenmişti ve Aehrenthal'in sinsice yürüttüğü bu siyaseti kınarken, "bir müttefik olarak derinden yaralandım," diyecekti.³ Alman Şansölyesi de olayı şöyle yorumladı: "Tutumumuzu özetleyecek olursam, elli milyonluk nüfusu, güçlü ve yüksek yeteneklere sahip ordusu ile Avusturya'yı kaybetme riskini göze alamayız, ama onun tarafından silahlı bir çatışmaya sürüklenmeyi de kabul edemeyiz... Çıkabilecek genel bir savaştan asla olumlu beklentilerimiz olamaz."⁴

Bölgedeki çıkar çatışmaları açısından Avusturya'nın başlıca rakibi olan Rusya'nın Dışişleri Bakanı Alexander İzvolski uzunca bir süre herhangi bir tepki vermedi. Anlaşılan bakan, Aehrenthal'in taviz olarak, Rusya'nın Konstantinopolis ve Boğazlar konusunda besledikleri hülyalarına göz yumacağına ikna olmuştu. İzvolski ilk anda kesin bir teminat aldığı yanılgısına düşmüş ve sonradan böyle bir vaadin söz konusu olmadığını fark ettiğinde müthiş bir hayal kırıklığına uğramıştı. Ancak bir süre sonra Berlin'den gelen, diplomatik bir dilden çok kabadayı jargonuyla yazılmış bir muhtıra, Çarın Sırbistan'a olan desteğini geri çekmesine neden oldu. Şansölye Bülow'un talimatıyla harekete geçen zamanın Alman Dışişleri Bakanı, saldırgan yapılı Alfred von Kiderlen-Wächterad'ın daha çok bir ultimatoom havası taşıyan tehdit edici bir dille İzvolski'ye hitaben kaleme aldığı notta, "Hemen kesin bir cevap bekliyoruz: Ya evet, ya da hayır. Kaçamak, çapraşık veya yorum gerektiren yanıtlarınıza itibar edilmeyecektir," diyecekti. Japon yenilgisi ve 1905 Devriminin yaralarını sarmaya çalışan Rusya'nın geri adım atmaktan başka çaresi yoktu. Durum, İzvolski için pek

² Bridge 1990: s. 228

³ Albertini 1952 I: s. 228

⁴ A.g.e., s. 230

küçük düşürücü olmuştu, çünkü hükümetin diğer ileri gelenleri, Boğazlar konusundaki görüşlerini paylaşmadıkları gibi, bakanın, Aehrenthal'ın Bosna'yı kapmasına göz yumması karşısında büyük bir hayrete düşmüşlerdi.

Avusturya'nın Bosna'yı ilhakı, Balkan ülkeleri arasında esasen var olan kırılgan dengeyi bütünüyle altüst etti. İzvolski, ya Aehrenthal'den intikam almak ya da bilmediğimiz farklı bir nedenle, Nikolai Hartwig'i Sırbistan'a büyükelçi olarak atadı. Hartwig, Rusya'da geniş bir taraftar kitlesi olan Panslavist bir militandı. İlk iş olarak Balkan uluslarını bir cephede toplayıp Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarını ele geçirmeleri yönünde girişimlere başladı. Her konuda kavgalı olan Balkan Hıristiyanlarını bir araya getirmek ümitsiz bir çaba gibi görünse de, Hartwig bunu gerçekleştirmeyi başardı.

Önce, Sırbistan'la Bulgaristan arasında bir ittifak antlaşması imzalanmasını ve daha sonra da Rusya'nın bu ittifakta yer almasını sağladı. İkinci aşamadaysa, Yunanistan ve Karadağ'ın da bu güç birliğine katılmalarını temin etti.

Şansölye Bülow'un Rusya'ya karşı aşağılayıcı bir dil kullanması kesin bir zafer kazanma isteğinin bir belirtisi olabilirdi, çünkü böyle bir başarıya çok ihtiyacı vardı. Bülow, bu göreve atanmasını geniş çapta Kayzerin en iyi arkadaşı olan Prens Eulenburg'a borçluydu. Prens, sonradan bir seri homoseksüel skandala karışmış ve hakkında açılan davalar sonucunda zorunlu olarak inzivaya çekilmişti. Katıldığı travesti revüleri ve iğrenç partiler hakkındaki söylentiler, Kayzeri de işaret eder bir hal almıştı.

Bülow, Şansölye olunca, Tirpitz politikasının bir sonucu olan ve kendisi gibi Kayzer tarafından da desteklenen, Britanya ile adeta bir yarış haline dönüşen deniz kuvvetlerini güçlendirme kampanyasının daha fazla sürdürülemeyeceğini gördü. Bütçenin açık verdiğini ve vergi gelirlerini arttırmak için yeni yollar bulunamayacağını anladı.

Bülow, Bosna krizi patladığı sırada ikinci bir skandalın daha kahramanı oldu. Kayzer bir gazeteye verdiği röportajda, Bülow'un daha önce aynı konuda verdiği beyanatlarla çelişir bir ifade kullanmıştı.

Wilhelm söz konusu röportajı, tanıdığı bir İngiliz gazeteciye vermiş ve gazeteci de bunu bir makale haline dönüştürerek Ekim 1908'de Londra'nın *Daily Telegraph* gazetesinde yayımlamıştı. Makale, Kayzerin İngiltere'yi bir dost olarak gördüğü ve bu nedenle ondan çekinmesi için hiçbir nedeni bulunmadığı temasını işliyordu. Kayzer kısa bir süre önce Güney Afrika'da cereyan eden Boer Savaşında, Almanya'nın çıkar ve sempatisinin Boerlerden yana olmasına rağmen, kendisinin diğer Avrupa ülkelerini İngiltere'nin karşısında yer almamalarına ikna ettiğini beyan ediyordu. Hatta bu kadarla da yetinmeyerek, İngiltere'nin bu savaştan galip olarak çıkmasına yol açan stratejik planların da yine kendisi tarafından hazırlandığını ve İngilizlere sunulduğunu belirtiyordu. Haber doğal olarak İngiliz kamuoyunu çılgına çevirdi. Mamafih onların bu duygularını paylaştan başkaları da vardı.

Alman halkı, parlamentosu ve tüm politik partiler de Wilhelm'i suçlamaktan geri kalmadı. İş o boyutlara gelmişti ki, Kayzer'in tahttan çekilmek zorunda kalabileceğinden söz edenler türemişti. Elbette, İngiliz generallere savaş planlarını kendisinin verdiği yolundaki iddiası sadece bir safsatadan ibaretti. Hükümdarının düşüncesiz yorumlarını engellemeyi başaramayan Bülow, bu kez de onu savunmak yönünde herhangi bir girişimde bulunmamıştı. Aksine, kendini temize çıkarmak için böyle bir röportajdan haberdar olmadığını belirtmek için böyle bir röportajdan haberdar olmadığını belirterek yalan söylemeyi tercih etmişti. Bülow 1909'da istifa etti. Yerine getirilen Theobald von Bethmann Hollweg, köklü ve varlıklı bir aileden gelen bir devlet memuruydu. Hollweg, Kayzerin gönlündeki aday olmadığının bilincindeydi ve o gün olduğu gibi bugün de, Kayzerin görüşlerine karşı koyabilecek bir kişilik olup olmadığı hâlâ tartışma konusudur. Bethmann, dışardan gelen bir sivildi. Prusyalı olmadığı gibi, asker de değildi. Ne ordunun başındaki subaylar, ne de imparator ile herhangi bir yakınlığı vardı ve bu yönde herhangi bir çaba göstermeye de pek niyetli olmadığı anlaşıyordu.

Kayzerin itibarının sarsılması, hükümetin Prusya askeri kanadının moralini fena halde bozmuştu. Krallığı kurtarmanın ve hayat tarzlarını korumanın tek yolunun savaştan geçtiğine

olan inançları iyice pekişmişti. Askeri Kabinenin Başkanı General Moritz von Lyncker, Almanya'nın içinde bulunduğu "iç ve dış kargaşaların" üstesinden gelmenin yegâne yolunun savaş olduğunu söylerken, Kayzerin bu cesareti sergileyeceğinden şüphe duyduğunu da ilave etmeyi ihmal etmemiştir.⁵

Büyük Genelkurmay Başkanı Moltke de, savaşın kaçınılmaz olduğuna ve ne kadar çabuk davranırlarsa o kadar iyi olacağına inanıyordu. Bosna krizinin barışçıl yollarla çözüme kavuşmasından üzüntü duyuyor ve "yakın gelecekte böylesine uygun bir fırsatın bir daha ellerine geçmeyebileceğine" vurgu yapıyordu.⁶

Bosna-Hersek'in ilhakını sonuçlandıran Aehrenthal, dikkatini şimdi de Balkanlar'daki bu yeni statükonun korunmasına yönlendirmişti. Beklenmedik gelişmelerin önüne geçmek arzusundaydı. Büyük Güçleri, Avusturya'nın Makedonya üzerinde hiçbir talebi olmadığına ikna etmeye çalıştı. Rusya, Avusturya-Macaristan'ın yaptığını saldırganlık olarak değerlendirmiş ve yayılmacılık hülyasına kapıldığına ikna olmuştu. Bu nedenle Balkanlar'da Rus yanlısı ve Avusturya karşıtı bir kampanya başlattı. Avusturya da bu gelişmeyi Rusya'nın yayılmacı hülyası olarak yorumlamak gerektiğini ileri sürerek karşı önlemler almaya girişti.

Almanya ve Avusturya arasında imzalanan 1879 antlaşması, iki ülkeden birinin –savaşa girmesi değil– saldırıya uğraması halinde, diğerinin müdahalesinin öngörüldüğü bir savunma pak-tıydı. Avusturya Genelkurmay Başkanı Conrad, Alman meslek-taşı Moltke'ye, Ocak 1909'da, yani Bosna-Hersek krizi sırasında Avusturya'nın Sırbistan'ı işgal etmesi ve Rusya'nın devreye girmesi halinde ne gibi bir politika izleyeceklerini sormuştu. Moltke bu soruya, olayları başlatan tarafın Avusturya olması halinde bile ülkesinin yanlarında olacağı yönünde yanıt vermişti. Böyle bir gelişme, Almanya'nın yalnız Rusya'yla değil, Rusların müt-tefiği olan Fransa'yla da savaşa tutuşması anlamına gelecekti.

Gordon Craig, Almanya'nın tarihini yazdığı kitabında, Moltke'nin bu yanıtının Avusturya tarafından kesin bir taah-

⁵ Berghahn 1993: s. 93

⁶ A.g.e., s. 91

hüt olarak kabul edildiğini ve "Moltke'nin bir savunma antlaşması olan 1879 Paktını bir saldırı antlaşması haline dönüştürdüğünü ve ülkesini, Viyana'nın girişebileceği maceralara ortak ettiğini" yazar.⁷ Moltke'nin bu taahhüdünün, Kayzer tarafından onayladığını da bu arada belirtmemiz lazım.

12. FRANSA VE ALMANYA KARTLARINI MASAYA YATIRIYORLAR

Fransa uzun bir süredir, Kuzey Afrika'da kalan tek bağımsız ülke olan Fas'ı gözüne kestirmişti. Fas, zaten ellerinde bulunan Cezayir ve Tunus siyasetlerinin tamamlayıcı halkası olacaktı. Fransa 1905 yılında bu maksatla harekete geçtiğinde, Almanya hemen devreye girdi. Kayzer, Fas'ın bağımsızlığını desteklemek için çokça gönüllü olmasa da hükümetinin baskısıyla, sekiz şiddetindeki bir fırtınanın ortasında denize açılmak zorunda kaldı. Almanya'nın hedefi Fransa'nın bu hamlesinin Britanya ile henüz imzaladıkları dostluk antlaşmasına ters düştüğünü ileri sürmek ve İngilizleri ittifakı bozmaya teşvik etmekte. Fakat Alman planı başarılı olmadı ve Britanya, Fransa'ya desteğini sürdürdü. Konuyu incelemek için toplanan uluslararası konferans da Fransa'dan yana tavır koydu. 1906'da Algeciras'ta imzalanan antlaşma Fas üzerindeki tüm tasarrufları Fransa'ya bıraksa da, Avrupalı güçler Almanya'nın sürekli itirazları karşısında geri adım atmak durumunda kaldılar. Fas Sultanının desteklenmesini ve Fas'ın bağımsızlığının gözetilmesini kararlaştırdılar. Aslında bu karar Fransa'nın –ya da sömürgecilik taraftarlarının– işine geliyordu ve onların bildikleri yolda ilerlemeye devam etmelerini sağladı.

1911 yılının Mart ayında asi çetelerinin Fas'ın iç bölgelerinde asayişsizliklere neden olmaları ve ülkenin başlıca yerleşim merkezlerinden biri olan Fez'i ele geçirmeleri Fransa için bulunmaz bir bahane oluşturdu. Onların ifadesine bakacak olursanız asayiş sağlaması için yardım başvurusunda bulunan bizzat Fas Sultanının kendisi olmuştu. Berlin ise ayaklanmanın, işgale bir zemin hazırlamak amacıyla Fransa tarafından plan-

⁷ Craig 1978: s. 323

landığını iddia ediyordu. Ayaklanma ister gerçek ister tezgâh olsun, Fransız güçlerinin Fas'a bir kez adım attıktan sonra geri dönmelerini ummak için hiçbir neden yoktu. Almanya'nın yeni Dışişleri Bakanı Alfred von Kiderlen-Wächter hemen bir tuzak kurmaya karar verdi. Fransa'nın harekete geçtiği ana kadar bu davranışlarının yürürlükteki barış antlaşmalarını ihlal anlamını taşıyacağını ve yeni görüşmelere yol açacağını söylemekle yetindi. Amacı Fransa'dan, Afrika'daki sonsuz topraklar konusunda bir taviz koparmaktı. Böylesine bir diplomatik başarı, Berlin hükümetinin yaklaşmakta olan 1912 genel seçimlerinde giderek azaldığı görünen şansının artması için güzel bir vesile teşkil edecekti.

Fransız birlikleri, 21 Mayıs 1911 tarihinde Fez'i işgal etti. Hükümet üyeleri bir yana ordu komutanlarına bile danışmak ihtiyacı duymayan Kiderlen, hemen *Panther* isimli Alman zırhlısını Fas'ın Atlantik kıyısındaki bir liman şehri olan Agadir'e yolladı ve mendireğin dışında demir attırdı. Bakan, 1 Temmuz'da taleplerini açıkladı. Bunu yaparken, ihtimal ki, Fransa'nın emperyalizm yolundaki ezeli rakibi olan İngiltere'nin çatışmanın dışında kalmayı tercih edeceğini umuyordu. Rusya'nın da bu kadar uzağında yer alan önemsiz bir ülke uğruna savaş riskini göze almayacağına inanmıştı. Avusturya-Macaristan ise zaten müttefikleriydi ve teorik olarak aynı husus İtalya için de geçerliydi.

Kiderlen, Fransa'nın yalnız bırakılacağını ve eninde sonunda geri adım atmak mecburiyetinde kalacağını tahmin ediyordu. Fakat evdeki hesap çarşıya uymadı ve İngiltere hemen Fransa'nın yardımına koştu. Barışçıl eğilimleri ve emperyalizm karşıtı bir politik kökenden geldiği bilinen radikal yapılı Maliye Bakanı David Lloyd George, bu yöndeki görüşlerini, 21 Temmuz'da Mansion House'da gerçekleştirilen bir banket sırasında yaptığı coşkulu bir konuşmayla açıkladı. Rusya, biraz tereddüt geçirirse de, Fransa'ya sıcak baktığını gösterdi. Avusturya-Macaristan ise Almanya'ya en ufak bir diplomatik destek vermek girişiminde bile bulunmadı. İtalya da suskunluğunu korudu.

Dışişleri Bakanının böylesine riskli bir el oynaması nedeniyle zaten işin başından beri endişe duyan Kayzer ve politi-

kacı dostları, hemen barış yönünde bir tutum sergilediler ve işin sonunda geri adım atmak zorunda kalan taraf Almanya oldu. Avusturya, Almanların desteğiyle Bosna-Hersek'i ilhak ettiği gibi, Fransa da, İngilizlerin yardımıyla Fas'ı ele geçirmeyi başardı. Zaten Cezayir ve Tunus'un hâkimi olan Fransa, bu kez Almanya'nın da olurlarını alarak Fas'ı mandası altına aldı. Almanya, bu iyiliği karşılığında Afrika için aldığı tavizi yetersiz buluyordu. Sonuç olarak 4 Ekim 1911 tarihinde imzalanan antlaşma olaya nokta koydu.

Agadir Krizi, pek çok taşın yerine oturmasını sağlamıştı. Hangi nedenle çıkacağı hâlâ belirlenmemiş de olsa, gelecekteki muhtemel bir savaşın ana hatları ortaya çıkmıştı. Almanya, İngiltere'nin Fransızların yanında yer alacağını ve Rusya'nın da böylesi küçük bir krizde olmasa da, Fransa için yaşamsal önem taşıyan herhangi bir konuda aynı cepheye kayacağını anlamıştı.

Bu olay Almanya'ya müttefiklikleri kâğıt üzerinde kalan İtalya ve İkili Monarşiye güvenmemesi gerektiğini öğretmişti. Avusturya ile olan antlaşmanın yalnız tek yönlü işleyeceği ve Berlin, Viyana'yı arkalasa da, Viyana'nın onlara benzeri bir destek vermekten kaçınacağı kesinlikle belli olmuştu. Şansölye Theobald von Bethmann-Hollweg, zaten bunun böyle olacağını çoktan farkına varmış ve Kayzere, "umarım ki savaş patladığında saldırıya uğrayan ve yardıma muhtaç kalan taraf Avusturya olur, yoksa aksi bu durum yaşandığında onların antlaşmaya sadık kalacaklarına ihtimal vermiyorum" diyecekti.⁸ Kısacası saldırıya uğrayanın Almanya olması halinde Viyana'nın sadece seyretmekle yetineceği açık seçik ortaya çıkmıştı.

Agadir Krizi, Almanya için başka bir tehlikeye daha işaret etmişti: Maliyesi iflas durumundaydı. Devletin tüm alacaklarının hemen tahsil edilmesine karar verildi.⁹ Alman Merkez Bankası Reichsbank, 1911 yazının ortasında yabancılara açtığı tüm kredileri sistematik olarak geri çağırırdı.

Vade sonu olan beş yılın dolmasının beklenmesi halinde Almanya'nın kendisinin borçlu durumuna düşmesi kaçınıl-

⁸ Joll 1992: s. 58

⁹ Gooch ve Temperley 1926: s. 205

mazdı. 1916 yılında Almanya savaş açması muhtemel Avrupa güçlerinden kredi talep etmek durumunda kalabilirdi!

Almanya'nın 1911 yılında sergilediği tutum –*Panther* zırhlısının Fas'a gönderilmesi ve Büyük Güçlerle iletişimde kullandığı dil– Avrupa'yı endişelendirmiş ve sert tepkilere neden olmuştu. Kayzerin ve Şansölyenin bir ölçüde bilgileri dışında gelişen tüm bu olayların bir hayli kontrol dışına çıkmasının müsebbibi olan Dışişleri Bakanının aynı yılın sonunda, altı kadeh konyak devirdikten sonra vefat etmesi, işin biraz da ironik bir yönü olacaktı.

Liberal Parti'nin oluşturduğu Britanya Kabinesinin bir zamanlar emperyalizm karşıtı Maliye Bakanı David Lloyd George'un Almanya ve Almanlara bakış açısı son gelişmeler nedeniyle geniş çapta değişmişti. Olaylara İngiltere'nin üstünlüğü için her türlü mali fedakârlığın yapılacağını bildirdiği Mansion House'daki beyanatından da farklı bir gözle bakıyordu artık. Hamiliğini üstlendiği genç politikacı, İçişleri Bakanı Winston Churchill de 1911 baharına kadar Almanya'nın önde gelen dostlarından biri iken, şimdi tam tersi bir konum almış ve bir dünya savaşının yaklaşmakta olduğunu düşünmeye başlamıştı.

Churchill'in çok sonraları anlatacağı gibi, 24 Haziran 1911 günü, Lloyd George ile birlikte Buckingham Sarayının bahçe-sindeki çeşmeler civarında yürüyüş yaptıkları esnada kendilerine yetişen bir haberci, Maliye Bakanının acilen Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey tarafından makamında beklendiğini duyurmuştu. İki bakanı Avam Kamarasındaki odasında kabul eden Grey: "Biraz önce Alman Büyükelçisinden pek sert bir nota aldım. Deniz kuvvetlerimizin her an bir saldırıya uğrayabileceğinden endişe ediyorum," demişti.¹⁰ Kraliyet Donanması doğal olarak hemen teyakkuza geçirildi.

Grey, Lloyd George, Churchill ve konuyla ilgili diğer kabine üyeleri, Fas Krizinin devam ettiği yaz ayları boyunca olağan-dışı toplantılarını sürdürdüler. Olayların baskısı, İngiltere'nin bir savaşa hazırlıklı olmadığını anlamalarını sağladı. Belçikalılar ve Fransızlarla 1905-1906 yıllarında yapılan gizli görüş-

¹⁰ Churchill 1923: s. 48

melerin benzerleri hâlâ zaman zaman yapıyor ve tarafların silahlı kuvvetlerinin üyeleri ile hükümet temsilcileri aralarında bilgi alışverişi ve tartışmalar yapmaya devam ediyorlardı. Ancak elde edilen sonuçlar; çelişki ve belirsizliklerle doluydu.

Kraliyet Savunma Komitesi, Askeri Harekât Dairesi Başkanı Tümgeneral Henry Wilson'un çağrısı üzerine 23 Ağustos tarihinde bütün gün süren çok üst düzey bir toplantı yaptı. Öyle anlaşıyor ki, iki silahlı gücün, yani kara ve deniz kuvvetlerinin 1914 öncesinde bir araya gelip savaş stratejilerini karşılıklı olarak masaya yatırdıkları tek görüşme de bu olmuştu. Bu toplantıda İngiltere'nin olası bir savaşa yalnız deniz kuvvetleriyle değil, kıta Avrupa'sına göndereceği kara gücüyle de katılması ve Almanya'ya karşı Fransa'nın yanında saf tutması kararlaştırıldı.

Katılımcılar, Kraliyet Donanmasının iki büyük zaafını da ilk kez bu toplantıda öğrendiler. Deniz filoları, kara birliklerini ana kıtaya taşıyacak amfibik imkânlardan yoksundu ve kara kuvvetlerinde olduğu gibi, bir kurmay örgütlenmesini de reddediyordu. Bu durumda siperlerini almış amirallerin arasından sıyrılmak çok zor olacağı cihetle deniz kuvvetlerinin başına dinamik bir sivilin getirilmesi uygun bulundu. Mücadeleci ve enerjik bir kişilik olan Winston Churchill, otuz yedinci yaş gününü kutlamasına bir hafta kala Başbakan Asquith tarafından Donanma Bakanı olarak atandı. Churchill çok önceden gelecekteki savaşın ana hatlarını belirlediği bir rapor hazırlamış ve bunu çoğaltarak camia içinde dağıtımını yapmıştı. Anlaşılan şimdi de bu savaşı nasıl kazanacağı gibi akıllara seza bir eylemin içine doğru adım atıyordu.

İngiltere'nin savaş planındaki düşmanının Almanya, müttefiklerinin ise Fransa olduğu artık su yüzüne çıkmıştı.

Fransa'nın 1914'ün dünya politikasındaki rolünden söz etmek, liderleri Raymond Poincaré'den bahsetmek demektir. Onun izlemek istediği siyasi çizgi, o gün olduğu gibi, bugün de hâlâ yanlış yorumlanmaktadır. Hedefinin Fransa-Prusya savaşının sonuçlarını silmek ve bu savaşta kaybettikleri toprakların, özellikle de kendi doğum yeri olan Lorraine bölgesinin geri alınmasına yönelik bir Haçlı seferi düzenlemek olduğu düşü-

nülebilir. Ancak onun en yeni biyografisini kaleme alan John Keiger'a göre, bu tanı hiç de doğru değildi. Yazar, Poincaré'yi "barış yanlısı çözümlere sıcak bakan, ılımlı bir orta yol politikacısı" olarak tanımlıyor.

Gerçek odur ki, yakın zamanlara kadar yönetsel faaliyetleriyle ilgili pek kaynak bulunamamıştı. Daha önceki yıllarda biyografisini kaleme alan iki ayrı Fransız yazar bile, 1980'lere gelinmiş olmasına karşın onun tuttuğu özel notlarından haberdar bile olmamıştı. Hatta yazarlardan biri, 1984'deki bir makalesinde, Poincaré'in notlarını bizzat imha ettiğini ileri sürmüştü. Oysa bu belgeleri ele geçiren Keiger, Fransız liderinin 1997'de yayımladığı biyografisini bu bilgiler üzerine kurgulamıştı.

Raymond Poincaré 20 Ağustos 1860'da, Batı Lorraine'de Bar-le-Duc kasabasında doğmuştu. Kilolu ve sağlam yapılı bu adam, zamanının Fransız politikasının en önde gelen oyuncusu olacaktı. Babasının ailesi, yüzyılı aşkın bir süredir bilim ve eğitim dünyasında mutena bir yer edinmiş uzman şahsiyetlerden oluşuyordu. Annesi tarafında ise yargıç ve politikacılar ağır basıyordu. Kuzeni Henri, yirminci yüzyılın önde gelen matematikçilerinden biri olacaktı.

Raymond Poincaré sanata düşkün, ihtiyatlı, ılımlı, politik olarak orta görüşü benimsemiş ve özellikle partizanlıktan uzak, yine de hayat yolundaki tüm yarışları kazanma ihtirasıyla yanıp tutuşan, koyu rekabetçi içgüdüleri olan bir kişilikti.

Yirmi yaşına geldiğinde Fransa'nın en genç avukatı olmuştu. Yirmi altı yaşında, bu kez parlamentonun en genç üyesi oldu. 17 Ocak 1913'te -yedi yıl süre için- Cumhurbaşkanı seçildiğinde, elli iki yaşına yeni basmıştı ve Fransız tarihinin en genç devlet başkanı olacaktı. Dahası, başbakanlık makamından gelip Cumhurbaşkanı seçilen ilk Fransız vatandaşıydı. Başkan olarak hükmedici bir yapıya sahipti. 1914 yazına gelindiğinde Fransız dış politikasının denetimini neredeyse tümüyle eline geçirmişti. Almanya'ya olan yaklaşımı, meslektaşları Alman taraftarı Joseph Caillaux ve Alman düşmanı 'Yalnız Kurt' Georges Cleamenceau'nun oluşturdukları ortanın solu politikasının tam ortasına oturmuştu. Belki bazı gözlemciler eğiliminin, azıcık da olsa Berlin'e doğru kaydığını bile söyleye-

bilirdi. 20 Ocak 1914 tarihinde, 1870 yılından beri Alman Büyükelçiliğinde yemek yiyen tek Fransız Cumhurbaşkanı oldu.

Keiger, Poincaré'nin Almanya ile giderek yakınlaşan dostluğunun arkasında biraz da Birinci Balkan Savaşında Fransa tarafından silahlandırılan ve eğitilen Balkan devletlerinin, Almanlar tarafından silahlandırılan ve eğitilen Osmanlı ordusunu yenmiş olmalarının yarattığı özgüveninin olabileceğine işaret eder. Poincaré, Türk İmparatorluğunun parçalanması halinde Suriye, Lübnan ve Filistin'in kontrolünü ellerine geçirmek amacıyla kurulmuş sömürgeci bir birlik olan Doğu Komitesinin faaliyetlerine de sıcak bakıyordu. Doğal olarak böyle bir durumun gerçekleşmesinin Fransa'yı, müttefik olduğu İngiltere ve Rusya ile karşı karşıya getirmesi de kuvvetli bir olasılıktı.

Yine de, yeni emperyalist hülyaların peşinde koşan Fransa'nın, bu alandaki ezeli rakibi İngiltere'den muhalefet değil destek gördüğünü söylemek mümkündür. Buna karşın bir zamanlar destekçisi olan Almanya, şimdi karşısına bir engel olarak dikiliyordu. Yeni ittifaklar ve cephe arayışlarının zamanı gelmişti. Hava hızla değişmeye başlamıştı.

Panther olayı ile diğer Avrupalı güçlerin bir kez daha birbirlerine yakınlaşmalarına neden olan Almanya, bu sefer de kendi neden olduğu düşmanlığı frenlemek yönünde birtakım girişimlerde bulunmak zorunda kaldı. Sözü savaş öncesinin silahlanma yarışı konusunda uzmanlaşmış bir araştırmacı olan David G. Herrmann'a bırakacak olursak: "İkinci Fas Krizinin en önemli askeri sonuçlarından biri, Almanya'nın savaş beklentilerinin pekişmesi ve kara kuvvetlerinin güçlendirilmesi yolunda olağanüstü bir silahlanma programına başvurmak yönündeki manevrası oldu... Bu bağlamda çıkarıldıkları Alman Ordu Yasası uluslararası düzeydeki silahlanma eğilimlerini iyice hızlandırdı. Almanlar sözde kendilerine tüm yönlerden gelebilecek tehditlere karşı caydırıcı bir önlem aldıkları izlenimi vermek istemelerine karşın, gerçek beklentileri, rakiplerinin de bir şekilde tepki vermesi ve onların da müthiş bir silahlanma hamlesine girişmeleriydi... Savaşın patlamasının artık yalnızca bir zaman sorunu olduğunu düşünüyorlardı. Bu yöndeki kehanetleri kısa bir süre sonra gerçeğe dönüşecekti."¹¹

¹¹ Hermann 1996: s. 172

Fas Krizinin tam bitmek üzere olduğu sırada, bu kez diğer bir Avrupalı güç, kıtanın ortasından Akdeniz'in içine doğru uzanan yarımada'nın sahibi olan İtalya, Müslüman dünyasının bazı bölgeleri üzerinde hak iddia etmeye soyundu. Roma İmparatorluğunun çöküşünden beri, yakın zamanlara kadar, yani yaklaşık 1.500 yıldır birliğini sağlayamamış olan 30 milyonun üzerindeki İtalyan da artık dünya politikasında sahne alma arayışına girişecekti.

İtalya, ancak 1859 savaşı'ndan sonra birlik haline gelebilmiş bir coğrafi kimlikti. 1870 yıllarının başında Roma başkent ilan edilmiş ve İtalyanlar da, Büyük Güçler arasında kabul görmek ve diğer Avrupa güçleri gibi, sömürgecilik hevesine kapılmışlardı. Hatta Romalı ataları gibi, eşsiz zaferlere doğru yelken açmak türünden daha büyük ihtiraslar da besliyorlardı. Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar ve Fransa'nın Kuzey Afrika'daki hamleleri, İtalya'ya da harekete geçme zamanının geldiğini işaret ediyordu.

13. İTALYA'NIN HAMLESİNE BALKANLAR DA KATILIYOR

İtalya'nın ilk hedefi, şimdi Libya'nın bir parçası olan Trablus-garb idi. Hâlâ Osmanlı yönetiminde bulunan, ama hükümetin umursamazlığı sonucu pek az bir kuvvet bulundurduğu ve el-verişli savunma olanaklarından yoksun Trablus ve bitişindeki Sirenayka, İtalyan diplomatların yıllardır ele geçirmek için çeşitli oyunlar peşinde koştukları bir bölgeydi. Fransa, 1900'de Fas'ı ilhak etme yönündeki projesini uygulamaya koyduğu sırada sessiz kalmalarının ödülü olarak İtalya'nın bu hamlesine karşı vermesi muhtemel tepkilerinden feragat etmişti.

İtalya, daha sonraki günlerde, Bosna-Hersek'deki gelişmeler çerçevesinde Avusturya ve Boğazlar konusunda Rusya ile de benzer antlaşmalar yapacaktı. İtalya'nın ittifaklarından ayrılmasa uğruna Almanya da müttefiğinin Trablus harekâtına herhangi bir tavır koymaktan kaçınacaktı. İngiltere ise tam tersi bir nedenle, bu olayın İtalya'yı ittifaktan ayrılmak durumunda bırakabileceğini düşünerek sessiz kalmayı tercih edecekti.

Avusturya Bosna'ya, Fransa da Fas'a girince İtalyan basını ve kamuoyu, liderlerinin iş isten geçmeden, bir an önce harekete geçmeleri için büyük bir kampanya başlattı. İtalyan hükümeti, çağdaş olmaktan çok Akdenizli olmasına mâl edilebilecek laubali bir tutumla, savaşa gireceğini, diğer güç odaklarına yaklaşık iki hafta öncesinden açıklayacaktı.

O zamanların genç bir İtalyan diplomatı, daha sonraki günlerde bu olayı anımsadığında şöyle diyecekti: "Şahsen bildirinin bir hayli kargaşaya yol açacağını tahmin ediyordum, ama hiçbir tepki gelmedi. Galiba hiç kimse konuyu önemsemedi... Belki de insanlar blöf yaptığımızı sanmışlardı."¹²

İtalya 29 Eylül 1911'de, ulusal çıkarlarına zarar verildiği gerekçesiyle Türkiye'ye savaş ilan etti. Libya'nın kıyı şeridinin işgali çok zor olmadı, ama içerilere ilerlemeyi bir türlü başaramadılar. Çarpışmalar yaklaşık bir yıl kadar devam etti. 15 Ekim 1912 tarihinde ateşkes ilan edildi ve hemen arkasından gelen barış antlaşmasına göre, İtalya, Libya'nın yanı sıra, Doğu Akdeniz'de Türkiye sahillerinin hemen açığında bulunan Rodos ve On İki Ada'yı da sahiplendi.

Bu savaş, Hartwig'in öncülüğünü yaptığı Rus politikasından esinlenen Balkan devletlerine –ve doğal olarak pusuda yatan Avusturya'ya– onların da harekete geçme zamanlarının geldiğini işaret etti. Zaten süregelen anlaşmazlıklar hız kazandı ve bölgede peşpeşe çatışmalara yol açtı. İtalyan-Türk Savaşı, İkinci Fas Krizinin sonuçlanmasından önce başlamıştı, şimdi de, bitmez tükenmez kan davaları peşinde koşan toplulukların ateşlediği Birinci Balkan Savaşı başlamak üzereydi. Savaş, İtalya ile çarpışmaların henüz devam ettiği 1912 yılında patladı. Gücünü Balkanlara yönlendirmeyi uygun gören Türk hükümeti, İtalya tarafından öne sürülen barış koşullarını kabul etmek mecburiyetinde kaldı. Arnavutluk'ta bir isyan, Karadağ ile sınır anlaşmazlıkları, Makedonya'da devam eden çete savaşları ve her şey bir yana, Jön Türklerin muhaliflerinin –kısa bir süre için de olsa– iktidarı ele geçirdikleri İstanbul'da bile olağanüstü karışıklıklar hüküm sürüyordu.

¹² Varé 1938: s. 58

Daha önce de değindiğimiz gibi, Bulgaristan ve Sırbistan'ın bir araya gelmesini sağlayan Panslavist Rus Nikolai Hartwig, Türkiye'nin bakışları hazır İtalya savaşına yönelmişken, bu ülkeleri, emellerini gerçekleştirmeleri için tam aradıkları fırsatın geldiğine ikna etmeyi başardı. Yunanistan ve bir süre sonra sözlü olarak Karadağ da bu cepheye katıldı. Rusya, yaptığı bu hazırlıklar konusunda Fransa'ya hiçbir bilgi vermedi, hatta daha sonra verdikleri de oldukça sınırlı kaldı. Hartwig'in operasyonları son derece karmaşıktı ve belki St. Petersburg'un bile gelişmelerden yeterince haberdar edilmemiş olması muhtemeldi. İzvolski ve Rus Hükümeti'nin diğer üyeleri, Hartwig'in bastırılmaz 'Avusturya fobisinin' yol açtığı tehlikeler karşısında dehşete kapıldılar. Tarihçi Dominic Lieven de kısa bir süre önce yayımladığı kitabında, onun bu tutumunu, "Rusya dış politikasına ihanet" olarak tanımlayacaktı.

Balkan halkları, birbirlerine karşı ölümcül bir nefret beslemelerine ve toprak-sınır anlaşmazlıkları yaşamalarına rağmen, Türkiye ile İtalya daha barış masasına oturma fırsatı bile bulamadan harekete geçtiler. Osmanlı İmparatorluğunun Hristiyan Güneydoğu Avrupa'sında kalan son topraklarını da kurtarmak için bir Haçlı seferi hazırlığına giriştiler. Karadağ, 8 Ekim 1912'de Türkiye'ye savaş açtığını ilan etti. 17 Ekimde müttefikleri Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan da onu izledi. Türkiye, derhal İtalya ile olan savaşa son vermek mecburiyetinde kaldı.

Osmanlı ordularının hızlıca ve dağılarak yenilmesi herkes için büyük bir sürpriz oldu. Türkler, Avrupa Türkiye'sinden neredeyse tamamen püskürtüldü. Bir aylık bir yıldırım savaş, Doğu Sorununun akıbetini belirlemiş gibi görünüyordu. Oysa Büyük Güçler, bu işin hep kendileri tarafından halledileceğine inanagelmışlerdi. Şimdi başkaları arasında yapılacak antlaşmaların kendi hayati çıkarlarıyla çelişmemesi üzerinde kafa patlatmak uğraşına koyuldular. Bu yöndeki girişimleri, o sıralarda yönetim kademelerinde yapılan bazı kaçınılmaz görev değişiklikleri karşısında karman çorman bir hal almıştı: Almanya ve Avusturya Dışişleri Bakanları ölmüş, Rus meslektaşları ise istifa etmişti. Yerlerine atananlar, ne yazık ki, gidenleri hayli aratacaktı.

Aralık 1912'de Londra'da, büyükelçiler düzeyinde bir konferans toplandı. Tam altmış üç oturum sonucunda Makedonya taksim edildi. Durumdan tatmin olmayan Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın oyununa geldiğini düşündü. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan barış antlaşması, zaten öngörülebileceği gibi, pek uzun ömürlü olmadı. Bulgar Kralı I. Ferdinand, tam bir ay sonra, kabine üyelerine bile danışmadan verdiği bir kararla, Sırbistan ve Yunanistan'a saldırdı. İkinci Balkan Savaşı adını alan bu çatışma, Bulgaristan'ın, Sırbistan, Yunanistan, Türkiye ve Romanya önündeki yenilgisiyle sonuçlandı.

10 Ağustos tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması, Birinci ve İkinci Balkan Savaşlarına nokta koydu. Barış görüşmeleri, Büyük Güçlerden çok, taraf ülkelerin müzakerelerine sahne oldu. Sırbistan'ın yok edildiğini görmek umuduyla, birinci savaşı Türkiye'nin, ikincisini ise Bulgaristan'ın kazanmasını temenni eden Avusturya-Macaristan, görüşmelerde belki farklı kararlara yol açabilecek gövde gösterisini bile sergilemeyi becerememiş ve hazırlıksız yakalanmanın düş kırıklığını yaşamıştı. Gelişmeler Habsburg İmparatorluğunun geleceğe daha da endişeli olarak bakmasına yol açtı. Çekincelerinin merkezinde ise, muzaffer Sırbistan ve destekçisi Rusya yatıyordu.

Avusturya'nın bu korkularını tamamen yersiz olarak nitelendirmek tabii ki mümkün değildir. Balkan Savaşları sırasında Rusya'nın yeni Dışişleri Bakanı olan Sergey Sazonov, St. Petersburg'daki Sırbistan büyükelçisine, "Avusturya'yı yerle bir edeceğiz" demiş¹³ ve Sırbistan'ın barış görüşmelerinde elde ettiği kazanımlarıyla ilgili olarak, "bugün elde ettiklerimiz ilerisi için küçük bir yatırımdan ibaret... Şu an itibarıyla bunlarla yetinmeyi bilmeliyiz... Nasıl olsa gelecek bizimdir" yorumunda bulunmuştu.

Avusturya Bosna Hersek'i ilhak etmekle, Rusya ve Sırbistan'ı intikam arayışlarına yönlendirmeyi bizzat kendi eliyle becermişti. Balkan Savaşları sonrasında yüzölçümünü iki katına çıkaran Sırbistan'ın, Rusya'nın da desteği ve Panslavist akımların rüzgârlarıyla daha da ileri gitmesi beklenebilirdi. Aehrenthal 1908'de, Balkanlar'daki dengeyi Avusturya lehi-

¹³ Albertini 1952 I: s. 486

ne çevirmeyi başarmıştı. Şimdi ise sıra Hartwig'in bunu Rusya lehine bozmasına gelmişti. İkili Monarşi buna bir yanıt verme gücünü bulabilecek miydi? Yoksa Almanlar, Slavların önünde geri çekilmeye devam mı edecekti?

14. SLAV GELGİTİ

Zaman değişmişti. Dış politikadaki yakınlaşmaları ve ince ayarları ideolojik görüşlerin saptadığı on dokuzuncu yüzyılda, Rusya ile Alman devletleri –Avusturya ve Prusya– çok yakın müttefik olmuşlardı. 1912'de de dış dünyaya karşı hâlâ aynı görüntüyü sergiliyor, aynı tepkisel politikayı izlemeyi sürdürüyor ve benzer değerleri paylaşıyor olsalar da, müşterek inançları üzerine yapılanmış karşılıklı dayanışma gereksinimleri, yerini hayat memmat mücadelesi haline dönüşen çıkar ve güç çatışmalarının oluşturduğu bir düşmanlığa terk etmişti.

Bu menfaat çatışmalarının başlıca çıkış noktası olarak gözler, Avusturya'nın varlığını sürdürebilmesi için Slav halklarının tüm meydan okumalarını bastırmak zorunda olduğu Balkanlar üzerine odaklanmıştı. Avusturya'nın, Büyük Güçler arasında yer almaya devam etmesi Almanya için hayati bir önem taşıyordu. Engin toprakların sahibi durumundaki Rusya, Fransa'nın mali desteği sayesinde sanayileşmede şaşkınlık verici, hızlı bir kalkınma sürecine girmiş ve Çarın İmparatorluğu, Almanya'nın Avrupa'daki en büyük rakibi haline gelmişti. Bu güç yarışının Töton ve Slavları karşı karşıya getiren görüntüsü, ırkçı bir nefretin yeşermesine neden olmuştu. Hatta Almanya'nın gelecek günler için öngördüğü Ortadoğu ve Uzakdoğu'daki yayılımcılık ve sömürgecilik hülyalarının gerçekleşmesine engel olabilecekleri nedeniyle, Kayzerin Slav ırkının bertaraf edilmesi gerektiği yönündeki inancı da iyice pekişmişti.

Sıkça istikrarsız yaklaşımlarının kurbanı olan Kayzer, bu sonuca varmak için aslında geç bile kalmıştı. Wilhelm, Balkan savaşlarının ilk döneminde, Osmanlı İmparatorluğunun yenilmesini vazgeçilmez bir gereklilik olarak saptamıştı. "Dostum Sultan" olarak tanımladığı padişahı tahtından indiren Jön Türklerin "Avrupa'dan atılmalarının" kaçınılmaz bir gereklilik

olduğuna inanıyordu.¹⁴ Balkanların geleceği ile ilgili kararların, bölgenin yerel ahalisi tarafından alınması gerektiğine, barışı korumak amacıyla Büyük Güçler tarafından yapılacak herhangi bir müdahelenin aracı ülkeler aleyhine tepkilere yol açacağına ve bu nedenle ters tepeceğine kanaat getirmişti.¹⁵ Dolayısıyla sorunun çözümü için tek çarenin, ortaya bir ‘minder’ serilmesi ve tarafların kozlarını burada paylaşmaları olacağına ikna olmuştu.¹⁶ Anlamak için defalarca okunması gereken sorumsuzluk ürünü, dirayetsiz ve her açıdan tezatlarla dolu ifadeler içeren kişisel notlarında, “Bırakın aralarında boğuşsunlar! Olasıdır ki, birbirilerini tepeleyecekler ve bazıları safdışı kalacak... Doğu Sorunu, eninde sonunda kan ve çelikle çözümlenmeye mahkûmdur” diye yazacaktı.¹⁷ Yani karar merciinin savaş meydanı olması ve oluk gibi kan akması kaçınılmazdı. Kayzere göre, arabuluculuk çabalarından bir sonuç alınması ancak bu aşamadan sonra gerçekleşebilirdi. “Evet, onları konuşmaya ikna etmek ancak bundan sonra mümkün olacaktır.”¹⁸ Ancak Balkan etnik savaşları sonrasında barışa giden yol geniş çapta galiplerin kendileri tarafından çizilmişti. Olayların Almanya’nın çıkarlarına uygun bir noktaya gelmesi için, “doğru bir zamanlama yapılması şarttı” ve Rusya ile Fransa hâlâ tam manasıyla hazır olmadıkları cihetle, “işe koyulmanın zamanı gelmişti!”¹⁹

Kayzer, bu karalamalarının üzerinden pek bir süre geçmeden, bu kez de dışişlerine, “Bulgar, Sırp ve Yunanları, zafer yolundaki bu haklı mücadelelerinde engellemeye çalışmamaları yolunda” talimat verecekti.²⁰ Marjinal görüşü, bu çatışmaların neticesinde bir “Balkan Birleşik Devletleri” kurulabileceği ve böylelikle Avusturya ile Rusya arasında bir tampon bölge oluşacağı yönündeydi.²¹ Üstelik, böyle bir olasılığın gerçekleşmesi

¹⁴ Röhl 1994: s. 167

¹⁵ Clark 2000: s. 189

¹⁶ A.g.e., s. 190

¹⁷ A.g.e.

¹⁸ A.g.e.

¹⁹ A.g.e.

²⁰ A.g.e.

²¹ A.g.e.

halinde, Almanya için cazip bir pazar kapısının aralanacağı da göz ardı edilemezdi.

Sıcak denizlere inmek isteyen Sırbistan ve Karadağ, Birinci Balkan Savaşının son döneminde, eskiden Osmanlı Arnavut dünyasının Adriyatik Denizi kıyısındaki bir liman şehri olan İşkodra'ya göz diktiklerinde, Avusturya doğal olarak karşı çıkmıştı. Dışişleri Bakanına bir not gönderen Kayzer, "Adriyatik'te bir Sırp limanı olmasının Avusturya'nın varlığı için bir tehdit oluşturacağını ya da itibarının zedelenmesine neden olacağını sanmıyorum. Bu nedenle Sırbistan'ın taleplerine karşı çıkmak akıllıca bir iş olmayacaktır,"²² diye yazacak, yani Avusturya ve İtalya ile olan Üçlü İttifak Antlaşmasına aykırı bir tutum sergilerken, aralarındaki antlaşmanın yalnız, "müttefiklerin o andaki toprak bütünlüklerini kapsadığı" yolunda bir gerekçenin arkasına sığınmak için çabalayacaktı.²³ "Balkanlar'daki değişikliklerden bazıları Viyana'yı rahatsız edebilecek nitelikte de olsa, bu gelişmelerin silahlı bir mücadeleye atılmayı gerektirecek boyutlarda olmadığı kanaatindeyim. Çatışma yönünde atacağım bir adımı, ne kendi vicdanıma ne de halkıma izah edebilirim."

Tutumunu sıklıkla şu sözlerle açıklıyordu: "Arnavutluk uğruna, Paris ve Moskova'nın üzerine yürümem söz konusu bile olamaz." Dışişlerine yazdığı başka bir notta ise, "Sırf Avusturya, Sırp'ların Arnavutluk'a girmelerini istemiyor diye Almanya'nın diğer üç Büyük Gücün önünde yok olmasına neden olabilecek bir çatışmaya girmesinin abes olacağını" ifade ediyordu.²⁴

Wilhelm'in pek çok yazışması içinde hayli manidar olan bir tanesi de, 9 Kasım 1912'de Dışişleri Bakanına gönderdiği, "size olan talimatlarım çerçevesinde Reich başbakanımla da görüştüm"²⁵ ve *Arnavutluk uğruna hiçbir koşulda Paris ve Moskova'nın üzerine yürümek gibi bir niyet beslemediğimi kendisine de anlattım,*" yolundaki mesajıdır.²⁶

²² A.g.e.

²³ A.g.e.

²⁴ A.g.e.

²⁵ Röhl 1994: s. 168

²⁶ A.g.e.

Kayzer, Avusturya'ya sadece -tacizci tarafın kendileri olmadıkları- bir Rus taarruzu olması halinde yardımcı olacağını anlatmak istiyordu. Fakat Şansölye von Bethmann Holweg, muhtemelen Kayzerin denizcilik konularındaki yardımcı-sı Amiral George Alexander von Müller'in de sert tepkisinin katkısıyla, Kayzeri Viyana'ya gönderilecek böyle bir mesajın, Avusturya'nın duyduğu güvenin sarsılmasına neden olacağına ve Alman kamuoyunda da hoş karşılanmayacağına ikna etmeyi başardı. Viyana'ya, Almanya'nın işe müdahil olması halinde, "kamuoyunun da kendilerine hak vermesini sağlayacak" daha itidalli bir politika izlemesi yönünde tavsiyede bulunmakla yetinilmesi kararlaştırıldı.²⁷ (Acaba Alman halkının Avusturya'nın yalnız bırakılmasından hoşnutsuzluk duyacağı yolundaki kanaat, Avusturya'ya davasında zaten hak verdiklerine yeterince işaret etmiyor muydu?)

Kasım ayının sonlarına doğru askeri ve sivil yetkilileriyle buluşan Kayzer durumdan tatmin olmuştu. Kamuoyunun Avusturya'yı taciz edilen taraf olarak algılamaya başladığını görmüştü. "Olay artık istediğim noktaya geldi," diyecekti.²⁸

21 Kasım'da Berlin'e gelen Kayzerin kadim dostu, Habsburg tahtının vârisi Arşidük Franz Ferdinand, Wilhelm ve Moltke tarafından Almanya'nın, Britanya, Fransa ve Rusya ile savaşa girmeyi göze alarak "tüm koşullarda" Avusturya'yı destekleyeceği vaadi ile karşılandı.²⁹ Öyle anlaşıyor ki, Kayzer Avusturya'nın taciz edilen taraf olduğuna artık iyice ikna olmuş ve İngiltere ile Fransa'nın işe müdahil olmayacaklarına kanaat getirmişti. Bu yönde bir beyanatı olmasa da, durumun bu noktaya geldiğini varsaymak çok da hatalı bir yorum olmayacaktı. Alman Dışişlerinin görüşü, "İngiltere ve İtalya'nın artık yanlarında olduğu ve onlarla bir çatışma riskinin ciddi ölçüde azaldığı yönündeydi."³⁰ Muhtemelen bu sebeple Alman liderleri sırlarını nihayet açığa vurdular. Dışişleri Bakanı, 28 Kasım gününde parlamentoda yaptığı konuşmada, "Her ne sebeple olursa ol-

²⁷ A.g.e.

²⁸ A.g.e.

²⁹ A.g.e.

³⁰ A.g.e., s. 170

sun, Avusturya, Büyük Güçlerden biri olmak sıfatını korumak için herhangi bir çatışmaya girmek zorunda kalırsa, onun yanında yer almaktan kaçınmayacağız,” dedi.³¹ İngiliz Dışişleri Bakanı bu beyanat karşısında şaşkına dönmüştü. “Almanya Avusturya’ya açık çek mi veriyor? Yani ne yaparsa yapsın, haksız da olsa, saldırgan tutumu sergileyen taraf da olsa, Almanya Viyana’nın yanında mı yer alacak?” diye sordu. Sir Edward Grey, Alman Büyükelçisine, “böyle bir politikanın sonuçlarını kestirmenin mümkün olamayacağını” söyleyecekti.³²

İngiltere’nin tutumunun, Kayzer tarafından yanlış yorumlanabileceği endişesini ortadan kaldırmak isteyen Grey hemen harekete geçti. Almanya nasıl Avusturya’nın Büyük Güçler topluluğundan dışlanmasını kabul etmekte direniyorsa, İngiltere’nin de Fransa konusunda aynı yaklaşımı göstereceğini Berlin’e ilettili. Grey, bu mesajı verirken, hiç şüphe yok ki, Britanya ordusunun yeniden yapılandırılmasında büyük emeği geçen Lordlar Kamarası Başkanı, eski Savaş Bakanı R. B. Haldane’in de fikrini almıştı. Londra’dan gönderilen ve bu konuya değinen mesaj yeni bir krizin patlamasına yol açtı.

Kayzer 8 Aralık 1912 tarihinde verdiği ani bir kararla Berlin’deki ofisinde, bazı kaynakların verdikleri bilgiye göre dört, bazılarına göre ise altı ordu lideriyle bir toplantı yaptı. Kurmaylar, Londra’dan gelen telgrafı değerlendirmek üzere saat 11.00’de bir araya geldiler. Görüşmeye Wilhelm’in yanı sıra Bahriye Kabinesinin Başkanı Amiral Müller, Donanma Bakanı Amiral Tirpitz, Genelkurmay Başkanı General von Moltke, Donanma Heyeti Başkanı Koramiral August von Heeringen katıldılar. Bir ihtimal, Donanma Heyeti Başkanı’nın kardeşi Prusya Savaş Bakanı General Josias von Heeringen ve Harp Kabinesi Başkanı Moritz Freiherr von Lyncker’in de toplantıya iştirak etmiş olabileceklerini varsaymak mümkündür. Sivil liderler, Başbakan von Bethmann ve Dışişleri Bakanı Gottlieb von Jagow davetliler arasında yer almıyordu.

Dünyanın dikkatinin bu toplantı üzerine odaklanması ancak yarım yüzyıl sonra, tarihçi Fritz Fischer’in, bu görüşmenin

³¹ A.g.e.

³² A.g.e., s. 173

Kayzer ve askeri liderleri tarafından 1914 Avrupa Savaşına giden kapıyı bilinçli olarak aralamak gayesiyle yapıldığını ileri sürmesi üzerine gerçekleşmiştir. Çağdaş tarihçilerin çoğu, 1912'de yapılan bu toplantı konusunda Fischer'in tezini her ne kadar kabul etmese de, ona en yakın duran araştırmacılarından biri olan John Röhl şöyle demektedir: "Bir zamanlar bu toplantıda yapılan görüşmelere ilişkin yegâne bilgi kaynağını oluşturan Amiral Müller'in karman çorman notlarını, günümüzde ulaşılan yeni bulgular ışığında daha berrak olarak yorumlamamız ve Fischer'in iddiasını doğrulamamız mümkündür."

Kayzer'in bu toplantıyı yapmasına neden olan telgraf, Almanya'nın İngiliz dostluğuna sıcak bakan Londra Büyükelçisi Prens Karl Max von Lichnowsky'den gelmişti. Büyükelçi, biraz önce adı geçen İngiltere eski Savaş Bakanı ve Almanya'ya yakınlığı ile tanınan bir kişilik olan Lord Haldane ile yaptığı bir görüşme konusunda bilgi veriyordu. Wilhelm'e göre, Haldane'nin Sir Edward Grey adına hareket ettiğine şüphe yoktu. Seçilen haberleşme kanalının İngiltere ile Almanya arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinden yana olan iki kişilik, yani Lichnowsky ve Haldane olmaları, Grey'in acı olmasına karşın hastalığın tedavisine yardımcı olacak bir reçete sunmak isteğine işaret edebilirdi. Kayzer'in dikkati, Grey'in mesajında aslında uluslararası ilişkiler konusunda eğitim alan herhangi bir öğrencinin bile pekâlâ fark edeceği basit bir noktaya takılmıştı. Bu da, İngiltere'nin hayati çıkarlarının Avrupa'daki dengelerin korunmasına bağlı olduğu hususuydu. Almanya'nın Fransa'ya saldırması halinde, İngiltere hemen olaya müdahil olacaktı, çünkü Fransa'nın bağımsız bir ülke olarak Büyük Güçler arasında kalması İngiliz çıkarlarıyla örtüşüyordu. Telgrafın ima ettiği konulardan biri de, Almanya'nın Avrupa kıtasındaki en gelişmiş ve güçlü devlet haline gelmesinin, ana karada yer alan başka ulusların ve özellikle Batı Avrupa devletlerinin bağımsızlığını tehdit eden bir unsur haline dönüşmediği sürece, İngiltere tarafından kabul edileceğiydi. Kayzer, "güçler dengesinin korunması" yönündeki görüşle ilgili olarak telgrafın yanına kızgınlıkla, "İngiltere'yi ebedi düşmanımız yapacak bir ahmaklık" diye not düşecekti.³³

³³ A.g.e.

İkincil önemdeki bir kanalın ifadesine göre, Kayzer “dehşetli bir heyecana” kapılmış ve “gözle görülecek bir biçimde savaş havasına” girmişti. Olayın birinci dereceden tanığı olan Amiral von Müller’in değindiğine göre ise, Wilhelm, Haldane’nin mesajını İngiltere’nin gerçek niyetini açıklayan bir belge olarak algılamış ve İngiltere’nin tarafsızlığına inanan Alman yöneticilerine ne büyük bir yanılgı içinde olduklarını göstermek için kullanmıştı. Kayzerin yorumuna göre, Haldane’nin mesajı, Almanya’nın savaşa girmesi halinde Britanya’ya karşı da harp planları yapmasını ve bu nedenle U-boat filosunun yapımına hız vermesi gerektiğini doğrular bir mahiyet taşıyordu.

Kayzer, Aralık ayında, yani Balkan Savaşının devam ettiği sıralarda verdiği bir beyanatta, Avusturya’nın Sırbistan sorununu “enerjik bir şekilde ele alması gerekiyor” ve “şayet Rusya, o ana kadar olduğu gibi Sırpları desteklemeye devam ederse bizim de savaşa katılmamız kaçınılmaz olacaktır,” demişti. Moltke de görüşünü: “Savaş çıkacağına kesin gözü ile bakıyorum ve ne kadar erken olursa lehimize sonuçlanması ihtimalini de o kadar yüksek görüyorum” şeklinde açıklarken her ihtimale karşı bir *fakat* eklemeyi de ihmal etmemişti. “... Fakat Rusya ile bir savaşa girişmemiz halinde kamuoyunun desteğini kazanmak için basın yoluyla propaganda yapmaya hız vermeliyiz!”

Kayzer ve Moltke savaşın hemen başlamasını istiyordu. Deniz kuvvetleri adına konuşan Tirpitz de bu görüşe geniş çapta katılmakla birlikte, “bu büyük kavganın bir buçuk yıl kadar ertelenmesine” taraftardı. Deniz Kuvvetlerinin Kiel Kanalını genişletme ve derinleştirme işlerini ve Heligoland’daki projelerini bitirmeleri için henüz zamana ihtiyaçları vardı. Moltke, çalışmaların o tarihte de bitmeyeceğini ve kara kuvvetlerinin de mali sıkıntılar nedeniyle güç kaybına uğrayacağını savunarak bu erteleme isteğine karşı çıkıyordu.

Toplantıda savaş olasılığının ağırlık kazandığını, ama bu yönde henüz kesin bir karara varılmadığını söylemek yerinde olacaktır. Aslında bir tarih dile getirilmiş, ama resmiyet kazanmamıştı. Masadan memnun kalkmayanlar arasında olan A-

* Kuzey Denizde stratejik konumda bulunan bir takımda -çn.

miral von Müller hissiyatını günlüğüne şu satırlarla dökmüştü: "Konferansın sonucu adeta koca bir sıfır oldu!" Müller o gün akşamüstü Şansölyeye yazdığı raporunda, daha sonraları "Harp Konseyi" olarak anılacak bu toplantı hakkında bilgi verecekti. Keza basının kamuoyunu Rusya ile bir savaşa hazırlamak yönünde kullanılması için de karar alındığını belirtiyordu. Kayzer ilerleyen haftalarda sürekli olarak savaş olasılığına değinmiş ve bunu ırkçı bir çatışma olarak nitelemişti.

Fritz Fischer'in bu toplantıya temas ettiği günden beri, savaşın tam bir buçuk yıl sonra patlamasının bir rastlantı olup olmadığı geniş tartışmalara yol açmıştır. (Toplantı sonrası İsviçre Başbakanı ile görüşen Kayzer, bir ya da iki yıl içinde ırkçı bir çatışmanın patlamasını beklediğini ifade edecekti.)³⁴

Uzun zaman önce başlamış olan silahlanma yarışı, Harp Konseyini izleyen yaklaşık iki yıllık süre içinde müthiş bir hız kazanmış ve çılgınlık aşamasına ulaşmıştı. Silahlanma yarışının araştırmacıları arasında önde gelen kişilerden biri olan David Herrmann'a göre, işler o hale gelmişti ki, orduyu oluşturan iki kuvvet arasında kısmi bir içsel rekabet başlamıştı. Kara kuvvetleri elini çabuk tutarak deniz kuvvetlerine karşı adeta bir ön alma taarruzu gerçekleştirmiş ve öyle büyük bir tahsisat artışı talep etmişti ki, donanmanın herhangi bir ek fon isteminde bulunmasına imkân kalmamıştı. Olayların bu noktaya gelmesindeki diğer bir neden etken de, 1911 Fas Krizinin gelişmeleri karşısında geçirdikleri sarsıntı sonucu, hem kamuoyunun hem de ordunun, Almanya'nın Avrupalı bir koalisyonla çatışmasının hiç de kolay olmayacağını artık anlamış olmasıydı.

Herrmann, aşağı yukarı konseyin toplandığı –Aralık 1912– günlerde sona eren Birinci Balkan Savaşının yukarıdaki kaygıları iyice güçlendirdiğini ve mevcut gerilimi alarm düzeyine çıkardığını söyler.³⁵ Genel manzara, Sırpların ipleri ellerine geçirdiklerini, politika ve güç dengesi felç olan Avusturya-Macaristan'ın hiçbir şey yapamadığını gözler önüne seriyordu. Alman parti liderleri artık açık seçik bir dünya savaşı olasılığından söz etmeye başlamışlardı.

³⁴ A.g.e., s. 176

³⁵ Hermann 1996: s. 177

Savaş Bakanlığı, Junker kökenli Prusya ağırlığını korumak için ordu mevcudunun arttırılmasının önünü kesmeye çalışırken, Moltke en az yüzde 50 oranında takviye yapılması gerektiğini söylüyordu. Ordu, 1912 yılında bile Alman bütçesine büyük bir yük getiriyordu, ama bu külfet 1913'te ülke tarihindeki en yüksek düzeye ulaşacaktı. Alman savaş makinesi tam hızla çalışıyordu, fakat kara kuvvetlerine 1916 yılına kadar kayda değer bir kadro takviyesi yapılmadı.

Alman liderlerin de farkında oldukları gibi, çığırılık aşamasına gelen silahlanma girişimlerinin başka ülkeleri de bu yola iteceğine şüphe yoktu. Ancak Almanya bu noktada da artık sınırlarını yeterince zorlamıştı ve o günkü yapı içinde daha ileri gitmeleri olanaksızdı. Politik örgütlenme pek harap, vergilendirme sistemi çok çağdışı ve köhneydi. Alman ordusunun daha fazla büyümesi mümkün görünmüyordu. 1913'teki askeri harcamaları aklamaları için tek çare, bir an önce savaşa başlamak. Oysa kamuoyu henüz hazır değildi. Moltke, 1913 Şubat ayında Avusturya Genelkurmayına gönderdiği yazısında Alman halkını bu yönde ikna edecek bir savaş çığlığı için *henüz* çok erken olduğunu belirtecekti.³⁶

15. AVRUPA UÇURUMA YAKLAŞIYOR

Jön Türklerin başkaldırısını izleyen 1908 ve 1913 yılları arasındaki dönemde hâlâ Osmanlı toprağı olan ya da bir zamanlar onların egemenliği altında bulunan bölgeler, Avrupa'nın birbirini izleyen aralıksız müdahalelerine maruz kaldı. Türkiye'deki bu ayaklanmayı bulunmaz bir fırsat olarak değerlendiren Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak etti. Fransa'nın Fas'taki hamlesinden esinlenen İtalya, Osmanlı'yı Libya ve Ege Denizinde vurdu. Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan Balkanlar'da saldırıya geçtiler. Büyük Güçler bu beş yıl süresince aralarında kapışmalarına neden olabilecek peş peşe, birçok savaş tehlikesi yaşamışlar, ama son anda da olsa birbirlerine sürtünerek geçmeyi bir şekilde becermişler ve tam gaz nihai çarpışmaya doğru yol alıyorlardı. Altı Büyük Gücün,

³⁶ Stevenson 1996: s. 264

1908 ve 1913 yılları arasındaki askeri harcamaları yüzde elli artmıştı.

Bu yıllardaki olaylara bir bütün olarak bakıldığında, Avrupa siyasetinin çehresi büyük ölçüde değişmişti:

- * Britanya, geleneksel uzak durma politikasını bir kenara bıraktığını ve Agadir Krizinde olduğu gibi, sorumlusu Fransa da olsa, Almanya tarafından gelecek herhangi bir tehdit durumunda Fransızların yanında yer alacağını açık seçik belli etmişti.
- * Fransa, Balkan Savaşları sırasındaki duruşuyla, Rusya ile aralarındaki antlaşmanın, sadece iki taraftan birinin saldırıya uğraması halinde dayanışmalarını öngörmesine rağmen daha da ileri gitmekten kaçınmayacağını ve Rusya tarafından başlatılsa bile, Almanya ile bir çatışmaya girmeleri halinde, Rusları destekleyeceğini göstermişti.
- * İkili Monarşi ile olan ittifak antlaşmalarına rağmen Agadir Krizinde tek başına kalan Almanya'nın ise, böyle bir yalnızlığa mahkûm olmaktansa, antlaşmanın salt savunma temelinde yapılandırılmış olmasını göz ardı ederek, saldırgan tarafın Habsburg İmparatorluğu olması halinde bile (Bosna-Hersek krizi sırasında Moltke'nin Conrad'a ifade ettiği gibi) İkili Monarşinin yanında olacağı anlaşılıyordu.
- * Hantal Osmanlı İmparatorluğu karşısında bile askeri yeteneklerinin ne denli zafiyet içerdiğini sergileyen İtalya'nın güvenilir bir müttefik olmadığı belli olmuştu.
- * Büyük Güçler tarafından yapılacak bir hamle sonucu gerçekleşmesi beklenirken, Balkan halklarının kendi çabalarıyla ele geçirdikleri Avrupa Türkiye'si ise, bu güçlerin getirebileceği istikrar yerine, düşman etnik grupların şiddet ve ihtiraslarının rüzgârına kapılmıştı.
- * Her iki Balkan savaşından da muzaffer olarak çıkan Sırbistan, daha da genişlemek hülyalarına dalmıştı.
- * Sırpların emelleri karşısında ölümcül bir korkuya kapılan Avusturya, ilk darbeyi vuranın kendileri olması

gerektiğini düşünmeye başlamıştı. Balkan devletlerini, bir ölçüde yeni bir Büyük Güç oluşturabilecek tek bir blok olarak değerlendiren Avusturya, bölgenin Rusya ile müttefik bir Slav ve Yunan Ortodoks kimliği alması halinde, güçler dengesinin Fransa-Rusya koalisyonu lehine bozulabileceği ihtimalinden ürküyordu.

- * Kayzer, bir süre için de olsa, güçler dengesinde ortaya çıkması muhtemel böyle bir değişikliğin Avusturya-Rusya düşmanlığı için bir tampon bölge görevi yapabileceğine ve Hristiyanların birleşerek doğuya, İslama karşı yayılımcı bir politika uygulamaları açısından yararlı olabileceğini düşünüyordu.

Kayzer 23 Ekim 1913 tarihinde Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmede, Balkan savaşlarının getirdiği kazanımları şöyle özetlemişti: "Olay, tarihe Kavimler Göçü düzeyinde damga vuracak bir gelişmedir ve Slav ırkının ileriye doğru attığı büyük bir adımdır. Doğu ve Batı Avrupa arasında bir savaş artık kaçınılmaz hale gelmiştir. Slavlar yönetmek için değil, itaat etmek için doğmuşlardır."³⁷ Kayzer o sıralarda, Sırbistan'ın ikna yoluyla Avusturya'nın liderliğini kabul edebileceği gibi garip bir takıntı edinmişti. Tötonların önderliğinde birleşecek olan Hristiyanlığın, bir zamanlar batıya akmış olan İslam seli gibi, doğuya doğru bir genişleme fırsatları olabileceğini düşünüyordu.

Savaş öncesi Avrupa uluslararası siyasetine hâkim olan eğilimler ve görüşler içinde bugünkü birikimlerimiz açısından en yadırganabilecek olanı, Berlin'in Almanya'nın giderek zayıfladığı yönündeki kanaat idi. Oysa Almanya sanayi ve silahlanmada herkesin önüne geçmiş gidiyor ve günden güne güçleniyordu. Zamanın tüm verileri açıkca buna işaret ediyordu. Tüm İngiliz politikacı ve iş adamları gibi, kurnaz Joseph Chamberlaine de birebir kıyaslama yapıldığında, Britanya'nın Almanya karşısında geri düştüğüne parmak basıyordu. Ancak Almanya'daki iktidar çevrelerinin pek çoğunun ortak görüşleri, sözcülüklerini üstlenen Moltke gibi, bir savaşın kaçınılmaz

³⁷ Albertini 1952 I: s. 488

olduğu noktasında birleşiyor ve kazanmaları için bir an önce bu yola başvurmak gerektiğine inanıyorlardı. Avusturya'nın bugün bir savaşa ihtiyacı varsa, Moltke'nin bakış açısından Almanya için de son gün yarın kadar yakındı.

Kayzerin ileri sürdüğü gibi, Avrupa uçuşumun kenarından geriye doğru bir adım atmış olsa da, hâlâ güvenlik şeridinin arkasına çekilmemişti. Avrupa devletleri, 1908 ile 1913 yılları arasında içine düşmek üzere oldukları bu uçuşumun kenarına göz göre göre yaklaşmışlardı. Aralarındaki savunma antlaşmaları bu zamana kadar sadece dışarıdan gelecek bir saldırı halinde birbirlerine destek olmalarını öngörüyordu. Oysa şimdi, bu ittifaklar savunma ölçekli olmaktan çıkmış ve saldırıya yönelik bir ağırlık kazanmıştı. Fransa, Rusya için çarpışacak, İngiltere büyük bir olasılıkla, haklı ya da haksız nedenlerle bile olsa Fransa'nın yanında yer alacaktı. Aynı durum Almanya ve Avusturya için de geçerliydi. Savaşın yanıtını vereceği soru, Büyük Güçlerden hangilerinin statülerini korumaya devam edebilecekleri noktasına odaklanıyordu. 1914 yılında bu endişeyi en çok taşıyan ülke Avusturya-Macaristan'dı.

Almanya'nın en büyük kâbusu ise düşmanları tarafından tam bir kuşatmaya alınmaktı. Oysa böyle bir ortamı bizzat kendi elleriyle hazırlamışlardı. Avrupa'nın göbeğinde yer alan bir ülke olarak komşularında öyle büyük bir tedirginlik yaratmışlardı ki, komşular en sonunda savunma amaçlı olarak bir araya gelmek mecburiyetinde kalmışlardı. Üstelik, bu gelişmeler Alman paranoyasının iyice artmasına neden olmuştu. Karanlık yönü ağır basan bir fantezi, Almanya'nın işgüzarlığı sayesinde gerçeğe dönüşmüştü. Fransa, İngiltere ve Rusya'nın Almanya'ya saldırmak gibi bir niyetleri olmasa da, Kayzer İmparatorluğunun bir taarruzu halinde, ne gibi bir tutum izleyeceklerini karşılıklı olarak tartışmak durumuna gelmişlerdi.

Kültürel ağırlığı yanı sıra Avrupa'nın en iyi eğitim görmüş kitlesine de sahip olan Almanya, her yönden baskı yapan Avrupa uygarlığı tarafından boğulmak istendiği endişesine kapılmıştı. O gün olduğu gibi, bugün de Almanlarda böyle bir önyargının oluşmasına yol açan unsurların tam olarak neler olduğunu bilemiyoruz, ama gerçek bu noktada düğümlenmişti.

Bu duyguların, askeri ve politik gelişmelerde de etken olduğu pek açıktı. Almanların, Berlin'i Bağdat'a bağlayacak bir demiryolu inşaatına başlamak için yaptıkları planlar ve Otto Liman von Sanders'in Osmanlı ordularını yeniden organize etmek üzere atanması gibi olaylara rağmen, İngiltere ile olan gerilimin 1914 yılında biraz olsun düştüğü söylenebilirdi. Ancak Almanya'nın İngiliz sempatizanı Londra büyükelçisinin, Almanya ve İngiltere'nin aynı cephede yer almaları gerektiği yolundaki mesajı (27 Haziran 1914), ileri düzey bir Berlinli devlet adamı tarafından olsa olsa elçinin kandırıldığı ve Almanya'nın kundaktaki bir bebek yerine konduğu biçiminde yorumlanabilirdi.³⁸ Bir Rus gazetesinde yayımlanan, "Rusların artık her şeye hazırlıklı olmaları gerektiği" yönündeki makaleye takılan Kayzer, bunu oldukça sıradışı bir biçimde, "İşte, bizi hedef gösteriyorlar."³⁹ Bizimle erken bir savaşa girmek için tüm gayretleriyle çalışıyorlar," diye yorumlayacaktı.⁴⁰ Gazetenin "Rusya ve Fransa savaş istemiyor" yolundaki satırlarının yanına da, "Bunlar boş laflar!" diye not düşecekti.⁴¹

16. BALKANLAR'DA YENİ SARSINTILAR

Yirminci yüzyılın başlarında, çalkantılı Balkanlar'da yapılan barış antlaşmalarını savaşa son veren belgeler olmaktan çok, tarafların toparlanıp tekrar kavgaya tutuşma hazırlıkları yapmalarına olanak tanıyan geçici ateşkes kararları olarak tanımlamak mümkündü. Kayzer II. Wilhelm, dostu Arşidük Franz Ferdinand ile 1914'ün Haziran ayı ortalarında buluştuğunda da ortam yine böyle bir haldeydi. Franz Ferdinand, Kayzerden sonra İkili Monarşinin Dışişleri Bakanı Kont Berchtold'la da çok geniş kapsamlı konuları tartışacakları bir görüşme yapacaktı. Bu iki buluşmanın neticesinde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu için muazzam önem taşıyacak bir stratejinin ana hatları belirlenecekti.

³⁸ Kautsky 1924: s. 53

³⁹ A.g.e.

⁴⁰ A.g.e., s. 54

⁴¹ A.g.e.

Wilhelm ve Ferdinand, Arşidükün bugün Çek Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Bohemya'nın Konopiste kasabasındaki taşra malikhanesinde bulundu.

Görüşme ile ilgili herhangi bir tutanak olmasa da, Arşidükün imparatoru Franz Joseph tarafından Wilhelm'den daha önce Kasım 1912'de vaat ettiği gibi şartsız desteğinin teyidini almakla görevlendirildiğini varsaymak pekâlâ akılcıl bir saptama olacaktır. Çünkü Avusturya'nın Sırbistan'ı ölümcül bir tehlike olarak görmesine karşın, Kayzer bu fikri paylaşmaya pek yanaşmıyordu.

Wilhelm ile Franz Ferdinand arasındaki politik ilişki, tahmin edilebileceğinden daha samimi boyutlardaydı. Bu buluşmaların her şey bir yana, Kayzerin içini dökmesi için güzel bir fırsat oluşturduğuna kesin gözüyle bakabiliriz. Wilhelm'in Habsburg tahtının varisiyle kalıcı bir mutabakata varmak istediği apaçık ortadaydı. Müşterek zevkleri ve av tutkuları açısından bunun pek de zor olmaması gerektiğini düşünebiliriz. Wilhelm, Franz Ferdinand'ın eşine karşı da, ülkesinde kendisine verilmeyen Arşidüşes nâmına uygun bir şekilde davranmaya özen gösteriyordu. Arşidüke ise, Franz Joseph'in vefatı sonrasında mirasını devralacak bir politik ortak gözüyle bakıyordu. Franz Ferdinand'la yakın arkadaşlık bağları kurmak istese de Arşidükün bu isteği paylaşıp paylaşmadığı o kadar bariz değildi. Avusturya-Almanya ittifakına bir noktada belirli bir gerilim dozunun da eşlik ettiğine hiç şüphe yoktu.

Her şey bir yana, her iki lider de ileri derecede otokratik kişiliklerdi. Sabırsız ve peşin hükümlüydüler. Franz Ferdinand, Roma kilisesine bağlı bir Katolik, Wilhelm ise Lutherciydi. Arşidük, bir zamanlar Avrupa'nın en önde gelen gücü olan Habsburg İmparatorluğunun 1914 yılında Wilhelm Almanya'sının yanında genç, deneyimsiz bir ortak gibi algılanmasını hazmedemiyordu.

Macaristan'dan nefret ediyor ve Avusturya'yı onlarla müşterek bir hükümet kurmaya iten çaresizlik onu müthiş kederleniyordu. Wilhelm, Macaristan Başbakanı Kont İstvan Tisza hakkında olumlu sözler kullanmaya çalışsa da, Franz Ferdinand'ı onun iyi niyeti konusunda ikna etmeyi başaramayacaktı.

Her iki lider, Çarın da bir hükümdar kararlılığıyla paylaştığı üzere, Rusya ile ilişkilerinin bir yumuşama sürecine gireceğine inanıyorlardı. Ancak Slav karşıtlığı nasıl Wilhelm'in monarşist ideolojisinin önüne geçmişse, Çar Nikola da ülkesinin çıkarlarının kendi görüşlerini bastırmasına izin vermişti. Doğal olarak unutulmaması gereken nokta, Kayzerin, Rusya'nın Almanya'ya karşı savaş hazırlıkları yaptığı yönünde, paranoya derecesine varan bir endişenin tutsağı olduğu idi.

Savaşa neden olabilecek bunca krizin yaşandığı bu dönemde, her iki lider de ağırlıklarını hep barış yönünde koymuş ve ülkelerinin askeri erkânının tepkilerine hedef olmuşlardı. Her ikisinin de kullandığı dil son derece sertti: Franz Ferdinand halkın önünde, Kayzer ise politik ortamlarda ağzına geleni söylemekten geri durmuyordu.

Kayzer Almanya'sı, teorik olarak çok yakın müttefik olmalarına rağmen Franz Ferdinand'ın İkili Monarşisini Asya ve hatta Balkanlar için güttükleri ekonomik hedeflere ortak yapmak eğiliminde değildi. Avusturya-Macaristan, Fas Krizinde Almanya'yı desteklemekten kaçınmıştı. Almanya'da Arnavutluk olayında onlara karşı aynı kayıtsızlığı sergileyecekti. İkinci Balkan Savaşında ise Avusturya Bulgaristan'ı desteklerken, Almanlar Yunanistan'ın yanında saf tutmuşlardı. Avusturyalılar, Almanların nasıl olup da topraklarını iki katına çıkaran Sırbistan'ın ne büyük bir tehdit oluşturduğunun farkına varmadıklarına hayret ediyorlardı. Onlara göre Sırbistan, Avusturya'nın Slav kökenli vatandaşları için adeta manyetik bir çekim alanı yaratıyordu.

1914'da Haziran ayına gelindiğinde, iki ülke için de Balkanlar'daki ana müttefiklerinin kim olacağı sorusu büyük önem taşıyan bir soruna dönüşmüştü. Romanya mı, Bulgaristan mı? Almanya'nın Romanya'yı daha uygun bulmasına karşın, Avusturya, daha önce de olduğu gibi, Bulgaristan'ı yeğlemek eğilimindeydi. Franz Ferdinand, bu noktada da hükümetiyle görüş ayrılığına düşmüştü ve o da, Almanya gibi, müttefiklerinin Romanya olması gerektiği konusunda Kayzerle hemfikir di.

İşte Avrupa halkları tarafından en çok nefret edilen, ancak hükümet üyeleri içinde ihtimal ki ender savaş karşıtlarından

olan ve geçmişte birçok kez uçurumunun kenarından dönülmesine ön ayak olan bu iki adam nihayet bir masa etrafında bir araya gelme fırsatını bulmuşlardı. Dış dünya onları hiç anlamıyordu. Kabadayı gibi konuşmayı seven, akranlarını etkilemek için kavgacı bir tutum sergileyen delikanlılar gibi davranan, durmadan atıp tutan Kayzer, söylevlerinde sürekli savaşçı bir dil kullansa da iş ciddiye bindiğinde verdiği kararlar hep barış yönünde olmuştu. Franz Ferdinand ise tavırlarının yanlış yorumlanmasına neden olacak nutuklar atmıyor, bilakis sözleri kadar davranışlarıyla da barış yanlısı olduğunu her vesileyle açıkça sergiliyordu.

Bir zamanlar Avusturya Genelkurmay Başkanı olan General Conrad, Franz Ferdinand'ın yaverinin 1912 yılında, "Arşidük işin başından beri geri çekilme borusu çalıyor. Rusya ile bir savaşa girilmesine kesinlikle karşı ve böyle bir olasılığın gerçekleşmesine asla izin vermeyecektir. Sırbistan'dan, ne bir erik ağacı ne de bir koyun beklentisi vardır," dediğini anımsar. Avusturya Dışişleri Bakanı Berchtold'da, Conrad'a, "Veliahtlığımızın tam olarak bir barış taraftarı olduğu anlaşılıyor," demişti. Franz Ferdinand'ın verdiği bir akşam yemeği sırasında davetlilere, Sırbistan'ı fethetmenin Avusturya'ya herhangi bir kazanç sağlamayacağını ve ancak "ahmaklık" olarak tanımlanacak bir girişim olacağını söylediği rivayet olunur.

Conrad, 16 Mart 1914 tarihinde Viyana'da görüştüğü Alman elçisine, sık sık yaptığı gibi, Rusya ile savaşa bir an önce başlamak gerektiğini söylemiş ve elçi de verdiği yanıtta bunun mümkün olamayacağını şu sözlerle ifade etmişti: "İki önemli insan; sizin Arşidükünüz ve benim de Kayzerim buna karşı duracaklardır."⁴²

1914'ün politik görüntüsünün yakın zamanlara kadar perde arkasında kalmış bir yönü; bu iki liderin, şayet ortak görüşleri doğrultusunda çalışmaya imkân bulabilmiş olmaları halinde, Avrupalı Büyük Güçlerin savaşa sürüklenmesine pekâlâ mani olabilecekleri hususudur. Yani 1914 savaşları belki de hiç olmayabilirdi.

Kont Berchtold, Konopiste'ye Wilhelm'in ayrılmasından bir gün sonra gelmişti. Franz Ferdinand'ın programlanmış Sa-

⁴² Geiss 1967: s. 48

raybosna ziyaretinden iki hafta öncesi, yani 14 Haziran Pazar günüydü. İki lider günü eşleriyle birlikte geçirdi. Berchtold Dışişlerindeki memurlarını son gelişmeleri incelemek üzere görevlendirmişti. Bunlara aslında kendi memurları demek belki de pek doğru olmayabilirdi, çünkü bu kadro Aehrenthal'in yetiştirdiği yetenekli şahinler ekibinin içinde yer alan ve ateşli ruhlarının saldırganlığını bir nebze olsun dizginlemeyi başarmış müritlerinden oluşuyordu. Berchtold onlara bir fırsat tanımak istemişti. Amacı Avusturya'nın dünya görüşünün ana hatlarını belirlemektir. İkili Monarşinin tam olarak nerede durduğunu ve nereye gidebileceğini anlamak istiyordu.

Önlerindeki sorunlardan biri, Avrupalı güçlerin Sırbistan'ın yayılımcı politikasının önüne koymak istedikleri bir tampon ülke niteliğindeki Arnavutluk'tu. Avusturya-Almanya ittifakına yakın durması için başına Alman asıllı bir kral getirilmişti. Fakat sözde Üçlü İttifakın bir üyesi olan İtalya, bu yeni kurulan ülkeyi gözüne kestirmişti. Dolayısıyla İtalya'nın da bir rakip, hatta düşman haline dönüşmesi kuvvetle muhtemeldi.

Rusya, gerçekten üzerinde durulması gereken bir konu muydu? Wilhelm ve Franz Ferdinand, bunun böyle olmadığını düşünüyor ve her ikisi de ülkelerinin Çar ile olan ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Ancak Viyana'daki dışişleri bakanlığında oluşan izlenim, kısa bir süre önce tüm Balkan ülkelerini Türklere karşı birleştiren Panslavist Rusların, bu ülkeleri bir gün de Avusturya-Almanya ittifakına karşı bir araya getirebilecekleri yönündeydi.

Wilhelm, Balkan ülkelerinin aralarında herhangi bir ittifak yapmalarını olası görmüyor ve işin püf noktasının hangi ülkeyi desteklemeleri konusunda düğümlendiğine inanıyordu. Listesinin başında yer alan ülke Romanya'ydı. Romanya kralı gizli tutulması koşuluyla, kişisel görüşünün Üçlü İttifakın yanında yer almak olduğunu açıkça ifade etmişti. Ancak bunun ülkesi açısından bağlayıcı olmayabileceğini düşünen Ferdinand ve Kayzer bu vaatle yetinmemiş ve bunun Rumen kamuoyu tarafından da teyit edilmesini ve güvenilirlik kazanmasını istiyordu.

Böyle bir gelişmenin önündeki engellerden biri, İkili Monarşinin üyesi olan Macaristan ile Romanya arasında –bugün

bile hâlâ devam eden- bazı anlaşmazlıklar olmasıydı. Müthiş bir Macar karşıtı olan Ferdinand, Macaristan'ı çoktan gözden çıkarmış ve Romanya ile ittifak yapılmasına taraftardı. Kayzer, daha önce de belirtildiği gibi, Macaristan Başbakanı İstván Tisza'ya olan hayranlığı nedeniyle bu görüşü paylaşıyor ve Macar-Rumen anlaşmazlığının bir şekilde çözümlenebileceğine inanıyordu. Hatta Yunanistan'ın da bu ittifakta yer almasını arzu etmesine rağmen karşı tarafta böyle bir eğilim sezilmiyordu. Kayzer en sonunda Sırpların kendileri için müthiş bir tehdit oluşturduğuna inanan Avusturya'nın midelerini kaldıracak bir tutumla, bu iki ülkenin arasını bulmaya karar verdi. İmparator, İkinci Balkan Savaşının muzaffer cephesini bu kez Almanya ve Avusturya-Macaristan önderliğinde tekrar oluşturmak istiyordu. Kazanan tarafta yer almak için her türlü tartışmaya hazırды.

İkili Monarşinin Dışişleri Bakanı Berchtold ise Kayzerin tam tersi görüşteydi. Romanya'nın Macarlarla olan sorunları nedeniyle Avusturya ile herhangi bir ittifak yapmayacağına inanıyordu. Rumenler, Macaristan ile olan anlaşmazlıklarını asla bir yana bırakmayacaklardı. Bu nedenle müttefik olarak, Romanya'ya düşman olan Bulgaristan'ı daha uygun buluyordu. Ancak bu kez de Bulgaristan'ın Türkiye ile olan yakın bağları nedeniyle Yunanistan'ın ittifak dışında bırakılması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görünüyordu. Yani Berchtold da, bir noktada İkinci Balkan Savaşının motiflerini yerine oturtmaya çalışıyordu. Fakat onun oluşturmayı çalıştığı ittifakın kazanan değil, kaybeden cepheyi bir araya getirmek çabasına yönelik olduğu görülüyordu.

Dünya savaşının yaklaştığı o günlerde, ne Berlin ne de Viyana'nın Balkanlar'daki düşmanlarının kim olduğu ya da bu bölgedeki huzursuzlukların kaynakları konusunda berrak bir görüşleri olmadığı anlaşılıyordu.

Avrupa'nın geri kalan bölümüne bakıldığında, bu iki imparatorluğun aralarına belki İtalya'yı da alarak bir cephe oluşturabileceği, diğer cenahın da muhtemelen İngiltere'nin de katılacağı Fransa-Rusya ittifakı olacağı apaçık ortadaydı. İki Genelkurmay Başkanı; Alman Moltke ve Avusturyalı Franz

Conrad von Hötzenndorf sıkı bir işbirliğine girişti ve zaman zaman savaş planlarını masaya yatırmak için bir araya gelmeye başladı. Her ikisi de ilk taarruz edenin kendileri olması gerektiği konusunda hemfikir idi.

Bu noktada Hew Strachan'ın görüşlerine yer verecek olursak, "Conrad, Sırbistan'a karşı ilk 'önleyici savaş' teklifini ta 1906'da yapmıştı. Bunu 1908-1909, 1912-1913, Ekim 1913 ve Mart 1914'te tekrarlayacaktı. Yalnız 1 Ocak 1913 ile 1 Ocak 1914 arasındaki günlerde bu önerisini tam yirmi beş kere yineleyecekti."⁴³

Ancak her iki ülkenin ordularının generalleri de o ana kadar tercihlerini sürekli olarak barış yönünde kullanan hükümdarlarıyla uyum halinde olmuştu. Almanya kanadında Moltke'nin karşısında duran Tirpitz, sıcak yerine soğuk savaş taraftarıydı ve burada da hedefin kıta güçleri olan Fransa ve Rusya değil, İngiltere olması gerektiği noktasına odaklanmıştı. Subay mevcudunun çıkabilecek bir savaşta yetersiz kalacağı belli olmasına rağmen, Prusya'nın Almanya üzerindeki gücünün azalması için takviyesinden kaçınan Savaş Bakanı Falkenhayn da Moltke'nin aleyhinde kulis yapıyordu.

1913 yılına gelindiğinde, zamanlamanın artık uygun olmadığını düşünen Moltke bile savaş ilanında ihtiyatlı olunması yönünde çark etmesine rağmen, "sonuçları, Almanlığın ve Slavlığın geleceğine yön verecek bir Avrupa Savaşının er geç gerçekleşeceğine" olan inancını aynen muhafaza ediyordu. Ancak bu savaşın öncelikle Alman halkı tarafından benimsenmesinin kaçınılmaz olduğunu düşündüğü için acilen bu yönde gerekli adımların atılmasını istiyordu. Moltke'nin kendi sözleri ile ifade edecek olursak, "Bir savaşa girişmeden önce her ayrıntıyı çok dikkatli bir şekilde değerlendirmek gerekiyordu."⁴⁴

Avrupalılar yirminci yüzyılın şafağı doğarken, varlık ve güç olarak geçmişteki tüm atalarını geride bırakmışlardı. Bu nedenle kendilerini eskisinden çok daha güvende hissetmiş olmaları gerekiyordu. Fakat durum hiç de böyle değildi. Kendileri olmasa da, hükümetleri korkunun pençelerine esir düş-

⁴³ Strachan 2001: s. 69

⁴⁴ Geiss 1967: s. 43

müştü. Liderleri yaşanan sarsıntıların pekâlâ farkındaydı. Nerede ve ne zaman gerçekleşeceğini bilmeseler de, bir deprem olmasına kaçınılmaz gözüyle bakıyorlardı.

Okyanusun ötesinde ise, en azından bir Amerikalı da Avrupa'nın bu gerçeklerini kavramış ve olabilecekleri tahmin ediyordu. Başkan adına konuşma yetkisine sahip olmasının verdiği özgüvenle hareket eden bu adam, yaklaşan kıyameti önlemek için harekete geçme zamanının nihayet kapıya dayandığına karar verdi.

17. BİR AMERİKALI OLAYLARI DİZGİNLEMeye ÇALIŞIYOR

Tarih 16 Mayıs 1914 ve yer New York. Avrupa'ya doğru hareket etmek üzere olan *Imperator* transatlantığını uğurlamak için doklarda olağanüstü bir kalabalık birikmişti. Gemiye binenler arasında, Teksas'da kendisine fahri albaylık unvanı verilen Edward House da bulunuyordu.

New York Sun gazetesi elli beş yaşındaki House'u şöyle tarif ediyordu: "İyi giyimli, sakın görünüşlü, ince yapılı, kısa kesilmiş gri bıyıkları olan, sessiz ama kararlı adımlarla yürüyen orta yaşlı bir adam."⁴⁵ Albay, hitabet sanatında da, kişiliği gibi sakindi. Sözleri bazen ipeksi bir parlaklığa bürünürdü.

House, hiçbir zaman devlet kademelerinde bulunmamış olsa da, tüm hayatı boyunca politikaya yakın duran bir kişilik olmuştu. İnsanlar sırlarını onunla paylaşmaktan kaçınmazlardı. Onu belki de tüm zamanların en iyi dinleyicisi olarak tanımlamak mümkündü. House ile sohbet edenler, onun yanından ayrılırken, söylediklerinin anlaşıldığını düşünmenin verdiği engin huzuru yaşarlardı. Bu duyguları genel anlamda pek yerinde olsa da, bir yandaş kazandıkları yanılgısına düşmeleri, zaman zaman hayal kırıklığına uğramaları sonucuna da yol açabiliyordu.

House, Wall Street'in önde gelenlerine yakın, ekonomik bağımsızlığı olan bir insandı. Kâğıt üzerinde ikametgâhı olarak, politik etkinliğinin kalesi ve doğum yeri olan Teksas gözükse

⁴⁵ Smith 1940: s. 51

de Manhattan'da yaşıyordu. Kendisine ihtiyaç duyulduğunu haber aldığı anda, derhal ilk trene atladığı gibi Washington D.C.'nin yolunu tutar ve Beyaz Saray'da 1912 seçimlerinde destek olduğu en iyi dostu ve en yakın mesai arkadaşı, reform yanlısı Başkan Woodrow Wilson ile buluşurdu. 1912 seçimleri tam bir garabet olmuştu. Cumhuriyetçi Parti'nin adayları olan iki eski başkan; ilerici kanadın temsilcisi Theodore Roosevelt ve son başkan William Howard Taft cumhuriyetçi oylarını ikiye bölmüşlerdi. Wilson, sandıktan yüzde ellinin altında bir oy almasına rağmen, Seçim Kurulundan aldığı yüzde 50'yi çok aşan destek sayesinde aradan sıyrılmayı başarmış ve azınlık temsilcisi Demokrat Parti adaylığından Başkanlık koltuğuna terfi etmişti.

Woodrow Wilson, o güne kadar seçilen başkanlarla kıyaslandığında, hayli değişik bir kişilik olarak göze çarpıyordu. Yalnız kadınlar ve çocuklar arasında huzur bulan, münzevi, politika bir yana, politikacılardan bile hoşlanmayan bir insandı. Siyaseti, çeşitli entrikaların çevrildiği ve tavizler üzerine kurulu tiksinti verici bir yapı olarak niteliyor ve politik tutkuları –muhtemelen kendisinininki hariç– alçakça bir davranış olarak tanımlıyordu.

Wilson ve House'un 1912 seçimlerinde bir araya gelmeleri başkan adayı için bir anlamda beklenmedik bir şans olarak değerlendirilebilirdi; çünkü House, Başkan'ın adeta ikinci kişiliği olmuştu. Seçim sonrasında, başkanlığın tüm politik işlerini üzerine almıştı. Wilson'un yapamadığı ya da yapmak istemediği bütün işlerin muhatabı House oluyordu. Yeni yönetimden iş isteyenler ya da iltimas bekleyenler karşılarında sıklıkla onu buluyordu. Yeni projelerin pazarlıkları veya alım-satım gibi işler de ona bırakılmıştı. İkilinin bu işbirliğinin, Wilson yönetimine olumlu katkılar yapıp yapmadığı araştırmacılar arasında hâlâ farklı yorumlara yol açan bir konu olsa da, House'un Federal Rezerv Bankası, gümrük tarifeleri reformu ve gelir vergisi yasasının hazırlanmasında önemli roller üstlendiği yadsınamayacak bir gerçektir.

Uluslararası ilişkiler konusunda yetenekli bir araştırmacı olan House, Wilson'un bu alanda hiçbir deneyimi olmaması

nedeniyle, en azından iki yıl süresince dışişleri sözcülüğünü yapmış ve dolayısıyla Avrupa'daki gelişmeleri de yakından izlemişti.

House, 1914 yılının ilkbaharında, "Başkan, Avrupa'daki olaylarla pek ilgilenme fırsatı bulamadı," diyecekti.⁴⁶ Oysa kendisi, hem olanlar hem de olabilecekler yolundaki görüşleri açısından konuya yakın bir ilgi duyuyordu. Öyle anlaşıyor ki, Balkan savaşlarında alınan sonuçların dünya barışını ve istikrarını tehdit edebileceğini tahmin eden ender Amerikalı devlet adamlarından biri olmuştu. House, öngördüğü tehditleri bertaraf edebilmek için Avrupa'ya gitmeyi ve Büyük Güçler arasında kalıcı bir barışın sağlanması için yeni bir uluslararası yapılanmanın oluşturulmasına yardımcı olmayı Başkana teklif etti. Wilson bu girişimi çok yerinde buldu ve heyecanla destekledi. House, adım atmakta olduğu bu yeni görevi, "Büyük Macera" olarak adlandıracaktı.

House, Başkan üzerindeki büyük etkinliğini ve el üstünde tutulmasını her şey bir yana, öncelikle haddini bilmesine borçluydu. Kendisine verilen sırları hiçbir zaman açıklamaya-çağı biliniyordu. Kamuoyunda onun hakkında büyük bir merak uyanması hiç de şaşırtıcı değildi. Onu esrarengiz bir kişilik olarak gören bir gazete sahibi muhabirlerinden birine şöyle demişti: "House kimseyle görüşmeyi kabul etmiyor, ona ulaşmak mümkün değil. Ne adresini bilen var ne de rehberde ona ait bir telefon numarası bulmak mümkün."⁴⁷ Doğal olarak bu oldukça abartılı bir yorumdu, çünkü House da tüm politikacılar gibi, ne zaman ortalıkta görünmesi gerektiğini pekâlâ biliyordu. *Imperator*'a bindiğinde, gizli göreviyle ilgili derin düşüncelere dalmış olmasına rağmen, kocası Dışişlerinde görevli bir hanımın, eşinin Rio'dan Londra'ya atanmasını rica eden mektubunu incelemekten geri durmamıştı. "Anlaşılan iltimas peşinde koşan bu insanlardan denizde bile rahat yok!" diyecekti.⁴⁸

House'un kendisine biçtiği görev, Almanya ve İngiltere'yi, Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte barışı koruyacak bir it-

⁴⁶ A.g.e., s. 102

⁴⁷ A.g.e., s. 2

⁴⁸ House Belgeleri, 1914 Anılar, 23 Mayıs

tifak etrafında toplamaktı. Bu konu üzerinde uzunca bir süre kafa yormuştu ve onca kudreti ellerinde tutan Avrupa'nın önde gelen bu iki büyük gücünün, Amerika ile bir araya gelmesinin büyük savaşları engelleyeceği sonucuna varmıştı.

Açık söylemek gerekirse, bu görüş zaten uzun süredir gündemdeydi. Theodore Roosevelt de bir zamanlar benzer bir girişimde bulunmak istemiş ve muhtemelen beş büyük devletten oluşacak bir kartelin dünya barışına katkı sağlayabileceğini düşünmüştü. Bir ülkeler birliği kurulması gibi fikirler, zaman zaman İngiliz liberal yöneticilerin arasında da tartışılıyordu.

Dünyanın en varlıklı insanlarından biri olan demir sektörünün kodamanı Andrew Carnegie'de, birkaç yıl önce House'un kine benzer bir proje ortaya atmıştı. Tötonik uluslar arasında bir ittifakı⁴⁹ hedefleyen bu girişiminden söz ederken, "Tötonik uluslar neden birbirleriyle tartışırlar ki!" demişti.⁵⁰ İngiliz hükümetinden Başbakan Herbert Asquith ve Dışişleri Bakanı Edward Grey'in de kendisini desteklediklerine ve bu planın gerçekleşmesi için Kayzer Wilhelm'in dizginleri eline almasının yeterli olacağına inanmıştı.

Carnegie 1907 yılında şöyle demişti: "Bu barış birliğinin kurulması artık tek bir adamın eline bakmaktadır. Savaşı kalıcı olarak gündemden düşürmek, tüm insanlar içinde Alman İmparatoruna nasip olacak bir nimettir."⁵¹ Carnegie, doğrulamasını yapmak mümkün olmasa da, İngiliz Kralı VII. Edward'ın 1910'da vefat etmesinin, bu planının suya düşmesine neden olduğunu ileri sürmüştür.

House da, aynı Carnegie gibi, İngiliz hükümetinin projesini desteklediğini ve tek sorunun Kayzeri de bu yönde ikna etmek olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle 1914 baharında Avrupa'ya ayak basar basmaz doğru Almanya'ya geçti. Önde gelen mevki sahibi ve konuya yakınlık duyan Almanlarla yaptığı ön görüşmelerden edindiği izlenim ümitlerini bir hayli sarstı. 29 Mart tarihinde Başkana hitaben Berlin'den kaleme aldığı mektubunda, "Koşulların düzelmesinin neredeyse imkânsız olduğu

⁴⁹ Wall 1989: s. 909

⁵⁰ A.g.e.

⁵¹ A.g.e., s. 924

izlenimini edindiğini" yazacaktı.⁵² "Durum ziyadesiyle vahim görünüyor, çünkü milliyetçilik buralarda çılgınca bir tutku haline dönüşmüş." House, kendisinin veya Başkanın durumu ele almaması halinde "müthiş bir felaketin" yaklaştığına değiniyordu. "Avrupa'da kimsenin bunu önlemesi olası gözüküyor. Nefret ve kıskançlık her yerde dal budak salmış."

Bu sırada Rusya'da, Avusturya aleyhine müthiş bir basın kampanyası başlamıştı. Avusturya basını da Rusya'ya aynı şekilde karşılık vermekten geri kalmıyordu. Almanya'da fevkalade haber kaynaklarına sahip bir baskı grubu olan Pan-Cermen Birliği, 19 Nisan 1914'te şu açıklamayı yapacaktı: "Fransa ve Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan'a ilk fırsatta kesin bir darbe indirme hazırlıkları yapıyorlar." 11 Mart 1914 tarihli bir gazete ise, "Tarihin daha önce hiç tanık olmadığı bir savaş kapımıza dayandı" başlığı ile Almanlara uyarıda bulunuyordu.

House'a göre, Britanya aracı olursa, Rusya ve Fransa'nın, Almanya ve müttefiki Avusturya-Macaristan ile yakınlaşma ihtimalleri vardı. Ancak İngiltere böyle bir girişimde bulunmakta tereddüt gösteriyordu. Almanya'nın başına bir şey gelecek olursa, Rusya'yı kim dizginleyecek diye düşünüyor olmaları muhtemeldi. Almanya, deniz kuvvetlerini güçlendirmeye devam ettiği sürece Londra'nın da Berlin'in meydan okuma niteliğindeki bu eylemine aynı biçimde yanıt vereceği anlaşıyordu.

Bu noktayı da göz önüne alan House'un planı, Britanya ile Almanya arasında, Amerika'nın da gözlemci sıfatıyla katılacağı, iki tarafın da deniz kuvvetlerinin büyümesini kısıtlamayı taahhüt edeceği bir antlaşma yapılmasını sağlamaktı. Böyle bir uzlaşmanın Amerika'nın arzu ettiği dünya barışı için büyük bir katkı sağlayacağına hiçbir şüphesi olmasa da, onun kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olan gerçekçilik penceresinden baktığında, iki ülke arasında gerçekleşecek böyle bir yakınlaşmanın "kendi ülkesi için" bazı dezavantajları olacağının da pekâlâ farkındaydı.

House, Almanya'nın deniz kuvvetlerini güçlendirme politikasına son vermesini isterken, Tirpitz tam zıt bir görüş sergi-

⁵² Link 1979: s. 108-109

liyordu: "Almanya'nın tek arzusu barıştır ve hiç kimseden toprak talebi yoktur. Fakat barışa giden tek yol düşmanlarımızın yüreklerine korku salmaktır" diyerek House'un planında bu bakış açısından bir zafiyet olduğuna işaret ediyordu.

House'un planının düğüm noktası olan, Almanya'nın lide-riyle bir araya gelmek isteği geç de olsa gerçekleşti. 1 Haziran günü, dini ayinler, resmi geçitler ve madalya dağıtımlarının yapıldığı gün boyu süren bir şenlikten sonra, Kayzer tarafından yarım saat sürecek bir görüşme için huzura kabul edildi.

House'un anılarına göre, iki adam öncelikle "Avrupa'daki durumun Anglo-Sakson ırkının üzerindeki etkilerini tartıştı." Kayzer; İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Hristiyan uygarlığını temsil ettiklerini, Latin ve Slavların ise yarı barbar ve güvenilmez toplumlar olduğunu ve İngiltere'nin, Fransa ve Rusya ile ittifak yapmakla hata yaptığını söylemişti. Ona göre, Tötonik nüvenin -Almanya, Britanya ve Amerika- ve diğer Avrupalıların birleşmeleri ve Batı uygarlığını şarklı ırklara karşı savunmaları gerekiyordu.⁵³

House, Kayzeri İngiliz donanmasına meydan okumaktan vazgeçirmek için ikna etmeye çalıştı. Almanya'nın bu projesinden geri adım atması halinde İngilizlerin Rusya ile müttefik olmaya ihtiyaç duymayacaklarını, İngiltere'nin salt Almanya'nın iyi niyetinden kuşku duyduğu için Rusya'nın kollarına atılmaya mecbur kaldığını, normal koşullarda Rusya ile İngiltere'nin hasım olmaları gerektiğini anlatmaya çalıştı. Kısacası İngiltere'nin, Fransa ve Rusya ile olan ittifaktan ayrılarak Almanya'ya yakınlaşması House'a göre tamamen Kayzerin elindeydi.

House, İngiltere, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarlarının geniş çapta örtüştüğünden ve bu üçlünün bir araya gelmesinin barışın kalıcılığı için kaçınılmaz olduğundan... ama Almanya deniz kuvvetlerini güçlendirmeyi sürdürdüğü sürece İngiltere ile bir asgari müşterek etrafında buluşmalarını olası görmediğinden söz etti.⁵⁴ Kayzer ise güçlü bir donanmaya ihtiyacı olduğu konusunda ısrar ediyor ve ancak programlarının sonuna geldiklerinde duracaklarını söylüyordu.

⁵³ House Belgeleri, 1914 Anıları, 1 Haziran

⁵⁴ A.g.e.

House, Avrupalı güçleri bir araya getirmek yolunda atılacak adımlara bir Avrupalıdan ziyade, bir Amerikalının –Başkan veya kendisinin– ön ayak olmasının daha isabetli olabileceğine inandığına işaret etmesi üzerine Kayzer de bu fikrini paylaştığını belirtecekti. House son olarak, Kayzere öncelikle kendisiyle görüşmeyi uygun gördüğünü, şimdi hemen Londra'ya geçerek İngilizleri de Amerika'nın arabuluculuk yapması yönünde ikna etmeye çalışacağını bildirdi.

House Almanya'dan oldukça ümitli ayrılmıştı. 3 Haziran tarihinde Başkana Paris'ten yazdığı notunda, “Öngördüğümüz gibi vazifemi layıkıyla yaptığımı ve Londra'da masaya yatıracak epey malzeme topladığımı bildirmeliyim.⁵⁵ Alman İmparatoru da girişimimi memnuniyetle karşıladı ve benim önerdiğim gibi, Amerika, İngiltere ve Almanya arasında hazırlanacak herhangi bir planın başarılı olacağına inandığını belirtti,” diye yazacaktı.⁵⁶

Onun bakış açısından İngiltere ve Almanya'nın buluştukları ortak nokta, her ikisinin de birbirinden çekindiğiydi.⁵⁷ Bu nedenle ilk işinin, iki ülkenin hükümdarlarının bir araya gelmesini sağlamak ve birbirlerini tanımak ve itimat etmek yolunda teşvik etmek olması gerektiğine kanaat getirmişti. House, önemli sorunların, tarafların göz göze gelmesi ve karşılıklı müzakerelerle çözümlenebileceğine inanıyordu.⁵⁸ Anlaşmazlıkların giderilmesi için liderlerin buluşmalarını kaçınılmaz bir ön koşul olarak görüyordu. Yine kendi sözleriyle ifade edecek olursak, “Bu çetin girişimin bir anlamda ilk olumlu adımlarının atıldığına inanıyorum,” diyecekti.⁵⁹

Amerikalı, 9 Haziranda Londra'ya vardı. Anılarında, kendisini karşılayan ABD büyükelçisi Walter Hines Page'in, “Sizin Almanya'da yaptıklarınızın neslimiz için mükemmel bir emsal teşkil ettiğine inanıyorum,” deme nezaketini gösterdiğini yazacaktı.⁶⁰ Page, güç de olsa, Sir Edward Grey'den House için bir

⁵⁵ Link 1979: s. 139

⁵⁶ A.g.e., s. 140

⁵⁷ A.g.e.

⁵⁸ House Belgeleri, 1914 Anıları, 24 Haziran

⁵⁹ A.g.e. 1 Haziran

⁶⁰ A.g.e. 12 Haziran

randevu koparmayı becermişti. House, Wilson'a şöyle yazıyordu: "Burada her şeyin sosyal ilişkilere odaklandığını anlıyorum. Korkarım ki hızlı bir çalışma yapmam çok olası görünmüyor. İngilizlerin akılları fikirleri, Ascot at yarışları ya da bahçe partileri gibi gündelik konularda."⁶¹

Nihayet 27 Haziranda Grey'le öğle yemeği için buluştular. Yemekte başkaları da vardı, ama konuşmacılar genelde House ve Grey oldu. Avrupa'daki rahatsız edici politik durum üzerine uzun uzun görüştüler. Fransız liderlerin Alsace-Lorraine'i geri almaktan vazgeçtikleri ve Almanya'dan intikam almak gibi bir niyet beslemedikleri konusunda mutabık kaldılar. Fransız halkının hâlâ böyle bir hülyası olsa da, politikacıları, Almanya'nın hızla artan nüfusu karşısında bu yönde yapılacak girişimlerden herhangi bir olumlu sonuç almalarına pek ihtimal olmadığına ikna olmuş gibi görünüyordu.

Sıra, Rus-İngiliz ilişkilerine geldiğinde, Grey, bu konudaki düşüncesinin, iki ülkenin dünyanın pek çok bölgesinde çakışan ortak çıkarları açısından mevcut durumun korunması yönünde olduğunu anlattı. Grey, Almanya'nın donanmasını güçlendirme ihtiyacını anlayışla karşıladığını ifade etmekten de geri kalmadı. Almanya'da ağırlığını koyan askeri vesayete ve halkının yüksek gerilimine temas eden Grey değil, House oldu ve ortalığın hareketlenmesi halinde Almanya'nın hemen taarruza geçeceğini belirtti.⁶² House'a göre, "Almanların uzlaşma girişimleri ve tartışmalarla hiç vakit kaybetmeyecekleri çok belliydi. Barışçıl görüşmelerden bir sonuç alınamaması halinde, Almanya darbesini indirmeye hazırdı. Kayzer ve yakınlarının, ekonomilerini daha ileri götürmek ve ticaretlerini geliştirmek arzusuyla barıştan yana tavır koymalarına karşın, ordu militarist bir tutum sergiliyor ve her an savaşa hazır bir izlenim veriyordu."

İki adam yine de "Ne İngiltere ne Almanya, ne de Rusya ya da Fransa'nın savaş istediği"⁶³ konusunda anlaştıkları anda, Arşidük Franz Ferdinand'ın öldürülmesine sadece yirmi dört

⁶¹ Link 1979: s. 190

⁶² House Belgeleri, 1914 Anıları, 27 Haziran

⁶³ A.g.e.

saat kalmıştı. House bu arada, dünyayı gelecekte bekleyen daha büyük bir tehlikeye de parmak basmış ve dört Avrupa liderinin Amerika'nın başını çekeceği, "az gelişmiş ülkelere düşük faizli kredi sağlamak" yönünde müşterek bir girişime ortak olmalarını istemişti.⁶⁴

Haziran ayının sonu yaklaştığında, House hâlâ Avrupa liderleriyle toplantılar yapıyordu.

Grey, on yıl sonra kaleme aldığı notlarında şöyle yazacaktı: "House, Berlin'den henüz gelmişti ve orada edindiği izlenimleri aktarırken, engin bir hüznle silah şakırtıları, saldırı hazırlıkları yönünde rüzgârlar estiğinden söz etmişti. Bir Amerikalının, Avrupa kıtasındaki büyük bir askeri sistemi ilk defa yakından görmesi nedeniyle izlenimleri belki biraz abartılı olabilirdi. Bu manzara, bizim hissiyatımızı yaralasa bile alışkın olduğumuz bir durumdu. Biz yıllardır benzer kaygılarla yaşamaya alışmıştık; 1870'den beri nasıl serpildiğine tanıklık etmiştik. House çok bilge ve sakın mizaçlı bir insandı, ama sözünü ettiği askeri vesayetin politikayı kontrolü altına almayı başarması halinde bu durumla nasıl başa çıkacaktık?"⁶⁵

1914 baharında House görevini yerine getirmek için çabalarlarken, Almanya ve Avusturya Genelkurmay Başkanları, Moltke ve Conrad, kendilerini Karlsbad'ın kaplıca sularına atmış ve bir yandan da savaş planlarını tartışıyordu. Moltke, o günlerde Alman Dışişleri Bakanı Gottlieb von Jagow'la da görüşmeler yapmıştı. Jagow, Moltke'nin, "Düşmanlarımız birkaç yıl içerisinde öyle güçlenecekler ki, onlarla nasıl başa çıkacağımızı bilemiyorum. Oysa bugün buna muktediriz," dediğini aktarır. Moltke'ye göre, "Düşmanı alt etmenin tek yolu derhal bir 'önleyici savaşa' girişmektir. Genelkurmay Başkanı beni, yakın gelecekte savaşa neden olacak bir dış politika izlemem gerektiğine ikna etmeye çalışıyordu."

⁶⁴ A.g.e. 24 Haziran

⁶⁵ Grey 1925 I: s. 323

DÖRDÜNCÜ KISIM

CİNAYET!

18. SON VALS

Yaşlı İmparator Franz Joseph'in yeğeni ve Avusturya-Macaristan tahtının vârisi konumundaki Franz Ferdinand von Österreich-Este, imparatorluğunun geleceği için çok somut ve istikrarlı görüşlere sahip olmasa da, bu konudaki saptamalarının pek çoğu gerçekçiydi. Ferdinand, politik tercih ve beklentilerini hayata geçirmesinin, ancak ülkesini yeni baştan yapılandırmak yolunda tarihsel bir görev üstlenmesiyle gerçekleşebileceğine inanıyordu. Arşidük, Roma kilisesine bağlı koyu bir Katolikti ve İtalyan karşıtıydı. Bu nedenle yarım yüzyıl önce laik bir temel üzerine yapılandırılan İtalyan Birliğini parçalamak ve Papalığın otoritesini iade ederek Avusturya'nın hükümranlığı altında yeniden eski, parlak günlerine kavuşmasını sağlamak hülyasına kapılmıştı. Amacı, Habsburg İmparatorluğunu Avrupa'nın güçler çizelgesinde tekrar ön sıraya taşımak, en azından Almanya ile denk bir düzeye getirmektir. Macaristan'ın İkili Monarşideki eşitlik statüsüne son vermek, eskisi gibi merkezîyetçi bir yönetim sistemine dönmek ve farklı milliyetlere mensup tüm vatandaşlarını (en azından çok sayıdaki Slavı) eşit ama sınırlı bir özerkliğe sahip olacakları bir yapı etrafında toplamaktır. Son olarak da, on dokuzuncu yüzyıldan beri Rusya ile aralarında oluşan hendeği doldurmayı, Çar ve Prusya Kralı ile tekrar bir araya gelerek, 1815'deki Kutsal İttifak döneminde olduğu gibi, Avrupa ve dünya sahnesinde monarşizmi ve geleneksel değerleri tekrar ön plana çıkaran bir yönetim sistemini hayata geçirmeyi kendisine hedef edinmişti.

Veliaht 1914'te elli yaşına gelmişti. Geçmiş yıllarda sık sık yaşadığı hastalıkların izlerini üzerinden atmış gibi görünüyordu. Orta boylu ve kilolu bir yapısı vardı. Uçları yukarıya

kalkık, kapı koluna benzer simsiyah, ürkütücü bıyıkları Kayzerinkilerden bile kalın olsa da, biraz daha az burulmuştu.

Franz Ferdinand'ın İmparatorun izniyle kurulan kendisine ait örtülü hükümet niteliğindeki bir askeri danışma kurulu vardı. Franz Joseph 1908 yılında böyle bir kurumun resmîyet kazanmasına izin vermişti. Bir tarihçinin yakın zamanlarda ifade ettiği gibi, Arşidük kurul üyesi yardımcılarının da desteğiyle, "devlet işlerinde geniş bir nüfuz ve hatta yaptırım gücüne sahipti. Veto hakkı hariç Savaş Bakanı veya Genelkurmay Başkanını da aşan geniş yetkiler elde etmeyi başarmıştı."¹

Arşidük, ülkesinin silahlı kuvvetlerine de kalpten bir ilgi duymasına rağmen hayatı boyunca yaşanan tüm krizlerde, hep geri adım atmasını bilmiş ve ağırlığını daima barıştan yana koymuştu. İmparatorluğunun sayısız hayati savaşı kaybettiğine tanık olan ve yirminci yüzyıl başındaki tüm uluslararası krizlerde kendisi gibi barıştan yana tavır aldığı anlaşılan Franz Joseph'le anlaşamadıkları pek çok konu olsa da, en azından bu tutumu bile ona layık bir veliaht olduğunun göstergesi olarak alınabilirdi.

1848'de tahta çıkan İmparator Franz Joseph, 1914'te seksen beş yaşına merdiven dayamıştı. Vatandaşlarının çoğu geçmişte başka hükümdarları da olduğunu anımsamakta zorlanıyordu. Yaşlı imparator, nazik bir beyefendi ve birçok açıdan büyükbaba izlenimi veren bir kişilikti. Geçmişin değer yargıları, örf ve adabı ile bağdaşık, devamlılığın simgesi haline gelmiş bir hükümdardı. Daha gün ağarmadan görevinin başına koşar, sabah saat beşte işbaşı yapardı. Günde on iki saat, hatta gerektiğinde daha uzun saatler boyu çalışmaktan yılmazdı.

Bu kendini adanmışlık ve görev bilincine bazen sertliğin eşlik etmesi oldukça doğaldı. Paylaşmak isteminin azalması ya da imkânsızlığı ve esneklik yoksunluğu Habsburg rejiminin artrit benzeri bir rahatsızlığı olarak tanımlanabilirdi. Açık seçik ifade etmek gerekirse, Viyana hayatına hâkim olan aşırı şekilciliğin arkasında bu bastırılmamış asabiyet ve ezikliğin yattığına o günlerin yazın dünyasında bile tanıklık yapmak mümkündü. Şehrin en ünlü psikoloğu olan Sigmund Freud'un

¹ Williamson 1991: s. 21

da değindiği gibi, bu yaşam tarzının arkasında, gizlenen özlemlerin, insanların açıklamaktan utanç duydukları rahatsızlıkların, uyguladıkları sapıkça tedavi yöntemlerin su yüzeyine çıkmasının yattığını söylemek çok da haksız bir saptama olmayabilirdi. Deneyimli İmparator Franz Joseph, güzel eşine bir cinsel hastalık bulaştırmış ve zamanını geniş çapta metresi Katharina Schratt ile geçiriyordu. Aslında ilişkileri hiçbir zaman kadının omzuna dokunmaktan ileri gitmediği için, bu hanıma yakıştırdığımız metres tanımını aslında çok da adilane olmayacaktır. İmparatorun tek oğlu, veliaht Prens Rudolf ve balerin kız arkadaşı –inanması güç de olsa-, resmi açıklamalara göre birlikte katıldıkları bir av partisinde kaza kurşunlarına hedef olmuş ve her ikisi de hayatını kaybetmişti. Aslında, 1930'larda çekilen ve başrolünde Charles Boyer'in oynadığı *Mayerling Faciası* isimli filmdeki anlatım belki daha manidar olabilirdi, çünkü beyaz perdeye yansıyan yorum, evlenmeleri toplum tarafından asla onaylanmayacak çiftin intihar ettikleri üzerine kurgulanmıştı.

Kadere bakın ki, Rudolf'un ölümüyle veliaht olan kuzeni Franz Ferdinand da sevdiği kadınla evlendiği için dışlanan diğer bir hanedan üyesi olacaktı.

Uzun boylu, esmer, fakir, ama mağrur Kontes Sophie Chotek von Chotekova und Wognin, Franz Ferdinand'ın sık sık ziyarette gittiği bir asilzadenin malikhânesinde nedime olarak çalışan bir hizmetçiydi. İlk zamanlarda veliahtın evin kızlarından biriyle flört ettiği tahmin edilmişti. Bir süre sonra Arşidükün böyle bir niyeti olmadığını ve gözünün gerçekte nedimesinde olduğunu fark eden ev sahibesi, Sophie'nin işine son verdi. Franz Ferdinand, Sophie ile evlenmek istediğini söylediğinde imparatorun tepkisine hedef olacaktı.

Sophie aslında asil bir kökenden geliyordu, ama ailesi fakir düşmüş ve 1815'de Viyana Kongresinden sonra yapılan bir düzenleme ile Avrupa'da birbirleriyle evlenmeleri ve kraliyet ünvanlarını aile bireylerine aktarmaları caiz olan asiller listesine kızlarının adını ilave ettirecek parayı tedarik edememişlerdi. Franz Ferdinand buna rağmen her şeyi göze aldı ve 1900 yılında Sophie ile evlendi. Kendisi otuz yedi, eşi ise otuz

iki yaşındaydı. Franz Ferdinand, çocuklarının tahtın vârisi olmalarından ilelebet feragat ettiğini, eşi Kontes Chotek'in (ilerde Hohenberg Düşesi) hak ettiğinden daha alçak bir statüye yerleştirilmesi nedeniyle resmi törenlerde yanında yer almayacağı yönünde taahhütte bulunduğu alelade bir nikâh törenine^{*} razı olmak mecburiyetinde kalmıştı. Etiket Kurulunun başkanı olan İmparatorluk Teşrifat Lordu Prens Alfred Montenuovo da böylelikle veliahtın eşini de özel düşmanları listesine almıştı.

İmparator Franz Joseph, Ferdinand'ın tahta geçtikten sonra sözünden cayabileceğini ve belki Papa'dan da icazet alarak, Sophie'yi imparatoriçe ilan ettiği gibi, üç çocuğunun da asalet düzeyini yükselterek vâris durumuna getirebileceğinden endişe ediyordu. Böyle bir ihtimalin olmasına rağmen saray teşrifat sorumlularının Sophie'yi halk içinde, her fırsatta aşağılamak yönünde bir protokol uygulamaya canla başla özen göstermeleri bir bakımdan ilerde kendilerine pahalıya mâl olabilecek ters bir tutumdur. Şayet imparatorun endişeleri gerçekleşirse, bir gün bu yaptıklarının bedelini fazlasıyla ödemeleri büyük bir olasılıktır. Hatta Franz Ferdinand'ın bu zevki eşine bırakmayıp konuyu bizzat halletmekten büyük bir haz duyacağını düşünmek de hiç yabana atılmayacak bir ihtimaldir.

Veliaht sevilme-yen bir kişiliktir. Çağdaşları arasında onun için güzel sözler söyleyen pek az insan vardır. Onu çekici yapan yegâne özelliği –hâlâ süregeldiği gibi– eşine ve çocuklarına olan düşkünlüğüdür. 1914 yılı Haziran ayında Bosna-Hersek'teki orduyu teftiş etmek görevi Arşidüke daha 1913 yılında teklif edilmişti. Hiç de olağanüstü bir yönü bulunmayan bu görevi kabul etmesinin arkasındaki neden ihtimaldir ki, İkili Monarşinin diğer üyesi olan Macaristan ile aralarında hâlâ ihtilaf konusu olan Bosna-Hersek'e tanınan özel statü uyarınca, eşi Sophie'nin de resmen yanında yer alabilecek olmasıydı. Saraybosna'daki resmi geçit töreninin yapılacağı 28 Haziran günü çiftin evlilik yıldönümüne rastlıyordu.

* Yazar tarafından burada kullanılan ifade 'morganatic marriage'dir. İngilizcede bir asil ile düşük düzeyde bir insan arasında yapılan evlilikler için kullanılan bir deyim –çn.

Ziyaretin planlamasını yapan Avusturyalı görevlilerin muhtemelen gözden kaçırdıkları diğer bir husus da, Sırbistan'ın Türklerle yapılan Birinci Kosova Savaşı (1389) sonucunda bağımsızlığını kaybettiği tarihin de modern Batı takvimine göre 28 Hazirana denk düştüğüydü. Zaten Avusturya tarafından ilhak edilmenin huzursuzluğunu yaşayan Bosna-Hersekli Sırp-
ların böyle bir günde protesto gösterileri yapma tehlikesi de anlaşılan göz ardı edilmişti.

İşin doğrusuna bakarsak, bu ziyaret programının, Avusturyalı protokol yetkililerinin çok ünlü oldukları mesleki ustalıklarına gölge düşürecek nitelikte olduğu görülüyordu. Arşidük, daha Viyana'dan ayrılmak için tren vagonuna adım atarken elektrikler kesildi. Hizmetçiler mum yakmak için seferber oldu. Genelde asabi mizaçlı bir kişilik olan Arşidük, "sanki mezara giriyorum," diyerek işi şakaya vurmakla yetindi.

Arşidük ve eşi 24 Haziran sabahının erken saatlerinde yağmur altında yola koyuldu. Ayrı ayrı seyahat edeceklerdi. Farklı güzergâhlar izlemelerine rağmen, anlaşılan yağmurun peşlerini bırakmaya hiç niyeti yoktu. Bosna'nın başkenti Saraybosna'nın hemen yakınındaki Ilıca kaplıcalarına ilk varan Sophie oldu. Franz Ferdinand ancak 25 Haziran Perşembe günü akşamı gelebildi. Yetkililerin kalış sürelerince kapattığı Bosna Oteline yerleştiler. Otel daha şık gözüksün diye şehir halkından çeşitli mobilya ve süs eşyaları ödünç alınmıştı.

Resmi bir vesileyle bir arada olmalarının heyecanı içindeki çift akşamüzeri alışveriş yapmak için şehre inmeye karar verdi. Saraybosna'da zanaatkarların el işlerini, tüccarların üstüste dizilmiş çeşitli eşyaları sergiledikleri sokakları gezdiler. Bir süre halı mağazalarından birinde oyalandılar. Kendilerini merakla izleyen kalabalık dost canlısı ve konukseverdi.

Sophie, o geceyi izleyen iki günde okul, yetimevi ve kiliseleri ziyaret etti. Franz Ferdinand müfettiş sıfatıyla durmak bilmeyen yağmurun altında iki ordunun çatışması şeklinde düzenlenen harp oyunlarını izledi. Arşidükün amcası İmparatora yazdığına göre, her şey yolunda gidiyordu. Franz Ferdinand, 27 Haziran Cumartesi gecesi otele, Habsburg ordusu kurmaylarının, sivil görevlilerin ve şehrin ileri gelenlerinin davetli oldu-

ğu bir ziyafet verdi. Yemekli bir balo. Doğrusu unutulmayacak bir gece yaşanmıştı.

Otelin giriş menüsünde, krema çorbası, bir çeşit sufle ve şehrin yanından geçen nehrin ürünü olan alabalık vardı. Ana menü olarak, sığır, kuzu ve misafirlerin kimine göre tavuk, kimine göre ise kaz eti ve yanında kuşkonmaz, salata ve şerbet ikram edildi. Son olarak peynir çeşitleri, tatlılar, dondurma ve şekerlemeler servis yapıldı. Şampanya dâhil, Ren bölgesi üzümlerinden yapılmış beyaz ve Bordeaux, Madeira ve Macar Tokai kırmızı şaraplarının da yer aldığı zengin bir içki seçeneği vardı. Kapanışı konyaktan önce, Mostar bölgesine özgü zengin içimli beyaz Zilavka marka bir *vin du pays*^{*} yaptı.

Sıcak bir yaz gecesi olması nedeniyle yemek salonunun açık pencerelerinden Viyana valsleri içinde muhtemelen en popüler olan *Mavi Tuna*'nın nağmeleri işitiliyordu.

Franz Ferdinand ve Sophie yıllar önce Prag'daki bir baloda tanışmışlardı. Şimdi hayatlarının son gecesini de bir baloda geçireceklerdi.

19. CANİLERİN ÜLKESİNDE

Franz Ferdinand, daha önce de değindiğimiz gibi, elinden gelse imparatorluğunu bir asır önceki parlak günlerine geri götürmek özlemiyle yanıp tutuşan **tepkici** bir kişilikti. Ona tuzak kuran Slavların tepkici hayalleri ise ondan da beterdi. Akılları fikirleri hâlâ beş yüzyıl öncesine, yani Sırbistan'ın yüce varlığına son verildiğine inandıkları Birinci Kosova Savaşına takılı kalmıştı. Komplocular hayatları pahasına da olsa, 1389 yılındaki bu yenilginin öcünü 28 Haziran 1914 tarihinde almaya kararlıydılar. Oysa Hristiyan Balkanları asıl mahveden savaş 1448 yılındaki İkinci Kosova Savaşı olmuştu. Ancak vahşi hülyalarının tutsağı olan deneyimsiz teröristlerin bunu bilmedikleri anlaşıyordu. Aralarında onlara bunu öğretecek bir hocaları yoktu.

Her nedense devrimci yeraltı örgütleri üyelerinin politik eğilimlerinin genelde sola kaydığı yerleşik bir inançtır. Ancak

* Yerel şarap -çn.

teröristlerin, genelde ileriye değil, geçmişe bakmak yönünde belirginleşen kendine özgü bir zaman anlayışları vardır. Örneğin çoktan toz haline gelmiş hükümdarlıkları yeniden canlandırmak hevesinde oldukları görülür. Artık tamamen unutulmuş çağlarda vaaz vermiş sahte peygamberlere taparlar.

Tora Bora mağaralarındaki yobazlar da yirmi birinci yüzyılda hâlâ yedinci asırdaki öğretilere özlem duyan fanatiklerdi. Yüz yıl önce, Balkan dünyasının ilkel köylerinde okuyan öğrenciler de milliyetçi şiirlerde adlarını duydukları efsanevi kahramanlar gibi katil olmaya özeniyorlardı.

Bu yeraltı grupları, verdikleri mesajlar açısından olmasa da yapısal olarak birbirlerine benzerlerdi. Üyeleri korkunç bağlılık antları içer, ürkütücü sınavların denekleri olur, kafataslarının kadeh ve kanın içecek olduğu törenlere katılır, kafalarına tabanca dayayıp tetiğe basmaya zorlanır, kod adları arkasına sığınır ve sadece liderlerinin hüviyetlerini bildiği hücreler halinde örgütlenirlerdi. Hedefleri farklı da olsa, çoğu zaman birbirlerinin ritüel, uygulama ve tüzüklerinden ilham alırlardı.

Teröristleri, alelade katillerden ayıran başlıca özellik, vahşetlerinin sonuçlarını anında almak gibi bir amaçları olmamasıdır. Öldürdükleri insanların suçlu ya da masum olması onların bakış açılarından hiçbir önem taşımaz. Tek gayeleri –terör stratejisi-, toplumu istedikleri bir şeyi yapmaya zorlamaktır. Alelade bir katil, hedefindeki adamı (adına John Doe diyelim) ortadan kaldırmak için öldürür. Oysa teröristin ilgisi genelde, John Doe'nun ölüp ölmediğinden çok otoriteyi belirli bir şekilde davranmaya zorlamak üzerine odaklanmıştır.

Avrasya'daki hükümdarlar, özgürlükçü politik görüşleri baskı altına almaya teşebbüs ettiklerinde pek çok idealist genç yeraltına çekilmek zorunda kaldı. On dokuz ve yirminci yüzyılda yaşlı Avrupa'nın temellerini kemiren bir gizli örgütler ağı oluştu. Hayalperestler, milliyetçiler, subaylar, romantikler, vatanseverler, idealistler, fanatikler veya çılgınların bir araya geldiği sayısız cemiyet. Bu yasadışı bu örgütlerin sunduğu tehlikeli yaşam tarzı, gençler için bir uzak durma nedeni olmaktan çok, bazı yönleriyle adeta bir cazibe merkezi oluşturuyordu. Gençler, yeraltındaki bu esrarengiz ortamı, ihtimal

ki, büyüleyici ve romantik buluyorlardı. Bu genç teröristlerin bir kısmı, bombalama ve cinayet taraftarı olmalarına karşın bazıları kitlesel tepkilerin şiddetten daha etkin bir yöntem olduğuna inanıyordu. Her iki tarafın da bulunduğu ortak nokta, daha iyi bir dünyanın yolunun, mevcut toplumsal düzenin yok edilmesinden geçtiği idi.

Başka türlü ifade etmeye çalışsalar da bunların çoğunun başlıca hedefi, Sanayi Devriminin yol açtığı sorunları ortadan kaldırmaktı. Bu amaçla grev kışkırtıcılığı ve sabotajlar gündelik faaliyetler haline dönüşmüştü. Diğer bazıları ise yabancı egemenliğine son vermek üzere milliyetçilik akımlarının sarhoşluğuna kapılmıştı. Z. A. B. Zeman'ın da belirttiği gibi, milliyetçi talepler nüfus patlamasının da etkisiyle iyice yoğunlaşmış ve acil çözüm arayışları üretmek noktasına gelmişti.² Diğer çok uluslu devletler gibi, Habsburg İmparatorluğu da genç politik canilerin ve sağcı, solcu militan güçlerin tohumlarını ektiği yerlerden biriydi.

Krallar, devlet başkanları, başbakanlar, hükümet üyeleri ve sosyal yaşamın ileri gelenlerinin ayırım yapılmaksızın katledilmeleri gündelik bir olay haline gelmiş ve bugün bizleri son derece heyecanlandıran bu gibi hadiseler alelade eylemler olarak değerlendiriliyordu. Bu durum, özellikle Avrupa'nın daha az gelişmiş bir bölgesi olan, insanların hâlâ hayvanları ile birlikte yaşadığı, kan davası ve intikam cinayetleri peşinde koştuğu Güneydoğu Avrupa'da daha da geçerli bir hal almıştı.

Balkanlar'daki bu gizli örgütler dünyası tablosunu görmek için Joseph Conrad veya Dostoyevski'nin yaratıcı anlatımlarını anımsamak gerekir. İşte kariyer olarak şehit olmayı seçen yeteneksiz, ama dik kafalı Bosnalı Sırp Gavrilo Princip de böyle bir ortamda yetişmişti. Delikanlılık çağında, milliyetçilerin oluşturduğu düzensiz bir topluluk olan Genç Bosnalılar hareketine katılmıştı. Feodal bir toplumun ürünü olan bu köylü delikanlıları, bulundukları yörenin okuma yazma bilen ilk neslini oluşturuyordu. Okudukları arasında bazı sapıkça metinler de olsa, günlük olayları yakından takip etmekten ve tartışmaktan geri durmuyorlardı. Rağbet ettikleri yazarların önde

² Evans 1990: s. 32

gelenleri Walt Whitman, Alexander Herzen, Oscar Wilde, Maksim Gorki ve Henrik İbsen'di. Duygusal kökleri on dördüncü yüzyılın Sırp şehitliğinde takılı kalmış ve ekonomik varlıkları ortaçağ düzeyindeki bu okul çocuklarının, Victoria ve Edward döneminin modernizm yolundaki hamlelerini nasıl yorumladıklarını bilmek olası değildir. Şüphesiz Rus Devriminin yeraltı dünyasının yazıları, teorileri, faaliyetleri ve yarım yüzyıl öncesinin nihilistleri konusunda bilgileri vardı, ama Rusları yeniden canlandıran sosyalist akımlarla Balkanların köylü dünyası arasında bir bağlantı kurmakta zorlandıkları çok aşikârdı. Princip'in de Mikhail Bakunin ve Pyotr Kropotkin'in kitaplarının da yer aldığı küçük bir anarşist eserler kitaplığı vardı. Konuşmalarında sık sık Nietzsche'den alıntılar yapardı. İnsanlardan çok kitaplar arasında yaşayan gariban bir gençti.

Princip, 13 Temmuz 1894'de Grahovo vadisinin ormanlık yüksek yamaçlarında yer alan Gornji Obliyaj mezarında doğmuştu. Burası, Zeman'ın tanımıyla anacak olursak, "En fakir vilayetin, en fakir bölgesiydi."³ Batı Bosna'da Dalmaçya yakınlarındaki Krajina. Princip ailesi yüzyıllardır burada yaşamıştı, buralardan pek çok hükümrânlık gelip geçmişti. Bu insanlar, topraklarına, kiliselerine, köy toplantılarına, klanlarına yakından bağlı Bosnalı Sırlardı. Gavril o on üç yaşına geldiğinde evinden ayrılmış ve okumak için Bosna'nın başkenti Saraybosna'ya gitmişti.

Zayıf, esmer, kıvrıkcık saçlı, kararsız, sigara ve içki alışkanlığı olmayan, münzevi ve kendisini olduğundan daha da yaşlı gösteren, adeta bir laterna çalgıcısı edası veren bıyıkları olan bir gençti. Dinsizdi. Hocalarıyla sık sık takışırdı. Okula sırf âdet yerini bulsun kabilinden devam etmişti. Başkalarının acılarını paylaşan bir şair olmak hülyasına kapılmıştı. Yapı olarak ufak tefek olmasını bir türlü kabullenememişti. 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında gönüllü olarak Sırp ordusuna katılmak istemiş, ancak "çok küçük ve zayıfsın" diyen askerlik şubesi görevlisi tarafından gerisingeri evine gönderilmişti. Subayın kullandığı ifade onu müthiş yaralamıştı ve ihtimaldir ki, o görevliyi asla affetmeyecekti.

³ A.g.e., s. 23

Yirmi yıllık yaşamı süresince cinayet, toplum ve yeraltı dünyası arasında sıkça geline bir kavşak noktası olmuştu. Fransa Cumhurbaşkanı (1894), İran Şahı (1896), Uruguay Cumhurbaşkanı (1896), İspanya Başbakanı (1897), Guatemala Cumhurbaşkanı (1898), Avusturya İmparatoriçesi (1898), Dominik Cumhuriyeti Başkanı (1899), İtalya Kralı (1900), Amerika Birleşik Devletleri Başkanı (1901), Sırbistan Kral ve Kraliçesi (1903), Yunanistan Başbakanı (1905), Bulgaristan Başbakanı (1907), İran Başbakanı (1907), Portekiz Kralı (1908), Mısır Başbakanı (1910), Rusya Başbakanı (1911), İspanya Başbakanı (1912), Meksika Başkanı (1913) ve Yunan Kralı (1913) o yıllarda öldürülen devlet adamlarının sadece en önde gelenleriydi. Her yıl ortalama olarak bir devlet ya da hükümet başkanı suikasta kurban gidiyordu.

On dokuz yaşındaki Princip, Habsburg İmparatorluğu veliahtının Haziran ayında Bosna'ya bir ziyarette bulunacağını öğrendiği anda onu öldürmek için planlar yapmaya koyuldu. Hayatı boyunca suikast planının tamamen kendi eseri olduğunu iddia etmekten asla vazgeçmedi. Bu söylediği doğru olsun olmasın, daha önce de birçok suikastçi veliahtı ortadan kaldırmaya teşebbüs etmişti. Bunlardan sonuncusu 1914'ün Ocak ayındaki girişimdi. Birçok araştırmacı Arşidükün hedef alınmasını Genç Bosnalılar tarafından nefret edilmesinden çok -ki yanlış bilgilendirildikleri ve görüşlerinde yanıldıkları anlaşılıyor-, öğrencilerin onu yıpratmak ve yıkmak istedikleri mevcut düzenin başlıca simgelerinden biri olarak görmelerine bağlar. Başka bazıları ise olayın arkasında Franz Ferdinand'ın Sırp ları, Avusturya Almanları ve Macarlarla ortak edeceği Üçlü bir monarşi etrafında toplamak düşüncesine olan tepkinin yattığını savunur. Bu politikanın Sırp milliyetçiliğinin üzerine toprak atmak anlamı taşıdığı ve Genç Bosnalılar gibi örgütlerin varlık nedenlerini ortadan kaldıracağı pek açıktı.

Diğer bir bakış açısı da Sırp milliyetçilerinin, Avusturya'nın her an bir taarruza geçebileceği yolunda aldıkları hatalı bilgiler üzerinde yoğunlaşır. Saraybosna'da yapılacak manevraların da bu savaşın bir provasası olduğu söylentileri çok güncellik kazanmıştı. Herkes Balkan savaşlarının Sırbistan'ı perişan

ettiğini ve toparlanması için uzun yıllara ihtiyacının olduğunu farkındaydı. Franz Ferdinand'ın bu fırsattan yararlanıp saldırıya geçmek üzere hazırlıklar yaptığı fısıltıları her yana yayılmıştı. Büyük bir gaflete düşmüş ve veliahtın Viyana hükümetindeki savaş yanlısı kanadın lideri olduğunu sanıyorlardı. Farkında olmadıkları konu, gerçeğin bunun tam da tersi olduğuydu.

Princip, arkadaşlarını da kendisine katılmaya davet etti. Onlar da bu isteği geri çevirmedi. Silah kullanmayı öğrenmek istediğinde yardımcı oldular. Milan Ciganoviç adındaki arkadaş silah temin edebilecekleri –adı şu anda lazım değil– bir “beyefendi” tanıdığını söyledi: Bombalar, tabancalar ve hedefi ortadan kaldırdıktan sonra kullanmak için zehir kapsülleri. Beyefendinin mensubu olduğu örgüt onları Sırbistan'dan Bosna'ya geçirmeyi de üstlenmeye hazırdı.

Tabancalar dört adet son model Belçika yapımı revolverdi. Altı adet küçük, hafif ve hem saklanması hem de kullanması kolay el bombası bir Sırp üreticiden temin edildi. Zehir ise tahmin edilebileceği gibi siyanürdü.

Yukarda anılan beyefendi, Sırp ordusu içinde kurulmuş gizli bir örgüt olan Kara El çetesinin başkanının sağ kolu olan Albay Voja Tankosic idi. Albay acaba niçin suikaste yardımcı olmuştu? Acaba albayı bulanlar gerçekten Princip ve arkadaşları mıydı, yoksa tam tersine onları bu amaçla tutan örgüt müydü? Albayın kendilerine destek olmasının nedeni, Princip'in yıllar sonra söylediği gibi, “Sırp Başbakanı Pasic'in başını derde sokmak” olabilir miydi?⁴

Kara El'in lideri Apis, 1915 yılında bir dostuna bambaşka bir hikâye anlatacak ve o dostu da bunu 1924 yılında yayımladığı kitabına aktaracaktı. Apis'in bu dostunun anlatımına göre, Tankovic bir gün Apis'e dert yanmış ve “birkaç Bosnalı genç yakama yapıştı. Ne pahasına olursa olsun büyük bir komplo peşindeler. Franz Ferdinand'ın Bosna'ya geleceğini duymuşlar ve oraya gitmelerini sağlamamı istiyorlar. Ben gidemeyeceklerini söylesem de bir türlü pes etmiyorlar. Sen bu işe sen ne dersin?” diye sormuştu. Apis de bırak istediklerini yapsınlar gibi

⁴ Albertini 1952 II: s. 63

bir yanıt vermişti. Ancak bir süre sonra, Apis de Ferdinand'ın ortadan kaldırılmasının iyi bir iş olacağına kanaat getirmiş ve gençlerin bu işi tek başlarına çeviremeyeceklerini düşünerek onların yerine daha deneyimli birilerini göndermeye karar vermişti. Princip'e bu girişimden vazgeçmesini söylediğinde, genç bu önerisini geri çevirmiş ve işin sonuna kadar gitmeye kararlı olduğuna vurgu yapmıştı.

Saraybosna olayı ile ilgili olarak üç ayrı mahkemede dava açıldı: Avusturya (1914), Sırbistan (1917) ve Yugoslavya (1953). Her üçü de politik davalardı. Kanıtların hiçbirisi inandırıcı değildi. İki büyük savaş arasındaki yıllarda ünlü İtalyan tarihçi Luigi Albertini'nin yoğun araştırmaları ve olayın o zamanki tanıkları ile yaptığı mülakatlar bile konuya yeterince ışık tutmaktan uzak kaldı. Tanıkların ifadelerinin tümü bir hesaplaşma ya da bir davayı ortaya koyma yönünde verilen beyanatlar olmanın ötesinde herhangi bir anlam taşııyordu. Birçoğunun anımsamadığı ya da birbirine karıştırdığı olaylar vardı. Sırp milliyetçileriye bu cinayetlerden gurur duydu ve kendilerine bir pay çıkarmaya çalıştı. Bazı insanlar da olayların nasıl geliştiğini bildiklerini göstermenin kendileri için bir itibar sorunu olduğunu düşündü. Sorumluluğu üstüne almaya çalışan Apis ise muhtemelen ülkesini temize çıkarmayı amaçlıyordu. Belki de kendisini 1917 yılında yargılayan Sırp mahkemesinin yargıçlarını milliyetçi bir kahraman olduğuna ikna ederse beraat edeceğini umuyordu. Tabii bir olasılık da mahkemenin gerçeklerin ortaya çıkmasını önlemek için Apis'i idama mahkûm etmesi ihtimali etrafında toplanıyordu. Sonuç olarak bu olay hakkında kesinlikle dile getirilebilecek yegâne gerçek, tabancanın tetiğini çekenin Princip olduğundan ibaretti.

Princip'e yardımcı olan grubun adı *Ujedinjenje ili Smrt*, yani Ölüm Birliği idi. Örgüt, ilerleyen günlerde daha önce de anılan Kara El adını alacaktı. 1908-1909 Bosna krizini protesto etmek amacındaki yedi milliyetçi tarafından 3 Mart 1911'de kurulmuştu. Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali Sırp hükümeti tarafından kerhen de olsa kabul edildiğinde, destek olduğu Narodna Odbrana adlı milliyetçi örgüt de hükümetin bu yöndeki politikasını benimsemişti. Bu örgüt zaten

zamanla askeri temellere dayanan, Avusturya karşıtı bir teşkilat olmaktan çıkarak geniş ölçekte kültürel bir topluluk haline dönüşecekti.

Mücadelelerine devam etme kararlılığındaki memnuniyetsizler, hızla daha sonra Kara El olarak anılacak bu Ölüm Birliği örgütünü kurdu. Üyelerinden biri, Fransa, İtalya, Almanya ve daha başka ülkelerdeki yeraltı örgütlerinin tarihini inceleyen bir uzmandı. Resmi olarak Mayıs 1911'de kurulan bu elit gizli örgütün otuz yedi maddeden oluşan tüzüğü, bazılarımızın taklitçilik olarak da nitelendirebileceği geleneklere bilinçli bir bağlılığı yansıtıyordu. Geniş çapta hür masonluk ve Mazzini'nin Genç İtalya hareketinden esinlenilmişti.

Kara El, Narodna Odbrana'ya ve muhtemelen başka örgütlere de sızmayı başarmış olsa da, hükümet çevreleri dışında pek tanınmıyordu. Onların varlığından haberdar olan yabancı ülke sayısı da çok azdı. Örgüt mensupları hükümet içine de sızmayı başarmış aşırı eğilimli asker ve politikacılardan oluşuyordu. Belki hiçbir zaman resmi lideri olmasa da, teşkilatın en önde gelen kişisi, o anda askeri istihbarat örgütünün de başı olan Dragutin Dimitrijevic adındaki bir subaydı. Boğa gibi görüntüsüne atfen "Apis" kod adıyla anılıyordu. Apis, 1903 yılında sarayı basıp Sırbistan Kral ve Kraliçesini öldüren ve cesetlerini pencereden atan adamdı. Kralın hükümrancılığı zamanında Sırbistan Avusturya'nın uydusu olmuştu. Apis ve işbirlikçileri ise Avusturya karşıtı bir hanedanın tahta geçmesini sağlamış ve işbaşına getirdikleri iktidarlar da sürekli bu ülkeye karşı hasmane bir politika uygulayagelmişti. Ancak Apis'in bakış açısından bu da yeterli değildi. 1908-1909 yıllarında Bosna'nın ilhakını kabullenmek, ona göre "ihanetle" eş anlamlıydı.

Kara El'in nihai hedefi aslında Princip'inkinden oldukça farklıydı. Apis ve yoldaşları Sırpların yaşadığı her yeri Sırbistan'ın bir parçası olarak addediyordu. Princip'in hülyası ise, Hırvatistan ve Sırbistan'ı, ayrıca tüm Güney Slavlarını bir federatif yapı etrafında birleştirmektir. 1914'e gelindiği günlerde tarafların her ikisinin de amacı çok uzun vadeli hedeflere dönüşmüş ve artık çokça bir şey ifade etmiyordu.

Princip, çapraz ateşe doğru yürüdüğüünün belki de farkında bile değildi. Sırp hükümeti ve ordusu ikiye ayrılmıştı. Kendisi gibi, milliyetçi kökenden gelmesine rağmen ihtiyatlı bir lider olan altmış sekiz yaşındaki Başbakan Nikola Pasic ile Apis'in arasında büyük bir çatışma vardı. Princip planını uygulamaya hazırlandığı sırada bu ikili giderek gerginleşen bir ortamda kendi destekçilerini savaşa sürmekle meşguldüler. Apis, Mayıs 1914'te Kral Pyotr'ı, Pasic'i görevden alması için ikna etmeyi başardı. Sırbistan'ın Büyük Güçler arasında yer alan destekçisi olması nedeniyle sözü geçen Rusya hemen duruma müdahale etti. Belgrad büyükelçileri Nikolai Hartwig, Pasic'in makamını korumasını sağladı. Hartwig Sırbistan'ın Balkan savaşlarında aldığı darbenin etkisinden kurtulması ve eline geçeni sağlamlaştırması için daha çok zaman gerektiğinin bilincindeydi. Zaman, hiç de gözü kara maceralara atılma zamanı değildi.

26 Mayıs'ta Belgrad'dan yola çıkan Princip, Saraybosna'da suikast ortaklarıyla buluştu. On gün süreyle vahşi, zor aşılır, geçit vermez bir doğayla boğuşmuştu. İşin en zor etabı, özgür Sırbistan ile Habsburg egemenliğinde bulunan Bosna arasındaki tekinsiz hududu aşmaktı. Ancak her şey organize edilmişti. Yol boyunca kendisine yardımcı olacak ajanlar yerleştirilmişti. İzlediği güzergâh, esasen Narodna Odbrana'nın kontrolü altında tuttuğu ve bu vesile için Kara El'e tahsis ettiği bir yoldu. 4 Haziranda Saraybosna'ya varan Princip hemen diğer suikastçi dostlarıyla buluştu ve kuracağı pusu için yerinde keşif yaparak, planının ayrıntılarını son bir kez gözden geçirdi.

Tarihçi Albertini, Princip'in Tankosic ve Kara El ile temasını sağlayan Ciganovic'in bir polis muhbiri olduğuna inanır. Eğer bu doğruysa Sırp Başbakanın, Princip'in tüm adımlarını izlediğini varsaymak gerekir. Diğer bir kaynak ise Başbakanın, Princip'in sınırda durdurulması yolunda emir verdiğini, ama Apis'e sadık subayların bu talimatı umursamadıklarını ve Princip ve yoldaşlarının geçmesine göz yumduktan sonra, Pasic'e, talimatın ellerine zamanında ulaşmadığı bahanesinin arkasına sığındıklarını ileri sürer. Bu olaya getirilen diğer bir yorum da subayların yaptıklarını Pasic'e itiraf ettikleri yönün-

dedir. Şöyle ya da böyle, pek çok kişiye göre Başbakan Pasic, Princip ve yoldaşlarının yanlarında taşıdıkları silah ve bombalarla Drina nehrini aşır Bosna'ya sızdıklarından haberdar olduğu gibi, muhtemel hedeflerinin Arşidük olduğunu da tahmin etmiş olmalıdır. Mamafih Pasic, olayı bildiği yönündeki ithamları hiçbir zaman kabul etmeyecektir.

Pasic gibi, dünyanın en tehlikeli politik oyunlarının tezgâhlandığı bir ülkede ayakta kalmayı başarmış kurnaz bir liderin bu uğurda bazı tercihler yapmış olmasını beklemek ve haberdar olsa bile suikast konusunda bilgisi olduğunu itiraf etmeyebileceğini varsaymak geniş ölçüde anlayışla karşılanabilecek bir tutumdur. Ülkesi, Balkan Savaşları sonrasında bitkin düşmüştü ve bir Büyük Güçe meydan okuması imkânsızdı. Franz Ferdinand'a karşı yapılan bu eylemin uluslararası platformlarda zaten var olan gerginliği tetikleyeceği ve Sırbistan'ın bunun yol açacağı sorunlarla baş edemeyeceği aşîkârdı. Artık bu deneyimsiz okul çocuklarının çuvallemasını ummaktan başka çaresi yoktu. Ancak gençler başarısız da olsa, Viyana'nın bu fırsattan yararlanarak bir karşı atağa geçmesi de pekâlâ mümkündü. Pasic'in durumu Avusturyalıları bildirmesi Kara El'in öldürülecekler listesine girmesine veya halkın önüne hain olarak atılmasına neden olabilirdi. Ayrıca Viyana ondan gelecek her türlü bilgiyi, hükümetinin Arşidüke karşı bir suikast düzenlediği yolunda saptırabilirdi. Hatta Sırp subayların bir komplo planladıkları yönündeki uyarısı, acaba doğrudan doğruya suç ortağı olduğu yolunda yorumlanabilir miydi?

Sonuç olarak, Pasic her ne kadar bilgisi olduğunu inkâr etse de, Haziran ayının ilk haftasında Viyana'daki büyükelçisine, Arşidükün Bosna ziyareti sırasında bir suikasta uğrayacağı yolunda ihbar aldıklarını belirten ve durumun münasip bir dille Avusturya hükümetine iletilmesi talimatını veren bir telgraf çekmiş olması çok muhtemeldir. Bu ziyaret, esasen bazı fanatiklerin hiçbir zaman tasvip edilemeyecek eylemlerde bulunmalarına vesile olabileceği için ertelenmesini tavsiye etmiş olması hiç de şaşılacak bir durum olmazdı.

Pasic böyle bir telgrafı hiç çekmemiş de olsa, büyükelçisi o günlerde Avusturyalı yetkililerle bir görüşme talebinde

bulunacaktı. Aslında Büyükelçi Ljuba Jovanovic'in böyle bir telgrafı almış olsa da gereğini yapmamak için kendi açısından geçerli iki nedeni vardı. Birincisi, uyarıyı iletmesi gereken Habsburg Dışişleri Bakanı Kont Leopold von Berchtold ile ilişkileri çok kötü bir durumda olduğu için onunla buluşmayı arzu etmiyordu. İkincisi, biraz ilerde göreceğimiz gibi Pasic'i desteklemek yönünde hiçbir isteği yoktu. Elçi, Bosna ve Hersek vilayetlerinin yönetiminden geçici olarak sorumlu olan Maliye Bakanı Leon von Bilinski ile bir araya gelmeyi tercih etti.

Jovanovic-Bilinski buluşması 21 Haziran günü öğle üzeri gerçekleşti. Tahmin edilebileceği gibi, elçi iletmekle görevlendirilmiş olabileceğini varsaydığımız bir mesajdan hiç söz etmedi. Ayrıntılardan kaçınarak, sadece Franz Ferdinand'ın Saraybosna ziyaretinin tehlikeli bir durum arz edebileceğini ve Arşidükün meczup bir Sırbın saldırısına uğraması ihtimali olabileceğine parmak bastı. Söz konusu vilayetlerin asayışı askeri vali sıfatıyla General Oskar Potiorek'e emanet edilmişti. General, bakanın astı olmasına rağmen aralarındaki husumet nedeniyle, Bilinski'nin talimatlarını göz ardı edecek ve Arşidükün ziyareti sırasında gerekli önlemleri almaktan kaçınacaktı.

Jovanovic'e dönecek olursak, ne de olsa Hartwig'in önlediği mayıs darbesinde Apis'in dışişleri bakanı adayı olmuş ve söylentilere göre, ağustos ayında yapmayı planladığı yeni darbede de aynı mevki için adaylığını koruyordu. Elçinin böyle bir dönemde Pasic'in yanında yer almaya hiç mi hiç niyeti yoktu.

Bilinski'nin de, büyükelçi gibi, gelişmelere kayıtsız kalmak için kendine göre nedenleri vardı. Güvenlik önlemleri konusunda hiçbir şekilde bilgisine başvurulmamıştı. Sorumluluk, bizzat Franz Ferdinand'ın talimatı doğrultusunda maiyetindeki General Potiorek'e verilmişti. Bosna ziyareti sırasında olabilecek olaylardan kendisi değil, General sorumlu olacaktı. Üstelik Arşidükün başına gelebilecek bir felaket için endişe duymasını gerektirecek hiçbir neden yoktu, çünkü aralarında en ufak bir sevgi bağı bulunmuyordu.

Sırp başkentine dönecek olursak; Başbakan, tam olarak neler döndüğünü anlamak ve önüne geçmek amacıyla araştırmalara girişti. Apis ağzını açmıyordu ve Pasic'in ordu, Sa-

vaş Harekât Dairesi ve İçişleri Bakanlığındaki sadık adamları da Princip ve yoldaşlarının izini kaybetmişti, suikastçiler ise çoktan Sırp yetki alanının dışına çıkmış ve kapağı Bosna'ya atmışlardı.

Pasic hükümetinde yer alan milliyetçi Sırp cemiyeti Narod-na Odbrana liderleri de suikast girişiminden haberdar olmuşlardı. Bosna'daki ajanlarına derhal olaya engel olması yönünde talimat verseler de, adamları başarısız olacaktı.

Kara El'in Merkez Yürütme Komitesi 2 Haziranda bir toplantı yaptı. Muhtemelen olağan bir buluşma değildi ve ancak çağrışı zamanında alanlar katılabilmisti. Toplantıda Binbaşı Tankosic'in cemiyet adına Princip ve ekibine verdiği destek konusunda bilgi verildi. Komite, her ne sebeple olursa olsun görevin derhal sona erdirilmesini kararlaştırdı. Öyle anlaşıyor ki, karar Apis ve Tankosic'in muhalefetine karşın çoğunlukla alınmıştı.

Apis, Tankovic'in Princip ile aracılık etmekte kullandığı elemanını derhal Bosna'ya gönderdi. O da burada cinayet çetesine teknik destek sağlayan Danilo İlic ile buluştu. İlic, suikastın iptal talimatını Princip'e ilettiyse de, genç uymayı reddetti.

20 ya da 21 Haziran tarihine geldiğimizde Apis suikast teşebbüsünün iptal edildiğine kanaat getirmiş olmalıydı. Pasic'in ise farklı görüşte olması muhtemeldi. Bu arada İlic, Princip'i talimata uymak yolunda ikna etmeye çalışmaktan hiç caymadı. Ancak Apis ve Pacis arasında haziran ortalarında ola ki komplo, ola ki başka bir konuda çıkan anlaşmazlık sonucunda Kara El mensuplarından birisi Apis'in suikastın iptal edildiği yönündeki talimatının geri alındığını ve her şeyin önceden planlandığı gibi yürütülmesini Princip'e bildirdi. Sırbistan sonraki günlerde, mesajı ileten adamın bir Avusturya ajanı olduğunu iddia etse de, bu yönde bir kanıt bulunamadığı gibi, adamın, gerçekte Apis'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğındaki casus şebekesinin başı olduğu anlaşıldı.

Sonuç olarak komplo geniş çapta bir sır olmaktan çıkmıştı. Balkanlar'daki tüm kahvehanelerde bile bu yönde fısıltıların başını alıp yürüdüğü ve bu mekânların Avusturya casuslarıyla dolu olduğunu söylemekle yetinmek durumundayız. Aradan

bir yüzyıl geçmesine karşın bugün bile, kimin ne bildiğini ve ne zaman öğrendiğini kesin olarak söylemeye muktedir değiliz.

20. RUS BAĞLANTISI

Rusya'nın, Avusturya'nın gelecekteki liderine yapılan bu su-ikastle herhangi bir bağlantısı olabilir miydi? Zamanın hükümet çevreleri sürekli olarak bu soruyu sorup durdu. Bugün bile araştırmacılar ve akademik çevreler hâlâ aynı soruyu dile getirmeye devam ediyor.

Rusya'nın bu olayla herhangi bir ilişkisi olması pek gerçekçi gözüküyor. Franz Ferdinand hükümetinin Rusya'ya en yakın üyesiydi. Onun ortadan kaldırılmasının Rusya'ya ne gibi bir yarar sağlayacağını düşünmek zordur. Arşidükün politik görüşleri her yerde yanlış yorumlara yol açıyordu. Belki St. Petersburg'dakiler de böyle bir hataya düşmüş olabilirdi. Dostane yaklaşımlarını kavrayamamış olmaları mümkündü. Fakat Arşidükün monarşizmin Avrupa'daki bayraktarlığını yaptığını göz önüne almak bile, Rus Çarının bu cinayete en azından ilke olarak karşı çıkacağını düşünmek için yeterli bir nedendir.

Daha önce de değinildiği gibi, Rusya'nın Sırbistan Büyükelçisi Hartwig'in eliyle yürüttüğü Balkan politikasının (1909-1914) bir anlamda kumar oynamaktan pek farkı yoktu. Fransa'nın Belgrad'daki kulağı kesik büyükelçisi, militan bir Slav sempatizanı olan Hartwig'in, uzun yıllardır Balkanlar ve Ortadoğu'da edindiği bilgi ve birikimlerinin katkısıyla Sırp davasını kendi hükümetine karşı olan mücadelesinin bir aracı olarak kullandığını iddia eder.⁵ Fransız elçi, "Hartwig, St. Petersburg'daki tutucu ve Ortodoks çevrelerin desteğini alarak kendi hükümetinin Dışişleri Bakanı Sazanov ile boğuştuğu gibi, son iki yılda Balkanlar'da başgösteren tüm gelişmeler de bu adamın icraat ya da planlarının eseridir," der.

Balkan ülkelerini, Türkiye ve Avusturya karşısında bir araya getiren Hartwig'den başkası değildi ve Belgrad'ın politikasının tümüyle onun elinde olduğuna inanılıyordu. Ancak Kara El'in kurduğu bu komploya destek vermesi uzak bir olasılıktı,

⁵ Albertini1952 II: s. 117

çünkü Pasic hükümetini daha yakın zamanlarda Apis'in tuzağından kurtaran ve tercihini şahinlerden değil daha ılımlılardan yana koyan kişi bizzat kendisi olmuştur.

Rusya'nın Belgrad'daki askeri ataşesi Albay Viktor Artamanof'un Apis ile yakın bir işbirliği içinde olduğu kesindi. Bu ikilinin casusluk ağlarını birlikte yönetmiş olmaları pekâlâ mümkündür. Bazı söylentilere göre, Artamanof, Apis'in girişimleri için maddi kaynak sağlanması yolunda yardımcı olmuştur. Bu nedenle Apis'in Bosnalı okul çocuklarına verdiği desteğin Artamanof'un kulağına gitmiş olabileceğini düşünmemiz bir noktada çok doğaldır. Yine söylentilere göre Artamanof, Apis'e Avusturya'nın bir saldırısı halinde Rusya'nın olaya müdahil olacağı garantisini de vermiştir. Ancak Çarın hükümetinin böyle bir taahhüdü olduğuna dair herhangi bir bulgu yoktur.

Tanınmış tarihçilerden George Malcolm Thomson, 1964'de yayımlanan *The Twelve Days* (On İki Gün) adlı kitabında, "Artamanof'un, Arşidüke yönelik suikast girişiminin ta başından beri Kara El ile işbirliği yaptığını" yazar.⁶ Thomson bu iddiasının Albertini'nin araştırmalarına dayandığını belirtse de bu çalışmalarda bu yönde bir ima olmadığı için tezi kabul edilebilir olmaktan uzaktır. Artamanof, Albertini'ye verdiği röportajında bu konudaki tüm ithamları reddetmiştir. Tarihçi bu ifadeye hiç inanmasa da, aksini kanıtlayacak bir bulguya da ulaşamamıştır.

Yakın zamanlarda Rusya Milli Savunma Bakanlığının dosyaları arasında bulunan 12 Haziran 1914 tarihli bir belge, Rusya'nın 1910 yılında Sırbistan Genelkurmayına 4 milyon frank tutarında bir hibede bulunduğunu, ancak paranın çarçur edildiğini kanıtlar. Rusya'nın Sırbistan'daki askeri ataşesinin kaleme aldığı bu belge, paranın bir kısmının Kara El'e kanalize edilmesi nedeniyle Rus hükümetinin o andan itibaren Sırp ordusuna bu tarz maddi yardımlarda bulunmaktan vazgeçtiğini teyit eder. Bu itibarla Rusya'nın Kara El'i desteklemek yolunda bir girişimi olmadığı sonucuna varabiliriz.

Saraybosna olayında Rus parmağı var mıydı? Bugüne kadar herhangi bir kanıt bulunamadığı için, bu soruya olumlu yanıt vermek mümkün değildir.

⁶ Thomson 1964: s. 47

Cinayetten birkaç gün önce Başbakan Pasic'e imzasız bir mektup gelmişti. Yazan, Avusturya hükümetinin Sırbistan'a saldırmak için bir bahane oluşturmak gayesiyle "ahmak Ferdinand'ı"⁷ Bosna'daki manevralar sırasında ortadan kaldırmak üzere bir komplo hazırlığında bulunabileceğine işaret ediyordu. Olaylar bu yönde gelişmemiş olsa da, böyle bir iddianın pekâlâ doğru olması da hiç şaşırtıcı olmazdı.

21. TERÖRİSTLER DARBEYİ İNDİRİYOR

28 Haziran 1914 Pazar. Ferdinand ve eşi Sophie, erkenden otelin kendileri için şapel tarzında düzenlediği bir köşesinde sabah dualarını yaptı. Ilıca'daki kaplıcadan banliyö trenine atladıkları gibi yarım saatten az uzaklıktaki Saraybosna'nın yolunu tuttular. Şehrin hemen dışındaki tren istasyonuna geldiklerinde, kendilerini beklemekte olan otomobillere atladıkları gibi merkeze doğru hareket ettiler. Otomobil henüz yaygın bir nakil aracı olmadığı için kortejin görünümü gerçekten çok etkileyiciydi.

Şoförlerin kullandığı araçların oluşturduğu konvoy saat 9.30-10.00 sularında şehre giriş yaptı ve Hükümet Konağına doğru yöneldi. Belediye başkanı ve emniyet müdürünün olduğu otomobil başı çekiyordu. Arşidük ve eşi Düşes bu vesile için ödünç alınan üstü açılır ikinci araçta yer almıştı. Askeri vali, General Potiorek de onlara eşlik ediyordu. Ödünç alınan arabanın sahibi Kont Franz von Harrach da önde şoförün yanında oturuyordu. Bazılarının ifadesine göre iki, bazılarına göre ise dört araç daha onları izliyordu.⁸

Yağmur nihayet durmuş, sabahın pusu kalkmıştı. Evlilik yıldönümlerini kutlayan çiftin üzerinde göz kamaştıran bir güneş parlıyordu. Arşidük, rengârenk askeri üniformasıyla çok şıktı. Eşinin üzerinde bembeyaz, pırlıl pırlıl bir giysi vardı. Nihayet resmi bir vesilede yana yana yer alabilmenin verdiği mutlulukla kendilerini, yolun sunduğu manzaraya, seslere ve ahalinin heyecanlı tezahüratına, onurlarına atılan yirmi dört pare topun gümbürtüsüne kaptırmışlardı.

⁷ Wilson 1995: s. 85

⁸ Remak 1959; Morton 1989

Olayı kaleme alan tarihçiler, güvenlik önlemlerinin yetersizliğine şaşıracaktı. Yol boyunca asker dizilmiş olması gerekiyordu, ama böyle bir önlem alınmamıştı. Bölgede 12.000 Habsburg askeri olmasına karşın General Potiorek, Arşidükün refakat ve korunması için yalnızca 120 kişilik bir şeref kıtası tahsis etmişti. Sonradan yapılan yorumlara göre General, şehri tümüyle demir pençesinde tuttuğunu ispat etmek için polisiye tedbirlere gerek görmemişti. Şayet bu yorum doğruysa, olacaklar askeri valinin tam bir yanılğı içinde olduğunu kanıtlayacaktı.

Çalkantılı bir bölge olan Bosna, bir sınır eyaleti hüviyetindeydi. Saraybosna şehri ve hemşerileri, Doğu ile Batı'nın buluştuğu, düşman çetelerin, milliyetçilerin, dinlerin ve imparatorlukların birbirine tosladığı bir arenayı andırıyordu. Bosna'nın başkenti olan Saraybosna, Milyačka nehrinin iki kıyısı boyunca dizilmiş binaların oluşturduğu çok eski bir yerleşim merkeziydi. İki yakayı birbirine bağlayan köprülerle süslenmişti. Kışın hızla akan nehrin suları yaz yaklaştıkça azalır, haziran ayı geldiğinde yatağı kurumaya başlardı. Şehri 1930'larda ziyaret eden bir İngiliz, Milyačka nehrinin suyunun kıpkırmızı aktığını yazacaktı. Olasıdır ki, yazar edindiği tarihi bilgilerin etkisiyle bir göz aldanmasına kurban gitmişti. Kortej, nehre paralel giden Appel Kordonunu izliyordu. Yolun bir yanı nehrin kenar duvarı diğeri ise binalarla sınırlanmıştı. Şehirdeki tek doğru dürüst cadde de buydu.

Müslüman Osmanlı İmparatorluğunun yüzyılları bulan hükümranlığı şehirlilerin giyim-kuşamı, alışkanlık ve davranışları üzerinde derin izler bırakmıştı. Caddelerinin ve özellikle nehrin kıyısından ayrılan ara sokaklarının görüntüsü tam anlamıyla Doğu havasını yansıtıyordu.

Saraybosna'nın genel görüntüsü içinde sivrilen ve yaz güneşinin göz kamaştırıcı ışınları altında parlayan minareler, şehrin sıklıkla el değiştirdiğini anımsatıyordu. Yüz kadar cami ve bir o kadar da kilise vardı. Daha az sayıdaki sinagog ise Yahudilerin de varlığına işaret ediyordu. Farklı diller konuşan, çok uluslu ve ayrı dinlere mensup şehir sakinleri, yalnız birlikte değil farklı bayraklar altında yaşamayı da öğrenmişlerdi.

Egemenlikler ve güçler sürekli geçici olmuş ve o 28 Haziran gününde gelişecek olaylar her şeyin bir defa daha değişmesine yol açacaktı.

Princip suç ortaklarını daha sabah erken saatlerde, köprülerin Appel Kordonu ile kesiştiği üç noktaya yerleştirmişti. Anlaşılan, Arşidükün bulunduğu araç konvoyunu adeta falakadan geçirmeyi planlıyordu. Princip'in yaşça büyük yordakçısı Danilo İlic'in sabit bir noktası yoktu, ona yanındaki silahşörleri nerede ihtiyaç olursa oraya yönlendirmek görevi verilmişti. Anımsanacağı gibi, İlic çetenin, aldığı talimat uyarınca Princip'i bu girişimden vazgeçirmek için ikna etmeye çalışan üyesiydi. Arşidük, birinci köprü hizasına geldiğinde nehir tarafındaki üç ve kara yönündeki iki suikastçinin arasından geçecekti. İlk teşebbüs bir polis memuruna Franz Ferdinand'ın arabasının hangisi olduğunu soran Nedeljko Cabrinovic'in bulunduğu nehir tarafından geldi. Suikastçi el bombasının pimini elektrik direklerinden birine vurarak düşürdü. Fırlattığı bomba, önce Arşidükün arabasının arkasına toplanmış olan tavan brandasına isabet etti ve buradan yere yuvarlanarak gerideki aracın tekerleğine çarptığı anda patladı.

Havada uçan dedantör Kontesin boynunda hafif bir sıyrığa neden olurken, General Potiorek'in arka araçta bulunan yardımcısı Albay Erich von Merizzi bileğine isabet eden bir şarapnel parçasıyla yaralandı. Patlama sesi müthiş bir paniğe neden oldu. Bir polis memuru ve halktan birkaç kişi daha yaralanmıştı. Konvoy ne olduğunu anlamak için hemen durdu...

Bombayı atan Cabrinovic, olay mahalinden kaçmaya çalışarak kendini bu mevsimde suyu iyice azalmış nehir yatağına attı. Polisler yakalayınca hemen zehirli hapi ağzına attı. Ancak muhtemelen miadı dolmuş olan sıvı yalnızca kusmasına neden oldu.

Patlamayı ve ahalinin çığlıklarını duyan Princip, telaşla olay mahaline koştu ve bir an için her şeyin bittiğini sandı. Jandarmalar Cabrinovic'i derdest etmiş ve karakola doğru götürüyorlardı. Diğer suikastçilerden iz bile yoktu.⁹

Onların akıbetini A. J. P. Taylor'dan dinleyelim: "Suikastçilerden biri kalabalıkta öyle sıkışmıştı ki, el bombasını cebin-

⁹ Taylor 1964: s. 73

den çıkarmayı bir türlü beceremedi. Bir diğeri yanına bir polis memurunun yaklaştığını görünce niyetinden caydı. Üçüncüsü Arşidükün hanımına kıyamadı, dördüncüsü ise hiçbir şey yapmadan tabanları yağlamayı tercih etti."

Tek başına kalan Princip, Appel Kordonunun akarsu tarafında kalan kaldırımında Latin Köprüsü olarak anılan ilk konumuna döndü. Daha sonra karşı kaldırıma geçti. Belki bir köşede dikildi ya da başını ellerinin arasına alarak yere oturdu.

Franz Ferdinand, müze yönüne giden dar ve çapraşık ara sokaklardan geçmek durumunda kalacaklarını düşündü ve ilk aklına gelen programını iptal etmek oldu. Geldiği yoldan geri dönebilirdi, ama öyle yapmadı. Planlandığı gibi Hükümet binasındaki davete katılarak öngörülen konuşmasını yapmak ve sonra Cabrinovic'in saldırısında hafif yaralanan Albay Merizzi'yi kaldırıldığı hastanede ziyaret etmek için ısrarcı oldu. Birinci arabanın sürücüsü ya kendisine bir şey söylenmediği ya da söyleneni anlamadığı için öngörülen güzergâhta devam etmek amacıyla Kordondan saparak müze yönüne doğru giden bir ara sokağa daldı. Arşidükün arabasının şoförü de doğal olarak onu izledi. General Potiorek, "Geri dön!" diye bağırınca şoför arabayı durdurdu. Bu sefer, nasıl geri gideceğini düşünmeye başladı. İhtimal ki, arkasındaki arabalar yolu tıka-mıştı. Dar ara sokakta ileri-geri vites yaparak zaman alıcı bir manevra yapması gerekiyordu. Bir an da olsa oldukları yerde çakılı kaldılar. Princip bulundukları yerden sadece birkaç metre uzaklıktaydı. Suikastçi de meraklıların oluşturduğu kalabalığın arasında sıkışmıştı. Şaşkınlığını hemen üzerinden attı ve ayağına kadar gelen fırsatı değerlendirmeye karar verdi. Elini, cebindeki el bombasına attığında, kalabalık nedeniyle kolunu rahat kullanamayacağını ve atışını isabet ettiremeyebileceğini düşünerek bu defa tabancasına davrandı. Peşpeşe iki el ateş etti. Kurşunların biri Arşidükün boynuna, diğeri ise Düşesin karnına isabet etti. O mesafeden ıska geçmesi olası bile değildi.

Princip silahını kendisine doğrulttuğu anda kalabalıktan birisi koluna doğru atıldı. Kimse neler olduğunu henüz tam olarak kavrayamamıştı. Bazıları iki atışın çıkardığı sesin, o yılların arabalarının sıklıkla yaptığı gibi eksoz patlaması ol-

duğunu sanmıştı. Polis ve halk, bu katil çocuğu yakalamaya çalışırken, tam bir kargaşa hüküm sürüyordu. Kurtulamayacağını anlayan Princip de yoldaşı gibi, hemen zehirli kapsülünü yuttu, ama hapın ondaki etkisi de, aynen arkadaşının başına geldiği gibi, sadece kusmasına neden olmaktan ibaret kaldı. Kalabalık kıyasıya bir meydan dayağına girişti. Linç edilmesi ne ramak kalmıştı. Princip de bu darbelere tabancasının kabzası ile karşılık vermeye çalışıyordu. Duruma el koyan polisler, nihayet onu sürükleyerek kalabalığın arasından çekip çıkarmayı başardılar. Suikastçi bu kez de el bombasını yere fırlattı. Halkın çığlıkları arasında yetişen takviye emniyet kuvvetleri sonunda duruma hâkim oldu ve kalabalığı dağıttılar.

Ölmek üzere olan kraliyet üyesi çiftin bulunduğu limuzin yardım bulmak amacıyla olay mahalinden uzaklaştı. Franz Ferdinand sürekli olarak, "Sophie sevgilim... sevgili Sophie'm, ne olur ölme! Çocuklarımız için yaşamalısın!" diye haykırıyordu. Çılgınlıklarının şiddeti giderek azalsa da dinmek bilmiyordu. Yardımcıları heyecan içinde nasıl olduğunu sorduklarında, "Hiçbir şeyim yok," diyecekti. Yaralı çift hemen birkaç dakika uzakta bulunan Vali Konağına götürüldüler. 10.30 sularında vurulmuşlardı. Sophie 10.45, Franz Ferdinand da 11.00'de gözlerini kapadı. Veliaht yanılmıştı, "hiçbir şeyi" olmadığı doğru değildi.

22. AVRUPA ESNİYOR

Saraybosna'daki bu suikast bir yüzyıl önce gerçekleşmiş olsaydı, uzak yerlerin bundan haberdar olması haftalar, hatta aylar alabilirdi. Dolayısıyla sonuçları da çok farklı olabilirdi. Fakat buharlı gemi ve her şey bir yana telgraf, haberin hızla duyulmasını sağladı. Dünyanın tüm dışişleri bakanlıkları olaydan derhal haberdar oldu ve Viyana'ya, ta Washington'daki Beyaz Saray dâhil, her yerden taziye mesajları yağmaya başladı.

Cinayetin ayrıntıları üzerindeki tartışmalar bugün bile süregelmektedir. Ancak daha o anda bile pek çok taş yerine oturmuştu. Saraybosna'daki İngiliz elçisi, muhtemelen üst üste iki saldırı yapılmasının verdiği şaşkınlıkla merkezine gönderdiği mesajda, Franz Ferdinand ve Sophie'nin el bombasının patla-

ması sonucunda öldüklerini bildirse de, Viyana'daki meslektaşları olayın doğrusunu öğrenmekte gecikmemişti.

Avusturya Resmi Telgraf Ajansı, olayı Viyana sokaklarına astırdığı daktiloyle yazılmış bültenlerle hemen duyurdu.

Doğal olarak olay hakkında çeşitli söylentiler de haberin kendisi gibi hızla yayılıyordu. Bunlardan biri suikastin hür masonların işi olduğu yönündeydi. On yıl sonra, yazar Thomas Mann bile, 1914 yazındaki bu krizin arkasında onların katkısı olduğunu düşünüyordu. Bu görüşünü, "hür masonların dünya locası 'Uluslararası İlluminati Cemaati' savaşın başlamasında etkili olmuştur," diye ifade edecekti.¹⁰

Şüphe odaklarından biri de Alman istihbaratı olmuştu. Macar Başbakanı da ithamlardan payını alıyordu. Balkan sorunlarına ilişkin anlatımları hâlâ o dönemin klasikleri arasında kabul gören İngiliz gazeteci Rebecca West, yirmi beş yıl sonra bile Avusturya-Macaristan hükümetinin olayda parmağı olduğuna inanmaya devam ediyordu. Olay sırasındaki güvenlik zafiyeti başka nasıl izah olunabilirdi ki?

Bu vahşet karşısında dehşete kapılmasına rağmen İmparator Franz Joseph bile Ferdinand'ın varlığına son verilmesinden pek üzüntü duymamış gibiydi. Zaten Arşidükün, varisi olmasını hiçbir zaman arzu etmemişti. Kızına, "sorunlarımdan biri böylece ortadan kalktı,"¹¹ derken, yakın yardımcılarının birine de, "Tanrı yanılmaz! Benim sağlayamadığım düzen ilahi güç tarafından gerçekleştirildi," diyecekti.

Berchtold, suikastten sonra yapılan ilk kabine toplantısındaki ortamı anılarında şöyle anlatacaktı: "Evet, dehşet ve aşağılanmanın izleri gözleniyordu, ama salona bir o kadar da sükûnet gelmişti."¹²

Fransız Cumhurbaşkanı Poincaré, Saraybosna cinayetlerinin haberini aldığı anda Longechamps hipodromunda bulunuyordu. Hiç istifini bozmadan yarışları izlemeye devam etti ve sonra günlük işlerinin başına döndü. Anlaşılan o ki, Paris de olayı çok önemsememişti.

¹⁰ Mann 1983: s. 18

¹¹ Morton 1989: s. 267

¹² A.g.e.

Kiel, Almanya. Kayzer, *Meteor* adlı yatıyla bir regataya katıldığı sırada yarışı karadan seyretmekte olan Denizcilik Bakanını Amiral von Müller Saraybosna'daki konsoloslarından gelen telgrafı aldı. Hemen *Hulda* adlı motora atladığı gibi Kayzer'in teknesine yetişti ve olayı daha tekneye bordalamadan bağırarak duyurdu. Teknede bir durum değerlendirmesi yapan Kayzer, hemen Berlin'e dönmeye ve "Avrupa barışına bir zarar gelmemesi için duruma el koymaya" karar verdi.

Olayın Kayzer Wilhelm için müthiş bir darbe olduğu düşünülebilir. Herhangi bir asilzadenin ölümü karşısında da üzüntü duyacağına şüphe yoktu, ama Franz Ferdinand, özel dostluklarını pekiştirmek için yıllardır uğraş verdiği bir insandı. Kayzer, Arşidükün eşi Sophie'nin bile saygısını kazanmayı başarmıştı. Yaşlı Franz Joseph büyük ihtimalle birkaç yıl sonra vefat ettiğinde iki dost imparator, Wilhelm ve Franz Ferdinand, Avrupa kıtasını yönetmek için -bu görüşün karşı tarafca ne ölçüde paylaşıldığı bilinmese de- birlikte çalışacaklardı. Bu hülyası artık yok olmuştu. Franz Joseph'in ölümünden sonra Habsburg İmparatorluğunun ne derece yakın ve güvenilir bir müttefik olacağı artık bir soru işareti oluşturunuyordu.

Kiel'den yazan London *Times* muhabiri, "Almanya'nın, Avusturya sorununa yaklaşımı artık daha da yoğunlaşacak," diyordu.

Zamanın Viyanalı gazete editörlerinden biri, çok sonraları şöyle yazacaktı: "Arşidük Franz Ferdinand'ın ölümü... politik ve resmi çevrelerde adeta bir ferahlama havası yaratmıştı."¹³ Eski Alman Başbakanı Bülow da bir Macar diplomatın kendisine, bu facianın "Tanrı'nın takdiri" olduğunu, çünkü Franz Ferdinand'ın Macar karşıtı tutumunun İkili Monarşi için ciddi bir iç savaş tehlikesi oluşturduğunu söylediğine işaret eder.¹⁴

29 Haziran Pazartesi. İngiltere. "Facia" olarak nitelenen cınayetler, London *Times*'ın sabah baskısının yabancı haberler bölümünün manşet konusunu oluşturunuyordu. Gazetenin Bosna muhabirinin ifadesine göre olay, "Son derece dikkatle planlanmış bir komplonun ürünüydü."

¹³ Albertini 1952 II: s. 115

¹⁴ A.g.e., s. 216

10.15'te kendilerine atılan bir el bombasından kıl payı kurtulan Franz Ferdinand ve eşi Sophie birkaç dakika sonra, "bir lise öğrencisinin" Browning marka otomatik tabancasından çıkan kurşunların hedefi olmuştu. Yazar, suikastçilerden birinin Bosnalı, diğerinin de Hersekli olmasının geniş kapsamlı bir komploya işaret ettiğini ifade etmesine rağmen, ırklarına ya da dinlerine atıf yapmıyordu. *Times* muhabiri, iki suikastçinin linç edilmekten güçlükle kurtarıldığını yazıyordu.

Söz konusu haber, çeşitli ayrıntılarla süslenmişti. Seksen dört yaşındaki Franz Joseph'in eşinin, kardeşinin ve oğlunun da daha önce feci şekilde öldükleri hatırlatılıyor ve imparatorun hükümdarlığının altmış altıncı yıldönümünde yine büyük bir darbe aldığı belirtiliyordu. Yazıya, "Avrupa'nın en mağrur tahtında oturan bu yaşlı adamın yaşadığı felaketlere göğüs gerecek kaç insan olabilir?" diyerek nokta konmuştu.

İmparator halkın önünde, sarsıldığına dair bir izlenim sergilememişti. Esasen ahalinin tepkisi de pek farklı değildi. Viyanalı bir gazeteci, "Halkta fazlaca bir infial sezilmiyor," diye yazacaktı.

Saraybosna'daki İngiliz konsolosuna göre, "Yerel gazeteler anarşistlere işaret etse de, olay daha çok, kaybettikleri toprakları geri almak hülyasına kapılmış Sırp militanların (*sic*) uzun zamandır hazırladıkları bir planı uygulamaya koymalarını çağırıyordu."

Franz Ferdinand için yazılan biyografilerden birinde, gençlik yıllarında kuzeni Rudolf'un veliaht olduğu ve onun yaşamış olması halinde, büyük ihtimalle çocukları da olacağı için, Ferdinand'ın hiçbir zaman tahtın varisi olamayabileceğine ve bu nedenle devlet yönetimi konusunda özel bir eğitim almadığına değinilir. Bu itibarla hocalarının da parmak bastıkları gibi, "onun entelektüel yeteneklerinin fazlaca abartılmasının yerinde olmadığına" işaret edilir. Yirmi yaşına bastığında, "iyi bir süvari, keskin bir nişancı ve kafa ütöleyen bir subay olmuştu. Fakat politik ve anayasal konulardaki bilgisi oldukça sınırlıydı." Ancak 1889'da Rodolf'un ölümü sonrasında veliaht olunca, bu gibi konularla ilgilenmeye başlamıştı. Rudolf ne de olsa imparatorun öz oğluydu, Ferdinand ise sadece yeğeni.

Londra borsası açıldığında ciddi bir düşüş oldu, ama Viyana ve diğerleri yerlerini koruyunca o da toparlanma yoluna girdi.

Muhafazakâr Parti üyesi olmasına karşın hiç de tutucu bir görüntüsü olmayan Mark Sykes, uzun süre Ortadoğu'da bulunmuş ve partisinin bu alandaki sayılı uzmanlarından biri haline gelmişti. O gün Avam Kamarasında yaptığı konuşmada, ne kadar ilgi çekici olursa olsun, "yabancı ülkelerdeki gelişmeleri bir yana bırakmak gerektiğini ve anavatanlarındaki işler böylesine sarpa sarmışken dikkatlerini dâhili olaylara vermek durumunda olduklarını" belirtecekti.

30 Haziran, Salı. Sykes'in anılan konuşması *Times*'ın başyazısına konu olmuş ve Saraybosna'da olanlar, "Kamuoyu için ne kadar ilginç olursa olsun" ve "Avrupalı politika uzmanlarını ne kadar meşgul ederse etsin" ülke siyasetinin savsaklanmaya tahammülü olmadığı ve "ön plana içişlerinin oluşturduğu sorunlar paketinin alınması" gerekliliğine değiniyordu. *Times* yazarının, İrlanda'nın geleceği konusunun birkaç hafta içinde bir iç savaşa neden olabileceği endişesine kapılmış olduğu anlaşılıyordu. Gazetede bu konuda başka ara başlıklar da yer almıştı.

Dışişleri müsteşarı, Rusya'daki elçisine çektiği telgrafta Saraybosna'da yaşanan bu facianın yol açtığı kargaşanın sınırlı kalmasını temenni ettiğini ifade ediyordu. "Avusturyalılar bu büyük trajedinin arkasında Sırpların entrika ve komplolarının olduğunu iddia ediyorlar. Umarım yeni veliaht, merhum Arşidükden daha çok sevilen bir şahsiyet olur ve olay böylece hayırlı bir sonuca neden olur."

Cumhurbaşkanı Poincaré'nin biyografisinin yazarına kulak verecek olursak, faciadan sonra Fransa'da yapılan ilk kabine toplantısında cinayetlerden "pek söz edilmemişti."¹⁵

Britanya'nın İtalya'daki elçisi ise Londra'ya gönderdiği mesajında şunları yazacaktı: "Saraybosna'da işlenen menfur cinayetlerin burada yarattığı tepkileri gözlemlemek gerçekten ilginç bir deneyim oldu. Yetkililer ve basın olayı yüksek sesle

¹⁵ Keiger 2002: s. 164

lanetlerken, halk merhum Arşidükün ortadan kaldırılmasını ağırlıklı olarak Tanrı'nın takdiri şeklinde değerlendiriyor."¹⁶

Paris'in zaten bu olayla ilgilenmesi mümkün değildi. Çünkü ortalık müthiş bir rezalet, muazzam bir skandalın haberleriyle çalkalanıyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, söz konusu olay bir skandalda olması düşünülebilecek tüm ayrıntıları yansıtıyordu: Seks, vahşet, uluslararası entrika, aşk, ihtiras, kıskançlık ve üst düzey idareciler arasında dönen üçkâğıtlar. Söz konusu kepezelik ünlü Caillaux skandalıydı.

1911'de Fransa Başbakanı olan sol kanat politikacılarından Joseph Caillaux, sözde fazla Alman eğilimli olması nedeniyle ertesi yıl görevden azledilmişti. 1913 yılında tekrar kabineye girmiş, ama sürekli olarak sağcıların oklarına hedef oluyordu. Almanya ile dostane ilişkilerin önde gelen taraftarlarından biri olduğu su götürmüyordu. Üstelik olabildiğince barış yanlısı bir kişilikti.

Caillaux, Cumhurbaşkanı Poincaré'nin de eski bir arkadaşıydı. Gençliklerinde, birlikte birçok bekârlık macerası yaşamışlardı. Aralarındaki en önemli bir fark, Poincaré'nin ketum kişiliğine karşın Caillaux'nun caka satmaya bayılan birisi olmasıydı. İtalya'da, metresleriyle birlikte geçirdikleri bir tatili anımsayan Caillaux'nun ifadesine göre, bu tatil süresinde tam birbirlerine zıt bir tutum izlemişlerdi. "Ben metresimi teşhir etmekten hiç kaçınmadım, ama o, sürekli kaçacak köşe bucak arıyordu."¹⁷

Poincaré kırk üç yaşındayken evlenmişti. Düğününü bile sır gibi gizlemiş, sadece birkaç konuk davet etmişti. Caillaux ise evlendiğinde bir yandan da gayrimeşru ilişkisini sürdürmeye devam etmiş ve bir süre sonra karısından boşanarak metresiyle ikinci evliliğini yapmıştı.

İki arkadaş aralarındaki yakın dostluğu rağmen 1913-1914'ün siyaset sahnesinde birbirlerine rakip oldular. 4 Mart 1913'te Cumhurbaşkanı seçilen Poincaré, askerlik süresinin iki yıldan üç yıla çıkarılmasını öngören yasa önerisini destekliyordu. 40 milyonluk Fransa'nın ordusunu, Almanya'nın 70

¹⁶ Zeman 1971: s. 2

¹⁷ Keiger 2002: s. 102

milyonluk nüfusuna karşı bir nebze olsun dengede tutmasının tek çaresinin bu yasa olduğunu düşünüyordu. Öneri 7 Ağustos'ta meclisten geçse de, bu arada Radikal Parti Başkanlığına seçilmiş olan Caillaux muhalefetini sürdürmekten vazgeçmedi. Ülkenin sosyalistlerini bir araya getiren barış adamı Jean Jaurès de yasaya karşı olanlar arasında yer alıyordu.

1914'de, Caillaux'nun muhalefetine karşı yoğunlaşan kampanyayı yürütenlerin başında sağcı basının en güçlü yayın organı olan *Le Figaro* gazetesinin editörü ve Fransa'nın en kuvvetli kalemi Gaston Calmette geliyordu. Calmette, Caillaux'nun Maliye Bakanı olduğu 1911 yılında, ihtimal ki, kendisinin de dâhil olduğu bir mali skandalın adaletle intikalini önlediğini gösteren belgeler yayımlayacağını duyurdu. Bununla da yetinmeyen editör, Caillaux'nun ilk karısıyla evli olduğu dönemde sonradan evlendiği metrese yazdığı aşk mektuplarını da basacağını söyledi.

İş bununla da kalmıyordu. 1911 Agadir krizi sırasında Caillaux'ya Almanya'dan gelen bazı telgraflar vardı. Calmette, Dışişleri Bakanlığının eline geçen bu belgeleri de yayımlamaya niyetliydi. Olayı haber alan Alman hükümeti, yazışmalarının ortaya çıkmasını protesto eden bir nota göndermekte gecikmedi.

Sıkışan Caillaux, arkadaşı Cumhurbaşkanı Poincaré'ye başvurarak Calmette'i durdurmasını istedi ve bu isteği yerine getirilmediği takdirde kendisinin de Poincaré'nin vakti zamanında Vatikan ile yaptığı gizli pazarlıkları ortaya dökceğini söyledi. Bu haberleşmeler İtalyan Telgraf İdaresi tarafından tespit edilmişti. Bu belgelerin ortaya çıkmasının Başkanın laik ve kilise karşıtı destekçileriyle arasının açılmasına neden olacağı gayet açıktı.

Sonuçta Fransız hükümeti resmi bir açıklama yaparak, Almanya'dan geldiği iddia edilen telgrafların varlığını yalanladı ve Caillaux'da İtalyan yetkililerin eline geçen Vatikan belgelerini hasıraltı yaptı. Caillaux'un önündeki tek tehdit unsuru olarak aşk mektupları kalmıştı.

İkinci Bayan Caillaux, 16 Mart 1914'te Calmette'in gazetesindeki bürosuna gitti. Onunla görüşmeyi talep ederek bekledi.

Gazeteci tarafından kabul edildiğinde, otomatik tabancasını çektiği gibi altı el ateş etti ve editörü öldürdü.

Dava, 20 Temmuzda başlayacağı için Parislilerin tüm dikkatleri bu duruşmalara yönelmişti. Sağcılar ve solcular sokaklarda birbirini yiyordu. Kimsenin Arşidük ve eşini düşünecek hali yoktu.

Poincaré kendisini bir espri yapmaktan alıkoyamayacak ve olayın kendisine de ilham verdiğini ve muhaliflerini temizlemek için bundan böyle karısına başvurabileceğini söyleyecekti.¹⁸

Cinayetlerin geniş yankı bulması beklenecek başlıca Avrupa ülkesi, Arşidükün anavatanı olan Avusturya'ydı. İnsanların sokaklara dökülerek gözyaşı akıtacakları tahmin edilebilirdi. Oysa Z. A. B. Zeman'ın yazdığına göre, "Viyanalılar olayı neredeyse tam bir sükûnetle karşılamış, Pazar ve Pazartesi günü bol bol müzik dinleyip şarap içmişti... Sanki hiçbir şey olmamıştı."¹⁹

Yazar Stefan Zweig, 28 Haziran günü akşamüstü bir parkta oturmuş ve okuduğu kitabına dalmıştı. Biraz ilerideki bandonun birden susmasıyla ortalığın alışılmadık bir sessizliğe büründüğünü ve insanların yapılacak bir açıklamayı beklercesine bando için kurulmuş platformun etrafına toplandıklarını, kendisinin de merakla onlara katıldığını ve Saraybosna'da olanların açıklandığını anlatır. "Bunlar gelecekteki liderlerinin ölüm haberini alan Avusturyalıları. Suratlarında en ufak bir şok ya da panik ifadesi görmedim. Anlaşılan Viyanalılar da veliahtlarına pek sevgi duymuyordu... Onun hiç gülümsediğine tanık olmamışlardı. Fotoğraflarında bile son derece gergin görünürdü. Eşi de en az onun kadar yabaniydi. İkisi de hep buz gibiydiler. Hiç dostları olmamasına şaşkınmamak gerekiyordu. Demek ki, bu buldog boyunlu, sabit bakışlı, soğuk gözlü adamın, ülkenin başına bela olabileceği yolundaki mistik içgüdü tüm vatandaşları tarafından paylaşılıyordu. Herhalde öldürülmesinin büyük bir üzüntü nedeni olmamasının arkasında bu gerçekler yatıyordu."²⁰

¹⁸ A.g.e., s. 160

¹⁹ Zeman 1971: s. 2

²⁰ Zweig 1943: s. 216

Habsburg tahtı varisinin katli karşısında tüm Avrupa başkentlerinde sergilenen tepkiler, ancak itidal, hatta umursamazlık olarak tanımlanabilirdi.

23. NAAŞLAR KALDIRILİYOR

Cenazelerin kaldırılması görevi, Habsburgların Teşrifat Dairesi Şefi ve Sophie'nin azılı düşmanlarından biri olan Prens Montenuovo'ya verilmişti. Naaşlar, 2 Temmuz gecesı saat 10.00'da Viyana'ya getirildi. Montenuovo böyle geç bir saati kimsenin karşılamaya gelmeyeceğı umuduyla kasıtlı olarak seçmiş ve böylelikle naaşları çaktırmadan birbirinden ayırmayı planlamıştı. Arşidükü, Habsburg ailesinin Hofburg Şapeline, Sophie'yi ise Arstetten'de Franz Ferdinand'ın eşi ve kendisi için yaptırdığı şapele yollamak niyetindeydi.

Franz Ferdinand'ın kuzeni ve bu nedenle yeni veliaht olan Arşidük Karl'ın istasyona gelmesi Montenuovo'nun tüm planlarını altüst etti. Albertini'nin aktardığına göre, "Viyana garnizonunun tüm subayları da yeni Arşidüke refakat ediyordu. Bu durumda iki naaş da birlikte, ertesi gün yapılacak veda töreni için Hofburg Şapeline gönderildi."²¹

Arşidükün tabutunun daha büyük ve yüksek tutulduğu gözden kaçmıyordu. Üzerine ülkenin ikinci önde gelen hane-dan mensubu olduğunu ifade eden bir nişan yerleştirilmişti. Sophie'nin tabutuna ise, bir çift beyaz eldiven ve bir zamanlar müstakbel 'birinci hanımefendi' olduğunu simgeleyen siyah bir yelpaze iliştilmişti.²²

Çiftin çocuklarının ebeveynlerinin cenaze törenine katılmaları yasaklanmıştı. Şapele kabul edilen iki çiçek buketinden biri onlardan geliyordu.

Dışişleri Bakanlığı, Viyana'daki tüm elçiliklere de törene katılmamalarını bildirdiğı için yabancı temsilciliklerden hiçbir katılımcı yoktu. 3 Temmuzda yapılan merasım sonrasında şapel ziyaretlere kapatıldı. Naaşlar Arstetten'e gönderilmek üzere gece tekrar istasyona taşındığı sırada yolu, son görev-

²¹ Albertini 1952 II: s. 117

²² A.g.e.

lerini yapmaktan alıkonmalarını kabullenemeyen Sophie'nin erkek kardeşinin başını çektiği kalabalık bir asilzade topluluğu tarafından kesildi ve cenazelere o noktadan itibaren onlar refakat etti.

Arşidük ve cadı gözü ile bakılan eşi, Arstetten'e vardıklarında, gerçek hayatlarında olduğu gibi, Habsburg divanı tarafından bir kez daha aşağılanmış ve taciz edilmişti. Divan ileri gelenlerinin sergiledikleri bu tutum, pek pejmürde bir tavidir. Dahası Gavril Princip'in işlediği suçun onları incitmediğini göstermek yönünde sergiledikleri tüm çabaları da olsa olsa basiretsizlik olarak tanımlanabilirdi.

24. ŞÜPHELİLER GÖZALTINDA

Yediği dayaktan perişan olan, kanlar içinde kalan ve sürekli kusan Princip, polis karakoluna getirildi. Bombacı Cabrinovic de biraz önce nezarete alınmıştı. Cabrinovic'in anakıtada geçerli yasalar uyarınca yürütülecek soruşturması, yerel bir yargıç olan Leo Pfeffer'e emanet edilmişti. İkinci bir zanlı olarak Princip'in de getirilmesiyle Pfeffer araştırmalarını hayli genişletmesi gerektiğini düşünecekti. Birkaç dakika ara ile gerçekleştirilen iki suikast teşebbüsünün bir cinayetten çok geniş kapsamlı bir komploya işaret ettiğine şüphe yoktu.

Yargıç Pfeffer, Princip hakkındaki ilk izlenimlerini şöyle ifade ediyordu: "Yediği dayağın etkisiyle ağzını açacak durumda değildi. Küçük cüsseli, bir deri bir kemik, dal gibi ince, keskin yüz hatları olan bir gençti. Bu kadar kırılgan görüntüdeki birisinin böylesine vahim bir işe kalkışmış olması çok hayret verici bir durumdu."²³

Sorguya alındığında sesine kavuşan ve biraz olsun toparlanmış gibi görünen Princip, olayı tek başına gerçekleştirdiğini ve kimseyle işbirliği yapmadığını söyledi. Cabrinovic'i tanıdığını inkâr ederek, "İnsanlar beni bir zavallı gibi görüyordu... Bense öyle olmadığımı biliyordum, onların hakkımda ne düşündüklerini hiç umursamadım," dedi.²⁴

²³ Albertini 1952 II: s. 41-43

²⁴ Dedijer 1966: s. 197

Cabrinovic ise, Princip ile tanıştıklarını kabul etmesine rağmen arkadaşının girişiminden hiçbir bilgisi olmadığını söyledi. Ona göre, anlaşılan Princip de onun görüşlerini paylaşan ve aynı duygularla hareket eden biriydi.

London *Times* muhabiri, 29 Haziran tarihinde gazetesine geçtiği mesajda, "Princip ve Cabinovic'in ilk sorgularında çok laubali bir eda takındıklarını" ve "tek başlarına hareket ettiklerini söylemekte direndiklerini" yazacaktı.

İki kafadarın, aynı devlet adamını, aynı gün, aynı saat ve aynı yerde öldürmeye teşebbüs etmelerinin bir rastlantı olduğuna inanmak, tabii ki mümkün değildi. İntihar etmek niyetinde olmaları nedeniyle daha tutarlı bir savunma planı uydurmak gereğini görmedikleri anlaşılıyordu. Siyanür kapsüllerini yutmuşlardı ve orada yetkililere yalan masallar anlatmak yerine çoktan öbür dünyayı boylamış olmaları gerekiyordu.

Soruşturma sürdüğü sırada polisin oltasına yeni bazı yemler takılacaktı. Saraybosna'da, Cabrinovic ailesinin tüm bireyleri ve Princip'e ev sahipliği yapan İlic ailesi de dâhil olmak üzere, iki yüzden fazla Bosnalı Sırp gözaltına alınmıştı. Princip'in vicdanı, kendisinin işlediği bir suç yüzünden bunca masum insanın tutuklanmasından son derece rahatsız olmuştu. Görgü tanıklarının anlatımlarında bazı farklılıklar da olsa, Cabrinovic, Yargıç Pfeffer'e eninde sonunda birçok şeyi itiraf edecekti. Princip de, zaten gönüllü olmaları nedeniyle bazı suç ortaklarının kimliklerini açıklamaya karar vermişti.

Polis baskınında ele geçirilen İlic, hayatının bağışlanması durumunda her şeyi açıklayacağını söyledi. Princip henüz reşit olmaması nedeniyle idamdan kurtulabilirdi, ama o yirmi bir yaşını doldurmuştu ve ölüm cezasına çarptırılması mümkündü. Dolayısıyla Avusturyalılara tüm bildiklerini anlattı.

2 Temmuzda tüm komplocuların kimlikleri saptanmış ve Karadağ'a kaçan ve bir daha ele geçirilemeyen önemsiz bir zanlı dışında hepsi gözaltına alınmıştı. Tutukluların, Sırbistan'la herhangi bir bağlantı kurulmasını önleme çabaları sonuçsuz kaldı. General Potiorek, 5 Temmuzda sivil kökenli amiri Maliye Bakanı Bilinski'ye çektiği telgrafta komplocuların silahlarını, Sırp bir binbaşı olan Tankosic'den aldık-

larını ve binbaşının Princip'e atış talimleri de yaptıran kişi olduğunu bildirdi.²⁵

Avusturya'nın Sırbistan'daki askeri ataşesi de düzgün izlenmesi halinde ucu Apis'e ve bu nedenle Sırp hükümetine kadar uzanacak bazı ipuçlarına ulaşmayı başarmıştı. Elde ettiği bilgileri Savaş Bakanlığına göndermesine rağmen, buradaki meslektaşları bu bilgileri ilgili yerlere aktarmayı ihmal edip dosyalayacaklardı.²⁶

Bu ayrıntılar her ne kadar Sırbistan'ın olayın içinde parmağı olduğu yönünde birer işaret olsalar da, kesin kanıt olarak ele alınmaları mümkün değildi. Habsburg hükümeti, Sırbistan'ın bir şekilde olayda rol aldığına inansa da, bunu ispatlamaktan acizdi. Olayları yerinde incelemek için Viyana'dan Saraybosna'ya gönderilen bir görevli raporunda, "Sırbistan'ı suçlayacak hiçbir kanıt görünmüyor," diyecekti.²⁷ Üstelik Viyana, Princip'e yardımcı olan çetenin adını koymayı da başaramamıştı. Kültürel bir dernek kisvesi altındaki Narodna Odbrana olmadığından kesinlikle emindiler ve henüz Kara El adında bir örgütün varlığını bilmedikleri gibi, böyle adı bile duymamışlardı.

Belgrad'daki Alman büyükelçisi, Başbakanı Bethmann Hollweg'e gönderdiği mesajlarından birinde, Sırp'ların cinayetlerden sorumlu tutulmaktan çekindiklerini, ancak bir noktada bağları olabileceğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini yazacaktı.²⁸ Rus elçisinin de Sırbistan'ın bu işe bulaşmamış olmasını dilediğini yazısına eklemişti. "*Esperon que ce ne sera pas un Serbe*" (Bu mesajdan haberdar edilen Kayzer, her zamanki şüpheli tavrıyla, "Oysa tam da üstüne bastı" diyecekti.)²⁹

Büyükelçi, iki gün sonra gönderdiği başka bir mesajda ise, Belgrad'daki Avusturya elçisinin 1 Temmuzda Sırbistan Dışişlerine, bu konuda ne gibi bir girişimleri olduğunu sorduğunu ve aldığı yanıtta, "Hiçbir şey" denildiğini aktarıyordu. Avus-

²⁵ Albertini 1951 II: s. 43

²⁶ Williamson 1991: s. 193

²⁷ Marshall 1964: s. 25

²⁸ Kautsky 1924: s. 63-64

* "Katilin bir Sırp olmamasını diliyorlar" -çn.

²⁹ A.g.e.

turya elçisi bu yanıt karşısında teessürlerini bildirince Sırp muhatapları İçişleri Bakanlığı ile temasa geçmiş ve canilerin yaşadıkları havalideki aramalar ve gözaltılar ancak bundan sonra başlamıştı.

Sırbistan Başbakanı ve Dışişleri Bakan vekili Pasic de aynı gün yapılan kabine toplantısında, Avusturya ve Macaristan basınının Sırbistan'a olan suçlamalarının giderek artan bir eğilim gösterdiğini söylemişti.³⁰ Bu tutumu "abes" olarak nitelendiren Pasic, suikastın Sırp vatandaşları tarafından da şiddetle lanetlendiğini ifade etmiş ve "her iki suçlu da esasen Avusturya vatandaşı olduğu için Sırbistan'ın hiçbir şey yapması mümkün değildir," demişti.³¹ Başbakan, tüm kabine üyelerine, "Avrupa basınında Sırbistan aleyhine gelişen kampanyalara engel olmak için ellerinden geleni yapmaları" talimatını da vermeyi ihmal etmeyecekti.³²

Almanya'nın sivil kökenli devlet adamları, yani Başbakan, Dışişleri Bakanı ve İkili Monarşi nezdindeki büyükelçisi Viyana'yı tepkilerinde aşırıya kaçmamaları yönünde uyarılmıştı. Perişan olan ve öfkesinden köpüren, adeta kuduran Kayzer bu görüşü hiç mi hiç paylaşmıyordu. Artık arkadaşı Franz Ferdinand gibi, o da Sırp sorununun hafife alınmaması gerektiğine ve elinde hiçbir somut kanıt olmamasına rağmen olayın izlerinin Belgrad'a kadar uzandığına kanaat getirmişti. Yorumu, "Sırpların bertaraf edilmelerinin zamanı gelip çatmıştır. Ya şimdi ya hiç!" olacaktı.³³ Kayzerin bu sözlerinin yankıları yirminci yüzyıl boyunca sürecekti. Gösterdiği bu basit refleks, Birinci Dünya Savaşına uzanan yolu açan neden olarak anılcaktı.

İkili Monarşinin Dışişleri Bakanı Kont von Berchtold, Sırbistan'daki kale şehirlerden Niş'te bulunan bir ajanın kendisine şunları söylediğini aktarır: "Genelde insanlar ne bir şaşkınlık ne de bir aşağılanma duygusuna kapılmıştı, bilakis pek çoğunda tatmin olmuşluk ve hatta sevinç hâkimdi... Tabiri ca-

³⁰ Great Britain 1915: s. 10

³¹ A.g.e., s. 11

³² A.g.e., s. 12

³³ Kautsky 1924: s. 69

izse özellikle ileri gelen çevrelerde –aydınlar, profesyonel politikacılar, eğitimciler, memurlar, subaylar ve öğrenciler– durumun bu merkezde olduğu gözleniyordu.”³⁴

Tartışmaya taraf olanlar, temmuzun ilk günlerinde olayların dış dünyada nasıl algılandığının pek farkında değillerdi. Sırbistan, vatandaşlarının olaydan duyduğu sevinci gizlemeyi başaramamış ve Sırların masum olduğunu ispat etmenin yolunun karşılarındakileri ikna etmekten geçtiğini ve bu uğurda daha fazla çaba göstermek mecburiyetinde olduklarını unutmuş gibiydi. Viyana ise yalnız resmi giysiler arkasına saklanmış başıbozukların değil, doğrudan Sırbistan hükümetinin suçlu olduğunu ispat etmek için daha başka kanıtlara ihtiyaç olduğunu bir türlü kavrayamamıştı.

Rusya'nın Viyana'daki büyükelçisi Nikola Schebeko, kendi çapında bir araştırmaya girişmeye karar verdi ve Prens M. A. Gagarin'i bu amaçla Saraybosna'ya yolladı. Gagarin olay sırasında Habsburg yetkililerinin gösterdikleri güvenlik zaafiyet karşısında şaşkınlığa düşmüştü.³⁵ Avusturyalıların Sırları itham ederek kendi basiretsizliklerinin üstünü örtmeye çalıştıklarından şüphelenmişti. Sonuç olarak, caniler Sırp değil, Avusturya-Macaristan'a bağlı Bosnalı vatandaşlardı. Ayrıca Gagarin, Sırların böyle bir işe kalkışmaları durumunda daha başarılı olacaklarına inanıyordu.

Avusturyalılar elde ettikleri bazı kanıtları açıklamış olsalardı, Gagarin'in bu şüpheciliğine hak verilmeyebilirdi. Fakat resmi soruşturma büyük bir gizlilik içinde yürütülüyordu. Avusturya, Sırbistan'ın krallık hanedanı mensuplarını öldürmeyi planlayan çetelere yataklık yaptığını ispat etmeyi başarması durumunda, Rus Çarını da Almanya ile olan ittifaklarının yanına çekebilirdi. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde, 1914'deki savaş hiç olmayabilir ya da başka bir zaman dilimine ertelenebilirdi.

³⁴ Great Britain 1915: s. 9-10

³⁵ Lieven 1983: s. 140

BEŞİNCİ KISIM

YALAN SÖYLEMEK

25. ALMANYA AÇIK ÇEKE İMZA ATIYOR

Açıkça söylemek gerekirse, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda Franz Ferdinand'ın ortadan kaldırılmasına Berchtold dışında üzülen çok az insan vardı. Evet, İkili Monarşinin liderleri tabii ki kraliyet ailesine mensup birisinin öldürülmesinden rahatsızlık duymuşlardı, ama ailenin bir ferdinin kurban edilmesinin kaçınılmaz olması durumunda ilk gözden çıkarılacak kişinin Arşidük olacağı da aşîkârdı.

Veliaht, Habsburg dünyasında imparatorlardan sonra gelen ikinci kişiydi. Sırp teröristler onu öldürmekle imparatorluğun varlığına meydan okumuşlardı. Viyana tepki vermediği takdirde adeta hükmen yenik düşmüş olacaktı. İş gerçekten böyle yorumlamak mümkündü ve o tarihlerde bu yoruma katılan pek çok insan olduğu gibi, günümüz tarihçileri içinde de bu görüşü desteklemeye devam edenler vardır.

Ancak İkili Monarşinin Sırbistan'ı haritalardan silmek istemesinin arkasındaki gerçek neden sadece bundan ibaret değildi. Habsburg hanedanı liderlerinin bu yöndeki kararı, Franz Ferdinand'ın öldürülmesinden çok daha önceki tarihlere uzanıyordu. Engellenmeyeceklerinden emin olsalar, bu kampanyayı 1912 veya 1913'te başlatabilirlerdi. Avrupa kamuoyunun buna engel olacağı fikri, Rusya korkusu ve Almanya'nın desteğinin olmayışı bunu önlemişti.

Cinayetler; Viyana'nın harekete geçmesi için bir neden değil, ancak bir bahane olabilirdi. Avusturya'nın Sırbistan'ı ortadan kaldırması için, diğer Avrupa ülkelerinin de inanacağı ve kabul edeceği, hatta belki de hoş göreceği bir zemin oluşmuştu. Bu durum, Almanya'nın kendilerini desteklemesi için bir vesile yaratmış olabileceği gibi, belki Rusya'nın da geri dur-

masına neden olabilirdi. Geçmişte, hem Franz Ferdinand hem de II. Wilhelm Sırbistan'a karşı bir Haçlı seferi düzenlenmesine karşı çıkmıştı. Cinayetler, bu ikilinin oluşturduğu engeli farklı biçimlerde de olsa ortadan kaldırmıştı. Arşidük ölmüş, Kayzerin gözlerini ise intikam ateşi bürümüş ve mantığı hiddetinin tutsağı olmuştu.

1912-1913 Balkan Savaşları sırasında Avusturya'nın Sırbistan korkusu hezeyan sınırlarına dayanmıştı. Kayzer, Avusturya'nın bu huzursuzluğunu, yaşadığı hayal kırıklıklarına atfediyordu. Ancak Saraybosna olayı, duygusal gelgitler yaşayan Wilhelm'in de tutumunu değiştirmesine neden oldu.

Bu itibarla, olaya Viyana tarafında bakılacak olursa Gavriolo Princip "kusursuz bir cinayet" işlemişti.

Almanya'nın Viyana Büyükelçisi cinayetler sonrasında Avusturyalı meslektaşlarına soğukkanlılık ve itidal tavsiye etmişti. Bunu duyunca küplere binen Kayzer, "Bu çok aptalca, ona bu yetkiyi kim verdi? Bu konuda ne yapacaklarına Avusturyalılar kendileri karar verir, onu hiç mi hiç ilgilendirmez!" diye bağıracaktı.¹ Artık durum çok farklı bir mecraya kaymıştı ve Wilhelm'de Balkan sorununun ancak güç kullanmak suretiyle çözümlenebileceğine kanaat getirmişti.

Sorun Habsburg hükümetinin nasıl bir karşılık vereceği etrafında düğümlenmişti. İkili Monarşinin vatandaşları ve Avrupa bu sorunun yanıtını almak için Dışişleri Bakanı Leopold von Berchtold'un ağzına bakıyorlardı.

Elli bir yaşındaki bakan, asla lider olacak yapıda bir insan değildi. Bu görevi zaten kerhen kabul etmişti. 1912'de ölen Aehrenthal'in yetiştirdiği genç şahinleri geniş çapta yerlerinde bırakmış ve ipleri onların eline vermişti. Kararsız ve entelektüel açıdan sığ, ama nazik ve hoş bir insandı. Muhtemelen zampara tiplmesi ona daha çok yakışabilirdi. Varlıklı bir aileden geliyordu ve yaptığı evlilik neticesinde imparatorluğun en zengin vatandaşları arasına katılmıştı. Geniş çiftlikleri ve haraları vardı. Belki diplomat olabilirdi, ama Dışişleri Bakanı olarak çok amatör kalıyordu.

¹ Kautsky 1924: s. 61

Arşidük Franz Ferdinand ve ailesi

Saraybosna'nın havadan görünüşü (1914)

Arşidük ve Düşes 28 Temmuz 1914 sabahı yola çıkarken

Birinci suikast teşebbüsünün gerçekleştiği nokta

Gavrilo Princip
tutuklanıyor

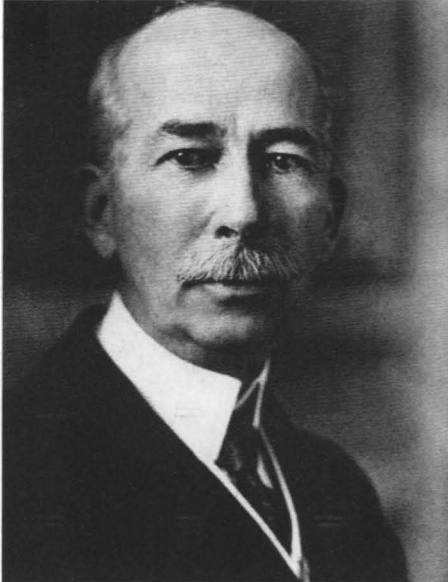

Imperator I. Franz Joseph

**ÜSTTE: ABD Başkanı Woodrow Wilson ve İçişleri Bakanı
William Jennings Bryan**
ALTTA: Wilson'un diplomatik kuryesi, Albay Edward House

Sırp Başbakanı Nikola Pasic

Avusturya-Macaristan orduları başkomutanı Conrad von Hötzenndorf

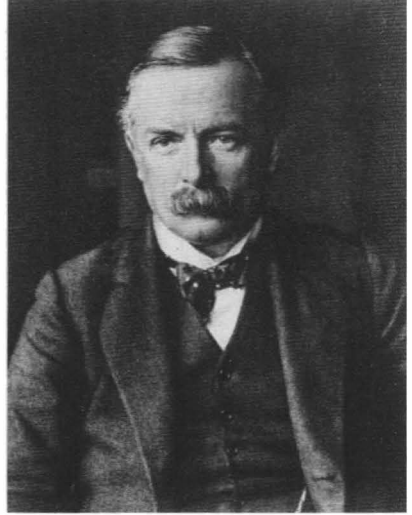

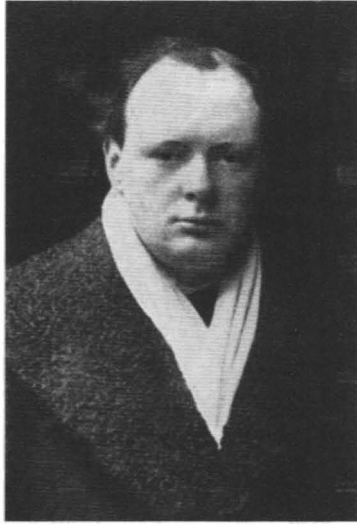
**SOLDA: Avusturya Dışışleri
Bakanı Kont Berchtold
ALTTA: Britanya Başbakanı
Herbert Asquith**

**SOLDA: Britanya Dışışleri Bakanı
Sir Edward Gery
ALTTA: Maliye Bakanı David
Lloyd George**

ÜSTTE: Bahriye Bakanı Winston Churchill
ALTTA: Rusya Dışışleri Bakanı Serge Sazonov

ÜSTTE: Çar II. Nikola ve Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré
ALTTA: Kral V. George ve Cumhurbaşkanı Poincaré

ÜSTTE: Fransa Başbakanı Joseph Caillaux
ALTTA: Bayan Caillaux

Kayzer II. Wilhelm ve General Moltke Askeri manevraları izliyorlar

SOLDA: Alman General Erich von Falkenhayn

**ALTTA: Almanya Başbakanı (1909-1917)
Theobald von Bethmann Hollweg**

SAĞDA: Alman Amiral Alfred von Tirpitz
ALTTA: Almanya'nın Britanya Büyükelçisi
Prens Karl Lichnowsky, savaş başlarken
İngiltere Dışişleri Bakanlığından ayrılıyor

Geçmişte Sırbistan konusunda tezatlarla dolu bir tutum sergilemişti. Haziran ortalarında Konopiste'de yaptıkları görüşme sonrasında Franz Ferdinand, bakanın da kendisi gibi Sırbistan'a bulaşılmaması görüşünde olduğu izlenimini edinmişti. Oysa Berchtold, Aehrenthal'ın yayılmacı politikasını sürdürme kararındaydı. Bakanlık çalışanlarından Franz von Matscheko ve yardımcıları Ludwig von Flotow ile Johann Forgach'a hazırlattığı bir rapor, Almanya ile Avusturya arasında yakın ve aktif bir ittifakın tesisini ve muhtemel bir Rus tehdidini bahane ederek Avrupa'da daha saldırgan bir politika izlenmesini öngörüyordu. Çalışma, pek çok şeyin yanı sıra Sırbistan'ın diplomatik alanda kuşatılmasını ve boykot edilmesini de hedef almıştı.

Berchtold, suikastin hemen sonrasında, söz konusu raporun bu yeni gelişmenin verileri bağlamında güncellenmesini istedi. Hazırlanan yeni çalışma da çok sert girişimlerin devamını öngörüyordu. Ana hedeflerinde bir değişiklik olmasa ve savaşa hiç değinilmese de, Saraybosna olayının kendilerine bazı yeni imkânlar sunduğuna işaret ediyordu. Berchtold, 30 Haziranda verdiği bir beyanatta, "Sırbistan konusunda nihai ve işi kökünden çözecek bir karar alınmasının kaçınılmaz hale geldiğini" ifade edecekti.²

Doğal olarak böyle bir karar, öncelikle Almanya'nın fikrinin alınmasını gerekiyordu. Avusturya-Macaristan hükümeti tek başına bir şey yapmaya muktedir değildi. Avrupalı hanedanlara Ferdinand'ın cenaze törenine katılmamaları yolunda çağrı yapılırken, bir tek Kayzere davetiye gönderilmişti. Wilhelm, ne de olsa merhumun kişisel dostuydu. Üstelik, törene katılmasının son gelişmeler hakkında bir görüş alışverişi yapılmasına da olanak sağlayabileceği öngörülmüştü. Ancak yeni bir suikast endişesine kapılan Alman yetkililer, Kayzeri törene katılmaması yönünde ikna etmeyi başardılar.

Habsburg hükümeti, henüz ne gibi bir siyasi çizgi izleyeceğinin ana hatlarını bile belirlememiş olsa da Kayzerin desteğini sağlamak için acaba neler yapabilirdi? Almanya'nın Viyana büyükelçisi Kont Heinrich von Tschirschky, Avusturyalı yet-

² Albertini 1952 II: s. 125

kililere öncelikle ülkesinin desteğini sağlayacak bir plan hazırlamalarını ve bir anlaşmaya varılması halinde bu ittifakın mutlaka kâğıda geçirilmesini tavsiye etti.

Berchtold'un elinde, daha önce de değinildiği gibi, zaten bir plan vardı: Dışişlerinin hazırladığı ve Sırbistan'ın kayıtsız şartsız kuşatılmasını, izole edilmesini ve ezilmesini öngören bu raporun bazı rötüşlerle yazılı bir öneri haline dönüştürülmesi mümkündü. İmparator Franz Joseph de Wilhelm'e bir niyet mektubu kaleme almayı kabul etti. Mektup iki meslektaş, iki erkek arasında olması gereken bir dille yazıldı. Berchtold'un müşavirlerinden biri olan ve otuzlu yaşların ateşiyle yanıp tutuşan Kont Alexander Hoyos kuryelik yapmak için gönüllü oldu.

Hoyos, üstlendiği bu görevin geleceği açısından çok yararlı olacağına inanıyordu. Daha birkaç gün önce, 1 Temmuzda, Berlin resmi çevreleri ve özellikle dışişleriyle yakın ilişkileri olan bir Alman gazeteciyle uzunca bir sohbet yapmıştı. Victor Naumann, Kayzerin de cinayetler nedeniyle büyük bir şok yaşadığını ve Avusturya'nın Berlin'den herhangi bir talebi olacaksa bu iş için tam da uygun zaman olduğunu söylemişti. Ayrıca, hükümet kanadında Rusya'ya karşı bir 'önleyici savaş' açılmasına muhalefet de oldukça yumuşamıştı. (Bu ifade, Berlin'de hâlâ savaşa karşı bazı unsurlar olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.)

Naumann, "Sırbistan'ı ortadan kaldırmanın tam zamanıdır. Saraybosna'daki cinayetler, Kayzer Wilhelm'i dehşete düşürdü ve bu olayın monarşizm ilkelerine ciddi bir tehditin öncüsü olabileceği endişesine kapıldı. Konu doğru bir biçimde sunulursa, Avusturya'ya her türlü destek için teminat vermeye hazır olduğunu, hatta savaşa girmeyi bile göze alabileceğini tahmin ediyorum," demişti.³

Naumann, sadece kendi adına konuşmakla kalmıyor, Alman hükümetinin içindeki bir grubun da sözcülüğünü yapıyor olabiliirdi. Mamafih böyle olmasa da oldukça uyanık bir kişilik olduğuna ve bilgilerinin güvenilir kaynaklara dayandığına şüphe yoktu. Viyana'ya gelmeden kısa bir süre önce, Alman dışiş-

³ Geiss 1967: s. 66

lerinin en önemli simalarından biri olan Wilhelm von Stumm ile görüştüğü de biliniyordu.

Almanya'da pek çok insan, Saraybosna olayının, ama Avusturya'nın, ama kendilerinin bir adım atması için pek uygun bir ortam oluşturduğuna inanmıştı. Berlin'deki İngiliz Büyükelçisi, 2 Temmuzda Londra'ya çektiği telgrafta, Alman ordu çevrelerinin Fransa ve Rusya'yı hazırlıksız yakalamak için hükümete güçlü bir baskı yaptıklarını yazıyordu. Avusturya'nın Berlin elçisi de bu yöndeki görüşlerin ağırlık kazandığının pekâlâ farkındaydı.

Tatilde olan Alman Genelkurmay Başkanı Moltke, 5 Temmuzda, ilk harekete geçenin Avusturya olması halinde önlerinde bir olasılık daha olabileceğini düşündü. "Avusturya Sırpları hemen mağlup etmeli ve iki ülke arasında tek koşulu, aynen 1866'da Prusya'nın Avusturya ile yaptığı gibi, Sırbistan da, ikili ittifak temeline oturan bir barış antlaşması yapmaya zorlanmalıdır," dedi.⁴

Berchtold, hemen Viyana'daki Alman Büyükelçiliğine bir telgraf çekti ve Almanya Başbakanının kuzeninin yakın arkadaşı olan Hoyos adındaki kuryesinin, Kayzer ve Başbakanla görüşmek umuduyla ertesi sabah Berlin'de olacağını bildirdi. Wilhelm 6 Temmuzda mutat Kuzey Denizi gezisine çıkacağı için çok hızlı hareket etmek gerekiyordu.

Berlin, 5 Temmuz. Sabah erken saatlerde Berlin'e varan Hoyos derhal buradaki Avusturya temsilciliğine giderek deneyimli büyükelçisine bilgi verdi. Ladislaus Szögyéni-Marich hemen Potsdam'a hareket etti ve öğle yemeğinde Kayzerle bir araya geldi. Berlin'de kalan Hoyos ise aynı saatlerde Almanya Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Arthur Zimmermann ile buluştu. Astların görüşmesinde, Hoyos ülkesinin gerçek amaçlarını ortaya koymaktan hiç çekinmedi. Büyük bir içtenlikle savaştan, Sırbistan'ı haritadan silmekten ve komşuları arasında pay etmekten söz etti. Söyledikleri sevecenlikle kabul gördü.

Potsdam'da ise Szögyéni, kuryenin getirdiği iki belgeyi Kayzere sundu. Muhtıranın sonunda, bu belgenin Arşidükün öldü-

⁴ Berghahn 1993: s. 200

rülmesinden önce hazırlandığı ve içeriğinin de bu olayla doğrulandığı yazılmıştı. İmparatorun belgeye esas oluşturan niyet mektubu daha kişisel ve duygulu bir ifade taşıyordu. Her iki belgede de Romanya'nın, Sırbistan ve Rusya ile giderek yakınlığına değiniliyordu. Yine her ikisi de, alınması elzem olan önlemlere temas etmeseler de, Sırbistan'ın "Balkanlar'daki politik varlığına son verilmesini" hedef aldıkları çok açıktı.⁵

Belgeleri dikkatle okuyan Wilhelm, durumu başbakanına danışmak ihtiyacında olduğunu söyleyerek söze girdi. Öğle yemeği sona erdiğinde başka bazı şeyler daha söylemek ihtiyacını duymuş olmalı ki, Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a ne yaparsa yapsın, Almanya'nın kayıtsız şartsız yanlarında olacağını açıkladı. Tarihçilerin ifadesiyle bu davranışı Avusturya'nın önüne "carte blanche," yani açık bir çek koymaktı. Bu arada Rusya'nın bir müdahalesi halinde de İkili Monarşiye verecekleri desteğin süreceğini sözlerine ekledi. Ancak Avusturyalı muhatabını, hızla harekete geçmeleri gerektiği konusunda uymayı da ihmal etmedi. Daha sonra Başbakanı ve kısa sürede ulaşılabilen askeri danışmanlarıyla bir toplantı yaptı. Görüşme ertesi sabah da devam etti. Wilhelm'in kararı geniş bir destek gördü. Başbakan bile kararı desteklediğini bildirdi.

Yakın zamanlardaki araştırmacılara göre, Almanya'nın bu görüşme sonrasındaki cevabi notasını hazırlayan geniş çapta Başbakan Bethmann Hollweg olmuştu. Tüm kariyerini devlet hizmetlerinde geçiren Hollweg elli yedi yaşındaydı ve hayatını kuvvet gösterileri ve azgınlıkların dizginlenmesine adanmış bir insandı.

Beş yıldır bulunduğu başbakanlık koltuğunda Rusya ile bir savaşın kaçınılmaz olduğuna inanan ve bir an önce harekete geçmek gerektiği yönünde baskı kurmaya çalışan ordu üst kademesini yumuşatmak için gayret sarfetmişti. Öte yandan donanmanın İngilizlerle başa çıkacak düzeye gelmesini beklemek düşüncesinde olan Tirpitz taraftarlarını da kontrol altında tutmaya çabalamıştı. Bethmann, şu anda ne derse desin, iş ciddiye bindiğinde Kayzerin nasıl olsa barıştan yana tavır koyacağına inanıyordu.

⁵ Kautsky 1924: s. 69

Ancak şimdi, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'ı çöktirmek için harekete geçmesi halinde Almanya'nın desteğini verip vermeyeceği yönündeki 4 Temmuz tarihli Viyana notasına yanıt verme görevi ona düşmüştü. Avusturyalılar nihai hedefleri konusunda herhangi bir niyet belirtmemişlerdi. Bilakis kendi başlarına hiçbir şey yapamayacakları anlaşıyordu. Hem Viyana hem de Berlin yazılı teminat verilmezse neler olacağını tahmin etmekte zorlanıyordu.

Her iki ülkenin yöneticileri de uluslararası arenada izole bir duruma geldiklerinin farkındaydı. Dahası, iki taraf da tek gerçek müttefikini kaybetmekten endişeliydi. Alman politik çevrelerinde egemen olan kanaat, Franz Ferdinand'ın ölümünün Habsburg İmparatorluğunun parçalanmasına yol açabileceğiydi. İşin bir başka cephesi de Avusturya'nın, 1911 Fas Krizi sırasında yaptığı gibi, kendi çıkarlarına yönelik bir tehdit sezmediği sürece Almanya'yı yalnız bırakmaktan kaçınmayacağı yönündeki inaçtı. Avusturya-Macaristan'daki kanaat ise Almanya'nın kavgadan kaçan bir müttefikini her an yalnız bırakabileceği noktasına odaklanmıştı.

Almanların, 5-6 Temmuzdaki tavizlerinin arkasında yatan husus, Viyana'nın hızlı hareket etmesi halinde çatışmanın yöresel bir savaş olarak kalabileceği ve Avusturya'nın Sırlarla tek başına mücadele etmek imkânına sahip olduğu yönündeydi. Konunun otoritelerinden biri olan Berghahn'a göre, Hoyos heyetine verilen Alman yanıtı Bethmann'ın elinden çıkmıştı.⁶ Viyana'nın izlemesi öngörülen plan (dünyadan gizlense de), aslında Berlin'in hazırladığı bir plandı. Avusturya hemen harekete geçerek Sırbistan'ı hızla vuracak ve Avrupa'yı bir *fait accompli* ile yüz yüze bırakacaktı.

Bethmann bir savaş çıkması halinde Almanya'nın, Kayzerin gizli taahhüdü kapsamında Avusturya'yı destekleyeceğini 6 Temmuzda yazılı olarak teyit etti.

Çoğu tarihçi Almanların bu girişimini büyük bir sorumluluk olarak tanımlar. Avusturya-Macaristan'ın Birinci Dünya Savaşının başlamasındaki rolünü inceleyen araştırmacılar

⁶ Berghahn 1993:

* Emrivaki, oldubitti -çn.

içinde ayrıcalıklı bir yeri olan Samuel Williamson, bu konuyla ilgili olarak şöyle yazmıştır: "Almanya'nın bu taahhüdü, Temmuz Krizi çerçevesinde belirlenecek hedefi ve atılacak adamları tamamen Avusturya'nın tasarrufuna bırakan bir eylemdi."⁷

Her şeye rağmen çekin tam manasıyla açık olmaması da mümkündü. Çünkü Almanların, Avusturya'nın önüne koydukları öneriler doğrultusunda hemen harekete geçip hızlı bir darbe indirmesi ve işi bir an önce sonuçlandırması halinde esasen herhangi bir destek aramaya ihtiyaç kalmayacağını öngörmüş olmaları muhtemeldir. Dolayısıyla karar verme yetkisini Viyana'ya bıraktıkları savı askıda kalmaktadır. Ayrıca, Almanya'nın taahhüdünün arkasında bazı kaçış noktaları da bulunabilirdi ve bizzat Kayzerin de bunları göz önüne almış olması mümkündü. Avusturya, Balkanlar'da yıllardır süren çatışmalar sırasında en az üç defa Almanya'nın desteğini aramış ve ikisinde hayır, ancak Hoyos'un ulak olarak görevlendirildiği bu son başvuruda evet yanıtı almıştı. Kayzerin kafasında bazı ön koşullar olduğuna şüphe yoktu ve bunları kavramak için yalnız 1914'teki şartlara değil, 1912-1913 yıllarına da göz atmak gerekiyordu.

- Alman halkı, hatta bütün Avrupa, taciz edilen tarafın Avusturya olduğuna inanmalıydı. Wilhelm'e göre ne 1912'nin erken sonbaharında, ne de 1914'ün ilkbaharında böyle bir durum söz konusu değildi. Oysa 1912'in sonbaharının son günlerinde ve özellikle o anda gelişen noktada, yani Saraybosna cinayetlerinden sonra genel eğilim bu yöne dönmüştü.
- Avusturya-Macaristan'ın ilk darbeyi yalnız başına ve yıldırım hızıyla indirmesi kaçınılmaz bir gereklilikti.
- Kayzer, Avusturya'nın niyetinin cinayetlerin hesabını sormak olduğuna inanıyordu. Geçmişte onların Sırbistan konusundaki girişimlerine bizzat kendisi engel olmuştu. Anlaşılan Avusturya'nın gerçek planının hesap sormak değil, Sırbistan'ı ortadan kaldırmak olduğunu ya duymamıştı ya da anlamazlıktan geliyordu.

⁷ Williamson 1991: s. 197

- Rusya, Fransa veya İngiltere'nin bir müdahalesine yol açabilecek gelişmelerden kaçınmak gerekiyordu. Kayzer ve çevresi, 1914 Temmuzunda böyle bir olasılığın azaldığını düşünüyordu. Almanya adına Sırbistan harekâtını izlemekle görevlendirilen Bethmann ise, küçük de olsa böyle bir riskin hâlâ geçerli olabileceğine inanıyordu. Tam karşıt görüşteki Wilhelm hiçbir tehdidin söz konusu olmadığına kesinlikle emindi.
- Kayzer, krizin hızla çözümleneceğini öngörüyordu. Ona göre, "Sırbistan esasen geri adım atmaya başladığı için olay muhtemelen bir hafta içinde sonuçlanacaktı."⁸
- Kayzerin donanma subaylarından birine ifade ettiği gibi, "Avusturya, Sırbistan'ın önüne kabul edilmesi imkânsız bir talep paketi koyacak ve reddedilmesi üzerine ordu birliklerini hemen harekete geçirecekti."⁹ Onun görüşüne göre, Avusturya, iki ülkenin sınırlarını çizen nehrin hemen öte yakasındaki Sırp başkenti Belgrad'ı kolayca ele geçirecek ve Sırbistan teslim bayrağını çekerek masaya konacak barış antlaşmasını kaçırsız şartsız imzalamak zorunda kalacaktı.

Sonuç olarak, ne Kayzer ne de danışmanları, 5-6 Temmuzda verilen teminatın Almanya açısından fazla bir risk taşıdığına ihtimal veriyordu. Prusya Savaş Bakanı Erich von Falkenhayn ise Viyana'nın, "hemen harekete geçmek kararlılığını göstereceğinden" ve "gerçekten ne yapması gerektiğini bildiğinden" şüphe duyuyordu.¹⁰ Aslında bu durum Almanya için herhangi bir tehdit oluşturmayacağı için içi oldukça rahattı. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Almanya'ya taahhüdünü yerine getirmesi için bir çağrı yapılması oldukça uzak bir olasılık gibi görünüyordu. Sırpların dostu olmalarına rağmen, Rusların da herhangi bir müdahalede bulunmayacağı kanaati ağırlık kazanmıştı.¹¹ Kayzer, Szögyeni'ye Rusya'nın savaşa hazır olmadığını

⁸ Berghahn 1993: s. 199

⁹ A.g.e.

¹⁰ Geiss 1967: s. 72

¹¹ A.g.e., s. 71

ğını¹² ve hâlâ ağır top açıkları olduğu için Fransa'nın da kendilerine bundan kaçınmalarını tavsiye etmiş olabileceğini söyleyecekti.¹³ Üstelik Çarın, kraliyet ailesi mensuplarını öldüren canilerin yanında yer alacağına kesinlikle ihtimal vermiyordu. Kayzer, Falkenhayn'ın savaş durumu için ilave hazırlıklar yapılmasının gerekli olup olmadığı yolundaki sorusunu da, "Hayır" diye yanıtlıyacaktı.

Alman ordusunun ileri gelenleri yine de her ihtimale karşı savaşa hazır olduklarını beyan edeceklerdi. Kayzer ve general-leri, açık çek verilmesini büyük bir olasılıkla farklı nedenlerle desteklemişlerdi. Wilhelm, Avusturya'nın Sırbistan'a saldırmasının genel bir savaşa neden olmayacağı görüşündeydi ve bu nedenle taahhüdünün herhangi bir tehlike arz etmediğini düşünüyordu. Generallerinin bazıları ise, tam aksi görüşe sahipti ve böyle bir girişimin büyük bir savaşa yol açabileceğine inanıyorlardı.

Kayzer Wilhelm üç hafta önce hayatta olan dostu Franz Ferdinand'dan esirgediği şartsız desteği, şimdi ona olan vefa borcunun bir belirtisi olarak ruhuna verecekti. Gerçekte geçmişe göre değişen tek şey, Arşidükün öldürülmesiydi. Wilhelm'in bu görüşünün başka ülkeler için de geçerli olduğu düşünülebilirdi. Almanya'dan destek almadan tek başlarına hareket etmeleri halinde, Avrupa'nın hoşgörüsünün Avusturya tarafına kayacağına hiç şüphe yoktu.

Ancak Avusturya ve Almanya hükümetlerinin söyledikleri yalanlar, ya da daha hafif bir tabir kullanacak olursak, aldatıcı beyanatlar, dönüp dolaşıp sadece kendilerini kandırmalarına neden olacaktı.

Avusturya-Macaristan'ın savaş nedeni olarak Arşidükün öldürülmesini öne sürmekle yalan söylediği çok açıktı. Saraybosna'daki cinayetlerin, Sırbistan'ı yok etme planlarıyla herhangi bir bağlantısı yoktu. Avusturya'nın yalan söylediğinin en açık kanıtı, hemen saldırıya geçmemiş olmasıydı. Oysa hiddete kapılan ya da kendini savunan birinin ilk tepkisinin böyle olması beklenirdi. Üstelik taciz olunan tarafın öncelikle huku-

¹² Clark 2000: s. 203

¹³ Geiss 1967: s. 71

ki bir soruşturma başlatması ve sonuçlarını dünya kamuoyuna duyurması gerekirdi. Fakat Viyana hükümeti bu yönde de herhangi bir beceri sergilemeyi başaramamıştı.

Kayzerden yardım istemek için gönderilen muhtıranın –o zaman henüz bilinmese de– Saraybosna cinayetleri öncesindeki metnin aynısı olduğu, dolayısıyla olayla hiçbir ilgisi olmadığı günümüzde artık açık seçik ortaya çıkmıştır.

Avusturya oynaması gereken rolde de başarılı olamamıştı. Cinayetleri izleyen haftalarda Avrupa'yı, amaçlarının sözde Arşidükün intikamını almak olduğuna ikna etmeyi bir türlü becerememişlerdi. Viyana'nın iddiaları her gün geçerliğini biraz daha yitirmiş ve Avrupa'nın şüpheleri giderek artmıştı.

Avusturya'nın tutumunun Almanya'da yarattığı izlenim Kayzerin önerilerine uyacakları ve yıldırım hızıyla hareket ederek işi bir, hadi bilemediniz iki ya da üç hafta içinde bitirecekleri yönündeydi.

Almanya olayın kesinlikle böyle gelişeceğine inanmıştı, ama Habsburg İmparatorluğu bir türlü bu beklentilerini yerini getirememişti. Anlaşılan Avusturyalılar söz verdikleri gibi hızla hareket etme kabiliyetine sahip olmadıklarının farkında bile değillerdi, ama bunun bedelini bir noktada ödemeleri kaçınılmaz olacaktı.

Almanlar belki de yalan söylemiyor ve açık yüreklilikle davranıyor olabilirlerdi. Kayzer ve çevresindekilerin çoğu, Büyük Güçleri oluşturan diğer devletlerin Avusturya'nın Sırbistan'a saldırısı durumunda herhangi bir müdahalede bulunmayacaklarına kesinlikle inanmıştı. Fransa ve Rusya'yı olayların dışında tutmak için ellerini bile kıpırtmalarına ihtiyaç kalmayacağını düşünüyorlardı. İmzaladıkları çekin hiçbir zaman tahsile verilmeyeceğine emindiler.

26. BÜYÜK ALDATMACA

Olayın başoyuncuları olan ikilinin, arada bir birbirlerinin ayaklarına basmak pahasına da olsa, artık rollerini oynamasının zamanı gelmişti. Kendi iradesi ve savunma içgüdüğü ile hareket ettiği izlenimini verecek olan Avusturya, canilere ve Sırp destekçilerine gerekli dersi vermeye kararlı olduğunu ser-

gileyecekti. Ordularının haklı gazabı suçluları cezalandıracak ve ileride muhtemel Sırp saldırılarına karşı meşru müdafaa hakkını kullanacaktı. Avrupa alkış tutmasa da, büyük bir olasılıkla bu yaptıklarında onlara hak verecekti.

Dış dünyanın, Almanya'nın bu olayda üstlendiği rolden ve Kayzerin destek vaadinden haberdar olmaması hayati bir önem taşıyordu. İki müttefik sırdaşlığın kaçınılmaz olduğuna inanmıştı. Olayı izleyen haftalarda da bu gizlilik politikalarını sürdürdüler ve sürekli olarak söyledikleri yalanlarla o yıllara kadar Avrupa diplomasisine egemen olan karşılıklı güven ilkesini ayaklar altına aldılar.

Almanya'nın işbirliğinin zamansız bir anda ortaya çıkması, hiç şüphe yok ki, Avrupa'nın onların gerçek niyetlerinin bambaşka olduğunu anlamasına neden olacaktı. Amaçlarının bir cinayet kurbanının intikamını almak değil, Rusya'nın elini Balkanlar'dan çekmesini sağlamak ve Sırbistan'a ceza vermek değil, onu mahvetmek, haritadan silmek olduğu ortaya çıkacaktı.

Her şeyden önemlisi tüm dünya, Almanya'nın, İtalya veya Fransa gibi tarafsız bir izleyici değil, doğrudan oyununun aktörlerinden biri olduğunu kavrayacaktı. Dil birliği olan bu iki toplumun, katledilen Arşidükün intikamını almak için değil, Balkanlar'daki güçler dengesini kendi lehlerine çevirmek için el ele verdikleri anlaşılacaktı.

Bu nedenle Avusturya'nın, gerçekler ortaya çıkmadan harekete geçmesi ve Sırbistan'a bir an önce baş eğdirmesi gerekiyordu. Haftalar boyu sürecektir adli soruşturmalar tamamlanmadan ve suçlular kesin olarak teşhis edilmeden, bir an önce işe girişmeleri planlarının kaçınılmaz şartıydı. Hiçbir şeyden şüphelenmeyen Avrupa, herhangi bir önlem almak fırsatını bulamayacaktı. Alman ve Avusturyalı liderler bu aldatmacadan sonuç almak için rollerini büyük bir başarıyla oynamaya mecburdu.

Bir süredir yaz tatiline çıkmak, Avrupalı liderler için artık vazgeçilmez bir alışkanlık haline gelmişti. Berchtold da, Bethmann gibi, yapay barış ortamının sürdüğü izlenimini vermek açısından temmuz takvimine uyma ve mutat yaşantılarına de-

vam etmelerinin kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Berchtold, Savaş Bakanına ve Kurmay Başkanlarına “şüphe çekmemek için” tatile çıkacağını söyleyecekti. İmparator Franz Joseph tatiline devam ederken, Bethmann da oyuna ayak uydurdu ve taşradaki malikhanesinde dinlenmeye gider gibi yaptı. Tirpitz, zaten Kara Ormanlar’da tatil yapıyordu. Moltke kendini ünlü Karlsbad kaplıcalarının şifalı sularına bırakmıştı. Dışişleri Bakanı balayına gitmiş, Savaş Bakanı ve Moltke ile Tirpitz’in yardımcıları da tatile çıkmışlardı.

Sayfiye yerlerine akın eden Alman yöneticiler, tatilin keyfini çıkardıkları izlenimini vermeye ve masum bir görüntü sergilemeye çabalıyorlardı. Kayzer Wilhelm, tüm bu gayretleri “çocuksu” bulmasına karşın başbakanının tavsiyesi üzerine muttat kruvaziyerine devam etti.¹⁴ Şansölye’nin asıl amacının onu ayak altından uzak tutmak olduğunu kavrayamamış olması muhtemeldir.

Temmuz 1914’ün garip yönlerinden biri, tüm bu sadıkane eylemlerin arkasındaki sır perdesiydi. Sanki tüm önemli olayların sahne arkasında cereyan ettiği bir piyes oynanıyordu.

6 Temmuz pazartesi günü, yatına binmeye hazırlanan Kayzer emir subaylarını çağırarak her birini bazı mesajlarının dağıtımıyla görevlendirdi. Tirpitz’in yardımcısı Amiral Eduard von Capelle’de saat 7.00-8.00 sularında telefonla huzura davet edildi. Amiral, Wilhelm’i sarayının bahçesinde buldu. Capelle bu buluşmayı şöyle anlatıyor: “İmparatorla birlikte kısa süre bahçede bir aşağı bir yukarı gezindik ve bana bir gün önceki gelişmeleri, Avusturya’ya verdiğimiz açık çeki anlatmaya koyuldu. (Capelle, hiç şüphe yok ki, bu olayı hemen Tirpitz’e yetiştirecekti.) Kayzer, işin savaş boyutlarına geleceğine ihtimal vermiyordu. Ona göre Çar, hükümdar katillerini asla desteklemeyecekti. Zaten Fransa gibi, Rusya da savaşa hazır değildi. (İmparator bu konuşmasında her nedense İngiltere’ye hiç değinmemişti.) Herhangi bir kuşku uyandırmamak için Şansölye’nin tavsiyesi doğrultusunda Nordland kruvaziyerine devam edecekti.”¹⁵

¹⁴ Geiss 1967: s. 90

¹⁵ Kautsky 1924: s. 47

Denizci Yüzbaşı Zenker de kendine verilen benzer içerikli bir notu üstlerine iletmekle görevlendirilmişti.¹⁶ "Saygıdeğer Majesteleri, Avusturya'ya arka çıkmak yolunda bir teminat vermişti ve Rusya'nın, canilerin akıttığı kanı eline yüzüne bulaştıran Sırbistan'a yardım eli uzatmayacağına inanıyordu. Zaten açık arazi savaşı için yeterli sayıda ağır topları olmadığına değindi ve Fransa'nın da onları bu konuda uyarmış olacağını tahmin ettiğini söyledi. Dolayısıyla şu anda bu ikiliyle bir savaş olasılığı gözüküyordu. Ancak olaya askerlik açısından bakınca her ihtimale karşı yine de hazırlıklı olunması gerektiğine parmak bastı."

Wilhelm herhalde daha önceki krizlerde caymak durumunda kaldığını anımsamış olmalı ki, Krupp silah fabrikası yöneticilerine de, "Bu sefer geri adım atmayacağım," diyecekti.¹⁷

Kayzer gemide de her an önemli bir haber almayı bekleyen birisi gibi davranmamak yolundaki çabasını sürdürdü. İki deniz subayına, Avusturya'nın ne yapacağını dokuz güne kadar belli olacağını söyledi. Oysa başka görüşmeleri sırasında gelişmelerin, bir ile üç hafta alabileceğini ifade etmişti. Yanında bulunan karacı subaylara da, "askeri yönden hiçbir sorun öngörmediğini, Çarın kraliyet ailesi mensuplarının katillerini desteklemeyeceğini, Rusya ve Fransa'nın zaten savaşa hazır olmadıklarını... Bu geziye başbakanının tavsiyesiyle çıktığını... Şüphe çekmemek istediğini" tekrarlayacaktı.

Wilhelm, Askeri Kabine Başkanı ve Prusya Savaş Bakanı'na da aynı şeyleri söyleyecekti: "Avusturya, Sırbistan hamlesini ne kadar erken yaparsa o kadar iyi olur... Ruslara gelince Sırbistan'la dost olmalarına rağmen bu işe bulaşmayacaklardır."

Berchtold Almanya'dan aldığı açık çekin hemen ertesi günü, 7 Temmuzda, kabine üyelerini yetki almak amacıyla toplantıya çağırıldı. Kabine, Avusturya Başbakanı ve bakanları, Macar Başbakanı ve bakanları ve Berchtold'un kendisi gibi Avusturya-Macaristan birliğinin ortak temsilcileri olan, yukarıdakilere göre daha az sayıdaki diğer bakanlardan oluşuyordu.

¹⁶ A.g.e., s. 49

¹⁷ Fischer 1975: s. 478

Tartışmalar ve müzakereler saatlerce sürdü. Macaristan Başbakanı İstván Tisza Berchtold'un planına ilişkin sert çıkışlar yaptı. Tek başına kalmış olsa da, en azından planı destekleyenlerin söz almasına engel oluyordu. Tisza, Sırbistan'a yapılacak bir müdahale karşısında Rusya'nın sessiz kalmayacağını ve böyle bir girişimin bir dünya savaşına neden olacağını söyledi. Karşıt önerisi, Viyana'nın taleplerini sıraladığı bir ultimatoma vermesi ve ancak kabul edilmemesi halinde harekete geçilmesi yönündeydi. Notada yer alacak talepler olabileceğince katı, ama sonuç olarak kabul edilebilecek düzeyde olmalıydı. "Habsburg İmparatorluğunun, şartlar ne olursa olsun savaştan kaçınması gerektiğini" üstüne basa basa vurguladı.

Diğer kabine üyelerinin görüşleri ise, ultimatoma kabul edilmesi mümkün olmayan koşullar içermesi ve sonrasında derhal işgale başlanması noktasında toplanıyordu. Berchtold'un tüm bu çabaların bir zaman kaybı olduğunu anlaması gerekirdi. Veto yetkisi olan Tisza şartların kabul edilebilir olmasında ısrarcıydı ve olayın barışçıl yollarla çözümlenmesinde yarar görüyordu.

Tüm kabine üyeleri, ellerinde somut hiçbir kanıt olmamasına rağmen Sırp resmi makamlarının suikast ile bir noktada ilgileri olduğuna inanıyor ve Saraybosna adliyesinde dava açılmasının haftalar, hatta aylar sürebileceğini belirtiyorlardı. Berchtold'un bile bu kadar beklemeye tahammülü yoktu. Birkaç gün, hadi bilemediniz birkaç hafta içinde sonuç almaya mecburdu.

Kont Tisza bir hafta boyunca direndi. Sonunda danışmanları onu Sırbistan'a yapılacak bir Haçlı seferinin Romanya ile esasen çeşitli sorunları olan Macaristan için de iyi olacağına ikna etmeyi başardılar. Berchtold'un ileri sürdüğü iki güçlü sav da bu yönde etkili oldu: Almanlar Avusturya'nın bunca namert ve kararsız bir tutum sergilemesi durumunda aralarındaki ittifakı bozabilir ve pek güvendikleri müttefiklerini kaybetmek durumunda kalabilirlerdi. Berchtold, Macaristan Başbakanına, Sırbistan'ın zaten taleplerini kabul edebileceğini ve bu durumda savaşa gerek kalmayacağını umduğunu söyledi.¹⁸ (Berchtold bu noktada da doğruyu söylemiyordu, çünkü ne pahasına olursa olsun, Sırlara savaş açmakta kararlıydı.)

¹⁸ Berghahn 1993: s. 204

Tisza nihayet muhalefetten vazgeçti, ama onun görüşünü değiştirmek Berchtold'a bir haftaya mâl olmuştu. Oysa Kayzer olayın bir, hadi olmasın, iki-üç hafta arasında halledilmesini bekliyordu.

Almanya'nın Londra Büyükelçisi 9 Temmuzda sorunu İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey ile görüştüklerini bildirecekti. Grey kendinden çok emin bir eda ve neşeli bir şekilde durumdan hiçbir endişe duymadığını söylemişti.¹⁹

11 Temmuz. Dışişlerine, yatından bir mesaj gönderen Kayzer, ertesi gün doğum gününü kutlayacak olan Sırp Kralını âdet olduğu üzere tebrik etmesi gerekip gerekmediğini soracaktı.²⁰ Gelen cevapta, "Viyana henüz Belgrad'a karşı herhangi bir girişimde bulunmadığı için alışılmış tebrik mesajının gönderilmemesinin dikkat çekebileceğine ve huzursuzluğa yol açabileceğine değinilerek... gönderilmesinin uygun olacağı" belirtiliyordu.

14 Temmuz. Viyana Berlin'e, "Ültimeatom, Sırbistan tarafından kabul edilmesi mümkün olmayan bir dille hazırlanmaya başlamıştır," mesajını gönderdi. Ancak görünen oydu ki, son şeklini alması ayın on dokuzunu bulacaktı. (Kayzer mesajın altına, "Bak şu iş!" diye not düşecekti)²¹

Bu mesaj Avusturya'nın baştan beri gösterdiği kararsızlığının temmuz ortalarında hâlâ sürdüğünü doğruluyordu. Bavyeralı devlet erkânının ifade ettiği gibi, Avusturya hiçbir şey yapmaya muktedir olmadığı için Almanya'nın kendilerini bir karar almaya zorlayan tam destek taahhüdünü aldığına belki pişman olmuştu ve Kayzer önerilerini reddetmiş olsaydı, hareketsizlikleri için en azından bir bahaneleri olacağını düşünüyordu.

Avusturya'nın Belgrad Büyükelçisi Baron Giesl von Gieslingen de, pek çok Avrupalı diplomat gibi, tatile çıkmıştı. 10 Temmuzda görevi başına döndü. Rus meslektaşısı Hartwig hemen o akşam ziyaretine geldi ve Saraybosna kayıpları için baş

¹⁹ Geiss 1967: s. 105

²⁰ Kautsky 1924: s. 95-97

²¹ Geiss 1967: s. 114

sağlığı diledi. Bu arada elçilik bayrağını yarıya indirmedeği yolunda çıkan söylentileri de yalanlamayı ihmal etmedi. Obez olan Hartwig'in, astım yanı sıra pektoris anjini sorunu vardı. Şimdi bir de kalbiyle ilgili sorunlar baş gösterdiğinden söz etti ve iki gün sonra bir kaplıcaya tatile gideceğini söyledi.

Hartwig fırsattan istifade, Avusturya'nın Saraybosna'daki olay konusunda neler yapmayı düşündüğünü de sordu. Giesl, Sırbistan'ın geleceği için hiçbir endişeye mahal olmadığı yönünde teminat verdi. Hartwig bir nebze olsun rahatlamıştı. Fakat biraz sonra oturduğu koltuktan sessizce kaykıldı ve yere devrildi. Hemen çağrılan doktor kalp krizinden öldüğünü söyledi.

Giesl ailesi derhal Hartwig'in kızı Ludmilla'yı çağırttı. Onları bir kenara iterek elçiliğe dalan kız, kendisini teselli etmek için çabalayan ev sahibini "Avusturya lehçesinde" taciz etti. Odayı aramaya girişti, babasına yiyecek ya da içki servisi yapıp yapılmadığını sordu (yapılmamıştı) ve herhalde zehirlenip zehirlenmediğini saptamak için tabladaki sigara izmaritlerini topladı.²²

İzmaritler temiz çıktı. 1914 Temmuzunda kirlenen Balkan Avrupa'sının havasıydı. Yalan, entrika ve sahtekârlık almış başını gidiyordu.

27. BERCHTOLD'UN ZAMANI DARALIYOR

14 Temmuz. Tisza muhalefetini geri çekmiş olsa da Berchtold Sırbistan'a karşı saldırıya geçmeyi hâlâ becerememişti. Kurmaybaşkanı Conrad, askerlere hasat nedeniyle verilen izinlerin 24 Temmuz kadar süreceğini öğrenmişti. Bu durumda görev başı çağrısı yapmaları, savaşa hazırlandıkları şeklinde yorumlanacağı için mümkün görünmüyordu.

Avusturyalılar bu tarihten önce harekete geçmenin ihtiyatsızlık olacağına karar verdiler. Fransa Cumhurbaşkanı ve Başbakanı tam da o günlerde Rusya'ya resmi bir ziyarette bulunacaktı. Bu itibarla Avusturya'nın o sırada yapacağı herhangi bir eylem, iki gücün liderlerinin tek bir ses olarak yanıt ver-

²² Albertini 1952 II: s. 277

melerine neden olabilirdi. Bu olasılığı bertaraf etmek isteyen Berchtold, en azından Fransız liderlerin dönüş yoluna koyulmalarını beklemeyi uygun buldu. Yani iş dönüp dolaşıp, Raymond Poincaré ve René Viviani'nin St. Petersburg'dan ayrılış tarihine dayanmıştı. Bakan, St. Petersburg büyükelçiliğinden ziyaret konusunda ayrıntılı bilgi istedi. Buradan gelen yanıt doğrultusunda Sırbistan'a vereceği ulti-matomun 23 Temmuz-da iletilmesine ve iki gün, yani 25'ine kadar cevap süresi tanınmasına karar verdi.

Berchtold ulti-matomuna esas olması maksadıyla Saraybosna'daki soruşturmaların geldiği nokta hakkında daha geniş bilgi toplamak istedi. Arcak aldığı cevaplar, onun duy-mak istediklerini yansıtmaktan uzaktı. Soruşturmada hâlâ fazla bir mesafe kat edilememişti. Avusturyalı sorgu yar-gıçları hâlâ Sırbistan'ın bu olayda ilişkisi olduğunu ortaya çıkaracak somut bir kanıt elde edememişlerdi. Ne planlama ne de suikastın silahları konusunda Sırp hükümetinin katkı sağladığına dair hiçbir ipuçuna ulaşılabilmişti. Tam tersine, böyle bir şeyin söz konusu olmadığı yolunda gelişmeler vardı. Katillerin, hükümete yakın bazı başıbozuklar tarafından yönlendirildiklerinin ötesinde bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştı.

Zaman tükeniyor, yeni kanıtların bulunmasını beklemeye fırsat tanımıyordu. Öyle anlaşıyordu ki, Berchtold, notasına dayanak yapmayı planladığı somut veriler olmadan harekete geçmek mecburiyetinde kalacaktı.

Bütün bunlar yetmezmiş gibi, Conrad da ordunun Sırbistan'ı işgal harekâtına 12 Ağustostan önce başlayamaya-acağı- nı bildiriyordu. Bu tarihe kadar cinayetlerin üzerinden yedi hafta geçmiş olacak ve Avrupa'yı eylemlerinin içgüdüsel bir tepki olduğuna ikna etmeleri ihtimali giderek azalacaktı.

Berchtold'un bu durumda ne yapması gerekiyordu? Berlin'e ne diyecekti? Artık zamanı tükenmişti.

Berlin sürekli ne olduğunu soruyordu. Berchtold'un verecek yanıtı olmadığı için, Viyana tam bir suskunluğa bürün-müştü.

28. SIR TUTULUYOR

Düğmesi kapalı bir radyo gibi sessizliğini koruyan Berchtold, Almanları gelişmelerden hiç haberdar etmemeyi tercih etti. Ne de olsa Sırbistan'a saldıracağını gizli tutmak, kimseye bir şey sezdirmemek gibi geçerli bir bahanenin arkasına sığınabilirdi. Haberleşmeleri izlenebileceği ve şifresi çözülebileceği için en iyi taktik buna hiç teşebbüs bile etmemek ve herkesin bildiğiyle yetinmesiydi.

Ancak sır saklamak o kadar kolay değildi. Alman Dışişleri Bakanlığı Avusturya'nın yaklaşımının ana hatlarını İtalya'daki temsilciliklerine bildirmişti. Büyükelçi de bir görüşmeleri sırasında İtalya Dışişleri Bakanı Antonio di San Giuliano'ya bundan söz etmişti. Oysa İtalyanlar, boşboğazlık konusunda yaptıkları şöhrete binaen Büyük Güçlerin sırlarına pek ortak edilmezlerdi. Zamanın İtalyan siyaseti üzerinde uzmanlaşmış bir tarihçisi, "İtalyan diplomatlar, önde gelen devletlerin yetkililerinden randevu bile almayı beceremezlerdi," diye yazmıştır.²³ San Giuliano, Alman elçiden aldığı tüyoyu derhal Rusya, Avusturya ve Sırbistan'daki İtalyan elçiliklerine bildirdi. Telgrafın şifresini kıran Avusturyalılar bakanın diplomatlarına yazdığından haberdar oldular. Hikâyeyi dile getiren tarihçi Samuel Williamson kriptolojideki engin bilgilerine istinaden Rusların da olayı haber almış ve Sırları uyarmış olabileceklerine işaret eder.²⁴

Ruslar bu mesajı yakalayamamış olsalar da Berchtold'un, Fransız cumhurbaşkanı ve başbakanının ne zaman Rusya'dan ayrılacaklarını soran telsiz mesajını kırmışlardı ve esasen bu talep bile kuşku uyandırmaya yeterliydi.

Harekete geçmekte bu denli geç kalınan ve gecikme üstüne gecikmenin yaşandığı bir ortamda böylesine bilgi sızıntılarının olması çok doğaldı. Öyle ki, Avusturyalı emekli bir diplomatın yaptığı önemsiz bir yorumdan haberdar olan İngiliz büyükelçisi bile, söylenti niteliğinden öteye geçmeyen bu haberi hemen Fransız meslektaşına aktarmakta bir sakınca görme-yecekti.

²³ Bosworth 1983: s. 121

²⁴ Williamson 1991: s. 201

İngiltere'nin Rusya'daki büyükelçisi, 16 Temmuzda, bir fırtınanın yaklaşmakta olduğunu Londra'ya ilettil: "Avusturya-Macaristan hükümetinin Sırbistan ile durumu müzakere etmek gibi bir niyeti yok. [sic] Sırbistan'ın, önüne sürecekleri taleplere kayıtsız şartsız baş eğmesini isteyecekler ve bu gerçekleşmediği takdirde kuvvet kullanma yoluna başvuracaklar. Almanya'dan da bu yönde icazet aldıkları söyleniyor."²⁵

Aynı gün ve aynı şehirdeki -St. Petersburg- İtalyan Büyükelçisi bir Rus diplomatına, "Avusturyalılar, Rusya'nın Sırbistan'a destek vermeyeceğini ve muhtemelen sadece sözlü bir protesto ile yetineceğini düşündükleri için artık kesin adımlar atmak hazırlığında olabilirler," diyecekti.²⁶

Avrupalı diplomatların pek çoğu huzursuzluk kaynağı çeşitli söylentilere kulak misafiri olmalarına karşın kesin bilgilere ulaşamıyordu. Esasen konuyu bilenlerin sayısı Viyana'da bile parmakla gösterilecek kadar azdı. Almanya'da ise daha iyice düşüktü.

Açıkça ifade etmek gerekirse, sır geniş ölçüde tutulmuştu. Kamuoyunun hiçbir şeyden haberi yoktu. Volker Berghahn'ın Almanya'ya atıfla söylediği gibi, "Savaş, sadece birkaç kişinin kararlarının ürünüydü" ve "bu hayati kararların alınması sırasında danıştıkları insanların sayısı da bir düzineyi geçmezdi."²⁷

Aynı sözleri Avusturya için de tekrarlamak mümkündü. İki kafadar işlerini sessizce ve gizlice yürütürken hiçbir şeyden haberi olmayan Avrupalılar güneşin altında uzanmış yaz tatilinin keyfini çıkarıyordu.

²⁵ Albertini 1952 II: s. 184

²⁶ A.g.e.

²⁷ Berghahn 1993: s. 197

ALTINCI KISIM

KRİZ!

29. EMRİVAKİ GERÇEKLEŞMİYOR

"Avusturya-Macaristan hükümetinin, soruşturmanın tamamlanmasını takiben Belgrad'dan bazı talepleri olacağı bilgisini aldım... Hazır Avusturya hükümeti henüz kesin kararını açıklamamışken, bu taleplerinin muhatabı olan Sırbistan devleti açısından onur kırıcı ve kabul edilmesi mümkün olmayan bir içerik taşıması halinde, hükümetimizin tepkisinin ne yönde olacağı konusunda Viyana'ya peşinen bilgi verilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyim."¹ Rusya'nın Viyana Büyükelçisi, hükümetine 16 Temmuzda çektiği telgrafta böyle yazmıştı.

Rus Dışişleri Bakanı zaten bu telgrafı almadan önce de Avusturya'nın, Sırlara karşı aşağılayıcı ve tehditkâr bir tutum sergileme olasılığı karşısında yeterince huzursuzdu. Konu hakkında bilgi istediği Avusturya büyükelçisi hemen kendisini yatıştırmaya girişti ve ülkesinin barışçıl bir tutum içinde olduğuna ilişkin güvence verdi. Buna inanan Rusya o an için herhangi bir tepki sergilemeye gerek görmedi.

Sırbistan Başbakanı Pasic, Viyana hariç ülkesinin tüm elçiliklerine gönderdiği bir mesajında, Avusturya'dan Sırbistan'ın bağımsızlığını tehdit eden bir talep gelmesi halinde derhal reddedileceğini bildirdi.

Avusturya ve Almanya'nın işlerlik kazandırmaya çalıştıkları entrikanın tüm ayrıntıları -gizli tutulması koşuluyla- zamanın Bavyera yönetimine de tebliğ edilmişti. Bavyera Krallığı, Prusya güdümlü Alman İmparatorluğunun en geniş ve kalabalık eyaletiydi. Almanya Birliğine katılırken, kısmi bağımsızlığı yönünde diğer eyaletlere kıyasla pek çok ayrıcalık elde etmiş-

¹ Albertini 1952 II: s.184-185

ti.² Ayrı bir dışişleri bakanlığı, askeri yönetimi ve posta, telgraf ve demiryolu idareleri vardı.

Son gelişmeler konusunda Berlin'deki yetkililer tarafından bilgilendirilen Bavyalı diplomat Hans Schoen, 18 Temmuzda Başbakanı Kont Georg Hertling ile uzun bir görüşme yaptı.³ İkili Monarşinin o an için neden barışçıl bir tutum arkasına sığınmak ve Belgrad'a verecekleri ültimatomu neden temmuz ayı ortalarına kadar ertelemek zorunda kaldıklarını izah etti. Ültimatomda söz konusu olabilecek talepleri de özetleyen Schoen, "Bağımsız bir devlet olan Sırbistan'ın böylesine onur kırıcı istekleri kabul edemeyeceğini ve işin eninde sonunda kaçınılmaz olarak savaşa varacağını" tahmin ettiğini vurguladı. Ancak savaş çıkması için Viyana'nın öncelikle Almanlarla mutabık kaldıkları planı uygulamaya koyması gerekiyordu. Oysa Alman dışişlerinin bir ve ikinci sıradaki yöneticileri olan Jagow ve Zimmermann'ın, Viyana'nın bunu yapabileceği yönünde ciddi endişeleri vardı. İkili, "hâlâ kararsızlıktan sıyrılmayı başaramayan ve aşağılayıcı bir tavır sergilemekten öteye geçemeyen Avusturya-Macaristan'ın, bir zamanlar Türkiye'ye atfedilen 'Avrupa'nın Hasta Adamı' unvanını devraldığı" yönünde beyanatlar verdi. Zimmermann bununla da yetinmeyip, "Avusturya'nın hastalığına deva olacak tek ilacın Sırbistan'a karşı yapılacak kararlı ve başarılı bir askeri harekât" olduğunu söyleyecekti.

Schoen, "Alman liderlerin kanaatlerinin, Avusturya'nın artık kendi kaderini tayin edecek eşiğe geldiği noktasında düğümlendiğine" temas ediyordu. Schoen'e, onlara 5-6 Temmuzda verilen limitsiz teminatın esasen bu amaca yönelik olduğu ve Almanya'nın bu taahhüdü vermekle Rusya ile savaşa girmeyi bile göze aldığı izah edildi. Anlaşılan oydu ki, Avusturyalılar aldıkları bu şartsız destek sözü karşısında oldukça şaşırmış ve belki de Almanya'nın bu vaat yerine nasihat vermekle yetinmiş olmasını dileycek bir noktaya gelmişlerdi.

Schoen, Berlin'deki yöneticilerin, Viyana'nın bunca zamandır suskun kalmasına hayret ettiklerini ve çoktan hare-

² Encyclopaedia Britannica, 11. baskı, "Bavaria" maddesi.

³ Geiss 1967: s. 127-130

kete geçmiş olmaları gerektiğini düşündüklerini anlatacaktı. Almanya, hâlâ Avusturya'nın Sırbistan'a vereceği ulti-matomu bekliyordu. Berlin bu gerçekleş-tiği anda, derhal krizi yerel bir çatışma olarak tanımlamak yolundaki girişimlerine başla-yacaktı. Tüm güçlerin uzak durmasını ve Avusturya-Macaristan ile Sırbistan'ın baş başa hesaplaşmalarını sağlamaya çalışa-caktı. Almanlar, Kayzer ve diğer liderlerin çoğu da tatilde ol-dukları için, ulti-matomun kendileri için de bir sürpriz oldu-ğunu ve içeriği konusunda ancak herkes kadar bilgileri olduğunu ileri süreceklerdi.

Schoen, "Savaşın yerel ölçekte kalıp kalmayacağını Rusya'nın tutumunun belirleyeceği" sonucuna parmak ba-sıyordu. Onun ifadesine göre, Berlin'den kendisine aktarılan resmi görüş, Fransa ve İngiltere'nin olaya müdahil olmaktan kaçınacakları yönündeydi. Diğer bir deyişle, Alman yetkililer Avusturya ile birlikte planladıkları bu oyuna, diğer Avrupa devletlerinin işe karışmalarına mahal vermeden devam edebi-leceklerine inanmışlardı. Alman eyaletlerinden bir diğeri olan Saksonya'nın Berlin'deki temsilcisi de bu görüşü teyit ediyor-du: "İngiltere barış yanlısı kalacağı ve Fransa ile Rusya'nın da savaşa girmek gibi bir eğilimleri olmadığı için muhtemel ça-tışmanın yerel bir hüviyette kalmasını beklemek çok da yanıltıcı bir yorum olmayabilirdi."⁴

Viyana ve Berlin bu büyük dalavereyi çevirdikleri sırada, İ-kili Monarşinin vereceği ulti-matom nihayet kapılı kapılar ar-kasında kaleme alınmaya başlanmıştı. Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı 10 Temmuzda işe girişti. Almanya geliş-me-lerden haberdar edildi. Metin, 19 Temmuzda dâhilen yayımlanmaya hazırды.

Tisza'nın da 14 Temmuzda geri adım atmasıyla Sırbistan'a verilecek bu notanın hangi amaçlara yönelik olduğu berraklık kazanmıştı. İşin püf noktasını, reddedilmesi yönünde bir dil kullanılması oluşturunuyordu. Viyana'daki Alman Büyükelçisi, "Notanın kabul edilmesi *hayal bile edilemeyecek* ağır şartlar içerdığını" Berlin'e bildirdi.⁵

⁴ Berghahn 1993: s. 209

⁵ Kautsky 1924: s. 113

Alman elçiliğindeki diğer bir görevli de Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı ile yaptığı bir görüşmeyi aktarıırken şunları söyleyecekti: "Kont Berchtold taleplerinin rededilmesinin diplomatik bir zafere yol açacağına ve ülkenin üzerine çökmüş olan ataleti atmasına neden olacağına inanıyor."⁶ Ho-yos da bir meslektaşıyla sohbet ederken, "kendine saygısı ve bir nebze olsun gururu olan hiçbir ülke, ileri sürdüğümüz bu şartları kabul edemez," yorumunda bulunacaktı.⁷

Son şeklini alan ultimatom, 19 Temmuz Pazar günü öğleden sonra Bakanlar Kuruluna sunuldu. Tarihçi Frederic Morton'un sözlerine başvuracak olursak, "Bakanlar, Berchtold'un saray benzeri özel malikhânesine taksi veya özel otomobilleriyle geldiler... Araçların farklı zamanlarda gelmesi herhangi bir kargaşa olmasını önlemişti... Genel görüntü, olağan bir hafta sonu toplantısını yansıtıyordu. Yoldan geçen herhangi bir insanın, tek bir resmi araç bile görmesine imkân yoktu."⁸ Tabii bu bir rastlantı değildi, çünkü katılımcılar resmi araçlarını kullanmamaları yönünde özellikle uyarılmıştı.

Ültilmatom bu kabine toplantısında onaylandı. Ertesi gün özel bir kurye ile taşradaki sarayında bulunan Yaşlı İmparatora sunuldu. Franz Joseph'de hemen okuyarak olur verdi. Ültilmatomun metni, onu tespit edilen tarihte Sırp hükümetine verme görevini üstlenen Belgrad'daki büyükelçilerine telgrafla iletildi.

Kabine, Berchtold'un tavsiyesi uyarınca notanın 23 Temmuz günü saat 17.00'de sunulmasını kararlaştırmıştı.⁹ Böylece yanıt için tanınan kırk sekiz saatlik süre 25 Temmuz, saat 17.00'de dolacak ve Avusturya-Macaristan ayın 25'ini 26'sına bağlayan Cumartesi/Pazar gecesi seferberlik ilan edecekti.

Berchtold meslektaşlarına artık hiçbir gecikme istemediğini sıkı sıkıya tembih etti. Avusturya'nın niyeti, zaten Roma'ya sızmış ve sürpriz olma niteliğini geniş ölçüde yitirmişti. Üstelik, Berlin'in sabrı da artık tükenme noktasına gelmişti.¹⁰

⁶ A.g.e., s. 126

⁷ A.g.e., s. 141

⁸ Morton 2001: s. 298

⁹ Geiss 1967: s. 139

¹⁰ A.g.e.

Olay tam bir sinir savaşına dönüşmüştü. Almanya hükümetinin sivil kanadını temsil eden Bethmann ve Jagow açısından Avusturya tam bir hayal kırıklığı yaratmıştı ve parlak bir zaferin kazanılmasına engel oluşturmıştı. Habsburg İmparatorluğu, kimse tepki vermeye fırsat bile bulamadan Sırpları çoktan safdışı bırakmış, yani emrivaki çoktan gerçekleştirilmiş olmalıydı.

Oysa hâlâ hiçbir şey yapılmadığı gibi, yapılacağına dair bir belirti de yoktu. Avusturyalılar, nihayet 19 Temmuzda Sırbistan'a bazı talepler ihtiva eden bir nota vermeye hazırlanıyorlardı. Belge henüz gönderilmediği gibi, sonrasında da Sırpların yanıtını beklemek gerekecekti.

Yani Bethmann'ın öngördüğü sürpriz işgali başlatmak için çok geç kalınmıştı. Berchtold'un vermeyi tasarladığı ultimatoma ortaya çıktığı anda herkes alarm durumuna geçecekti. Sırbistan'ın şartları kabul etmesinin mümkün olmadığının görüldüğü an, Avusturya'nın saldırıya geçeceği ve Almanya'nın da büyük bir olasılıkla onları destekleyeceği anlaşılacaktı. Olaydaki sürpriz unsuru tümüyle kaybolmuştu.

Avusturya ile Almanya arasında yapılan 6 Temmuz tarihli planın birinci aşaması böylece çöpe gitmişti. Plan, Avusturya'nın diğer Avrupa ülkeleri bir tavır sergilemeden çok önce Sırbistan'ı yok etmesini öngörüyordu. Artık çok geç kalınmış ve her şeyin baştan ele alınması gerekiyordu. Avrupa ülkeleri artık bir tepki ve yanıt verme şansı elde edeceklerdi. Dolayısıyla iş işten geçene kadar oyalanmaları ve Avusturya'nın en azından artık, son derece hızlı hareket etmesi gerekiyordu. Almanya'nın yeni planının esas unsuru çıkacak çatışmanın "bölgesel bir savaş" olarak yorumlanmasına yönelikti. Büyük Güçler neler olup bittiğinin farkına varsalar bile, kendilerini ilgilendirmeyen bir konu olduğu gerekçesiyle olaya müdahil olmamayı tercih edeceklerdi. Burada hassas nokta, Avusturya'nın hızlı hareket etmesi ve kendisinden küçük komşusunu, destekçisi güçler –en başta Rusya ve Fransa– hiç de denk unsurların oluşmadığı bu mücadeleye herhangi bir müdahale olanağı bulamadan işi bitirmesiydi.

19 Temmuz. Avusturya, Sırbistan'a vereceği ültimatoma son şeklini verdi. Artık Almanya ile birlikte planladıkları sürpriz saldırı olasılığı ortadan kalkmı tı. 19 Temmuzdan sonra Almanca konuşan iki müttefikin atacağı her adım meraklı gözler önünde cereyan edecekti. Almanya, olayı yöresel olarak sınırlama girişimine yön vermek mecburiyetinde kaldı ve diğer Avrupalı g  lere bir savaş olasılığın arttığını açıklamaya mecbur oldu.

Ültimatom nihayet hazırlandığına göre, Almanya da hemen kendi üzerine d  en görevi üstlendi ve diğer Büyük G  leri kavgaya karı mamaları gerektiği yönünde uyardı. Hiç kimseyi kandırmayı beceremeseler de, bu çatışmanın nedenlerini bil-mediklerini ve diğer Büyük Güçlerin de böylesi bir kavgada yer almaktan uzak durmaları gerektiği konusunda ısrarcı oldu. Jagow, 19 Temmuzda, yarı resmi bir yayın organı sayılabilecek *North German Gazette*'ye yaptığı yazılı bir açıklamada, Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında çıkabilecek bir çatışmanın bölgesel bir savaş olarak nitelenmesi gerektiğini belirterek, diğer güçlerin taraf olmaktan kaçınmalarını tavsiye etti. Bu ifade, Alman hükümetinin kendi çıkarları açısından uygulamaya koyduğu yeni taktiğin diplomatik kampanyasının ba ladığına işaret ediyordu.¹¹

Jagow, Avusturya'nın vereceği notanın içeriğiyle ilgili olarak görüşlerini almak isteyen Berlin'deki Fransız Büyükelçisi-ne verdiği yanıtta: "Bu konuda hiçbir bilgisi olmadığını" söylemekle yetindi.¹² Tabii elçinin bu cevap karşısında ne kadar  a ırdığını söylemeye hacet yok. Jagow'un hiçbir şeyden haberi olmaması mümkün müydü? Pekâlâ her şeyi biliyordu.

21 Temmuzda, Rusya, Fransa ve Britanya'ya, Almanya'nın olayın yöresel olarak mütalaa edilmesi yönündeki görüşünün içeriğini daha ayrıntılı olarak açıklayan birer bildiri günde-rildi. Viyana ise,  nde gelen ülkelerdeki b y kel iliklerine Avusturya-Macaristan'ın görüşlerinin dile getirildiği mesajlar yolladı.

Almanya'nın, Avusturya-Macaristan'ın neler yapmak istediği ve ne gibi taleplerde bulunabileceği konusunda herhangi

¹¹ A.g.e., s. 142

¹² A.g.e., s. 154

bir fikrileri olmadığı yönündeki beyanatları, Avrupa başkentlerinde hiç de inandırıcı bulunmadı. Jagow'un, olayın yerel bir çatışma olarak kabul edilmesi isteğini değerlendiren bir İngiliz görevli, Sir Edward Grey'e, "Gerçekleri bizden saklıyorlar. Oysa Alman hükümetinin her şeyi bildiği çok açık. Avusturya'nın taleplerinden pekâlâ haberdarlar... hatta bu konuda onaylarının alındığına ve herhangi bir tehlike belirtisinde onların yanında yer alacaklarına kesin gözüyle bakıyorum" dedi. Daha sonra sözlerini, "Alman hükümeti bir savaş tehlikesi olmadığını söylerken samimi değil" diye noktaladı. Bu sözleri söyleyen kişi, bazılarına göre, Berlin Büyükelçiliğindeki Sir Horace Rumbold, bazılarına göre ise Dışişlerinden Sir Eyre Crowe idi.¹³

Berlin'deki Avusturya Büyükelçisi, ultimatomen son şeklinin bir nüshasını Jagow'a göstermiş olsa da, Bakan daha sonraki günlerde bu metni hiç görmediğini iddia ederek yalan söyleyecekti. Oysa yazılanları gözden geçiren Jagow, ultimatomen teslim edileceği saati gördüğünde bunun Fransız liderlerin Rusya'dan ayrılmasının bir saat öncesine rastladığını fark etti. Jagow'un bu yöndeki uyarısı üzerine büyük bir paniğe kapılan Habsburg yetkilileri, notanın teslim zamanını bir saat ileriye atmak durumunda kaldılar.

Emirlere sadık kalan Alman askeri liderleri, işleri Başbakan Bethmann ve dışişlerinin önde gelen elemanları olan ve sözde konuya ilgisiz kaldıkları görüntüsünü sergilemeye çalışan Jagow ve Zimmermann'a emanet ederek hiçbir şey yokmuşçasına tatillerine devam ettiler.

Ancak gelişmeleri umut, korku ve farklı beklentiler içinde uzaktan takip etmeye devam ettiler. Karamsar ve kötümser Moltke'nin Jagow'dan, kazanabilecekleri bir dünya savaşı başlatmasını istemesinin üzerinden henüz bir ay geçmişti.¹⁴

¹³ Geiss 1967: s. 159; Albertini 1952 II: s. 212

* Jagow, 17 Eylül 1916'da William Bulitt (15) adındaki bir Amerikalı gazeteciye verdiği röportajda, metni, yollanmadan önce gördüğünü itiraf edecekti. Yardımcısı Zimmermann da, 17 Ağustos 1917'de bir meslektaşına, "Sırbistan'a verilen ultimatomu sunumundan on iki saat önce gördük" demiş ve bu konuda yalan söylemeye ilelebet devam etmelerinin mümkün olmayacağına işaret etmişti.

¹⁴ Fromkin 1995: s. 98

Moltke'ye göre iki-üç yıl sonrası, Almanya açısından çok geç olabilirdi.

Moltke, Viyana'nın uygulama cesaretini göstermesi halinde, Bethmann'ın planı uyarınca yapacağı bir saldırının getireceği sınırlı, ama parlak bir zafere çoktan razıydı. Sivil ya da asker, Alman liderlerinin savaşın bölgesel nitelikte kalabileceği ve Rusya'nın müdahil olmayacağı yolundaki öngörülerini yanlış çıkarsa, Kayzer ve vatandaşlarının aksine, Moltke'nin bundan mutluluk duyacağını düşünmek hiç de abartılı bir yorum olmayabilirdi.¹⁵

Avusturya'nın uygulayacağı planın müellifi olan Bethmann, işin ta başından beri pek huzursuzdu. 7 Temmuzda sırdaşı Kurt Riezler'e, "Sırbistan'a yapılacak bir saldırı dünya savaşına neden olabilir" demişti. Böylesi bir gelişmenin zaferle sonuçlanması halinde bile her şeyi altüst edebileceğine inanıyordu.¹⁶ Öngörülmesi ihtimali olmayan sonuçlara yol açabilecek dünya çapındaki bir çatışma, bir noktada "simsiyah bir karanlığın içine dalmakla" eş anlamlıydı.¹⁷

Yine de Almanya'nın başka tercihi olmadığını düşünüyordu. Ülkesinin uluslararası durumu için çizdiği portre, abartılı tehlikelerin yer aldığı karamsar, hatta paranoya noktasına gelmiş bir görüntüyü yansıtıyordu. Kendi sözleriyle ifade edecek olursak, "Bu manzara, tam bir yıkımın görüntüsüydü." Almanya tamamen felç olmuştu ve düşman saflarını oluşturan Rusya, Fransa ve Britanya da bunun farkındaydılar.¹⁸ "Bu gidişle gelecek, dur durak bilmeden büyümeye devam eden ve bizim için tam bir karabasan halini alan Rusya'nın olacaktır," diyecekti.¹⁹ Sırf kazananın yanında olmak için İkili Monarşinin bile bir noktada taraf değiştirip Rusya cephesine kayabileceği gelişmelerin yaşanması muhtemeldi. Almanya, uluslararası politika sahnesinde yalnızlık ve çaresizlik içinde kalmaya mahkûm olabilirdi.

¹⁵ Röhl 1973: s. 29

¹⁶ Berghahn 1993: s. 201

¹⁷ A.g.e.

¹⁸ A.g.e.

¹⁹ A.g.e., s. 201-202

Rusya ve Britanya arasında deniz kuvvetleri alanında işbirliği yapılması amacıyla gizli görüşmelerin başladığına dair istihbarat birimlerinden gelen bazı haberler Alman Başbakanını son derece rahatsız etmişti. Bu kaynakların verdiği bilgiye göre, Britanya, kara birliklerini deniz yoluyla Kuzeydoğu Almanya'ya sevk ederek, buradan bir deniz çıkartması harekâtı yapmayı planlıyordu.

Britanya Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, yaklaşık on yıl sonra kaleme aldığı anılarında -ki bu arada Fallodon Vikontu ünvanını almıştı-, bu konuda yapılan görüşmelerin esasen Fransızların Rusya'ya vermek istedikleri bir nevi güvence olarak başladığını ve sonuçsuz kaldığını belirtecekti. Müşterek bir operasyon yapılması planı irdelenememiş ve karşılıklı hiçbir vaat verilmemişti. Evet, görüşmeler yapıldığı doğrudu, ama anlaşılan bu müzakereler sadece bir bilgi alışverişi düzeyinde kalmıştı.

Rusya, Fransa ve Britanya'nın denizcilik konusunda görüşmeler yaptıklarından ve bir savaş çıkması durumunda donanmalarını nasıl devreye sokacakları noktasında uzlaştıklarından haberdar olmuştu. Her halü kârda bu planlar bağlayıcı değildi ve tarafların dilerlerse değişiklik yapma hakları vardı. Rusya, bu iki ülkeyle tam bir ittifak içine girmek istiyordu. Dolayısıyla onlar da Britanya ile bu tarz görüşmelerde bulunmayı uygun görmüş ve bu yöndeki isteklerini Fransızlara bildirerek aracı olmalarını istemişlerdi.

İsteğin kendilerine iletilmesi üzerine Asquith kabinesi, 13 Mayıs tarihinde bu yöndeki görüşmelerin başlatılması kararını almıştı. Britanya donanmasının başındaki Battenbergli Amiral Prens Louis, kararın alınmasından birkaç hafta sonra, Ruslarla buluşmak üzere Paris'e gitmişti. İşbirliği yapmak üzere aldıkları karar savaşın patlaması üzerine sonuçsuz kalmıştı.

Mamafih haber çabucak sızmış ve Parlamento da konuyla ilgili soru önergeleri yağmuru başlamıştı. Yanıt vermek durumunda kalan Sir Edward Grey, daha önce başbakan tarafından da ifade edildiği gibi, "Avrupalı güçler arasında bir savaş başlaması halinde, ne Büyük Britanya hükümetini ne de par-

lamentosunu savaşa girmek ya da girmemek yönünde şartlandırarak kâğıda dökülmüş bir antlaşma olduğunu" tekrarlamak zorunda kalmıştı.

Yine Grey'in anılarına dönecek olursak, "Bu konuda verdiğim yanıt tamamen doğrudu. Ancak itiraf etmeliyim ki, bana yönetilen sorunun karşılığı olmaması açısından eleştiriye açıktı. Bunu asla inkâr etmem mümkün değildi," diye yazacaktı.²⁰ Ancak Grey, hükümetlerin silahlı kuvvetlerinin yaptıkları antlaşmalarla ilgili tüm bilgileri kamuoyuyla paylaşmak yönünde herhangi bir yükümlülükleri olmadığına da değinmekten kaçınmamıştı.

Grey, Rusların Fransa ile yaptıkları görüşmeleri çok fazla abarttıkları kanaatindeydi. Verdiği izahata göre, Alman yetkililer nasıl olduysa Rus kaynaklarından üç gizli yazışmayı geçirmişlerdi ve Grey'i, bunların içerdiği maddi bilgileri paylaşmamakla itham ediyorlardı. Grey'in kişiliğini ve dürüst bir insan olarak yaptığı doğrucu şöhretini göz önüne aldığımızda, bu yazışmaların içerikleri şayet doğru ise bunu Almanlardan saklamak yolunda gösterdiği ketumluğun zaten şüpheciliğin kucağına düşmüş olan Almanların nazarında nasıl bir panik havası yaratmış olabileceğini tahmin etmek zor değildir. Her ne sebeple olursa olsun, Almanların bu görüşmelerden rahatsız oldukları aşikârdı.

Bethmann'ın yaptığı plana göre, belirli tehlikeleri olmasına rağmen Sırlara –diğer güçlerin müdahalesine herhangi bir olanak tanımadan– bir *fait accompli* oluşturacak çok ani bir darbe indirilmeliydi. Fakat Avusturyalılar bu yönde hiçbir girişimde bulunmamış ve bu stratejisi bir türlü uygulamaya geçirilmemişti.

Sırdaşlarına göre, Başbakan resmen aldatıldığını hissediyordu.²¹ Aklına ister istemez Bismarck'ın görevden alınmasını takiben Almanya'nın dış politikasında yaptığı hatalar geldi. Almanya, Rusya, Fransa ve Britanya'yı kendinden uzaklaştırmış ve her üç ülkeyi de onlara en ufak bir zarar bile vermemesine karşın düşman haline dönüştürmeyi başarmıştı.

²⁰ Grey 1925 I: s. 283-290

²¹ Berghahn 1993: s. 209

İngiliz Dışişleri Bakanı, Avusturya ile Sırbistan arasındaki çekişmeye tarafsız bir gözle bakıyordu. Balkanlar'daki gelişmelerin ciddiyetini ilk kavrayan kabine üyesi, muhtemelen Sir Edward Grey olmuştu. Kendisini bu durumdan haberdar eden ise Almanya'nın Londra'daki güçlü bir İngiliz sempati-zanı olan büyükelçisi Prens Lichnowski idi. Büyükelçi, daha 6 Haziranda Avusturya'nın Saraybosna olayına sertlikle karşılık vereceğini ve Almanya'nın da hem duaları hem de desteğiyle onların yanında yer alacağını söylemişti.

Grey'in bu durumu frenlemek için aklına gelen ilk fikir Almanlarla işbirliği yapmak olsa da, ilerleyen günlerde Avusturya ve Rusya'nın aralarındaki anlaşmazlıkları karşılıklı görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturmalarının daha uygun bir seçenek olacağına kanaat getirdi. Grey, konuyu aslında çok da önemsememiş ve dışişleri mensupları da onun izinden yürümüşlerdi. Alman elçisinin ifade ettiği gibi, "Grey, olaya barışçıl bir çözüm bulunabileceğine inanmıştı."²² Onun tavsiyesi, Avusturya'nın soğukkanlılığını koruması ve Sırbistan'a yönelik ithamlarını kanıtlaması noktasında yoğunlaşıyordu.

Britanya o sıralarda İrlanda'nın geleceği sorununun etrafında beliren ihtiraslarla boğuşmak zorunda kalmıştı. İngilizler yurtdışındaki tehlikelere kayıtsızdılar. Esasen çoğu çevrede hâkim olan izlenim de dış siyasetteki gerilimin düştüğü yönündeydi.

"1914 bahar ve yazında Avrupa'da olağanüstü bir sükûnet hüküm sürüyordu."²³ İlerleyen günlerde söylenen bu sözler, sivil altyapıdan gelen İngiliz Donanma Bakanı Winston Churchill'e aitti. İngiliz politikasının otuz dokuz yaşındaki bu eylemci hatta bir noktada maceraperest harika çocuğu demek ki o günlerde bile hâlâ dingin sulara doğru yol aldıkları inancını koruyordu.

Churchill henüz ilerleyen yıllarda dönüşeceği hükmedici kişiliğe bürünmemişti. Politikada tepeye çok hızlı tırmanmış olmasına rağmen, neredeyse tümü kendisinden on veya daha büyük yaşlardaki kabine üyeleri ona bir nevezuhur gözüyle

²² Kautsky 1924: s. 144-145

²³ W. Churchill 1923: s. 178

bakıyorlardı. Kendine gazete başlıklarında ve manşet altında kalıcı bir yer edinmişti. Sonsuz bir enerjisi vardı ve kabine toplantılarında yaptığı konuşmalar bir türlü bitmek bilmiyordu. Çocukça bir heyecana sahipti. Ancak meziyetlerini görmezden gelmek hiç de mümkün değildi. O zamanlar bile son derece yetenekli olduğu çok açıktı ve on yıl sonra konusunda bir deha olduğu anlaşılacaktı.

1914 yılında yeteneklerini geniş çapta umutsuz bir sorun olan İrlanda olayına yöneltmişti. Çok sonraları yazacağı gibi, "Avrupa'daki garip sessizlik, evdeki siyasal partilerin yükselen hiddetiyle tam bir tezat oluşturunuyordu."²⁴ İrlanda'nın bağımsızlığının tanınması yönündeki sesler artarken, Liberaller ve Muhafazkârlar, İrlanda'nın güneyindeki Katolik ve kuzeyindeki Ulster cephesini oluşturan Protestan seçmenlerin arasındaki kan davasının ortasında kalmışlardı. Her iki taraf da militan grupları örgütlemek ve eğitmekle meşguldü. Ulster cephesi Almanya'dan ciddi miktarda silah alımına girişmişti. Karşı gruplar da onlardan geri kalmıyor ve ülke dışından silah kaçakçılığına başlamışlardı.

Gelişmelerden endişe duyan Londra, bu yöredeki silahlı kuvvetlerini arttırma ve donanma desteği sağlama yoluna başvurmuştu. Bir iç savaşın eşiğine geldiği izlenimini edinen askeri komutanlar haklı olarak yeni ve çok kapsamlı planlar yapmaya koyuldular. Buradaki vahim durum, İngiliz ordusunun kurmay kademesinin geniş çapta Ulsterli Protestan unsurlardan oluşması ve bunların en azından bir bölümünün bir kargaşa çıktığında Asquith Hükümeti yerine Kuzey İrlanda'yı ve Milliyetçi Parti'yi destekleyebilecekleri tehlikesiydi. Churchill ilerleyen günlerde, "Bu sarsıcı gelişmeler parlamentoda görülmemiş bir hiddet patlamasına neden oldu ve devleti temelden sarstı," diye yazacaktı. "Parlamente sistemimizin, Nisan, Mayıs ve Haziran ayları boyunca süren tartışmalara yol açan politik ihtirasları hangi noktaya kadar kaldırabileceğini tahmin etmek çok zordu. Acaba Alman liderlerin casuslarından edindikleri bilgilere kanıp, İngiltere'nin hizipler ortasında felç olduğu ve her ne kadar yanıltıcı da olsa, artık Avrupa'daki

²⁴ A.g.e., s. 181

gelişmelerle ilgili olarak önemli bir rol üstlenemeyeceği sonucuna varmış olmaları mümkün müydü?"

Kral V. George 20 Temmuzda yaptığı bir çağrıyla tüm parti yöneticilerini, ertesi gün Buckingham Sarayında düzenlenecek bir konferansa davet etti. Ayın yirmi birindeki toplantı, kralın ülkeyi bekleyen tehlikelere değindiği kısa bir söyleviyle açıldı. "İçinde bulunduğumuz gidişat, hiç şüphe yok ki bizi kesin ve kararlı adımlarla bir güç gösterisine doğru sürüklemektedir. Tüm sorumluluk ve idrak sahibi vatandaşlarımdan dudaklarından bile bir iç savaşın arifesinde olduğumuz feryatları yükselmektedir."²⁵ Kral, parti liderlerinin barışçıl bir çözüm formülü etrafında buluşmalarını talep edecekti.

24 Temmuzda dağılan konferans, katılımcılar arasındaki görüş ayrılıklarının çok derin olmamasına karşın uzlaşmalarının da pek mümkün olmadığını ortaya koymuştu. Geline bu noktayı Başbakanın kendi sözleriyle aktaracak olursak, "Kral George salona girdiğinde hayli *émotionné* olduğu görülüyordu ve iki cümle ile ifade etmek gerekirse... Elveda, çok üzgünüm ve...teşekkür ederim" dedi.²⁶

Öğleden sonra bir araya gelen kabine üyeleri, Bağımsız İrlanda ile Britanya Kuzey İrlanda'sının sınırlarının çizilmesi üzerinde çalıştılar. Sir Edward Grey, kabinenin dikkatini nihayet Sırbistan krizine çevirmeyi başarabilecekti.

30. BİR ÜLTİMATOMUN SUNUMU

Meşum olaydan sonra Avusturya ile Sırbistan arasındaki iletişimde hayra yorumlanamayacak bir kısmi kopma oluşmuştu. İki hükümet de birbirini muhatap kabul etmekten uzak duruyor, aralarında neredeyse hiçbir haberleşme olmuyordu. Avusturya, cinayetlerle ilgili soruşturmayı büyük bir gizlilik içinde yürütüyordu. Princip çetesinin, biri hariç, tüm üyelerinin gözaltına alınmış olmasına karşın işin birkaç gün içinde halledilmesi gereken hukuki cephesi haftalar, hatta aylar boyu sürecekmış izlenimini veriyordu.

²⁵ Hyde 1953: s. 370

* Duygusal -çn.

²⁶ Brock ve Brock 1985: s. 122

Genel kanaat, Sırbistan'ın olayla az çok ilişkisi olduğu noktasında toplanmıştı. Bu durum karşısında dehşete kapılan Sırp lar, kendilerine ne tür bir ceza takdir ya da talep edilebileceğini endişeyle bekliyorlardı. Sırp hükümetine 17 Temmuzda Londra'dan sızan haberlere göre, "Arşidükün katli ile sonuçlanan komploda yordakçılık yaptıkları" yönünde bir suçlama dosyası hazırlanıyordu.²⁷

20 Temmuzda Viyana'dan gelen söylentiler ise, Avusturya'nın savaş hazırlıklarına başladığına değiniyordu.²⁸

Sırp halkı, cinayetler karşısında en ufak bir üzüntü belirtisi göstermemişti. Bu itibarla bir noktada hükümete destek vermekten uzak durmuştu. Hatta muhalif basın, cinayetlerden büyük bir memnuniyet duyduğunu açıkca sergiliyordu.

Olaya dışardan bakanlara göre, Sırp hükümetinin konuyu süratle ele almaktan kaçınması ve en azından katillere yordakçılık yapanları daha kararlı bir biçimde izlememesi pek akıllıca bir tutum olmamıştı. Soruşturma dosyasının henüz tamamlanmamış olduğu ve iki katilin de Avusturya vatandaşı olmaları nedeniyle, davalarının Avusturya mahkemelerinde görüleceği kesin de olsa, Sırbistan'ın bu hareketsizliği, hükümetin saklayacak bir şeyleri olduğu şeklinde yorumlanabilirdi. Sırp hükümeti tek kelimeyle çıkmazda kalmıştı. Söz gelimi, ne doğrulama ne de yalanlama imkânımız olsa da, Pasic'in suikast teşebbüsünden haberdar olduğunu ve Viyana'yı pekâlâ zamanında uyarılmış olabileceğini varsaymamız halinde bile, Kara El çetesi tarafından sessizce de olsa lanetleneceğini ve her halü kârda Avusturya tarafından, bu uyarıyı yeterince istekli olarak yapmadığı gerekçesiyle kınanacağını düşünmek mümkündü. Pasic'in, ister kendisi, ister farklı bir merci tarafından başlatılan bir soruşturma aşamasında bu tarz bir açıklama yapmak durumunda kalması halinde Kara El tarafından öldürülmesi yolunda ferman çıkarılması da büyük bir olasılıktı.

Üstelik, 14 Ağustosta genel seçimler yapılacaktı ve Pasic'in böyle bir süreçte, kendisini ateşli bir vatansever olarak göstermekten vazgeçebileceğini düşünmek hiç de akılcı bir yorum

²⁷ Albertini 1952 II: s. 280

²⁸ A.g.e., s. 282.

olmazdı. Ülke hiçbir durumda Avusturya ile başa çıkabilecek güçte değildi. Ancak kesinlikle oy kaybetmesine neden olacağı için Pasic'in bir çatışmayı önlemek uğruna herhangi bir taviz vermesini beklemek de hiç olası görünmüyordu. Öyle anlaşıyor ki, Sırp başbakanının ne yaparsa yapsın, hiç kimseye yaranması mümkün değildi ve içine düştüğü bu çıkmazdan kurtulması için hiçbir başarı şansı olmasa da, tercihini iki tarafı da bir şekilde idare etmek yönünde kullanmak istiyordu.

Avusturya'nın Sırbistan'daki büyükelçisi Baron Giesl von Gieslingen, ayın 23'ü Perşembe sabahı Sırbistan Dışişleri Bakanlığını telefonla aradı. Öğleden sonra, saat dört-beş sularında Başbakana çok önemli bir mesaj sunacağını belirterek nezaket kuralları gereği randevu talep etti.

Mamafih bu görüşmeden biraz sonra Jagow'dan notalarında bir hata yakaladığını bildiren bir telsiz mesajı aldı. Alman Dışişleri Bakanı, Rusya'ya resmi bir ziyarette bulunan Fransız liderlerin, notanın teslim edilmesinin kararlaştırıldığı saatte, henüz St. Petersburg'dan ayrılmamış olacaklarına değiniyor ve elçinin randevusunu saat 18.00'e ertelemesi talimatını veriyordu.

Elçi, akşam saatlerinde Başbakanlığa vardığında kendisine, doğru ya da yalan, Başbakanın seçim gezisine çıktığı ve Belgrad dışında olduğu söylendi. Yokluğunda yerine Maliye Bakanı Pacu vekâlet ediyordu. Ancak aksilik bu ya, Pacu, diplomasinin dili olan Fransızcaya yabancıydı ve Giesl'le görüşmesi bu durumda olanaksızdı.

Mecburen Dışişleri Genel Sekreteri Slavko Grvic'in çevirmenliğine başvuruldu. Fakat Pacu kendisine sunulan belgeyi almayı reddetti. Notayı masaya bırakan Giesl, "nasıl uygun görüyorsanız öyle yapın!" diyerek Başbakanlıktan ayrıldı.

Pacu ve yardımcıları, Giesl ayrılır ayrılmaz Başbakanlarını aradılar. Avusturyalıların ileri sürdükleri sert koşulları Pasic'e telefonda aktardılar. (Ültime atomun tam metni için bkz. ek I, s. 327) Pasic hemen trene atladığı gibi başkentine dönmeye karar verdi ve ertesi sabah saat 5'te kabinesinin toplantıya çağırılmasını istedi. Sırpların tavsiyelerine genellikle çok itibar ettikleri Rus elçisi Nicolai Hartwig iki hafta önce vefat etmiş

ve yerine henüz yeni bir atama yapılmamıştı. Yani Sırp lar, bu sefer yalnız başlarına kalmışlardı.

Kabine üyeleri ertesi gün ve gece ve onu izleyen gün de toplantı halinde kaldılar. İkili Monarşi, kırk sekiz saat içinde bir yanıt talep ettiği için son derece hızlı davranmaları gerekiyordu. Pasic, diğer devletlerin görüşlerini almak istese de, zaman kısıtlaması buna izin vermiyordu. Aslında böyle bir girişimde bulunması zaten boş bir çaba olmaya mahkûmdu, çünkü Avusturyalı kuryeler, ultimatomen birer kopyasını 24 Temmuz sabahı diğer güçlere de iletmişlerdi.

Habsburg ordusu gelecek yanıtı beklemeye bile ihtiyaç duymamış ve daha ayın 23'ünde, çatışmaların başlaması halinde alınacak idari önlemleri ve sorumluluk dağılımını tanımlayan savaş kitapçığının sayfalarını karıştırmaya başlamıştı.

Avusturya'nın verdiği notanın haberi Londra'ya ulaştığında İngiliz Kabinesi, Buckingham Sarayında yapılan görüşmelerde İrlanda sorunu etrafında askıda kalan ayrıntıları toparlamak üzere bir araya gelmişti. Winston Churchill'e göre İrlanda sorununun çözümü, "Fermanagh ve Tyrone adlı iki İrlanda kasabasının sınırlarının çizilmesi" aşamasına kadar ilerlemişti. Ancak bu noktada anlaşma sağlanamadığı için, iç savaş tehlikesi hâlâ sürüyordu.

Churchill'in bu konudaki sözlerine kulak kabartırsak,²⁹

Tartışmalar artık sonuç alınması ihtimali olmayan bir noktada düğümlenmişti. Kabine tam dağılmak üzere olduğu sırada Sir Edward Grey'in oldukça vahim bir ses tonuyla, biraz önce Dışişleri Bakanlığından kendisine gönderilen bir belgeyi okumaya koyulduğunu işittik. Söz konusu belge, Avusturya'nın Sırbistan'a verdiği notaydı. Aklım hâlâ biraz önce sona eren, gergin ve çılgınlık verici tartışmalarda kaldığı için dikkatimi onun konuşmasına vermekte biraz geciktim... Bu nota kesinlikle bir ultimatomdu, ama modern zamanlarda kullanılan dilin çok dışında bir üslûpla kaleme alınmıştı. Grey okumasını sürdürdükçe, yeryüzündeki hiçbir ülkenin kabul edemeyeceği şartlara kulak misafiri oluyorduk. Aslında kabul edilse bile mütecavizin tatmin olmayacağı izlenimini edinmiştik. Fermanagh ve Tyrone kasabaları,

²⁹ W. Churchill 1923: s. 193

İrlanda'nın sis ve fırtınaları arasında kayboldu ve Avrupa haritasının üzerinde aniden ürkütücü bir şimşek çaktı...

Kabine bir aydır dış politikadan söz etme fırsatı bulamamıştı. Grey, muhtemel gelişmeler konusunda, sadece Churchill ve bir başka meslektaşını uyarmakla yetinmişti.

Başbakan Asquith, toplantı sırasında, âdeti olduğu üzere, bir yandan da hanım sırdaşı Venetia Stanley'e bir mektup yazmakla meşguldü. "Avrupada durum berbat. Avusturya, Sırbistan'a kabul edilmesi mümkün olmayan istekler içeren aşağılayıcı ve kabadayıcı bir üslupla kaleme alınmış bir ultimatom vererek kırk sekiz saat içinde yanıt talep etti. Şayet istekleri kabul edilmezse büyük bir olasılıkla ordularını harekete geçirecek ve Sırpların yardımına koşacak Rusya'yı da karşısına alacak. Almanya ve Fransa'nın da olaylara seyirci kalmalarını beklemek mümkün olmadığı için, onların da, ister istemez iki taraftan birinin yanında yer almaları kaçınılmaz görünüyor. Galiba kıyametin eşiğine geldik."³⁰

Yazı her şeye rağmen olumlu bir biçimde noktalanıyordu: "Ne mutlu bize ki, olaylara müdahil olmamız için hiçbir somut neden yok."

Toplantı bittikten sonra Churchill de eşine hitaben yazdığı mektupta şöyle diyecekti: "Avrupa genel bir savaşın eşiğine geldi. Avusturya'nın Sırbistan'a verdiği ultimatom, bugüne kadar bu türde kaleme alınmış en aşağılayıcı belge."³¹ Ancak Churchill de bu çatışmanın bir parçası olmaları gerekmediğine inanmış olmalıydı ki, hafta sonunda sayfiyedeki evlerinde eşine katılacağını da yazısına ilave etmeyi ihmal etmemişti.

Grey öncelikle kırk sekiz saatlik yanıt verme zorunluluğuna odaklandı. Avusturya hükümetine, "Daha önce hiçbir devletin bu kadar ağır içerik taşıyan bir belgesine tanık olmadım," diyerek, aralarındaki anlaşmazlığın nedeni ne olursa olsun, ilk yapılacak işin yanıt için verilen sürenin uzatılması olduğunu bildirdi.³²

³⁰ Brock ve Brock 1985: s. 122-123

³¹ R. Churchill 1969:1987-88

³² Great Britain 1915: s. 30-31

Grey'in bu girişimden haberdar olan Almanya Büyükelçisi Lichnowski hemen onunla görüşmeye gitti. Lichnowski, "Grey'in söz konusu notadan dehşetle etkilendiğini ve hayatında böyle bir şey görmediğine değinerek, burada öne sürülen koşulları kabul edecek bir ülkenin artık bağımsız bir devlet olmaktan çıkacağını" belirttiğini Berlin'e bildirdi.³³ (Lichnowski'nin bu raporunu okuyan Kayzer, "İşte olması gereken tam da bu. Sırbistan Avrupalı bir devlet değil, bir haydutlar sürüsü," yorumunda bulunacaktı.)

Üç devlet adamının bu ifadeleri, aralarındaki görüş ayrılıklarının derinleştiğini gösteriyordu. Bu üçlü arasındaki haberleşmeyi bir sohbet senaryosu haline dönüştürecek olursak, konuşmalarının aşağıdaki gibi cereyan ettiğini varsayabiliriz:

Lichnowski: "Balkan halklarını Avrupa'nın uygar devletleriyle aynı düzeyde tutmak mümkün değil."

Kayzer: "Tam da üstüne bastın! Çok haklısın."

Lichnowski: "Bu nedenledir ki onlarla görüşürken farklı bir dil kullanmak gerekiyor."

Grey: "Bu görüşünüzü paylaşacak bile olsam, Rusya'nın buna katılmayacağına eminim."

Kayzer: "Pek isabet buyurdunuz... Bu saptamanız Rusya'nın da zaten onlardan pek farkı olmadığını kanıttır."

Grey, Almanya'nın da yanıt süresinin uzatılmasına yardımcı olmasını ve İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'nın arabulucu olmalarını istedi. Kayzerin buna yanıtı, "Fayda etmez. Grey'in önerebileceği hiçbir şey yok!" olsa da, Lichnowski'nin raporunun kenarına, "Avusturya'dan bir talep gelmesi halinde, arabuluculuk yapmaya hazırım," notunu düşecekti.

St. Petersburg'a gidecek olursak, Dışişleri Bakanı Sazonov iki ülkeye de birer bildiri göndererek yanıt süresini uzatmak için işbirliği yapmalarını önerdi. Ayrıca Avusturya'nın daha önce vaat ettiği gibi, Saraybosna cinayetleri konusundaki araştırma raporunu da açıklamasını talep etti.

Berchtold, 24 Temmuz sabahı Viyana'da Rus maslahatgüzarı Kont Kudashhev ile buluştu ve nispeten rahatlatıcı bir mesaj

³³ Kautsky 1924: s. 184-185

verdi: "Asla Sırbistan'ı aşağılamak gibi bir niyetimiz yok. Ayrıca İkili Monarşimizin toprak kazanımı gibi bir hedefi olması da söz konusu değil. Amacımız, mevcut statükonun devamını sağlamaktan ibarettir."³⁴

Berchtold bu ifadesinde gerçekten samimiydi, çünkü Avusturya zaten yeterince Slav vatandaşına ev sahipliği yapıyordu ve Sırbistan'ı ilhak ederek yeni birtakım konuklar edinmek istemeyeceği açıkça belliydi. Ancak Berchtold'un ifadesinin aynı zamanda çok aldatıcı olmaya yönelik olduğunu söylemekte de beis yoktu, çünkü yardımcısına göre, "amaç Sırbistan'ı boyundurlukları altına almak değil, paramparça etmektir."

Berchtold, Kudashev'in Sırbistan'dan gelecek yanıtın tatmin edici bulunmaması halinde ne yapmayı düşündüklerini sorması üzerine, gayet sakin bir şekilde, "Avusturya büyükelçimiz temsilciliğini kapatarak Belgrad'tan ayrılacak," dedi. Kudashev'in buna tepkisi, "Desenize, savaş geliyor!" oldu.³⁵

Avusturyalı bakanı ertesi sabah bir defa daha ziyaret eden Kudashev, Avusturya'nın verdiği yanıt süresinin uzatılmasını tekrar talep etti, ama isteği bir kez daha geri çevrildi. Kudashev, biraz sonra imparatoru ile buluşmaya giden Berchtold'a bu sefer de bir telgraf çekerek isteğinde ısrarcı oldu. Fakat gelen yanıt bir kez daha, "Hayır!" olacaktı.

Viyana ve Berlin'in hesapları doğru çıkmış ve Paris henüz herhangi bir tepki göstermek fırsatını bulamamıştı. Cumhurbaşkanı Poincaré, Başbakan ve Dışişleri Bakanı René Viviani ve Dışişleri Bakanlığının kıdemli memuru Bruno Jacquin de Margerie'nin bindikleri gemi henüz karaya yanaşmamıştı. Cumhurbaşkanı vekâlet eden Adalet Bakanı Jean-Baptiste Bienvenue-Martin, Dışişlerinin iki numaralı adamı olan Philippe Berthelot'un tavsiyelerine başvurabilecek olmasına rağmen herhangi bir tepki vermeyi ya istemedi ya da beceremedi.

Fransa'dan herhangi bir tepki gelmemesi, Avusturya ve Almanya'yı gelecek günlerde de sessiz kalmaya devam edebilecekleri yönünde umutlandırdı. Oysa Bienvenue Martin, kendi

³⁴ Albertini 1952 II: s. 378

³⁵ A.g.e.

bir şey yapmasa da, konuyu hemen Cumhurbaşkanına iletti. Poincaré tez yoldan Paris'e dönmeye karar verdi.

Avusturya'nın ultimatomenin verdiği bilgisi St. Petersburg'a ulaştığında Sazonov patladı: "C'est la guerre européenne" (Bu Avrupa Savaşı demek). Hemen Avusturya büyükelçisiyle buluştu ve lafını hiç esirgmeden, "Sizin neyin peşinde olduğunuzu biliyorum. Sırbistan'a savaş açmak istiyorsunuz... Onlara neden bir konuşma fırsatı vermiyorsunuz ve neden bir ultimatomenin ihtiyacını duydunuz?... Köprüleri ateşe verdiniz ve savaşı başlatıyorsunuz... Ne kadar barışsever olduğunuz ortaya çıktı," dedi.³⁶

Derhal toplanan Rus kabinesi, Avusturya'ya, 25 Temmuz olarak belirlenen yanıt süresini uzatması yolunda çağrı yapılmasına ve Sırbistan'a da, Avusturya'nın isteklerini sükûnetle değerlendirmesi tavsiyesinde bulunmaya karar verdi. Bu arada Çara da, silahlı kuvvetleri kısmi teyakkuza geçirmesi için en azından ilke olarak telkinde bulunmak gereği üzerinde uzlaştı. Tarihçiler arasında büyük tartışmalara neden olsa da, ayrıntılarına çok girmeden ifade edecek olursak "kısmi teyakkuz," kimi makul, kimi daha az anlaşılır bazı güvenlik tedbirlerinin alınmasına yönelik olmasına karşın Rusya için ülkenin savunmasına katkıda bulunmaktan ziyade, eskisine göre daha dezavantajlı bir duruma düşmesine yol açabilecek bir önlemler paketi idi. İşin aslına bakılırsa, anlamı çok da bariz olmayan politik bir kavramdı. Tam teyakkuz, Almanya veya Avusturya tarafından bir taciz olarak değerlendirilebilir, ya da gereksiz bir alarma neden olabilirdi. Oysa Rusya'nın amacı bu değildi ve kısmi teyakkuz ilan etmekle böyle bir niyeti olmadığını, ancak işlerin olaya müdahil olmalarını zorunlu kılacak bir aşamaya gelmesi halinde gerekli adımları atmakta tereddüt etmeyeceklerine işaret etmek istiyordu.

Rusya, geçmişte de olduğu gibi, 1914 yılında da Avrupa için hâlâ tam bir muammaydı. Sonsuz toprakları ve şarklı yabansılığın ürkütücü bir manzara sunuyordu. Yeryüzündeki ülkelerin en geniş olduğu gibi, 170 milyonluk nüfusu da ondan çekinmek için yeterli bir neden teşkil ediyordu. Oysa Rus kabine-

³⁶ A.g.e., s. 291

sinin üyeleri, 1914 Temmuzunda bu devin de zayıf noktaları olduğunun pekâlâ farkındaydılar.

Sanayileşme, demiryolu ağının genişletilmesi ve modern silah yapımı için Fransa'nın mali desteğiyle attıkları adımlar, başlama noktasına çok geç geldikleri için gerçek boyutlarına kıyasla abartılı bir görüntü sergiliyordu. Batı Avrupa ve özellikle Almanya'da, Rus korkusu çok yaygın bir duyguydu. Britanya'nın Rusya Büyükelçisi, 1914 baharında Londra'ya gönderdiği bir raporunda, "Rusya öylesine hızlı bir büyüme sürecine girdi ki, ne pahasına olursa olsun dostane ilişkilerimizin sürdürülmesinde yarar vardır," diye yazmıştı.³⁷

Ancak tarihçi D. W. Spring'in değindiği gibi, "bu iyimserlik, 1913-1914 yıllarının Rus hükümeti ve halkı tarafından paylaşılmıyordu." Onlara bakacak olursanız, kendilerini dünya nüfusunun yarısını oluşturan on devlet³⁸ tarafından ablukaya alınmış gibi görüyorlardı. Üstelik bunların üç veya dördü doğrudan tarihi düşmanlıkları olan ülkelerdi.³⁹ Hükümet, geniş çapta başarısızdı. Ülke, hâlâ büyük ölçüde geri kalmış kimliğini koruyordu. Çağdaş uygarlığı yüzyıl kadar geriden izleyen, hâlâ tarıma dayalı bir ekonomiye sahipti. Sanayileşme yolundaki atılımları, sosyal başkaldırıları da beraberinde getirmişti. Temmuz 1914'de St. Petersburg'daki 242 bin işçinin 18 bini grevdeydi.⁴⁰

Kitlelerin dış ilişkiler üzerinde hiçbir rolü olmasa da, bir kamu bilinci oluşmaya başlamış ve bu etken 24 Temmuz tarihindeki Rus Bakanlar Kuruluna da yansıdı.

Tarihte pek ender görülen bir ittifak süreci yaşanıyordu. Tüm basın, hükümet ve halk tek bir ses olmuştu. Herkes Sırbistan'ın gerekli tavizleri vermesi gerektiği yönünde hemfikir. Ruslar savaşa hazır olmadıklarının farkındaydı ve barış istiyorlardı. Ancak diğer açıdan bakıldığında, Almanca konuşan güçlere geçmişte zaten yeterince taviz verdikleri ve bunların Berlin ile Viyana'yı daha da cesaretlendirmekten başka bir

³⁷ Evans ve Strandmann 1990: s. 76

³⁸ A.g.e., s. 77

³⁹ A.g.e.

⁴⁰ A.g.e.

işe yaramadığı yönünde bir fikir birliği de ağırlık kazanmıştı. Eski yıllarda savaşa hazır değillerdi, ama 1914'ün taktik değiştirmek için uygun bir zaman olduğu sonucuna vardılar. Rus hükümeti bu kez şartları fazla zorlamak istemese de, eğilimini dik durmak yönünde sergileyecekti.

Önlerindeki başlıca engel Çar II. Nikola'nın kararsızlığıydı. Çar, tacının ağırlığını taşımaya hazır olmayan zayıf bir kişilikti ve yakın geçmişte Japon Savaşında yaşadıkları felaketin ve balinin kendisinde olduğunu bildiği için sorumluluk almaktan kaçınıyordu. Otokratik bir gücü miras almış olmasına rağmen o günlerde, kısmen monarşik bir hükümdar kimliğine bürünmek zorunda kalmıştı.

Nikola'nın duygusal dünyasının odak noktası eviydi; eşi, taptığı kızları ve biricik oğlu Aleksey. Ne yazık ki, oğlunun hemofili hastası olması 1914 Temmuzunda monarşisinin üzerinde bir kılıç gibi sallanıyordu.

Nikola, ırkdaşı Sırlara ne denli yakınlık duysa da krallık hanedanı üyelerinin katillerine sıcak bakmayacağı kesindi. Köleliğe son veren büyükbabası II. Aleksandr da, kendisine karşı düzenlenen yarım düzine kadar suikastın sonuncusunda hayatını kaybetmişti.

Ayrıca Nikola tahtta çıktığında Kayzer II. Wilhelm'den büyük destek görmüştü. 1895 yılında taç giydiğinde henüz yirmi sekiz yaşındaydı. Wilhelm ondan dokuz yaş büyük olduğu gibi, altı yıllık hükümdarlık deneyimine sahipti. "Willy," "Nicky"ye on yıl süresince, sonuçları itibarıyla çoğu pek tehlikeli gelişmelere yol açan tavsiyeler vermiş ve onu Uzakdoğu'da fetih arayışları yapmaya teşvik etmişti. Müthiş bir felaketle sonuçlanan ve Rusya'nın neredeyse Büyük Güçler arasından kayıp gitmesine neden olabilecek Japon Savaşı da (1904-1905) muhtemelen "Willy" tarafından yönlendirildiği nice faciadan biri olmuş ve 1905 Devrimine giden kapıyı aralamıştı.

1905 sonunda Wilhelm'in etkisinden sıyrılan Nikola, kendini bu kez de, oğlunun hemofili hastalığını tedavi edebileceğini söyleyen başka tehlikeli bir kişiliğe, üfürükçülük yapan köylü bir din adamına; Gregori Rasputin'e kaptırdı. Biricik oğullarının sağlığını her şeyin üstünde tutan çaresiz ve tesel-

liye muhtaç çift, Nikola ve eşi Aleksandra, küçük çarın kade-rini bu boğuk sesli, ipnotik bakışlı ve huzur verici dokunuşlu adama teslim etti. Heybetli vücut yapısının arkasında sonsuz ihtirasların tutsağı olan Rasputin'in karşı cins üzerindeki başarıları da dedikoducuların dillerine pelesenk olmuştu. Çarice Aleksandra ve kızlarından birinin adı da Rasputin'in fetihleri arasında anılmaya başlanmıştı. Sibiry'a'da bıraktığı karısı bu durumdan pek gurur duymuş olmalı ki, ta oralardan, "Benim erkeğin herkese yeter!" diye çığlıklar atıyordu.⁴¹

1914 yılına girilirken, bu sahtekâr ve lanetli büyücünün kraliyet ailesi üzerindeki nüfuzu imparatorluğun namına gölge düşürecek boyutlara ulaşmıştı. Kamuoyunun belirli bir kesiminin, Rusya'nın kaderini çizen, 1914 ve sonrasındaki trajik sapma nedeniyle bu adamı sorumlu tutacaklarına hiç şüphe yoktu.

Oysa Rasputin bitmez tükenmez barış söylevleri veriyordu. 1908'deki Balkan Savaşı sırasında, "Balkanlar uğruna savaşılmaya değmez," diye buyurmuştu. 1914'te bir suikast teşebbüsünden kurtulmuş ve artık köyüne dönmüştü. Çatışmaların başlaması üzerine Çara çektiği telgrafta şöyle yazacaktı: "Babamız, sakın bu savaşa girmesin. Çünkü savaş Rusya'nın ve hanedanınızın sonu olacak. Hiç kimse sağ kalmayacak."

Londra'da 24 Temmuz tarihinde Alman meslektaşları ile bir araya gelen Rus büyükelçisi kesinlikle gizli kalmak şartıyla, "Avusturya'nın ultimatomu Sırları köle haline getirmeyi hedef aldığı için Rusya'dan şartları kabul etmelerine yönelik herhangi bir tavsiyede bulunmasını beklemenin bir hayli abes olacağını ve esasen Rus kamuoyunun da hükümetinin böyle bir girişimini asla içine sindiremeyeceğini" söyleyecekti.⁴² Viyana'nın gerçek niyetinin savaş olduğu artık kesinlikle ortaya çıkmıştı. "Ancak savaş isteyen bir hükümet böylesine bir notayı kaleme alabilirdi."

Berlin'e gelen haberlere göre, ultimatomon perde arkasında Almanya'nın olduğu söylentileri yayılıyordu. Alman Dışişleri bütün zamanını bu ithamları yalanlamaya ayırmak zorunda kaldı. Paris, Londra ve St. Petersburg elçiliklerine bu yönde

⁴¹ Massie 1996: s. 186

⁴² Kautsky 1924: s. 180

talimatlar geçildi. "Notanın içeriğine Almanya'nın kesinlikle hiçbir katkısı söz konusu değildir. Ancak Viyana'nın geri adım atmasını sağlamak da Avusturya-Macaristan'ın itibarının zedelenmesine yol açacağı için bu yönde bir tutum sergilenmesinin de hiç uygun olmayacağı kanaatindeyiz."⁴³

Almanların Viyana elçiliklerinden aldıkları bir habere göre, Berchtold bir Rus heyetini kabul etmiş ve güçler dengesini altüst etmek ya da Rusya'yı rahatsız edecek herhangi bir davranışta bulunmaktan kesinlikle kaçındıklarını anlatmıştı. Berchtold, Sırbistan'ın "tabancalar ve bombalar eşliğinde yürüttüğü politikasının neden olduğu tehlikelere" karşı tüm Avrupa krallıklarının aynı cephede birleşmelerini önermişti.

Bu görüşmenin tutanaklarını gören Kayzer Wilhelm durumdan hiç memnun kalmamıştı. Berchtold'un Rusya'ya olan iyi niyetli yaklaşımını, "Bu zayıflığa delalet eden ve adeta özür dilemek anlamına gelen bir işgüzarlık" diye nitelendirmişti. "Kalıcı bir barış sağlamanın tek yolu Rusya'yı gücendirmek pahasına da olsa, küçük devletlerin yerine Avusturya'nın Balkanlar'daki nüfuzunu artırmasından geçmektedir. Berchtold eşeklik etmiş," yorumunda bulunacaktı.⁴⁴

Fransız Dışişlerinin olan bitenden fazlaca haberi yoktu. Liderleri gemiye binmiş, açık denizde yol alıyor olduğu için Avusturya da onların ne yaptıklarını pek umursamıyordu. Cumhurbaşkanı, Dışişlerine de vekâlet eden Başbakan ve yardımcısı Paris'le olan haberleşmelerinde bazı şeylerin açıkça anlaşılamadığı sonucuna varmıştı. Muhaberatlarının Almanlar tarafından engellendiğinin farkında değillerdi.

Fransız liderler Çar ile yaptıkları görüşmelerden dönmek üzereydiler. Bu görüşmelerde nelerin üzerinde durdukları konusunda açık bilgiler yoktur. Ancak Poincaré'nin Rusya'yı, Almanya ile olan ilişkilerinde ılımlı bir tutum izlemeye teşvik ettiği zaten bilinen bir gerçektir. Cumhurbaşkanı, Fransa'nın bir savaşa girmesinin imkânsız olduğunu da pekâlâ biliyordu. Bu itibarla Rusya'daki görüşmeleri sırasında yeni bir şeyler söylemiş olacağını düşünmek için hiçbir neden yoktu.

⁴³ A.g.e.

⁴⁴ A.g.e., s. 182

Fransız liderlerin St. Petersburg'dan ayrılmaları sonrasında buradaki sözcüleri olan büyükelçi adeta başıboş kalmıştı. Maurice Paléologue akredite olalı henüz beş ay geçmişti. Elçi, politikasını kendi tasarrufuna göre yönlendirmeyi ilke edinmiş, başına buyruk bir diplomattı. Burada bulunduğu süre içinde Ruslarda, Fransa'nın kendilerini ne pahasına olursa olsun şartsız destekleyeceği izlenimini yaratmıştı. Yakın zamanlarda Fransa'nın savaş öncesi izlediği diplomasi konusunda bir araştırma yapan M. B. Hayne, Paléologue'un, Rus ve Fransız ordularının güç olarak doruk noktalarına ulaştıklarına inandığını ve Almanya'nın bir Avrupa savaşı çıkarması halinde bunun bir an önce gerçekleşmesini istediğini ortaya çıkarmıştır.⁴⁵ Elçi bu noktada Moltke'yi anımsatıyordu. Ancak fazla güven telkin etmediği için Rusların ona ne ölçüde inandıklarını söylemek mümkün değildi.

22 Temmuzda Viyana'dan Berlin'e gönderilen bir mesajın yerine ulaşması her nedense ayın yirmi dördünü bulmuştu. Habsburg İmparatorluğu, Sırbistan ile olan tüm bağlarını koparmak noktasına gelmişti. Avusturyalı tüm görevlilere ülkelerine geri dönmeleri çağrısı yapılmıştı. Bu durumda İkili Monarşi savaş ilan ettiğini nasıl bildirecekti? Ültimatomu kim teslim edecekti? Acaba iş Avusturya adına Almanya'ya mı düşecekti?

Alman Dışişleri Bakanı Jagow bu sonuncu seçeneğin hiç iyi bir fikir olmayacağını ifade etti. "Sırbistan ile olan çatışmayı Avusturya-Macaristan'ın bir iç sorunu olarak göstermeye devam etmemiz lazım."⁴⁶ Oysa Avusturya ve Almanya yanıt beklemek bir yana, daha ültimatoma teslim edilmeden çok önce savaşın nasıl ilan edileceği konusunda görüş birliğine varmışlardı.

31. SIRBİSTAN AŞAĞI YUKARI KABUL EDİYOR

Avusturya'nın verdiği ültimatoma içeriğini yatıyla yaptığı gezi sırasında öğrenen Kayzer, yanında bulunan Donanma Bakanı Amiral von Müller'e, "Çok ağır bir metin," diye yorum yapmıştı.⁴⁷ Amiralin, "Bu resmen savaş demek!" yönündeki tep-

⁴⁵ Hayne 1993: s. 294-295

⁴⁶ Geiss 1967: s. 180

⁴⁷ Görlitz 1961: s. 5

kisi üzerine, "Hayır, Sırbistan asla böyle bir riski göze alamaz," diyecekti.

Sırbistan Kralı Prens Aleksandr, ayın 23'ünü 24'üne bağlayan gece Rus Büyükelçiliği'ni ziyaret etti ve Avusturya'nın verdiği ultimatom karşısında çaresizliğini belirterek, onurlu bir ulusun burada ileri sürülen koşulları kabul etmesinin imkânsız olduğuna dikkat çekti. Bütün umutlarının artık Çarda olduğunu ve ancak onun "yankı yaratacak sözlerinin" Sırbistan'ı kurtarabileceğine değindi.⁴⁸ Başbakan Pasic de, sabah saat 5.00'de kabine toplantısına giderken elçiliğe uğramayı ihmal etmeyecekti.

Ne va ki Rusya'dan alabildikleri destek sadece moral takviyesinden ibaret kaldı. St. Petersburg'da kendi adına bir beyanat veren Sazonov, Sırbistan'a yardımcı olacaklarının üzerine vurgu yapsa da, bunun ne şekilde olacağına hiç değinmemişti. Çar hükümeti en sonunda karşı koyma olanakları yoksa Sırp-ların sorunun çözümü için Avrupalı diğer devletlere güvenmelerini ve direnmek yerine geri adım atmalarını tavsiye etme kararı aldı. Öyle anlaşıyordu ki, ne Rusya ne de müttefikleri Fransa, Sırbistan uğruna bir savaşa girmeye hazır değillerdi.

Sırp hükümetinin notaya ilk tepkisi meydan okumak yönünde oldu. Ancak kabine toplantısı uzayıp görüşler berraklaştıkça, bu fikirden caymalarının daha uygun olacağı kanaati ağırlık kazandı.

Sırp liderlere göre, bir savaş çıkması durumunda, İkili Monarşinin onları ezip geçmesi kaçınılmazdı. Tek umutları Rusya ya da tarafsız ülkelerin bir araya gelerek Sırbistan'ı yok olmaktan kurtarmalarıydı. Bu tarz bir desteği sağlamaları ise, zamanları da çok kısıtlı olduğu için, bir hayli zor görünüyordu. Sırbistan'ın cevabi notası 25 Temmuz akşamı saat 18.00'de hazırıldı. Pasic ve meslektaşları saatlerdir ara vermeden ultimatomun bütün halinde kabulü ya da Viyana'nın sert koşullarını ilerleyen günlerde delmelerini sağlayacak karşıt öneriler üzerinde tartışmışlardı.

İş notanın kaleme alınmasına geldiğinde, cümlelerin karalanıp bir kenara atıldığı, sözcüklerle durmaksızın oynandığı

⁴⁸ Albertini 1952 II: s. 348

bir hercümerç başladı. Metin her müdahale sonrasında anlaşılabilirliğini biraz daha yitiriyordu. Oysa en azından tercümanın çeviriyi yapmasını sağlayacak bir düzeye getirilmesi kaçınılmazdı. Süre sonu yaklaşırken, hâlâ değişiklikler yapıyor ve defalarca daktiloya çekilmesine rağmen nota hâlâ pek aleluslup kaleme alınmış bir karalama niteliğini taşıyordu. Üstelik daktiloyu yazan da deneyimsiz bir elemandı ve zaten daktilo da az sonra bozulacaktı. İki saatleri kalmasına rağmen, işi yeni baştan ele almak zorunda kaldılar.

İptal çizgileri ve mürekkep lekeleriyle dolu nihai belge ancak bir müsvedde olabilirdi. İşe başka kimse talip olmayınca belgeyi kapan Pasic, saat 18.00'den önce Avusturya Elçiliğine yetişmek için bizzat yola koyuldu. Geç kalıyordu.

Büyükelçi Giesl mesajı hızla ayakta okudu. Çoktan bavullarını hazırlamış ve elçilikteki gizli evrakları imha etmişti. Onu istasyona götürecek otomobili bile kapının önünde bekliyordu. Sonunda, diplomatik ilişkilerin koptuğu anlarda uygulanan basit bazı kuralları yerine getirdi ve trenine yetişmek üzere elçilikten ayrıldı.

Avusturya-Macaristan dışındaki ülkeler, ultimatolumun, bir maddesi dışında, aynen kabul edildiği izlenimini edinmişlerdi. Oysa bu maddenin dışında da bazı ufak tefek değişiklikler yapılmıştı. İkili Monarşi için olay zaten bir formaliteden ibaret olduğu için cevabi notada ne yazıldığıнын hiçbir önemi yoktu. (Bkz. Ek 2, s. ...)

Armatör Albert Ballin, Sırbistan'ın notayı kabul ettiği haberi geldiğinde Almanya Dışişleri Bakanlığında bulunduğunu ve durumun "üzüntü" ile karşılandığını, ama biraz sonra bunun bir yanlış anlamadan kaynaklandığı ve Sırbistan'ın notayı tam olarak kabul etmediği yolunda yeni bilgiler ulaşınca bu hüznün yerini "müthiş bir sevincin" aldığını anımsadığını anlatır.⁴⁹ Kayzere derhal haber verilmesi gerekmiyor muydu? Ballin, dışişlerindeki dostunun bu soru üzerine, "Hayır. Onun barışçı görüşlerini bu işe karıştırmamak için elimizden gelen her şeyi yapmalıyız," dediğine değinir.

⁴⁹ Fischer 1975: s. 464-465

Berchtold yanıt verme süresi sona erdiğinde derhal savaş ilan etmedikleri gerekçesinin arkasına sığınarak, kendisi tarafından kaleme alınan metnin bir ultimatom niteliğini taşımadığını savunur. Bakan, 25 Temmuzda bile Rusları, Avusturya'nın Sırbistan ile ilişkilerini koparmasının illaki savaş ilanı anlamına gelmediğine ikna etmeye çalışıyordu. "Taleplerimizin karşılanması için pekâlâ barışçıl bir çözüm bulunabilir," demektedir.⁵⁰

Fakat biraz sonra Berlin'deki elçisinden gelen bir telgraf, Almanların Avusturya'nın artık saldırıya geçmesini beklediklerine vurgu yapacaktı. "Yabancı güçlerin olaya müdahil olmalarını önlemek açısından gecikmememiz gerektiğine düşünülüyor ve bir an önce harekete geçmemiz talep ediliyordu."

Acaba tarafsız güçlerin önayak olacağı bir konferans savaşa engel olabilir miydi? Sir Edward Grey'in, 1913 yılında Balkan Savaşlarına son vermek amacıyla yapılan ve ev sahipliğini üstlendiği konferans, geçici olarak da olsa soruna nokta konmasını sağlamıştı. Acaba bu kez de böyle bir yola başvurmak uygun olmaz mıydı? Acaba zamanlama böylesi bir girişim için uygun muydu? Çatışma şu anda yalnızca Avusturya ve Sırbistan arasında sınırlı kalmıştı, hazır Rusya henüz işe karışmamıştı.

Durumu açtığı Rus büyükelçisinin, hükümetinin böyle bir konferansta yer almak istemeyeceğini tahmin ettiğini söylemesi, Grey için büyük bir sürpriz oldu. Elçiye göre, Almanya, İtalya, Fransa ve Britanya'nın, Avusturya ile Rusya arasındaki bir anlaşmazlıkta arabulucu olmaları, Fransa ve Britanya'nın Rusya ile olan ittifak antlaşmalarını sona erdirdikleri şeklinde yorumlanabilirdi. Mamafih olay St. Petersburg'a sorulduğunda Sazonov'dan herhangi bir itiraz gelmedi.

Grey, düşüncelerini açıkladığı mesajını 25 Temmuzda St. Petersburg'daki büyükelçisine ilettili. "Halkımın, Sırbistan'ın bir anlaşmazlığı nedeniyle savaşa girmemizi onaylayacağına ihtimal vermiyorum. Fakat koşullar bizi ister istemez çatışmanın içine çekebilir ve bu nedenle savaşın kesinlikle önüne geçmeyi planlıyorum." Yazdığına göre, Avusturya ve Rusya'nın

⁵⁰ Albertini 1952 II: s. 372

seferberlik ilan etmeleri kaçınılmazdı ve böyle bir durumda geri kalan dört büyük gücün arabuluculuk yapmaları elzem olacaktı.

Günlerden cumartesiydi. Savaş tehditinin henüz hafta sonu tatilini ertelemesini gerektirecek boyutlarda olmadığına kanaat getiren Grey, işleri yardımcısına devrederek şehirdışına çıktı.

Almanya'nın Belgrad'daki elçiliğinden Berlin'e gelen bir telsiz mesajı, Sırp hükümetinin ultimatom karşısındaki çaresizliğini aktarıyordu. Kayzer Wilhelm zevkten dört köşe olmuştu. Yorumu, "Aferin... Viyanalıların bu işin altından kalktıklarını görmek çok hoş... Sırplar da tüm Slav ulusları gibi ne denli ahmak olduklarını sergiliyorlar. Bunların kuyruklarına basmak yeter!" olacaktı.⁵¹

25 Temmuz, St. Petersburg. Rusya genelkurmayı akşamüzeri seferberlik yolunda ilk adım sayılabilecek, "Savaş Öncesi Hazırlık" durumuna geçti.

Paris. Fransız hükümeti de gerekli askeri önlemleri alma yönünde çalışmalara başladı. 25 Temmuz itibarıyla generallerini görev başına çağırdı. 26 Temmuzda ordudaki tüm izinler kaldırıldı. 27 Temmuzda Fas'taki ana kıtalara ülkeye dönmeleri talimatı verildi.

Berlin. Dışişleri Bakanı Jagow, Alman gazeteci Thomas Wolff'a, "Ne Londra ne Paris ne de St. Petersburg savaş istiyor," dedi.⁵²

⁵¹ Kautsky 1924: s. 186

⁵² Evans ve Strandmann 1990: s. 102

ALTINCI KISIM

GERİ SAYIM BAŞLIYOR

32. BERLİN'DE DÜELLO

Berlinli yöneticiler temmuz ayı boyunca olayları pek umursamadıkları havalarında tatil yapmışlardı. Kayzer, Başbakan ve Dışişleri Bakanı da bu gruba dâhildi. Ancak, arada bir Berlin'e gizlice geldikleri de oluyordu. Yokluklarında askeri erkânı gelişmelerden haberdar etmek yardımcılarına düşüyordu.

Avusturya'nın ultimatomonun sona erme tarihini belirlemesi üzerine, tüm liderlerin Berlin'e dönmeleri istendi. Onlar da 23 Temmuzdan itibaren birbirlerini kollayarak, teker teker, sessizce görevlerinin başına döndüler.

Saksonya ve Bavyera askeri ataşelerinin raporlarından öğrendiğimize göre, askeri yetkililer ve Başbakan ile Dışişleri Bakanlığı görevlileri çeşitli merkezlerde yaptıkları gizli toplantılarda, bundan sonra neler yapılması lazım geldiğini tartıştılar.¹ Elde edilen duyumlar, Avusturya'nın saldırıya geçmesinin en az iki hafta daha alacağına, yani 12 Ağustos tarihine kadar uzayabileceğine işaret ediyordu. Gerek askerler, gerekse sivil yöneticiler, Avusturya'nın bu beceriksizliğini utanç verici olarak tanımlıyorlardı.

Başbakan ve kabinenin sivil kanadı, hem kendi hem de Viyana'nın planlarını tekrar gözden geçirmek için biraz daha süre talep etti. Yapılacak değişiklikler en azından birkaç günlerini alacaktı.

Generallerin çoğu, Moltke ve Rusya ile müttefiklerine karşı acilen harekete geçilmesi yönünde büyük ısrar gösteren Savaş Bakanı Erich von Falkenhayn'ın yanında yer alıyorlardı.

İşin aslına bakıldığında, Moltke'nin sergilediği tutum oldukça garipti. Sık sık fikir değiştiriyor, zaman zaman geri adım

¹ Berghahn 1993: s. 212

atıyor, ama şartların bir daha asla bu kadar elverişli bir noktaya gelmeyeceğini vurgulamaya devam ediyor ve Almanya'nın hemen savaşa başlaması gerektiğini ısrarla tekrarlamaktan vazgeçmiyordu. Berlin için artık bir karar haftası gelip çatmıştı. Sayfiyeden dönen liderler, Pazar öğleden sonra başlayarak Pazartesi akşamına kadar (26-27 Temmuz) son gelişmeler hakkında bilgilendirildiler ve karşılıklı durum değerlendirmeleri yaptılar. Salıdan Perşembeye kadar (28-30 Temmuz) uzun uzun tartıştılar ve Cuma ile Pazartesi günleri arasında (31 Temmuz-3 Ağustos) artık harekete geçme zamanının geldiğine karar verdiler. Anılan günler, Alman yöneticilerinin korku ve hiddet içinde birbirleriyle çatıştıkları, sık sık fikir değiştirdikleri, kalp krizlerinin eşiğine geldikleri sıkıntılı bir hafta oldu.

Genelkurmay Başkanı Moltke, Savaş Bakanı Falkenhayn ve Askeri Kabine Başkanı von Lyncker tatil dönüşü, savaş ya da barış için tartışan ordu komutanlarının önde gelenlerini oluşturuyorlardı. Moltke tüm bu münakaşalardan bezmişti, çünkü kabinenin sivil kanadı görüşlerini ve hedeflerini paylaşmaktan uzak duruyordu. Oysa onun bildiği, ama açıklayamadığı pek çok şey vardı. Holger Herwig'in 1997 yılında yazdığına göre, "Moltke'nin neredeyse tüm evraklarının yok edilmiş olması, onun ruhsal durumunun ve 1914'te savaş yönünde yaptığı baskıların tüm çarpıcılığıyla ortaya çıkmasını önlemek amacıyla yönelikti."² Ancak Annika Mombauer'in kaleme aldığı, daha önce de değindiğimiz ve geniş çapta hiç yayımlanmamış belgeleri esas alan biyografisinden sonra bu görüşe katılmak mümkün değildir. Bu eser Moltke'nin düşüncelerini, sözlerini ve davranışlarını ayrıntılı olarak tanınamamıza olanak sağlamıştır.

3 Temmuzda Moltke'nin yaveriyle görüşen Saksonyalı bir subay, Büyük Genelkurmay üyelerinin, "savaşın hemen başlamasından sevinç duyacakları" izlenimini edindiğini yazacaktı.³ Mombauer'in kendi sözcükleriyle aktaracak olursak, "Temmuz Krizi, onlar için bir tehdidin işareti olmaktan çok eşsiz bir fırsat oluşturmuştu."⁴ Moltke'nin Temmuzun son günlerinde

² Mombauer 2001: s. 186

³ A.g.e., s. 187

⁴ A.g.e.

bir an için de olsa, geri adım atarak savaş taraftarı meslektaşlarını hayrete düşürmesinin arkasındaki neden belki de bu olabilirdi. Rusya'nın seferberlik ilan etmesinden ürkmek bir yana, bu olaya bayılmıştı. Planlarını birkaç gün ertelemek durumunda kalsa da, buna değeceğine ve bu gecikmenin muhtemelen yenmek ile yenilmek arasındaki farkı tayin edeceğine dair hiç şüphesi yoktu. Üstelik Rusya'nın seferberliğinin kapsamını tahminlerinin aksine, oldukça sınırlı tuttuğunu da öğrenmişti.⁵

Moltke önlerinde artık fazla zaman kalmadığına kesin olarak kanaat getirmişti. Almanya artık, pek az kişinin haberdar olduğu büyük stratejisini uygulamaya koymak mecburiyetiyle yüz yüze gelmişti. Kayzer ve Başbakan Bethmann gibi, Falkenhayn da 31 Temmuz'a kadar onun bu planını bilmeyenler arasında yer alıyordu. Moltke'nin savaştaki ilk adımlarının nasıl olacağı, o ana kadar tam bir muammaydı.

Rusya ve müttefiki Fransa'ya karşı derhal bir 'önleyici savaş' başlatılmasının gerekliliği Moltke'nin bir hayli uzun zamandır yılmadan, ısrarla üzerinde durduğu bir konuydu. Ancak planının başarılı olması için ne yapıp edip Alman halkını saldırgan tarafın Rusya olduğu konusunda ikna etmek gerektiğine inanıyordu.

Bu nedenle zaman zaman geri adımlar atmış ve Rusya'nın bir açığını yakalamak için beklemişti. İşte şimdi seferberlik ilan etmeleri, onun için mükemmel bir fırsat oluşturuyordu. Hafta ilerledikçe tavrını daha da büyük bir kararlılıkla sergilemeye devam etti ve darbenin derhal indirilmesi noktasına odaklandı.

Moltke yapı olarak kötümser bir insandı. Vatandaşlarının ve özellikle Prusya kökenli Alman yurttaşlarının hemen harekete geçilmemesi halinde Slavların sayısal üstünlüğü karşısında sinmelerinden çekiniyordu. Esasen bu işin, Çarın ordusunun modernleştirilmesinden ve yeni silahlarla donatılmasından önce yapılması gerektiğini sayısız vesilelerle vurgulamıştı. Öte yandan, bu çağda yapılacak bir savaşın, Avrupa'yı mahvedeceğinin bilincinde olduğu da aşikârdı.

⁵ A.g.e., s. 200

Almanya'nın Nisan 1913'e kadar yalnız Rusya'yı hedef alan bir savaş açılması yolunda alternatif bir planı olmuştu. Ancak bu plan artık geçerliliğini yitirmişti. Moltke 1913-1914 arasında genelkurmay, Fransa ve Rusya'ya karşı iki cephede verecek bir mücadelenin stratejik planlarını hazırlatmıştı. Bu planın ayrıntılarını bugüne kadar son derece gizli tutması için pek çok geçerli nedeni vardı.

Anımsanacağı gibi, Moltke'nin, tamamen olmasa da ana hatlarıyla Schlieffen'in 1906'daki notlarını izleyen planının ilk aşamasında, Almanya'nın silahlı kuvvetlerinin büyük bir bölümünü Fransa'nın Belçika üzerinden istilasına tahsis etmesi ve daha küçük bir birimin, Rus saldırısının gelebileceği güzergâhı tutmaya yönlendirilmesi öngörülmüştü. İşin püf noktası, Rusya'nın artık bu planın hazırlandığı ve Moltke'nin görevi Schlieffen'den devraldığı günlerden çok daha hızlı hareket etmekte ve daha büyük bir gücü bir araya getirme kabiliyetine kavuşmuş olmasında toplanıyordu. Bu nedenle Avusturya ordusunun da Rus cephesinde kalkan vazifesi yapması kaçınılmaz hale gelmişti.

Moltke'nin, Avusturya'nın müttefik olarak kazanılmasına ve Avusturyalı meslektaşıyla sıcak bir ilişki kurmaya çalışmasına verdiği önem bu gerekçeye dayanıyordu. Avusturyalılara, Rusya tarafından vuku bulabilecek bir saldırıda yanlarında yer alacağını söylemesi de hep bu nedenleydi. Moltke doğal olarak Avusturya-Macaristan'dan olan beklentileri konusunda o ana kadar herhangi bir açıklama yapmamayı yeğlemişti.

Moltke de, Conrad da sırlarını kendilerine saklamayı bilmişlerdi. Olaya Conrad açısından bakıldığında, Avusturya Sırpları ezerken, Almanya da Rusya'nın işe bulaşmasına engel olacaktı.⁶ Moltke'nin meslektaşına söylemediği husus, savaş başladığında Avusturya'nın Sırbistan ile olan çatışmasının ikincil bir önem düzeyine gerileyeceği ve Rus cephesinde Almanya'yı desteklemek mecburiyetinde kalacaklarıydı.

Moltke'nin, ne Kayzer ne Savaş Bakanı ne de Savaş Kabinesi ile paylaştığı bir sırrı daha vardı. Bu da Belçika'nın kale kenti Liege'in savaş ilan edildiği anda alınmasını öngören ve geniş

⁶ W. Churchill 1931: s. 120-126

çapta eski yardımcısı Erich Ludendorff'a hazırlattığı plandı. Bu planda herhangi bir aksaklık olması, Fransa ve Belçika'nın işgalini suya düşebilir, hatta savaşın kaybedilmesi sonucunu doğurabilirdi. Fransa ve Belçika'nın bu plandan haberdar olmaları ise tek kelimeyle tam bir faciaya yol açabilirdi.

Askeri tarihçi John Keegan'ın anlattığına göre, Moser nehri üzerinde yer alan Liege ve Namur kaleleri, "Avrupa'daki en modern savunma birimleriydi. O tarihlerdeki en güçlü toplara karşı koyacak biçimde inşa edilmişlerdi... Her ikisinin de yer yer top kulelerinin yer aldığı dairesel surlarının çevresi kırk kilometreyi buluyordu... Kulelerdeki toplar birbirlerini desteklemeye yetecek menzile sahipti."⁷ Liege'de on iki top kulesine yerleştirilmiş dört yüz ağır top bulunuyordu. Her bir top yuvası, betonarme ve çelik plakalarla tahkim edilmişti ve kaleşehir kırk bin asker tarafından korunuyordu.

Her geçen günün Liege lehine işlediğini söylemek mümkündü, çünkü Fransa veya Belçika'nın, Almanya'nın bu hamlesi konusunda gapten bir ses duymaları ya da bunu tabmin etmeleri olasılığı her an biraz daha artıyordu. Ayrıca daha önce de değindiğimiz gibi, Moltke, Rusya'ya karşı saldırılarının onlar tarafından bir taciz gerçekleştirildiği ana kadar ertelenmesine taraftardı.

Acaba hemen mi, yoksa daha sonra mı saldırmak gerekiyordu? Artık her şey bu sorunun yanıtı etrafında dögümlenmişti. Moltke, 1914 Temmuz ayının son haftasında heyecan içinde gün be gün, saat be saat karar değiştiriyordu.

33. 26 TEMMUZ

Downing Street'in köşesinde bulunan ve Lord Palmerston'un Rejans tarzına olan tutkusuna binaen, 1860'ların İtalyan sarayları tarzında restore edilmiş bir yapı olan Dışişleri Bakanlığı binası, çalışanlarının içinde uzun mesai saatleri geçirmelerini zorunlu kılan bir yapı değildi. Uluslararası ilişkiler tarihçisi Zara Steiner'in ifadesine göre, bakanlığın mesai saatleri hafta içinde on iki ile altı arasında olduğu için Dışişleri

⁷ Keegan 1999: s. 77-78

Bakanlığının memurları sabahın geç saatlerine kadar uyuma özgürlüğüne sahiptiler.⁸

Hafta sonlarında ise şehirdışına, sayfiyeye gitmeleri oldukça olağan bir alışkanlıklarını oluşturuşordu. Söz konusu haftasonu da Başbakan ve Dışışleri Bakanı mutat olduğı üzere, şehirdışına çıkmışlardı. Asquith golf oynarken, Grey alabalık tutuyordu. Winston Churchill ise, karısı ve çocuklarıyla plajda kumdan şatolar yapıyordu. Bu nedenle, Dışışleri Müsteşarı Sir Arthur Nicolson'un 26 Temmuz Pazar günü Londra'daki ofisine gitmiş olması gerçekten hayret edilecek bir olaydı.

Nicolson'un masasında bulduğı telgraf yığını, hiç de hoş olmayan gelişmelerin habercisi oldu. Avusturya, Sırbistan'ın ultimatoma yanıt vermesini bile beklemeden, bir gün önce seferberlik ilan etmiş ve Viyana'dan gelen bilgilere göre, Sırbistan'la diplomatik ilişkilerini kesmişti. Habsburg başkentindeki Britanya büyükelçisi Londra'ya gönderdiği raporunda, "Artık savaşın eşiğindeyiz. Viyana'da çılgınca bir heyecan kasırgası yaşanıyor" diye bilgi veriyordu.⁹

St. Petersburg'dan gelen diğeri bir mesaj ise, "Rusya, Avusturya'nın Sırbistan'ı ezerek Balkanlar'daki önder devlet konumuna gelmesine asla izin vermeyecektir," diyordu.¹⁰ Sırbistan da seferberlik ilan etmiş, Rusya ise teyakkuş durumuna geçmişti. Tarihçiler, teyakkuza geçme, kısmi veya tam seferberlik gibi, bir ülkenin komşusunun üzerine yürümeye ya da ateş açmaya ramak kala almak durumunda olduğı önlemleri tanımlayan kavramlar arasındaki incelikler konusunda zamanla ustalık kazanacak ve savaş öncesi hazırlıklar konusunda gerçek birer uzman haline dönüşeceklerdi.

Nicolson hemen harekete geçti. İlk bakışta, önünde iki seçenek olduğunu düşünmüştü. Fakat konuyu biraz daha irdediğinde bunların birbirlerine engel oluşturabileceğini fark etti. Seçeneklerden ilki olan Avusturya ve Rusya arasında, yani olaya müdahil olan iki Büyük Gücün sorunu karşılıklı müzakereler yoluyla ele almalarını tavsiye etmek düşüncesini hemen

⁸ Steiner 1969: s. 12

⁹ Albertini 1952 II: s. 390

¹⁰ A.g.e.

bir kenara bıraktı. Bunun yerine aklına gelen ikinci seçenek olan, olaya müdahil olmayan Büyük Güçlerin, yani Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere'nin Avusturya-Macaristan ve Sırbistan arasındaki sorunlara barışçıl bir çözüm bulmak için Londra'da bir konferansta bir araya gelmeleri yönünde bir çağrı yapma fikri üzerine odaklandı. Aynı yöntem, bir yıl önce, Balkan Savaşlarına son vermekte başarılı olmuştu. Sayfıyedeki evinde ulaştığı Grey de bu kararını onaylayınca, önerisini hemen ilgili başkentlere telgraf çekti.

Asquith, Venetia Stanley'e, "Rusya'nın bizi yanında sürüklemek istemesinden endişe duyuyorum. Bu sabah gelen haberlere göre, Sırbistan taleplerini geniş çapta kabul etmiş olsa da, Avusturya'nın en ufak bir sapmaya bile izin vermeyeceğini ve onları tümüyle aşağılamaya devam edeceğini tahmin ediyorum. İşin asıl ilginç yönü, Avusturya'nın neredeyse tüm taleplerinde haklı olmasına karşın Sırbistan'ın cevabi tezlerinin çok zayıf kaldığı noktasında toplanıyor. Ancak İtalyanlar nasıl en güvenilir ulus olarak mütalaa ediliyorlarsa, Avusturyalılar da büyük bir ihtimalle Avrupa'daki en dangalak insanlar olmaları ve çok gaddar tavırlar takınmaları nedeniyle, olayın çoğu kişi tarafından, bir Büyük Gücün kendisinden daha küçük birisine kabadayılık tasladığı şeklinde yorumlanması olasıdır. Her şey bir yana, geldiğimiz bu noktanın son 40 yılda yaşadığımız en tehlikeli gelişme olduğu çok açık seçik ortada."¹¹

Asquith'in bu görüşünün Kabinesi tarafından bütünüyle paylaşıldığını söylemek mümkün değildi. Maliye Bakanı David Lloyd George, aynı gece bir dostuna Başbakanın ifadesinin tam tersini söyleyecekti. O kişinin aktardığına göre Bakan, "Hiçbir onurlu toplumun Avusturya'nın ileri sürdüğü talepleri kabul etmesi mümkün değildir... Durumun çok vahim olduğunun farkındayım, ama barışın bozulmayacağını düşünüyorum, hatta bundan kesinlikle eminim," demişti.¹²

Zara Steiner *Britain and the Origins of the First World War* (1977) adındaki eserinde, 28 Haziran 1914 tarihindeki cinayetleri izleyen haftalara bakıldığında, "Avrupa'daki devlet yapı-

¹¹ Brock ve Brock 1985: s. 125-126

¹² Riddle 1986: s. 84

larını çökerten yüksek gerilimi kavramak ve tüm başkentler arasında süregelen hareketliliği değerlendirebilmek için öncelikle olayların doğru bir kronolojik sıralamasının yapılması gerektiğini" yazacaktı.¹³

Berlin ve Viyana açısından bakıldığında, bu son derece doğru bir saptamaydı. Ancak örneğin, ne Paris ne Roma ne de Londra'da olayların gün be gün izlendiğini gösteren bir belirti vardı. Avusturya ve Almanya ortak entrikalarını diğer Büyük Güçlerden dört hafta boyunca sır gibi saklamayı başarmışlardı. Cinayetlerin olduğu 28 Haziran tarihinden 24 Temmuz sabahına kadar geçen süre zarfında gerilimde herhangi bir kayda değer artış olmamıştı.

Avrupalı liderler tam da yaz ortasında, haftasonu tatiline rastlayan 24 Temmuz tarihinde, aniden tüm şiddetiyle esen bir fırtınaya kapılmış ve hazırlıksız yakalanmışlardı. Britanya kabinesi, 23 Temmuz'a kadar dışişleri konusunda hiçbir görüşme yapmamıştı. Başbakan, ayın 26'sında bile, barışın hâlâ korunabileceği inancını taşıyordu.

Rusya'da, haftasonu tatilinden dönen iki devlet adamı, tren istasyonunda karşılaştılar. Alman büyükelçisi, Rus Dışişleri Bakanı Sazonov ile aynı trene binmek üzere olduklarını fark etti. Büyükelçi fırsattan yararlanarak Sazonov'u İngilizlerin 'Avrupa Forumu' gibi bir konferans yapılması yolundaki çağrılarını reddetmesi için ikna etmeye çalıştı.¹⁴ Girişimi "ham" bir teşebbüs olarak niteleyerek, çarkın yeterince hızlı dönmeyeceğini ve bu nedenle zamanında bir sonuç elde edilmesinin ihtimal dâhilinde olmadığını, Rusya'nın doğrudan doğruya Avusturya ile pazarlık yapması gerektiğini söyledi. (Anımsanacağı gibi, Londra, ikili görüşmelerin herhangi bir sonuç vermeyeceğine ve konferans önerisinin de önünü keseceğine inanıyordu.) Alman elçisine göre, "Avusturya'nın Sırbistan'ı midesine indirmek gibi niyeti yoktu. Sadece iyi bir ders verilmesi gerektiğini düşünüyordu." Bakanlığını bu görüşmeden haberdar eden elçi, Sazonov'un tavsiyelerine uymayı vaat ettiğini ve bir konferans yapılmasına değil, taraflar

¹³ Steiner 1977: s. 219

¹⁴ Albertini 1952 II: s. 404

arasında ikili pazarlık yoluna gidilmesi konusunda ikna olduğunu bildirecekti.

Sazonov, gerçekten de ılımlı bir rota izledi ve Sırbistan'a Avusturya'nın tüm taleplerini kabul etmesini tavsiye etmek yolunu seçti. Konferans önerisini geri çevirdi ve İkili Monarşi ile doğrudan temasa geçmeyi tercih etti. Fakat Avusturya herhangi bir taviz vermemekte direndi. Sazonov hayati önem taşıyan birkaç gününü boşa harcamaya teşvik edilmişti.

Britanya. Donanma filoları mutlak tatbikatlarını tamamlamalarını takiben hemen üslerine doğru dümen kırdılar. Oysa ertesi güne, yani pazartesi sabahına kadar denizde olmaları gerekiyordu, ama son gelişmeler karşısında dönüşleri bir gün öne alınmıştı. Deniz Kuvvetleri komutanı Battenbergli Lord Prens Louis, pazar günü sayfiyede bulunan Donanma Bakanı Winston Churchill ile iki telefon görüşmesi yapmış ve Avusturya'nın Sırp yanıtını kabul etmediğini bildirmişti.

Bunun üzerine ikiliden birisi filoların dağılmamasını ve bulundukları konumu korumaları emrini verdi. Churchill saat 22.00'de Londra'ya döndü ve derhal Dışişleri Bakanı Grey'i ziyaret ederek donanmaya verilen emrin kamuya açıklanması gerekip gerekmediğini sordu. Grey'in onay vermesi üzerine karar basına açıklandı. Ok tam hedefini bulacak ve Almanya'nın dikkatini çekmeyi başaracaktı.

Grey, Almanya'nın niyetleri konusunda endişeye kapılmış olan memurlarına nisbet yaparcasına Berlin'i bir nebze olsun şüphelendirmek istiyordu. Oysa 1914'teki stratejisi de, aynen 1913'te olduğu gibi, Britanya'nın, Fransa ve Rusya ile bir blok oluşturmakta olduğu izlenimini silmek için Anglo-Cermen yakınlaşmasını sağlamaktı. Diğer bir deyişle, Fransa ve Rusya ile mevcut gayriresmi ittifaklarına rağmen Britanya'nın herhangi bir cephede yer almadığını ve Almanya'ya hiçbir husumeti olmadığını kanıtlamak istiyordu.

Almanya konferans önerisini, Avusturya'nın tartışmasız haklılığını hakemlik ve yasal yollarla gölgelemeye neden olacak bir çaba olarak gördükleri gerekçesiyle geri çevirdi. Grey böyle bir niyeti olmadığında ısrarcı oluyorsa da, Jagow bu yöndeki öneri-

sini kabul etmemekte direndi. Bu arada Almanya'nın yarı resmi yayın organı olan *Nord Deutsche Zeitung* Avusturya'nın tam desteklerine sahip olduğu yönünde bir makale yayımlamıştı.

Britanya Dışişleri Müsteşarı Nicolson, Grey'e, "Berlin bizimle oyun oynuyor," dedi.¹⁵ Nicolson, Almanya'nın aslında savaşı çığırtaçlığı yaptığını saklamaya çalıştığını, Avusturya'nın gizli yardımcılığına soyunduğunu, İngiltere gibi tarafsızlığını korumadığını ve bu nedenle Grey'in stratejisinin başarılı olma olasılığının bulunmadığını da söylemek istese de kendine hâkim olmasını bildi ve daha ileri gitmekten kaçındı. Oysa gerçeğin tam da böyle olduğu apaçıktı.

Paris. Fransız Dışişleri Bakanlığının Siyasi Bürosunun başkanı, Alman büyükelçisine, "sade bir vatandaşın bile, Almanya'nın esrarengiz politikasının gerçek hedefinin savaş olduğunu anladığını" söyledi. Büyükelçi inkâra yeltense de, aslında hiçbir şeyden haberi yoktu, çünkü Berlin son gelişmeler konusunda ona herhangi bir bilgi vermemişti.

Viyana. Jagow Berlin'den gönderdiği mesajla Berchtold'a, diğer güçler barış masasına oturmayı önermeden derhal savaş ilan etmesi yolunda bir çağrı yaptı. Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı da geçmişte savaşa gitmeye çok hevesli olan komutan Conrad'a baskı yapmayı denedi. Conrad'ın tepkisi henüz hazır olmadıkları yönündeydi. Komutana göre, ikilinin arasındaki görüşme şu şekilde cereyan etmişti:¹⁶

BERCHTOLD: Muhtemel müdahaleleri bertaraf etmek için Sırbistan'a derhal savaş ilan edilmesinde yarar görüyoruz. Bunu ne zaman yapmayı öngörüyorsunuz?

BEN: Bunu ancak tüm hazırlıklar tamamlandığında, yani yaklaşık 12 Ağustosta yapabiliriz.

BERCHTOLD: Şu andaki diplomatik gelişmelerle o tarihe kadar başa çıkmamız mümkün gözüküyor.

Conrad, Avusturya'nın bir süre daha kendini dizginlemesi gerektiğini söylemekle yetinecekti. Duruma bakılacak olursa, en

¹⁵ Geiss 1967: s. 235

¹⁶ A.g.e., s. 227

azından 4 ya da 5 Ağustos beklemeleri gerekiyordu. Ayrıca Rusya acaba nasıl bir tepki verecekti? Berchtold en sonunda, "Bu iş böyle yürümez!" diye patladı.

Rusya'daki Alman Büyükelçisi başkentine, Sazonov ile uzun bir görüşme yaptığını bildiriyordu. Elçinin ifadesine göre, Rus bakan ılımlı bir tutum sergilemiş ve savaşa engel olmak için tüm olanaklarını seferber etmek niyetinde olduğunu söylemişti. Almanya'nın da acilen bu yönde birtakım girişimlerde bulunmasını bekliyordu.¹⁷ Sırplar her ne kadar Slav da olsalar, Rusya'nın politikası, salt "sempati" temeli üzerine yapılandırılmamıştı. Ana ilkesi, güçler dengesinin ve hayati önem taşıyan ülke çıkarlarının korunmasıydı.

Alman elçisi raporında, "Avusturya'nın amacı gerçekten Sırbistan'ı ezmek için bir bahane aramak ise... harekete geçtiklerine dair çoktan birşeyler duymuş olmamız gerektiğini işaret ettim" diye not düşecekti.

Avusturya'nın insanı çıldırtacak kadar yavaş davranması karşısında elçinin bu son ifadesi gerçekten dâhiyane bir taktikti. Viyana ordusunu harekete geçirmek için çabalarken Almanlar da perde arkasından baskı yapıyorlardı.

Berlin. Moltke 26 Temmuz tarihinde görevinin başına dönmüş ve askeri erkânı ile masaya oturmuştu. Bir süre sonra Jagow ile durum değerlendirmesi yapmak için *Auswartiges Amt*, yani Dışişleri Bakanlığına geçti. Jagow'a, savaş başlarsa Belçika'ya sunulacak ultimatomen bir müsveddesini verdi. Bu Sırbistan ile değil, Fransa ile büyük çapta bir çatışmanın başlaması anlamına geliyordu.

Sonuç olarak, bir önceki gün tatilden dönen ve o andan beri telefon başından ayrılma olanağı bulamayan Başbakan ile de görüştü.

Eşinin ifadesine göre, Moltke tatilden döndüğünde karşılaştığı durumdan son derece rahatsız olmuştu.¹⁸ Onun gibi, haftasonu tatillerini yarıda keserek karargâhlarına dönen ve sürekli görüş alışverişinde bulundukları toplantılar düzenle-

¹⁷ Kautsky 1924: s. 220-221

¹⁸ Mombauer 2001: s. 197

yen komutanlar da gelişmelerin geldiği nokta konusunda en az onun kadar endişe duyuyordu. Berlin'den uzaklaştıkları üç hafta zarfında Avusturya'nın Sırbistan'ı çoktan silip süpürmüş olması gerekiyordu. Oysa henüz ellerini bile kıpırdatmamışlardı. Olayların dışında tutulması planlanan Rusya ise gerekli askeri önlemleri almaya başlamıştı. Bethmann'ın planları altüst olmuştu. Bu planların ana noktasını oluşturan emrivaki gerçekleşmemişti. İkinci planı olan, savaşı bölgesel bir çatışma gibi gösterme tasarısı da suya düşmüştü. Britanya diplomatik girişimlere başlarken, Rusya da harekete geçmeye hazırlanıyordu.

34. 27 TEMMUZ

Kayzer II. Wilhelm Kuzey Denizi'nde yaptığı gezisine son vermeye karar verdi.

Bu kararı almasının nedeni, hükümeti tarafından yeterince bilgilendirilmediğini düşünmesiydi. Fiilen olmasa da mecazen tiril tiril titreyen Bethmann onu daha karşılarken istifasını sundu. Wilhelm'in onun öylece kaçıp gitmesine izin vermeye hiç niyeti yoktu. Selefî Bülow'a göre Kayzer, "Çorbayı sen pişirdin, şimdi de içeceksin!" gibi bir şey söylemişti.¹⁹ Daha sonra Potsdam'daki sarayına geçen Wilhelm diplomatik yazışmaları inceledi ve kabine üyeleri ve silahlı kuvvetler komutanları ile bir araya geldi.

Geniş çapta Bethmann tarafından hazırlanan plana göre, Kayzer döndüğünde, Avusturya ordusunun çoktan Belgrad'ı işgal etmiş olması gerekiyordu ve onun o anda, perişan duruma düşen Sırbistan'ın kabul ettiği teslim şartlarını inceliyor olması gerekiyordu. Her şey, dış güçler devreye girmeden çok önce bitmiş olmalıydı. Rusya ve müttefiklerinin bu emrivakinin sonuçları önünde çoktan dize gelmiş olmaları lazımdı.

Ancak bu beklentilerin hiçbiri gerçekleşmemişti. Avusturya elindeki fırsatı değerlendirememiş, Sırbistan'ı barışçıl yollardan aşağılamakla yetinmişti. Sırbistan, bu arada direnme hazırlıklarına başlama fırsatı bulmuş, Britanya filolarını te-

¹⁹ Bülow 1931 III: s. 184

yakkuza geçirmiş, Rusya savaş hazırlıklarına başlamıştı. Üstelik Britanya, Avusturya'nın 25 Temmuzda reddettiği cevabi notadaki şartların çok daha hafiflerinin söz konusu olabileceği bir diplomatik konferans toplanması yönündeki çalışmalarına hız vermişti.

Tatilden dönen Almanca konuşan güçlerin liderleri, şimdi yeni bir hamle planlamak durumunda kalmışlardı. O hafta çok önemli kararlara gebeydi. Alman ve Avusturyalı yöneticilerin en büyük korkusu, Grey'in dört gücün hakemliği yolundaki önerisinin kabul görmesi ve savaş ihtimalinin üzerine su serpilmesiydi. Viyana ve Berlin dışışleri çevreleri, 27 Temmuz "barış korkusu" içinde geçirdiler.

Almanya, Grey'in konferans önerisini reddetmiş, ama konuyu bir kez de Avusturya-Macaristan'a sunmaya söz vermişti. Tabii ki, gizlice onların da olumsuz yanıt vermeleri için çalışıyordu.

Bethmann bir meslektaşıyla yaptığı görüşmede, bu öneriyi müttefiklerine de aktarmalarının nedenini şöyle izah edecekti: "Zaten Britanya'dan gelen ilk öneriyi geri çevirdiğimiz için buna da karşı çıkmamız pek uygun düşmeyecekti. Önümüze konan her öneriyi reddedersek dünya âlem bizi kundakçılık ve savaş çıkırtkanlığı yapmakla itham edebilirdi. Dahası, böylesine bir gelişme, burada, vatanımızdaki durumumuzu bile sarsabilirdi. Ne pahasına olursa olsun, en azından kendi vatandaşlarımızın üzerinde, savaşımaya mecbur kaldığımız izlenimini uyandırmaya mecburuz."²⁰ O ana kadar sadece Avusturya'nın savaşa girmesinden söz eden Bethmann, aniden Almanya'nın da savaşa girmeye niyetlendiğine işaret ediyordu.

Almanlar, Britanya'nın barış planlarını Avusturya'ya ilettiklerinde, göz ardı etmelerini söylemeyi ihmal etmemişlerdi. Berlin'deki Avusturya büyükelçisi "çok özel" kaydıyla Viyana'ya bir mesaj çekerek, Jagow'un yakında Grey'in arabuluculuk önerisini ileteceğini bildirdi. "Alman hükümeti öneriyi hiçbir şekilde benimsememesine ve reddedilmesi yönünde kesin kararlı olmasına rağmen, sırf İngiliz hükümetini kırmamak uğruna size de bilgi verilmesini uygun bulmuştur." Berlin'in amacı,

²⁰ Fischer 1967: s. 70

Britanya'nın, Fransa ve Rusya'nın yanında yer almasına engel olmuştı. "Almanya'nın planı reddettiğini peşin peşin açıklaması bu amaçları açısından çelişkili bir tutum olabilirdi."

Jagow, Grey'in Avusturya'nın ultimatomunda bazı değişiklikler yapılması yolundaki ricasını da Viyana'ya iletmışti. Ancak meslektaşlarına söylediğine göre, elçiye bunu Avusturya makamlarına sunmak yolunda bir talimat vermediğini söyleyecekti. Dolısıyla Grey'e, mesajını Viyana'ya da gönderdiğini bildirmesi bir noktada yalan olmayacaktı.

Bethmann ise, bir hafta önceki tutumunda direndi: "Diğer güçler Avusturya ve Sırbistan arasındaki anlaşmazlıklara taraf olmamalıydılar. Britanya nüfuzunu kullanarak Rusya'yı bunun yerel bir çatışma olduğuna ikna etmeliydi." Grey cevabi yazısında Sırbistan'ın, Avusturya'nın taleplerini geniş çapta kabul ettiğini ifade ederken, bunu esasen Rusya'nın Sırlara yaptığı baskıya bağlıyordu.²¹

Britanya Rusya'yı, Sırları dizginlemesi konusunda ikna etmişti. İş şimdi Almanya'nın aynı şeyi Avusturya'ya yaptırmasında düğümleniyordu.

Jagow, Rusya ve Avusturya'nın esasen müzakerelere oturmak üzere olduklarını ileri sürdü ve bunun sonuçlarını görmeden bir girişimde bulunmanın yersiz olacağını belirterek bu öneriyi geri çevirdi. Jagow sırf konferans önerisini engellemek için, bir kez daha ikili müzakereler yapılması yönünde ileri sürdüğü görüşünün arkasına sığınıyordu.

Londra. Grey, kabine üyelerine, bir savaş patlaması halinde Fransa ve Rusya'nın yanında yer alıp almayacakları konusunda karar verme zamanının geldiğini bildirdi. Bu toplantı, sadece Avrupa'daki krizin görüşüleceği ilk oturumdu. İktidardaki Liberal Parti, ana hatlarıyla barışçıl bir tutum sergiliyordu. Britanya'nın Fransa'yı desteklemesini öngören hiçbir antlaşma yoktu ve kabine büyük çoğunlukla, ana kıtada çıkacak bir savaşa katılmaya karşıydı.

Grey hâlâ barış yönündeki çabalarından vazgeçmemiş olmasına rağmen bir savaş çıkması durumunda Britanya'nın

²¹ Geiss 1967: s. 236

da bir noktada çatışmaya müdahil olmaya mecbur kalacağına inanmıştı. Başbakan Asquith, Dışişleri Bakanının görüşlerini desteklemekle beraber, asıl amacı, her ne karar alınırsa alınsın, partisinde bir görüş ayrılığı oluşmamasıydı.

Kabine toplantısı sona erdiğinde Churchill donanmanın hazırlığı için planlar yapmaya koyuldu. Usta olduğu bir sahaya adım atmıştı. Hindistan ve Sudan'da savaş deneyimi edinmiş ve bir sivil olarak Boer Savaşındaki takdire şayan eylemleri politik kariyerinde yükselmesini sağlamıştı. Bir savaş tutkunu olmamasına karşın kılıçların şakırtısına hayrandı.

O gün öğleden sonra çeşitli noktalara nöbetçiler yerleştirerek sürpriz bir baskına uğramamak için önlemler aldı. Donanma Bakanlığı ile Savaş Bakanlığının yalnız seçkin görevlilerinin katılımıyla gerçekleştirilen bir toplantıda, düşmana herhangi bir bilgi sızmasını önlemek için oto-sansür uygulanması çağrısı yapılması kararlaştırıldı.

Toplantıya katılanlar arasında yer alan Basın-Yayın (Matbuat) Bakanı George Riddell'in anılarında bir hükümet sözcüsünün, "ana kıtada durumun fevkalade kritik bir hale geldiğini belirterek, ordu kıta ve filolarının yerlerinde gizli olarak değişiklik yapmak gerekebileceğine değindiğini ve bunun kamuyundan saklı tutmalarının nasıl mümkün olacağını sorduğunu" yazar.²² Riddell, basın organlarına derhal önlemlerinin ilk adımını teşkil eden tehdit kokan bir sessizlik talimatı kaleme aldı. Sonuç beklentilerinde ötesinde, olağanüstü başarılı olacaktı. Hiçbir bilgi sızdırılmamış ve Almanlar olan bitenden haberdar bile olmamışlardı.

Churchill donanmayı o gece gayrıresmi teyakkuza geçirdi. Krallık Donanmasının dünyanın tüm denizlerine yayılmış filolarına bir telsiz mesajı geçti. "Gizlidir. Avrupa'daki politik gelişmeler Üçlü İttifak Devletleri ile Üçlü İtilaf Devletleri arasında bir çatışma olasılığına işaret etmektedir. Bu bir Harekât Emri *değildir*, sadece yabancı savaş gemilerinin olası hasmane eylemlerine karşı uyanık olunması talimatıdır... Tümüyle tedbir amaçlıdır."²³

²² Riddle 1986: s. 85

²³ R. Churchill 1969: 988

Paris. Alman ve Avusturya elçileri hükümetlerinin planlarından haberdar edilmemişlerdi. Bu durum, liderleri hâlâ denizde olan ve bir anlamda başsız kalmış bu başkentteki gelişmelerin görüntüsünü daha da karmaşık bir hale sokmuştu.

Buradaki Avusturya elçisi, Sırbistan'ın adeta teslim bayrağını çekmekle eşdeğer olarak yorumlanabilecek cevabi notasının hükümeti tarafından reddedilmiş olmasına hayret etmişti. Viyana'daki üstlerine yazdığı raporda, "Sırbistan'ın, hiç beklenmedik kadar uysal yanıtı burada çok olumlu yankı yaptı. Bizim ısrarcı tutumumuz, her ne pahasına olursa olsun savaş istediğimiz şeklinde yorumlara neden oluyor," dedi.

Londra. Berlin, İngilizlere olan hayranlığı nedeniyle Londra büyükelçileri Lichnowski'ye genelde biraz ketumca yaklaşmak eğilimindeydi. Elçi, 27 Temmuzda artık üstlerinin kararlarını sorgulamak aşamasına gelmişti. Berlin'den aldığı talimat, Avusturya ile Sırbistan arasındaki kan davasının bölgesel bir çatışma olduğunu savunmasını yönündeydi. Fakat elçinin edindiği izlenim, gidişatın hiç de bu yönde olmadığı noktasına odaklanmıştı. Avusturya-Macaristan, Rusya'yı resmen çatışmanın bir parçası olmaya adeta davet etmişken ve Britanya da bunun doğal olarak farkına varmışken, nasıl olur da böyle bir şey yapması istenebilirdi? Küçük ölçekli böyle bir savaş pekâlâ daha büyüğüne de neden olabilirdi.²⁴ Elçiye göre, "İngiltere ile olan ilişkilerinin geleceği tamamıyla Grey'in konferans önerisinin sonuçlarına bağlıydı."²⁵ Berlin'in Avusturya ile olan ittifakı uğruna her şeyi göze alması durumunda, Britanya ve Almanya'nın yakın geçmişte kurdukları dostane bağların onarılamayacak bir biçimde kopması kaçınılmazdı.²⁶

Grey'in bu kriz karşısındaki yaklaşımı ortaklaşa bir çözüm bulmak için elini Almanya'ya uzatmak olmuştu. Lichnowski, hükümetinin mevcut tutumunda ısrarcı olması halinde, Grey'in ilerleyen günlerde elini geri çekebileceği yolunda uyarıda bulunuyordu. Zaten Grey'in bu yaklaşımı nedeniyle, yal-

²⁴ Geiss 1967: s. 239

²⁵ A.g.e., s. 241

²⁶ A.g.e., s. 416

nız kendi maiyeti arasında değil, yabancı ülkelerin liderleri içinde de rahatsız olan pek çok kimse vardı.

Rus büyükelçisi o gece bir İngiliz devlet adamıyla yemek yerken şöyle demişti: "Tüm kabahat İngiltere'de. Çünkü işin başında Rusya ve Fransa ile birlikte hareket etmiş olsaydınız, Alman ve Avusturyalılar bu derece cesaret bulamayacak ve işler hiç bu aşamaya gelmeyecekti."²⁷

Berlin. Alman askeri liderleri kaçınılmaz olarak öngördükleri Avrupa çatışması için 1912 Aralık ayındaki Harp Konseyinden beri ilk kez Rusya'yı suçlama çabasına girişmişlerdi. Bu tutum esasen Moltke'nin planına çok uygun düşüyordu. Konuyu dillendiren Amiral von Müller oldu. Bunu anılarına aktarırken şöyle yazacaktı: "Soğukkanlılığımızı koruyup Rusya'nın açık vermesini beklemeliydik. Ancak gereklilik haline gelmesi durumunda, savaşa başvurmaktan kaçınmayacağımız da çok aşikârdı."²⁸ Bethmann da bu konuda askerlerle aynı görüşteydi. Wilhelm'e: "Ne olursa olsun Rusya'yı suçlu sandalyesine oturtmak için zalimane bir ısrarcılık sergilemeliyiz," demişti.

Viyana. Buradaki diğer elçilerle bir görüşme yapan İngiliz Büyükelçisi, Grey'e şu mesajı iletmişti: "Avusturya-Macaristan'ın notası belli ki savaşı kaçınılmaz hale getirmek amacını taşıyor.²⁹ Sırbistan'a saldırmak için sadece bahane arıyorlar. Bunu yapmadıkları takdirde Büyük Güç statülerinin sona ereceğine inanmışlar. Ülke Sırbistan ile savaşmak için adeta çıldırıyor."

35. 28 TEMMUZ

Viyana. Avusturya-Macaristan ayın 25'inde aldığı karar uyarınca 28 Temmuzda kısmi seferberlik ilan etti. Habsburg ordusunun yarısı Sırbistan sınırına sevk edilmeye başlandı. Avusturya Genelkurmay Başkanlığının bu kararı, yalnız Sırbistan ile savaşmak üzere hazırladıkları plana dayanıyordu. Savaşı bölgesel ölçekte tutmak için oynadıkları kumarın ilk adımıy-

²⁷ Albertini 1952 II: s. 416

²⁸ Berghahn 1993: s. 216

²⁹ Great Britain 1915: s. 74

dı. Conrad Dışişleri Bakanı Berchtold'a, Rusya'dan gelebilecek herhangi bir müdahaleye engel olmak üzere Almanları uyarmasının zamanı geldiğini bildirdi.

Alman liderler haftasonunda başladıkları görüşmelere devam ettiler. Aralarında bazı görüş ayrılıkları olmasına rağmen, 28 Temmuzda harekete geçmeye hazır oldukları anlaşılıyordu. Avusturya'nın bu saatten sonra bir şeyler yapmasını beklemenin yararsız olduğuna kanaat getirmiş ve artık kendilerinin harekete geçme zamanının geldiği düşüncesi üzerine odaklanmışlardı. Savaş Bakanına göre, "Artık ne pahasına olursa olsun savaş çanları çalmaya başlamıştı."³⁰ Onlar Sırbistan'la değil, Rusya ve Fransa ile savaşmaktan söz ediyorlardı.

Her zaman olduğu gibi, Alman liderler arasında en aşırı tepkileri sergileyen kişi yine Moltke idi. Geçmişte olduğu gibi o anda da bir 'önleyici savaş' başlatılmasından yana tavır koyuyordu. Ona göre, savaş artık kaçınılmaz olmuştu ve derhal harekete geçmemeleri halinde, durumun bir-iki yıl zarfında rakiplerinin lehine değişeceğine inanıyordu. 1914'te Rusya ve Fransa'yı yenmeleri pekâlâ mümkündü, ama işin 1916 ya da 1917'ye kalması durumunda Almanya'nın kaybeden taraf olması olasılığı ağırlık kazanıyordu. Bu nedenle, Almanya'nın saldırıya geçme zamanı gelmişti.

Moltke'ye göre, Temmuz Krizinde her şey Almanya'nın lehine gelişmişti. Hasat tamamlanmış, acemi birliklerinin talimleri bitmişti. Fransa ile Rusya'nın ise iki yıldan önce hazır olmalarına imkân yoktu. Avusturya öyle bir duruma gelmişti ki, Almanya'nın yanında çarpışmaya katılmaktan başka çaresi kalmamıştı. Bu husus Almanya için hayati bir önem taşıyordu. Moltke'nin hesaplarına göre, "Bir daha böyle bir fırsat bulmaları zordu."³¹

Yat gezisinden bir gün önce dönen Kayzer Wilhelm, nihayet Sırbistan'ın Avusturya'ya verdiği cevabi notasını ilk kez okuma imkânını buldu. Dışişleri Bakanı Jagow'a el yazısıyla kaleme aldığı notunda, Avusturya'nın neredeyse tüm isteklerinin karşılandığı görüşünde olduğunu bildirdi. Kayzere göre, "aşa-

³⁰ Herwig 1997: s. 26

³¹ Berghahn 1993: s. 212

ğılama kabul edilmiş ve *savaş için hiçbir neden kalmamıştır.*" Birkaç satır sonra yine aynı cümleyi tekrarlıyordu: "Savaş için hiçbir neden kalmamıştır."³²

Avusturya'nın savaş planları artık suya düşmüştü. Kayzerin bakış açısından Berchtold'un seferberlik ilan etmesi anlamsızdı. "Onun yerinde ben olsam, böyle bir gerekçeyle asla bu yola başvurmazdım," diyecekti.³³

"Her şeye rağmen bu cevabi nota ve içeriği bir taahhüt antlaşması haline dönüşmediği sürece fazlaca geçerliliği olmayan bir kâğıt parçasından ibarettir. Sırlar ve Doğulular, yalan-dolanveiki yüzölçümü konusunda oldukça ustadır."³⁴ Kayzer, Sırların vaatlerini yerine getirmelerini sağlamak için Avusturya'nın Belgrad'ı rehin alacağı geçici bir işgal harekâtında bulunmasının yeterli olacağına inanıyordu. Yazısının altına, "Bu durumun gerçekleşmesi halinde barış görüşmeleri için aracı olabilirim," diye not düşmüştü. Üstelik Belgrad'ın işgal edilmesi, Habsburg orduları için bir başarı vesilesi de oluşturacak ve bir noktada Avusturya'nın hırsının yatışmasını sağlayacaktı. Wilhelm bu önerisinin gerçekleşmesi halinde barış görüşmeleri sırasında Avusturya-Macaristan'ın onur ve saygınlığının korunmasına azami dikkati göstereceğine de özellikle parmak basıyordu.

Wilhelm, Jagow'a bu görüşünü Viyana'ya iletmesi talimatını verdi. Avusturyalıları artık topyekûn bir savaşa girmeleri için herhangi bir nedenlerinin kalmadığını aktarmak istiyordu.³⁵ İmparator bu görüşünü yazılı olarak Moltke'ye de bildirdi.

Yakın zamanlarda Kayzer hakkında bir biyografi yazan Christopher Clark bu konuda şunları yazmıştır: "Ne ilginçtir ki, Wilhelm'in Jagow'a gönderdiği 28 Temmuz tarihli bu yazısının gereği yapılmamıştır... Jagow'a verdiği bu talimata Viyana'daki Alman elçiliğinden hiçbir tepki gelmemiştir. Bethmann Kayzerin görüşlerinin bir kısmını Viyana'ya aktarsa da, en önemli nokta olan, Avusturya'nın artık topyekûn bir işgale

³² Geiss 1967: s. 256

³³ Clark 2000: s. 208

³⁴ Geiss 1967: s. 256

³⁵ Clark 2000: s. 208-209

başvurması için bir neden kalmadığı ve Sırbistan ile çatışmalarını Kayzerin arabuluculuğuna bırakmaları gerektiğine hiç değinmemiştir.”³⁶

Bavyeralı bir general anı defterine, “Maalesef... barış yönünde haberler var. Kayzer kesinlikle barıştan yana... Hatta Avusturya’yı etkilemek ve daha ileri gitmesini engellemek için yoğun bir çaba gösteriyor,” diye yazacaktı.³⁷

Savaş Bakanı Falkenhayn’a göre, “Kayzer artık savaş istemediği yönünde tutarsız demeçler veriyor ve Avusturya-Macaristan’ı açmazda bırakmak pahasına da olsa barışı korumaya kararlı olduğunu sergilemeye çalışıyordu.”³⁸ Falkenhayn, Kayzeri olayların kontrolünün artık onun elinde olmadığına dair uyaracaktı.³⁹ Bu davranışı başka koşullar altında büyük bir itaatsizlik olarak nitelendirilebilirdi. Ancak 1908’deki *Daily Telegraph* gazetesinde yer alan olaydan beri İmparator daha ihtiyatlı davranmaya mecbur kalmıştı. Başkan Wilson’un delegesi Edward House Falkenhayn’ın bu ikazından sadece iki ay önce, yani Mayıs 1914’te verdiği bir beyanatta, Berlin’deki askeri oligarşinin olağanüstü bir otoritesi olduğunu ve Kayzerin barışçıl eğilimler sergilemesi halinde onu tahttan indirmeye kararlı göründüklerini söylemişti.⁴⁰ Tabii gerçekler karşısındaki kavrama yeteneği kırılgan olarak tanımlanabileceği için, Kayzerin kendini bekleyen tehlikenin farkında olmadığını düşünmek de bir noktada makul bir yorum olabilirdi. Belki de House, durumu gereğinden fazla abartmıştı.

Gerçek, İmparatorun o sırada farkına bile varmadığı pek çok oyunun tezgâha konduğu noktasında toplanıyordu. Bunlardan biri de Jagow’un bir gün önce Viyana’ya gönderdiği ve Avusturya hükümetinin Sırbistan’a derhal savaş ilan etmesi yolunda adeta emir niteliği taşıyan mesajıydı. Jagow, İngiltere’nin bir barış konferansı toplanması yolundaki ısrarlarına daha fazla karşı koymalarının mümkün olmadığını belirtmişti. Dışişleri Bakanı Kayzere bu mesajı göndereceğini

³⁶ A.g.e., s. 209

³⁷ Mombauer 2001: s. 199

³⁸ Clark 2000: s. 208

³⁹ Herwig 1997: s. 26

⁴⁰ Ensor 1936: s. 484

bildirmediği gibi, sonrasında da kendisine bundan hiç söz etmeyecekti.

Diğer yanda Avusturya'da kendi kararsız hükümdarı ile uğraşmak zorundaydı. İmparator Franz Joseph, savaş ilan edip etmemek konusunda ikircikli bir tutum sergiliyordu. Kabinenin hükümdarın onayını almadan hiçbir adım atmasına imkân yoktu. Savaş ilanı etmek hükümetin değil, onun yetkisindeydi. Çaresiz kalan Berchtold, İmparator'dan bu yönde onay alabilmek için Sırp devriyelerinin Avusturya kuvvetlerine ateş açtıkları yalanını uydurdu.⁴¹ Evet bir olay olduğu gerçektir, ama onda da ateş açan Sırlar değil, Avusturyalılar olmuştur.

Viyana. SAVAŞ... Karar, bir önceki gün alınmıştı. Alman Dışişlerinden gelen baskılara daha fazla karşı koyamayan Avusturya, Sırbistan'a nihayet savaş ilan etmişti. Alman elçisine göre, bu karar her şey bir yana, "özellikle dışarıdan gelecek müdahalelerin önüne geçmek amacıyla" alınmıştı.⁴²

Pek çok davranışları gibi, Avusturyalılar bunu bile garip bir şekilde yapmışlardı. Belgrad'daki temsilcilerini geri çektikleri için savaş ilan ettiklerini bildiren notayı Sırp hükümetine verecek kimseleri yoktu. Notayı teslim olmayı simgeleyen beyaz bayrak çekmiş bir heyetle yollamalarının da pek uygun olmayacağını düşünmüş olmalı ki, tercihlerini telgrafla gönderilmesi yolunda kullandılar. Böyle bir yöntemin, mesajın yerine ulaşacağı, ya da doğru ellere teslim edileceği yolunda hiçbir teminatı yoktu. Sırbistan hükümeti bu garip telgrafi alınca hemen diğer Avrupa ülkelerine mesaj geçerek düzmece olup olmadığını araştırma yoluna gitti. Nota, Sırp kuvvetlerin Avusturya birliklerine ateş açtığına değiniyordu.

Avusturya Genelkurmay Başkanı Conrad, notanın verilmesine karşıydı. Ordusunun hazırlıklarını tamamlaması için iki hafta daha beklemelerini gerekli buluyordu. Fakat Avusturya çaresiz kalmış, zamanı tükenmişti. Uluslararası diplomasi olaya el koymak üzere harekete geçmişti.

⁴¹ Albertini 1952 II: s. 460-461

⁴² Kautsky 1924: s. 243

Avusturya topçusu o gece, Tuna nehrinin çizdiği sınırın hemen ötesinde yer alan Belgrad'a kısa süreli ve sonuçsuz birkaç atış yaptı.

Paris. Fransa'nın krizle ilgilenecek hali yoktu. Kamoyunun tüm dikkati, beraat eden Madam Caillaux'ya çevrilmişti.

St. Petersburg. Rusya, esasen daha önce teyakkuz talimatı verdiği dört eyaletinde seferberlik ilan etti.

Avusturyalıları dizginlemek yolundaki çabalarının kendi dışışleri tarafından baltalandığının farkında bile olmayan Wilhelm, kuzeni Çara bir mesaj gönderdi. Hanedan mensuplarını hunharca katleden Sırpların cezalandırılmaları gerekliliğine değinerek, "bu olay tüm hükümdarlar gibi, ikimizin de ortak ilgi alanına girer. Bu işe siyaset bulaştırmamak lazım. Hükümetinizin ve sizin, kamuoyunun oynak tepkileri karşısında olaylara ihtiyatla yaklaşmak zorunda kalmanızı anlayışla karşılıyorum." Kuzenine, "Candan ve sıcak duygularını" ileten Kayzer, "Avusturyalıların yaklaşımlarının adilane olması için ben de tüm nüfuzumu kullanmaya çalışıyorum," diye yazdı. Gücünü tam olarak tartmak mümkün olmasa da, Rus milliyetçiliğinin, Nikola'nın politik yaşamı için büyük bir tehdit unsuru oluşturabileceğine şüphe yoktu. (Wilhelm bilsin bilmesin, Rus Genelkurmayı da seferberlik ilan edilmesi için Çarın üzerinde yoğun bir baskı kurmuştu.)

Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesinin hemen sonrasında gönderdiği bu ilk mesaja Çardan derhal yanıt geldi: "Yolculuğunuzdan geri dönmenize çok sevindim... Bana yardımcı olmanızı rica ediyorum. Gücsüz bir ülkeye alçakça savaş ilan edildi... Birazdan büyük baskılar göreceğimin bilincindeyim... Korkarım ki, eninde sonunda savaşa neden olabilecek sert önlemler almak mecburiyetinde kalabilirim. Kadim dostluğumuzdan aldığım güçle, müttefiklerinizi Avrupa savaşı gibi muazzam bir felakete neden olacak bu girişimlerinden caydırmak için elinizden geleni yapmanızı rica ediyorum."

Londra. Grey fikrini değiştirmiş ve barışın korunması için en uygun çözümün, Avusturya ve Rusya arasında ikili görüşmeler yapılması olduğuna karar vermişti.

Berlin. Bethmann tüm dikkatini Almanya'nın büyük bir savaşa girmesi olasılığı üzerine topladı. İç huzursuzlukların, en büyük tehlikeyi oluşturabileceğini öngörüyordu. Bu nedenle, savaş durumunda işçi kitlesinin desteğini sağlamak amacıyla Sosyalist Demokratik Parti (SPD) liderleriyle müzakerelere girdi. Hükümet üyeleri de Şansölye'nin bu yöndeki endişelerini paylaşıyorlardı. SPD İcra Komitesi, "Avusturya-Macaristan'ın çirkin bir tacizde bulunduğuna parmak basarak taraftarlarını sokak gösterilerine davet etmişti. Parti yayın organı, savaşın bir ayaklanmaya çağrı yapacağını vurguluyordu. Berlin'de 28 Temmuz sabahı yapılan protesto mitingine polisin müdahalesi, başkenti tam bir vahşet ortamına dönüştürmüştü. Üstelik bunun henüz bir başlangıç olması kuvvetle muhtemeldi.

Bethmann, her şeye rağmen SPD liderlerini, ulusal çıkarları doğrultusunda hükümetin yanında yer almaya ikna etmeyi başardı.

Kayzer müdahale için çok geç kaldığını düşünmeye başlamıştı. Barış yönündeki girişimlerinin kendi maiyeti tarafından sabote edildiğinin hâlâ farkında değildi. "Top artık yuvarlanmaya başladı ve durdurulması artık mümkün değildir," diyecekti.

Londra. Churchill donanmayı teyakkuza geçirmek için atılan adımlar konusunda Kral V. George'a bilgi sundu. Önlemlerin ana hatlarını çizdikten sonra, kralına "bunların sadece ulusal güvenlik için alınmış önlemler olduğunu, asla olaya müdahil olmak gibi bir amaç taşımadığını ve hiçbir koşulda Büyük Güçler arasındaki barışın bozulmasına yönelik olmadığını" izah etti.⁴³

Geceyarısı eşine bir mektup yazan Churchill şöyle diyecekti: "Güzel sevgilim, tüm gelişmeler bir facia ve yıkıma yaklaştığımızı işaret ediyor. Hristiyanlığın aklını çelen bu çılgınlıkta Britanya'nın hiçbir kusuru yoktur."⁴⁴

Başbakan Asquith ise sırdaşı Venetia Stanley'e yazdığı mektubunda, Fransız hükümetinin nakit bulabilmek için Londra

⁴³ Berghahn 1993: s. 216

⁴⁴ R. Churchill 1967: s. 692

Borsasıda güçlü satışlar yapmak üzere olduğunu belirterek, "bu pek vahim bir durum" diye yazacaktı. Mamafih Fransızların satış talimatını verdikleri İngiliz Rothschild aracı kurumu bu talebi hasıraltı etmiş, uygulamaya koymaktan kaçınmıştı.⁴⁵ Asquith, tam bu satırları yazarken, Avusturya'nın savaşa karar verdiğini haber aldı. Dostunun, "keşke bazen yerlerimizi değiştirmemiz mümkün olsa" dediğini anımsadı ve bu düşüncesinin o günlerde pek de iyi bir seçenek olmayacağı yönünde bir imayı da mektubuna eklemeyi ihmal etmedi.⁴⁶

36. 29 TEMMUZ

Potsdam. Willy, Nicky'ye Rusya'nın çatışmanın dışında kalabileceği yönünde bir telgraf çekti. "Sizin hükümetiniz ile Viyana arasında bir uzlaşmaya varılması kaçınılmazdır ve bunun pekâlâ mümkün olduğuna inanıyorum. Benim hükümetim de bu yöndeki girişimlerini sürdürüyor." Kayzer bunun hiç de doğru olmadığını hâlâ farkında değildi. Wilhelm, her şeye rağmen Rusya'nın Avusturya'ya tehdit oluşturabilecek askeri önlemler almasının savaş nedeni olacağını ilave etmeyi de unutmamıştı.

Nicky cevabi mesajında, ondan duydukları ile St. Petersburg'daki büyükelçisinin anlattıkları arasında tam bir çelişki olduğunu yazdı. "Lütfen bu hususu aydınlığa kavuşturun," dedi. Çar, Avusturya-Sırbistan anlaşmazlığının Lahey'e götürülmesini öneriyor ve yazısına, "Sizin dostluğunuza ve bilgeliğinize güveniyorum," diyerek nokta koyuyordu.

Viyana, Sırbistan'ın yok edilmesi yolunda bir girişime Rusya'nın kesinlikle müdahale edeceğine nihayet ikna olmuştu. Avusturyalı generallerin kafaları bir hayli karışmıştı. Bu durumda Alman Dışişleri Bakanı Jagow'a başvurmakta herhangi bir sakınca görmediler. Berlin daha birkaç gün önce, kendilerini hedef almadığı sürece, Rusların seferberlik ilan etmelerini bir tehdit olarak algılamadıklarını Rusya'ya bildirmişti.

⁴⁵ A.g.e., s. 694

⁴⁶ Brock and Brock 1985: s. 161

* Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçıl Çözümü Konvansiyonu (1899) uyarınca Lahey'de bulunan Uluslararası Adalet Divanına atıf yapıyordu.

Avusturyalılar, Berlin'e, kendilerine karşı kısmi bir seferberlik ilan edildiğini bildiriyor ve bu konuda ne düşündüklerini soruyordu. Avusturya ordularının Sırbistan üzerine yürümesi halinde Almanya onları yalnız mı bırakacaktı? Berlin, olası bir Rus taarruzunu tek başına göğüslemek zorunda kalacaklarını mı ima etmek istiyordu? Conrad, Almanların Rusları hâlâ caydırabileceğine inanıyor ve planlarını buna göre yapıyordu.

Mesajı alan Jagow, Rus Büyükelçiliğinin bir görevlisiyle yaptığı görüşme sonucunda çark etmek durumunda kaldı. Rusya'nın kısmi seferberlik ilanı karşısında Almanya'nın da artık bu yola başvurmaktan başka çaresi kalmıyordu. Artık ellerinden hiçbir şey gelmeyeceğine göre, diplomatların yerine toplar konuşacaktı.⁴⁷ Bu ifadenin arkasındaki amaç, Rusya'nın geri adım atmasını ummak olabilirdi, ama öyle olsun olmasın zaten böyle bir şey olmayacaktı.

Moltke, son durum hakkında kaleme aldığı bir notu hükümetine iletti. Birçok meslektaş gibi, o da, Avusturya'nın saldırıya geçmesi için daha bir iki hafta gerektiği kanaatini taşıyordu. Kayzer gibi o da, Jagow'un Avusturya'ya hemen saldırıya geçmeleri yolunda yaptığı baskılardan haberdar değildi. Bu nedenle Sırbistan'a savaş ilan etmeleri onun için de tam bir sürpiz olmuştu. Notunda, Avusturya saldırısının muhtemel sonuçlarını da analiz etmişti. Gidişatın Almanya'yı Rusya ile karşı karşıya getirmesi kaçınılmazdı. Moltke'ye göre, "Avrupa'nın uygar ulusları birbirlerini paralamaya girişecekti. Kıta uygarlığının büyük bir bölümünün mahvolacağı ve tekrar ayağa kalkmasının onlarca yıl süreceğine hiç şüphe yoktu."⁴⁸

Yine de o, her koşulda bu bedeli ödemeye hazırdı. Hükümetine yöneltmek istediği soru, olayı yöresel bir çatışma olarak tanımlamakta hâlâ başarılı olma ihtimali görüp görmediklerini ve raporunda tasvir ettiği feci sonuçların önüne geçebileceklerine gerçekten inanıp inanmadıklarını anlamaktı.

Kayzer, Bethmann'la yaptığı görüşme üzerinde istişare etmek için askeri liderlerini Potsdam'da toplantıya çağırdı.

⁴⁷ Albertini 1952 II: s. 499

⁴⁸ A.g.e., s. 488-489

Bethmann'ın beceriksizliği konusundaki görüşlerini açıklamaktan kaçınmadı ve orada bulunan Tirpitz'in söylediklerine de değinerek başbakanının tek kelimeyle çuvalladığını ifade etti.

Bethmann'ın iki ana hedefi olmuştu. Bunlardan birincisi, savaşın işçi ve sol liderler tarafından kabul görmesini sağlamaktı ki, bunda başarılı olmuştu. Diğer Britanya'nın tarafsız kalmasını temin etmekte, ama bunda başarısız olmuştu. Alman askeri liderler pek umursamasalar da, Bethmann'ın bakış açısından Britanya'nın savaşın dışında tutulması hayati bir önem taşıyordu.

Potsdam'daki bu toplantıda Tirpitz'in söylediğine göre, "Bethmann İngiltere'nin tarafsız kalması uğruna gerekiyorsa Almanya'nın donanmasını güçlendirmekten vazgececeği bir antlaşma yapılmasını önermiş, ama Kayzer bu teklifi geri çevirmişti."

Konferansta, Avusturya'nın saldırısını Belgrad'ın işgali ile sınırlı tutarak savaşa son vermesi yönünde Kayzerin yaptığı öneriye bir yanıt gelene kadar herhangi bir adım atılmaması kararlaştırıldı. Bethmann, bir süredir göndermemekte direndiği bu öneriyi nihayet Viyana'ya yollamaya mecbur kaldı. Elçisine yazdığı notunda, Almanya'nın onları frenlemek gibi bir niyeti olmadığını ve bu önerilerinin sadece olası olumsuz propagandaların önüne geçilmesine yönelik olduğunu eklemeyi de ihmal etmedi.

Ancak Potsdam'da Kayzer tarafından azarlanmasını hazmedemeyen Bethmann, tam bir ruhsal çöküş aşamasına gelmişti ve kendisini toparlamak için müthiş bir çaba göstermesi gerekiyordu.⁴⁹ Viyana'ya bu kez de, bir gün önce söylediklerini unutmalarını ve daha önce kararlaştırıldığı gibi hareket etmelerini bildirdi. Gece saat 22.18'de bir gün önce, harekâta Belgrad'ta durmaları yolundaki önerinin ellerine ulaşp ulaşmadığını sorduğu şifresiz bir telgraf çekti. Tam on iki dakika sonra mesajını bir kez daha yineledi. Artık sabrı tükeniyordu.

Başbakan, İngiltere'nin yanı sıra İtalya'nın da, Kayzerin Avusturyalıların Belgrad'ta durmaları yönündeki planına ben-

⁴⁹ A.g.e., s. 495

zer birtakım öneriler üzerinde çalıştıklarını öğrenmişti.⁵⁰ Öyle anlaşıyordu ki, Bethmann ve Jagow'un, Kayzerin planına sadık kalmış olmaları ve Almanya'nın müttefiği karşısında tüm ağırlığını koymuş olması halinde savaş krizinin sonlandırılması mümkün olabilirdi.

Oysa ayın yirmi dokuzu gecesi Bethmann'da imparatorunun lanetinden kurtulması için tek çarenin, Avusturya-Macaristan'ın Kayzerin önerdiği rotaya yaklaşması olduğunu nihayet anlayacaktı.

Bu gerçeğin bilincine varan Bethmann, Avusturya'daki elçisine bu kez de: "Tabii ki müttefik olarak üzerimize düşeni yapmaya amadeyiz, ama Viyana'nın tavsiyelerimizi göz ardı ederek bizi sorumsuzca bir dünya savaşına doğru sürüklemesini arzu etmiyoruz," diyecekti.⁵¹ Avusturya'nın hiç değilse bir gösteri yapmasını ve "kıyametin önüne geçmek ya da en azından Rusya'yı açık düşürmek için Viyana'ya hemen müzakerelere başlaması yönünde tavsiyelerimizi acilen iletmeliyiz."⁵²

Moltke tam da bu dakikalarda meslektaşı Conrad'a hitaben, Avusturya'nın tam seferberlik ilan etmesi gerektiğine değindiği bir mesaj kaleme alıyordu. Alman Genelkurmay Başkanının işaret etmek istediği nokta büyük bir olasılıkla Avusturya'nın Sırbistan'a değil, Rusya'ya karşı teyakkuza geçmesinde yarar olduğuydu.

Alman Başbakanının mesajını gören Berchtold'un haklı tepkisi, "Berlin'i kim yönetiyor, Moltke mi, Bethmann mı?" diye sormak olacaktı.⁵³ Biri savaş, diğeri ise barış istiyordu. Her halü kârda Bethmann çok geç kalmıştı. Telgrafı Moltke'ninkinden saatlerce sonra gelmiş ve Avusturya ordusuna çoktan tam seferberlik emrini vermişti.

Grey, o gün erken saatlerde Alman elçisini davet etmişti. Dışişleri bakanı ve büyükelçi yakın dostluklarına binaen samimi bir sohbet yapacaklardı. Fakat Grey arkadaşına bu görüşmenin dostça tonunun –ki hep böyle kalmasını arzu ettiğini

⁵⁰ A.g.e., s. 498

⁵¹ Albertini 1952 III: s. 1

⁵² A.g.e., s. 2

⁵³ Mombauer 2001: s. 205

belirtmeyi ihmal etmemiştir- onu aldatmamasını ve ne arkadaşının ne de Alman hükümetinin, İngiltere'nin olayların vahim bir hal alması karşısında seyirci olarak kalmaya devam edeceğini düşünme gafletine düşmelerini tavsiye etti.

Bu ifadenin diplomatik dildeki çevirisi savaş demektir.⁵⁴ Üstelik Grey, bunu söylerken hükümetinin desteğini henüz almadığının da bilincindeydi.

Grey bu görüşme sırasında, aynen Kayzer gibi harekâtın Belgrad ile sınırlı kalması yönündeki fikrini ortaya attı. Bunu haber alan Kayzeri, "Biz günlerdir zaten bunu söylüyoruz" dedi.⁵⁵ Ayın 27'sinde açıkladığı ve 28'inde tekrarladığı bu önerisinin Bethmann ve Jagow tarafından sabote edildiğini ve günlerdir değil, ancak birkaç saattir ciddi olarak ele alındığını bilmiyordu.

Lichnowski raporunda, "Avusturya'nın Sırbistan konusunda masaya oturmaktan kaçınması halinde bir dünya savaşının kaçınılmaz olacağını" yazacaktı.⁵⁶ Grey'e göre, "Savaşın patlaması dünyanın yaşadığı en büyük felaket olacaktı." Kayzerin bu konudaki yorumu, "Tüm kabahat İngiltere'de. Fransa ve Rusya'yı dizginlemek için ağızlarını kıpırdatmaları bile yeter de artardı. Barış ya da savaşın tüm sorumluluğu İngiltere'nin omuzlarındadır," olacaktı.⁵⁷

Asquith dostu Venetia Stanley'e yazdığı diğer bir mektubunda, "Barış yolunda tek somut öneriyi yapan güç olmamıza rağmen, Almanya ve Rusya'nın bizi savaşa neden olmakla itham etmeleri doğrusu çok ironik. Almanya, 'Siz tarafsız kalmış olsaydınız Fransa ve Rusya çarpışmayı göze alamazlardı' derken, Rusya da, 'Bizim yanımızda olursanız Almanya ve Avusturya geri adım atar' diyor. Tabii bunların hiçbirisi gerçeği yansıtmıyor," yorumunda bulunacaktı.⁵⁸

Kabine o gün teyakkuza geçilmesini onayladı ve durum dünyanın çeşitli noktalarındaki İngiliz üslerine bildirildi. Çeşitli ve geniş kapsamlı önlemler yürürlüğe geçirildi. Teknik

⁵⁴ Albertini 1952 II: s. 513-514

⁵⁵ Kautsky 1924: s. 319-322

⁵⁶ A.g.e., s. 313

⁵⁷ A.g.e., s. 319-322

⁵⁸ Brock ve Brock 1985: s. 132

sözcüklerle ifade edecek olursak Krallık Savunma Komitesi "Savaş Kitabının" sayfalarını çevirmeye başladı. Bu gelişmelere rağmen Kabine üyelerinin çoğu Britanya'yı hâlâ çatışmanın dışında tutmak eğilimindeydi.

Winston Churchill, hem kabine hem de iktidardaki Liberal Parti'nin tutumunun hâlâ tarafsız kalmak noktasında olmasından endişe ediyordu. Muhafazakâr Parti'deki yakın arkadaşı F. E. Smith'e gizli bir mesaj göndererek partisinin liderlerinin, Liberal parti içinde yer alan ve 'savaşa katılma yanlıları' olarak tanımladığı azınlıkla, bir Liberal-Muhafazakâr koalisyon hükümeti kurulmasına sıcak bakıp bakmadıklarını araştırmasını istedi. Smith konuyu iki gün sonra, haftasonu tatili vesilesiyle buluşacağı muhalefet liderleriyle görüşeceğini söyledi.

Churchill'in kafasını kurcalayan çok önemli başka konular da vardı. Donanma Bakanı olarak deniz kuvvetlerinin bir saldırı karşısında zaafiyetleri olabileceğini düşünüyordu. Filoları, daha iyi korunma olanakları olan kuzeydeki deniz üslerine kaydırmak istiyordu. Ancak taciz edici bir girişim olarak nitelendirilebileceği için konuyu kabineye sunmayı uygun bulmadı. Böyle yapmaktansa, görüşünü doğrudan başbakanıyla paylaşmayı tercih etti ve konuyu açtığı Asquith'in homurdanmasını onay olarak yorumladı.

Plan, gecenin karanlığından yararlanarak büyük bir gizlilik içinde uygulamaya kondu. Churchill'in ifadesine başvuracak olursak, "Karanlık bastırıldığında 28 kilometre uzunluğunda bir savaş gemisi dizisi, dar kanallardan tam yol geçerek kuzeydeki güvenli, engin sulara doğru yöneldi."⁵⁹

Paris. Fransız solunun barış taraftarı temsilcisi Jean Jaurès fanatik bir milliyetçi tarafından öldürüldü. Jaurès, Poincaré-Viviani hükümetinin barışın korunması yönündeki çabalarının bir haftadır çok ateşli destekçilerinden biri olmuştu. Suikast, ulusun hiç beklenmedik bir şekilde hükümet etrafında birleşmesine neden oldu.

⁵⁹ W. Churchill 1923: s. 212

Berlin. Bethmann gece yarısına doğru Berlin'deki Britanya Büyükelçisi Edward Goschen'i evine davet etti ve Londra'ya bir mesaj göndermesi ricasında bulundu. Başlama olasılığı giderek güçlenen savaşta Britanya şayet tarafsız kalmayı kabul ederse, Almanya'nın da Hollanda'nın bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstereceğini ve Fransa topraklarına herhangi bir saldırıda bulunmayacağını hükümetine iletmesini istedi. Mamafih Fransız sömürgeleri bu vaadin kapsamına alınmıyordu. Goschen üstüne düşeni yaptı ve bilgiyi hemen Dışişlerine ilette. Mesajı ertesi sabah gören Grey'in kafası fena halde attı.

37. 30 TEMMUZ

Fransa'nın St. Petersburg'taki büyükelçisi Paléologue'un, Rusya'nın ayın 29'unu 30'una bağlayan gece seferberlik ilan ettiğini hükümetine bildirmemiş olması uzun yıllar boyu suçlanmasına neden olmuştur. Artık bugün bunun doğru olmadığını biliyoruz. Jean Stengers'in araştırmaları, elçiye güvenmeyen Rusların kendisine bu konuda bilgi vermediklerini kanıtlamıştır.⁶⁰ Fransa bu hamleyi öğrendiğinde iş işten geçmiş olacaktı.

Birçok tarihçinin sonraki günlerde, kader günü olarak nitelendirdikleri 30 Temmuz Perşembe günü berbat bir şekilde başlamıştı. Kayzerin tezi doğrultusunda Avusturya'nın Belgrad'da durması gerektiği, aksi takdirde Almanya'nın desteğini geri çekeceği haberi Viyana'ya ancak bir önceki gece ulaşmıştı. Avusturya Başbakanı Berchtold, kaçamak bir yol izlemiş ve bu notaya o anda yanıt veremeyeceğini ifade etmekle yetinmişti. Gelişmeler hayli sıkıcı bir görüntü sergiliyordu. Almanya'nın yanı sıra, Britanya ve Rusya'nın da Avusturya'nın harekâtının Belgrad'da durması gerektiği görüşünü paylaştıklarının anlaşılması işi çetrefilli ve endişe verici bir noktaya getirmişti.

Wilhelm ise artık umutsuzluğa düşmüştü. Avusturya-Macaristan'ın Rusya ile müzakere masasına oturmaya hazır olduğu haberini aldığı anda yorumu, "Korkarım artık çok geç kaldılar," olmuştu. Ancak hemen sonrasında, "Hadi, hemen baş-

⁶⁰ Wilson 1995: s. 125

layın bakalım!" demekten de geri durmayacaktı.⁶¹ İmparatorun bu yorumunu kendine has üslubu ile değerlendiren Bethmann ise Berchtold'a, "Savaşın suçunu Rusya'nın üzerine yıkmaya artık imkân kalmadığını" söyleyecek ve "bu nedenle barışçıl bir çözüm üzerinde uzlaşmanın yollarını aradığınız izlenimini vermelisiniz," tavsiyesinde bulunacaktı.⁶² Bethmann'a göre, Kayzerin arabuluculuk yapmaya talip olmasının tek sebebi, "Böyle bir öneride bulunmaması durumunda savaşı isteyen tarafın bizler olduğumuzun anlaşılacağı kaygısıydı."⁶³ Viyana'ya, "bu öneriyi geri çevirmelerinin, herkes tarafından Avusturya'nın savaş istediği yolunda yorumlanabileceğini... Böylece Rusya'nın masumiyet karinesi arkasına sığınacağını ve bu durumun en sonunda kendi vatandaşları tarafından bile kınanmalarına yol açabileceğini" bildirdi.

Kayzer arabuluculuk yapmaya hazır olduğu yolundaki mesajlarına St. Petersburg'dan gelen tepki karşısında hiddete kapılmıştı. Oysa neler olduğunu kavrayamadığı anlaşılıyordu. Şafak doğarken uyandığında Nikola'nın, ayın 25'inde kararlaştırıldığı gibi Avusturya-Macaristan sınırına yakın dört bölgede kısmi seferberlik ilan ettiği yolundaki mesajını aldı. Çara göre, "Bugün yürürlüğe konan askeri önlemler konusundaki karar, beş gün önce, yani Avusturya'nın Sırbistan'ın cevabi notasını reddettiğinin öğrenilmesinin hemen sonrasında yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında alınmış, ancak o ana kadar uygulamaya konmamıştı." Rusya o dakikadan beri bir kenara çekilerek müzakerelerin başlamasını beklemişti. Kısacası olay, yeni önlemlerin alınmasına yönelik olmayıp, daha önce ertelenen bir kararın uygulamaya geçirilmesinden ibaretti. Seferberlik henüz başlama aşamasındaydı.

Wilhelm bu yazılanları da yanlış değerlendirdi. Rusya'nın beş gündür seferberlikte olduğunu ve bu nedenle Almanya'nın birkaç adım geride kaldığını düşündü. "Demek bizden neredeyse bir hafta öndeler," diye isyan etti. "Üstelik bu işi görünüşte onlara saldırmak gibi bir niyeti olmayan Avusturya'ya

⁶¹ Kautsky 1924: s. 368

⁶² A.g.e., s.372

⁶³ A.g.e.

karşı yapıyorlar. Anlaşılan arabuluculuk yapmamı ister gözükmesine rağmen Çar hazretleri arkamızdan dolaplar çeviriyor, gizli emeller peşinde koşuyor. Artık aracılık yapmam söz konusu bile olamaz!"⁶⁴ Nikola'nın "Avusturya'ya baskı yapmanız gerekiyor" şeklindeki başvurusuna da, "Hayır, artık böyle bir şey yapmaya niyetim yok!" yanıtını verecekti.

Wilhelm'e göre, "Çar ikili oynamış" ve onları yanlış yola sevk etmeye çalışmıştı. Bu konuda son olarak, "Demek ki, benim de seferberlik ilan etmem lazım," diyecekti.⁶⁵

Fakat Kayzer tüm bunlara rağmen resmi kişiliğini bir yana bırakarak Çara şunları yazdı: "Ben, barış uğruna tüm olanaklarımı kullandım... Siz de askeri hareketliliğinizi şu an itibarıyla durdurmak suretiyle Avrupa barışına katkıda bulunabilirsiniz."

Almanya Büyükelçisi, Rusya'nın seferberlik ilan etmesinin, Almanya'nın da aynı yolu izlemesine neden olacağı hususunda Çarı ikaz etti. Alman hükümetinin bu konudaki tepkisi aşırı sert olacaktı. Çünkü Almanya için seferberlik, Rusya'da olduğundan çok farklı bir anlam ifade ediyordu ve ölümcül sonuçları vardı. "Almanya için seferberlik, savaşla eş anlamlıydı." Oysa Rus hükümet görevlilerinin Almanlara verdiği izahata göre, Rusya için böyle bir anlam taşımıyordu. Rus ordularının, yakın zamanlarda bir akademisyenin de belirttiği gibi, "kendi sınırlarının gerisinde ilelebet teyakkuz halinde kalmaları mümkündü." Almanlar da bunu pekâlâ biliyorlardı.⁶⁶

St. Petersburg. Sazonov, Çarı arayarak acil bir randevu talep etti. Hemen Çarlık sarayı olan Çarskoe Selo'ya giderek savaşın artık kaçınılmaz olduğuna değindi ve nacizane olarak Çarın seferberliği genel düzeye çıkarmasını tavsiye etti. Çar, gönlü pek el vermese de, bu tavsiyeye uydu ve Sazonov hemen bu yönde gerekli emirleri verdi.

St. Petersburg'daki Alman askeri ataşesi durumu derhal Berlin'e iletti. "Sanıyorum seferberlik ilanları saldırgan bir an-

⁶⁴ Albertini 1952 III: s. 2

⁶⁵ A.g.e., s. 3

⁶⁶ Lieven 1983: s. 146

lam taşıyor ve olasıdır ki, geldiğimiz bu noktada yaptıklarının yol açabileceği sonuçlardan kendileri de ürküttüler." Kayzer Wilhelm ataşenin geçtiği bu haberi çok yerinde bulmuş olmalı ki, tepkisi sadece, "Evet, çok doğru söylüyor" demek oldu.⁶⁷

Çar, Kayzerin mesajlarına tepki olarak genel seferberlik emrini geri çekti. Generallerinden kısmi teyakkuz durumunda kalmalarını istedi. Bundan sonraki adımları ne yönde olmalıydı? Bakanlar kurulunu toplantıya çağırmasa da, Çar tüm devlet erkânını teker teker davet etti ve görüşlerini aldı. Tüm görüşler, Çarı seferberlik için ikna etmek noktasında buluşuyordu. Sazanov da bu kez generallerine katıldı. Çar, hâlâ karsızlık içinde kıvranıyor da olsa, yaptığından hiç mutluluk duymasa da, kararını bir defa daha değiştirmek zorunda kaldı ve seferberlik emrini yeniledi. Rus Genelkurmay Başkanı sonradan ünlü olacak şu cümleyi söyledi: "Bir daha erteleme kararı duymamak için bu telefonumu... parçalamak istiyorum."

Bethmann, Rusya'nın bu durumunun bir alarm gerekçesi olmadığını kavramıştı. Prusyalı bakanlara, "Seferberlik ilan edilmiş olsa da, Rusya'da bu tarz önlemlerin içeriğinin Batı Avrupa devletleri için ifade ettiği anlamdan çok farklı olduğunu... Rusya'nın savaş açmak gibi bir niyeti olmadığını, ama Avusturya'nın tutumu karşısında kendilerini böyle bir önleme başvurmak mecburiyetinde hissettiklerini" söyledi.⁶⁸

Alman ve Avusturya genelkurmayları sürekli iletişim halindeydi. Moltke sabırsızlanan Conrad'ı ikaz ederek, "Rusya'ya asla savaş ilan etmemelisiniz," dedi.⁶⁹ Almanca konuşan iki imparatorluk, "ilk saldırının Rusya'dan gelmesini beklemeliydiler."

Bethmann seferberliği ertelenmesi için çabalarken, Moltke o haftanın ilk yarısında savunduğu erteleme yönündeki görüşünden caymış ve derhal seferberlik ilan edilmesi için baskıcı bir tavır takınmıştı. Onun bu gibi tutumlarından usanan Falkenhayn, "ruh halindeki bu değişiklikleri izah etmek zor, daha doğrusu imkânsız" yorumunda bulunacaktı.⁷⁰

⁶⁷ Kautsky 1924: s. 375; Cimbala 1996: s. 389

⁶⁸ Berghahn 1993: s. 217

⁶⁹ A.g.e.

⁷⁰ Mombauer 2001: s. 205

Kayzer, Grey'in Londra büyükelçisine bir gece önce yaptığı uyarıyı akşam saatlerinde öğrendi. Grey'in kişisel görüşü, Fransa'yı tehdit edecek bir durum ortaya çıkması halinde İngiltere'nin olaya müdahil olacağı yönündeydi. Rusya ile yapacakları savaşta Almanya'nın öncelikle Fransa'ya saldıracağından ve onu ezmek için harekete geçeceğinden çoğu hükümet çevreleri gibi, doğal olarak İngilizler de haberdardı. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde Fransa'nın yardımına koşmaya kararlı olmaları nedeniyle Grey, açıkça İttilaf Devletleri ile Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın oluşturduğu Üçlü İttifakın karşı karşıya geleceğine ima ediyordu. Kayzer, bir kez daha hiddete kapılmıştı. "Almanya'nın mahvolmasını amaçlayan sorumsuzluk ve zaafiyetler, bu gidişle dünyanın feci bir savaşa tanıklık yapmasına yol açacak."⁷¹ İngiltere, Rusya ve Fransa'nın, Avusturya ve Sırbistan arasındaki anlaşmazlığı bahane ederek bizi yok etmek istediklerine artık kesin olarak kanaat getirdim... Müttefikimizin aptallığı ve beceriksizliği, ilmiğin bizim boynumuza geçmesine neden oldu. Tuzağa düştük!" dedi.

Londra. Öğleden sonra İrlanda konusunda yapılacak olan Avam Kamarası toplantısının Britanya'da iç savaşa yol açacağı izlenimi hâkimdi. Ancak daha erken saatlerde Asquith ile buluşan muhalefet liderleri, Avrupa'da beliren tehlike bulutları karşısında tek vücut hareket etmeye karar verdiler. Bu ani görüş değişikliği, o güne kadar sergiledikleri tutum değerlendirilince hayret vericiydi. Başbakanın kızı Violet Asquith, üvey annesi Margot ile birlikte Avam Kamarası salonunun kadınlar için ayrılan dinleyici bölümüne ayak attıklarında, buranın heyecanlı ve belirli beklentiler içinde oldukları gözlerinden okunan kadınlarla tıka basa dolu olduğunu gördüler. Violet'in sözlerine kulak verecek olursak, "Başbakan kürsüye çıkıp İrlanda konusundaki müzakerenin ertelendiğini açıklayınca, kadınlardan şaşkınlık homurtuları yükseldi. Çoğu uzun süredir üstümüzde dolaşan iç savaş bulutları nedeniyle Kızılhaç kurslarına katılmış; yara sarma, kırık alçılama, sedye hazırlama gibi yoğun eğitimler almıştı."⁷² Bunlardan biri eteğinin altına

⁷¹ Albertini 1952 III: s. 34

⁷² Bonham-Carter 1965: s. 305

sakladığı silahları Belfast'a kaçırmakla ünlenen ve vücut yapısı bu işe pek uygun olan Bayan M. isimli, Ulsterli bir kadındı. Erteleme kararı karşısında tüm bu bayanların ağızları açık kalmış, büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardı.

Paris. Uzun yolculuklarından dönen ve henüz yokluklarındaki gelişmelerin bütün ayrıntılarına vakıf olmayan Fransız liderler, olayları frenleme yolunda bir hamle yapmak istediler. Cumhurbaşkanı Poincaré'nin onayını alan Başbakan Viviani, Ruslara hemen soğukkanlılık tavsiye eden bir mesaj çekti: "Rusya'nın alma zorunluluğunu hissettiği savunma yönündeki önlemlerin, Almanya'nın da kısmi veya tam teyakkuza geçmesi için bir bahane oluşturmasının önüne geçmeliyiz."⁷³ Fransa bir iyi niyet gösterisi olarak Alman sınırlarındaki birliklerini on kilometre geriye çekti.⁷⁴

Londra. Başbakan özel notlarında şöyle yazacaktı: "Avrupa'daki durum düne göre en az birkaç puan kötüleşti. Almanya'nın tarafsızlığımızı satın almak için Fransa, Hollanda veya Belçika'ya saldırmayacağı yolunda verdiği hayli arsız beyanatın, işlerin düzelmesine bir katkı sağlaması olanaksız. Alman diplomasisi oldukça gaddar ve adeta çocuksu bir görünüm sergiliyor. Fransızlara gelecek olursak, onlar da bir süredir Rusya'nın yaptığı gibi, tam zıt yönde yelken basmaya çalışıyorlar. Kesinlikle depresyona giren ve adeta felç olan parlamentomuz ise şu an için İngiltere'nin olaylara müdahil olmasının karşısında. Benim bakış açımdan manzara bugün çok karanlık."⁷⁵

38. 31 TEMMUZ

Fransa'nın Berlin Büyükelçisi Jules Cambon, başkentine çektiği bir telgafta, "Almanya'nın, Rusya seferberliğini tamamlamadan savaşı başlatmak eğiliminde olduğunu" bildiriyordu.⁷⁶

⁷³ Wilson 1995: s. 127

⁷⁴ Albertini 1952 II: s. 604

⁷⁵ Brock ve Brock 1985: s.136

⁷⁶ Hayne 1993: s. 293

Viyana, Rusya'nın genel seferberlik haberlerine kayıtsız kaldı. Habsburg İmparatorluğu çok ağır hareket etmeyi sürdürse de Sırbistan'ı işgal etmek planında herhangi bir değişiklik yapmadı. İkili Monarşinin ortak kabinesi –Ortak Bakanlar Kurulu– haberleri değerlendirdi ve Rusya'nın müdahil olması-na yol açması olasılığına rağmen planını uygulamaya devam etmek kararını aldı.

Rus tehditini umursamadıkları anlaşılan Habsburg birlikleri güneye, Sırbistan'a doğru yürüyüşlerine devam ettiler. Conrad, Çarın seferberlik ilan etmesi üzerine kuvvetlerinin bir bölümünü Rus cephesine yönlendirmeye karar vermişti, ama her nedense bu fikrini uygulamaya koymadı. Bu durumda Avusturya'nın savunması tümüyle Almanların omzuna yükleniyordu. Belki istedikleri de tam buydu. Samuel Williamson'a göre, Conrad'ın amacı diplomatların araya girmelerine fırsat vermeden, bir an önce saldırıya geçmek yönündeydi.⁷⁷

Berlin'e öğle saatlerinde gelen haberlere göre, Rusya yalnız Avusturya'ya değil, Almanya'ya karşı da seferberlik ilan etme aşamasına gelmişti. Kayzer, tam o sırada telsizde Çar ile haberleşiyordu. "Sizin, Almanya ve Avusturya için bir tehdit oluşturan seferberlik emrini iptal etmeniz barışın korunmasına hâlâ katkı sağlayabilir," demeyi henüz bitirmişti.⁷⁸ Kayzer bu görüşmede, her şeye rağmen arabuluculuk çabalarını sürdürceğini belirtmeyi de ihmal etmemişti.

Çarın yanıtı, "Arabuluculuk yönündeki çabalarınız için kalpten şükranlarımı sunarım. Barışçıl bir çözüm bulmamız belki hâlâ mümkün olabilir. Avusturya'nın seferberlik ilanına bir tepki olan askeri hazırlıklarımızı askıya almamıza teknik olarak imkân yok. Ancak asla bir savaşa girmek arzusunda değiliz. Avusturya ve Sırbistan arasındaki müzakereler devam ettiği sürece ordumun herhangi bir *tacizde* bulunacağını tasavvur bile etmek olanaksız. Bu konuda size şerefim üzerine söz veriyorum," olmuştu.⁷⁹

⁷⁷ Williamson 1991: s. 207 n. 122

⁷⁸ Abertini 1952 III: s. 37

⁷⁹ A.g.e., s. 56

Bir süre sonra Kayzer'i arayan Franz Joseph, arabuluculuk önerisi için şükranlarını sunmasına karşın artık çok geç olduğunu söyleyecekti. Rusya, teyakkuza geçmiş ve Avusturya birlikleri Sıbistan'a doğru ilerlemeye devam ediyordu.

Paris. Alman büyükelçisi, ülkesinin çektiği ultiyatomu akşam saatlerinde Fransız Dışişleri Bakanı Rene Viviani'ye sundu. Elçi, Rusya'nın seferberliğine son vermemeleri halinde ortaya çıkabilecek gelişmelerin sorumlusunun müttefikler olacağını söyledi. Viviani, Cuhurbaşkanı Poincaré ile birlikte yaptıkları yolculuktan henüz dönmüştü ve Rusya'nın seferberlik ilanı konusunda hiçbir bilgisi yoktu. Gelişmeleri öğrenmek için St. Petersburg'u aradı.

St. Petersburg. Buradaki Alman elçisi de gece yarısına doğru Rusya'ya yönelik ultiyatomu sundu: "Seferberliği on iki saat zarfında durdurun! Yoksa Almanya da aynı yola başvurmak mecburiyetinde kalacak. Böyle bir gelişme, bizim açımızdan çok farklı sonuçlara neden olabilir ve savaşa olağanüstü bir davetiye çıkarmak anlamını taşıyacaktı," dedi.⁸⁰

Londra. Winston Churchill eşine gönderdiği mektupta, "Bulutlar giderek kararıyor olsa da, hâlâ bir umut var. Sanıyorum Almanya karşısına aldığı gücün kudretini nihayet idrak etti ve ahmak müttefikini biraz geç de olsa, dizginlemeye çalışıyor. Biz de Rusya'yı yumuşatmaya çabalıyoruz," diye yazacaktı.⁸¹

Asquith, Mısır konsolosluğu görevinde bulunan ve birkaç haftalığına Londra'ya tatile gelmiş olan Britanya'nın en ünlü komutanı Lord Kitchener'i de yanına alarak, öğle yemeği için Churchill'in evine gitti. Kitchener, sivil kökenli bakan dostlarına Fransa'nın yanında yer almaları gerektiğini söyledi. Ancak genel kanaat bu yönde değildi. Asquith, kamuoyu bir yana, özellikle parlamentodaki genel eğilimin ne pahasına olursa olsun çatışmanın dışında kalmak yönünde olduğunu anlattı.⁸²

⁸⁰ A.g.e., s. 62

⁸¹ Gilbert 1975: s. 21

⁸² Brock ve Brock 1985: s. 138

Hükümetin radikal kanadını temsil eden Lloyd George, başbakana karşı durabilecek kadar destekçisi olan tek kabine üyesiydi. Bir politik dostuna, "Barış uğruna büyük bir mücadele veriyorum. Tüm bankerler ve ticaret erbabı olaylara karışmamamız için yalvarıyorlar. İngiltere Bankası Başkanı bana gözyaşları içinde, 'Bizim bu olayın dışında kalmamızı sağlamalısınız. Taraf olmaya sürüklenirsek hepimiz mahvoluruz' diye yakındığını" söyledi.⁸³

Parlamentonun liberal kanadının temsilcileri arasından en azından bir üye, Arthur Ponsonby, Winston Churchill'e partisinin içinde olaya müdahil olunmaması yönünde "çok güçlü" ve "hayli yaygın" bir eğilim olduğunu aktarmıştı.⁸⁴ Ancak aşağı yukarı aynı dakikalarda Muhafazakâr Parti temsilcisi F. E. Smith'den, muhalefetin, Almanya'nın Fransa'yı Belçika üzerinden işgale teşebbüs etmesi halinde, Fransızların yanında durulmasını destekleyecekleri yolunda bir tüyo aldı. Churchill cevabi mesajında, "Artık savaşın önüne geçilebileceğini sanmıyorum. Almanya'nın Fransa'yı işgal etmek için Belçika'dan geçmesi gerekiyor ve iki partinin de tek vücut olarak bu gelişmenin karşısında güçle duracağı kanaatindeyim," diyecekti.⁸⁵

Paris. Fransız ordularının başkomutanı General Joseph Joffre, hükümetten genel seferberlik ilanı için izin istedi. Ancak talebi geri çevrildi.

39. 1 AĞUSTOS

Paris. Joffre, derhal genel seferberlik ilan edilmesi için hükümeti bir kez daha uyardı. Kabine, ancak ertesi gün için yetki verdi.

Londra. Churchill kabinesinin sabah oturumunda, donanmada genel teyakkuz ilan etmek için yetki istedi. Ancak tam bir bölünmüşlük yaşayan kabine bu önerisini geri çevirdi. Savaş karşı çıkanların başını Lloyd George çekiyordu. Onun ikna e-

⁸³ Riddle 1986: s. 85

⁸⁴ Gilbert 1971: s. 21

⁸⁵ A.g.e., s. 22

dilmesi, diğer muhaliflerinde yola getirilmesini sağlayabilirdi.

Başbakana göre, parti üyelerinin çoğu şartlar ne olursa olsun bir askeri müdahaleye karşıydı. Bu durumda, "koyu bir barış taraftarı" olmasına rağmen, diğer muhaliflere kıyasla daha yüksek bir sorumluluk duygusuna ve devlet adamlığı iradesine sahip olması nedeniyle Lloyd George'un desteğini kazanmalarının kaçınılmaz olduğuna inanmıştı.⁸⁶ Bizzat Churchill de yıllarca Lloyd George'un müritlerinden biri olmuştu ve ikili o anda, toplantı sırasında bile birbirlerine notlar aktarmaktan geri durmuyordu. Radikal lider, bu notlarından birinde anlaşmalarının mümkün olabileceği yolunda umut veren şu satırları yazmıştı: "Sabır gösterir ve üzerime fazla gelmezseniz... bir noktada buluşmamız pekâlâ mümkün olabilir." Bunu okuyan Churchill'in tepkisi, "Tanrım, yalvarıyorum... İster yoldaş, ister muhalif olalım, tüm geleceğimiz şu andaki kararınıza bağlı," şeklinde olacaktı.⁸⁷

Churchill, Lloyd George'a bir noktada, "Şayet kararınız olumsuz olursa çok uzun süredir devam eden işbirliğimizin kalıcı olmayacağı endişesini taşıyorum," diye yazacaktı. Biraz sonra da bu kez, "Görevimiz gereği sizi izana davet ediyorum. Yüce desteğinizi bizimle birlikte sergilemeniz için yalvarıyorum... Yoksa hayatımız boyunca birbirimizi affetmeyeceğiz. Oysa size sadakatle bağlıyım ve on yıldır sizin önsezgileriniz ve rehberliğinizin izinde yürüyorum," diye yazmak ihtiyacını duyacaktı.⁸⁸

Söz kendisine geldiğinde Churchill kabinenin diğer üyelerine de akıcı bir retorikte hitap etti. Zaten sözü başkalarına bırakmamakla ün salmıştı. Asquith bir dostuna, "toplantının yarısından fazlasının Winston'un demeçleri ile geçtiğini söylersem hiç de abartmış olmam," diyecekti.

Berlin. Şansölye Bundesrat'ta, yani Alman Birliğini oluşturan devletler toplantısında söz alarak hükümetinin görüşünü açıkladı. Rusya'nın, Avusturya ile müzakereye başlamak yerine

⁸⁶ Brock ve Brock 1985: s. 140

⁸⁷ R. Churchill 1969: s. 701

⁸⁸ A.g.e.

seferberlik ilan ettiğini, kendilerinin de, o gün öğle üzeri sona erecek bir ültimatoma vererek bu girişimlerini iptal etmelerini, aksi takdirde Almanya'nın da aynı yola başvuracağını bildirdiklerini söyledi. Almanya, Fransa'ya da bir nota vermiş ve tarafsız kalmamaları halinde, onlara da savaş ilan edeceğini bildirmişti. Bu ültimatoma yanıt süresi de saat 13.00'te dolacaktı. Bundesrat Bethmann'a tam destek kararı aldı.

Saatler öğleyi geçmesine karşın Rusya'dan herhangi bir yanıt gelmedi. Almanya, tam bir saat sonra, St. Petersburg'daki elçisine, Rus hükümetine savaş ilan ettiğini bildiren notasını iletti. Aslında nota, gelişmenin ne yönde seyredeceğini bilmedikleri için iki seçeneqli olarak hazırlanmıştı: Rusya'nın ültimatoma red yanıtı vermesi ya da cevap vermekten kaçınması durumuna göre iki ayrı metin kaleme alınmıştı.

Çarsko Selo. Çar Nikola, Almanya'nın seferberlik ilan ettiği haberini aldığı anda öğle olmuştu. Hemen kuzeni Wilhelm'e bir telgraf çekti: "Seferberlik ilan etmeye mecbur kalmanızı anlayışla karşılıyorum, ama bu önlemlerin savaş anlamına gelmediği yolunda benim size verdiğim teminatın aynısını sizden de bekliyorum."⁸⁹

Ancak öyle anlaşıyor ki, Çar büyük bir yanılgı içine düşmüştü, çünkü 1914'teki âlemde generaller ve kabine üyeleri bile farklı ülkeler tarafından alınan askeri önlemlerin ne anlama geldiğini tam olarak bilmiyorlardı. Bunlardan yalnız bir tanesinin anlamı pek açık seçikti: Seferberlik, Almanya için en geç yirmi dört saat zarfında savaş demekti.

Berlin. Saat 16.00 olmasına rağmen Rusya'dan hâlâ bir yanıt gelmemişti. Falkenhayn ve Şansölye Bethmann, Kayzere gitti. İkisi bir gece önce aralarında yaptıkları görüşmede, Rusya müzakereye razı olsa bile savaş ilan edilmesi yönünde karar almışlardı. Fakat Kayzerin bu konuda hiç istekli olmadığını gördüler. Bu durum geçmişte olsa, imparatorun bu tutumu planlarını uygulamalarına engel olabilirdi, ama artık durum geniş ölçekte değişmişti. Kayzerin temmuzun son haftasında

⁸⁹ Massie 1996: s. 258

verdiği talimatlar; ne kendi başbakanı ne dışişleri bakanlığı ne askeri yetkilileri ne de Avusturya İmparatoru veya hükümeti üzerinde etkili oluyordu. Wilhelm'in emirleri şüphesiz bir ağırlık taşısa da artık tüm ipler onun elinde değildi.

Kayzer en sonunda, ertesi gün yürürlüğe girmesi öngörülen seferberlik emrini imzalamayı kabul etti. Moltke, Wilhelm'in Alman halkına hitaben vereceği söylevin metnini bile çoktan kalem almıştı. Görüşmeye geç katılan Bethmann, Moltke'yi sivil otoriteyi yaraladığı için azarlayacaktı. Bu duruma sinirlendiği yüzünden okunan Moltke, yaverlerinden birine şöyle diyecekti: "Bu savaş eninde sonunda, İngiltere'nin de katılacağı bir dünya savaşına dönüşecek. Ne kapsamı ne ne kadar süreceği ne de sonucu hakkında bugünden bir öngörude bulunmak mümkün. Böyle bir çatışmanın nasıl sonuçlanacağını hiç kimse bilemez."⁹⁰

Kayzer ve askeri liderleri tam dağılmak üzereyken, İngiltere'den çok önemli bir telsiz mesajı geldiği ve o anda deşifre edilmekte olduğu haberi geldi. Amiral Tirpitz, komutanlara biraz bekleyip mesajı birlikte okumalarını önerse de, seferberlik emrinin altına imparatorun imzasını almış olan ikili, hızla toplantıdan ayrıldı. Aslında kalmaları bir bakıma daha akıllıca olurdu, çünkü ayrılmalarını takiben derhal geri dönmeleri emredildi.

Londra'dan gönderilen mesaj, oradaki büyükelçileri Lichnowski'den geliyordu ve Alman hükümetinin planlarını suya düşürecek nitelikteydi. Elçi, Sir Edward Grey'den bir teminat aldığı yanılgısına düşmüştü. Sözde İngiltere, Fransa'ya ilişmemeleri halinde, bir Alman-Rus savaşında her iki ülkenin de tarafsız kalacağını ima etmişti.

Kayzer ve yardımcıları bu durumu sevinçle karşıladı. Onların görüş açısından bu tam bir zaferdi. Moltke bir oy farkla azınlıkta kaldığını gördü. İlerleyen günlerde söylediğine göre Kayzer, "Bak işte, şimdi oldu. Artık tüm orduyu doğu cephesine kaydırabiliriz," demişti.⁹¹

Moltke müthiş bir ümitsizliğe kapılmıştı. Kayzerin savaş planlarını kavrayamadığını düşünüyordu. Oysa onun amacı,

⁹⁰ Mombauer 2001: s. 206

⁹¹ Albertini 1952 III: s. 172

ordunun büyük bölümünü Fransa'nın Lüksemburg ve Belçika üzerinden işgaline tahsis etmek ve bu arada daha küçük bir kuvvetle Rusları Doğu cephesinde oyalamaktı. Çabuk bir zafer sonucunda, ana güçler de Fransız cephesinden Rusya tarafına kaydırılacaktı. Nisan 1913'ten beri sadece Rusya ile çarpışmak yönünde bir savaş planı hazırlanmamıştı.

Ordu esasen Fransa'ya saldırmak için konuşlandırılmaya başlanmıştı. Moltke emirlerde değişiklik yapılmasının bir kargaşaya neden olacağına parmak basıyordu. Kayzer ve Genelkurmay uzun tartışmalardan sonra ortak bir noktada buluştular. Fransa yönündeki harekâta devam edilecek, ancak Fransa ve Britanya'nın tarafsız kalmalarının sağlanması halinde, ordu hızla Rus cephesine kaydırılacaktı.

Bu noktada yine de önemli bir husus göz ardı ediliyordu. Çünkü hazırlanan savaş planına göre, Almanya'nın Fransa'dan önce davranarak tarafsız ülke statüsündeki Lüksemburg'un demiryollarını ele geçirmesi ve hemen yine tarafsız Belçika'ya bir kenara çekilmesi ve Alman kuvvetlerinin geçişine izin vermesi yönünde bir ultimatoom verilmesi öngörülmüştü. Ancak Almanya, hem Belçika hem de Lüksemburg'un tarafsızlığının garantörü olan ülkelerinden biriydi.

Moltke'ye göre, Fransızların ne yapıp edip, bir şekilde savaşa müdahil olması sağlanmalıydı. "Kayzer bana hiç danışmadan yaverine döndü ve kıtaların Lüksemburg'a girmemeleri yönünde bir talimat çekti... Neredeyse kalbim duracaktı."⁹² İngiltere ve Fransa'nın savaşın dışında kalmayı tercih etmeleri halinde Rusya'nın da onlara uyması, Moltke'nin planları açısından tam bir felaket olacaktı. Bu durumda, Almanya, karşısında çarpışacağı bir düşman bulamayacaktı.

Kayzer ve Başbakan pazarlığın hemen sonuçlanması için Londra'ya derhal bir telgraf çekti. Kayzer Kral V. George'u, Bethmann ise İngiliz hükümetini muhatap almıştı. Ancak mesajı alan İngiliz Kralı, "Her halde bir yanlış anlama olmalı," diye yanıt verecekti.⁹³ Britanya ve Fransa'nın, tarafsız kalabilecekleri yönünde herhangi bir önerileri olmamıştı.

⁹² A.g.e., s. 176

⁹³ A.g.e., s. 177

Kral George'un telgrafını okuyan Wilhelm, Moltke'ye, "Artık dilediğini yapabilirsin," demek durumunda kalmıştı. Moltke hiç zaman kaybetmedi ve ordularına Lüksemburg'un derhal işgal edilmesi emrini verdi.

Alman birlikleri akşam saat yedide ilk hedefleri olan bir demiryolu istasyonunu ve buradaki postaneyi işgal etti. 19.30'da bu noktaya gelen takviye birlikler, bir hata olduğunu ve Kral George'dan gelecek bir mesajın beklenmesi gerektiğini öncü kuvvetlere iletti. Biraz sonra, Moltke'den gelen ikinci bir mesaj üzerine harekât tekrar başladı.

Londra. Kabinenin onayını alan Grey, her ne kadar diplomasi dilinin dışına çıkmasa da, Alman büyükelçisine, Belçika'nın tarafsızlığının çiğnenmesinin Britanya'yı duruma müdahale etmek zorunda bırakabileceğini bildirdi.

St. Petersburg. Alman elçisi, hükümetinin Rusya'ya savaş ilan ettiğini Rus dışişleri bakanına bildirdi. Şaşkınlıktan olsa gerek, elçi, hem Rusya'nın ultimatolarına yanıt vermemesi hem de yanıtlarının yetersiz bulunması olasılıklarına binaen iki ayrı metin olarak düzenlenen notaların her ikisini de bir arada sunmak yanılışına düşmüştü.

Londra. Churchill, Muhafazakâr Parti üyesi arkadaşı F. E. Smith'in aracılığıyla parti lideri Bonar Law'ı, kendisi ve Sir Edward Grey ile birlikte Donanma Bakanlığında akşam yemeğine davet etti. Smith, Law'ın en yakın dostu olan Sir Max Aitken'in de yemeğe katılmasını istedi. Ancak Law bu daveti geri çevirdi ve Grey'in yemeğine iştirak etmektense, Başbakanla görüşmeye gitti. Churchill, akşam yemeğini bakanlığında tek başına yemek zorunda kalacaktı.

Saat dokuz buçuk sularında bakanlığa gelen Smith ve Aitken, Churchill'i iki arkadaşı ile hasbihal ederken buldular. Onların da katılmasıyla sohbet krize odaklandı. Bu sırada, Almanya'nın Rusya'ya vereceği ultimatomu ertelediği haberi geldi. Olay farklı yorumlara yol açtı. Misafirlerden üçü, Churchill ile bir parti briç oynamak üzere masaya oturdu. Aitken seyirci olmayı tercih etmişti.

Henüz ilk elin kâğıtları dağıtılmıştı ki, bir görevli Churchill'e resmi iletişimde kullanılan bir kırmızı kutu getirdi. Cebindeki anahtarı çıkaran Churchill kutunun kilidini açtı. Daha sonraları Aitken'in ifade edeceği gibi, "kapağın altında kutunun iriliği yanında pek küçük kalan tek sayfalık bir belge bulunuyordu. 'Almanya, Rusya'ya savaş ilan etti.'"⁹⁴

Churchill oyundaki yerini Aitken'e bıraktı ve hemen Downing Sokağı 10 numaraya doğru yürüdü. Başbakanın konutuna vardığında, onu Grey ve bazı danışmanlarıyla toplantı halinde buldu.

Churchill Başbakana, deniz kuvvetlerinde seferberlik ilan edeceğini söyledi. Sabah yapılan kabine toplantısında bu önerisine red yanıtı aldığını tabii ki unutmamıştı. Ertesi sabah yapılacak oturumda Kabineye durumu bizzat izah edebileceğini belirtti.

Başbakan, hiçbir tepki göstermedi. Bürosuna dönen Churchill bütün geceyi, ne olursa olsun Kraliyet Donanmasının güvenliği için planlar yaparak geçirdi.

O gece, daha geç saatlerde Londra'ya ulaşan haberlere göre, Kayzer barışçı çabalarının Rusya'nın genel seferberlik ilanı ile sonuçsuz kaldığını ifade etmişti. Acaba Kral George'un yapabileceği bir şey olabilir miydi?

Asquith hızla, Kral George adına Çara hitaben bir şeyler karalayıp hükümdarının imzasını almak için sabaha karşı bir buçukta Buckingham Sarayına gitti. Başbakan bu ziyaretini anılarında şöyle anlatıyor: "Kral yataktan kaldırıldı. Mesajımı okurken onun robdöşambri içinde karşımda oturması hayatımda yaşadığım en ilginç deneyimlerimden biri oldu."⁹⁵

Berlin. Gazete başlıkları Britanya ile Rusya arasındaki "denizcilik ittifakına" ayrılmıştı. İddia edildiğine göre, Ruslar, Kraliyet Donanması ile bir antlaşma yapmayı ve deniz taşımacılık filolarını artık görünür hale gelen savaş patlamadan önce Baltık Denizi'ne kaydırmak istiyorlardı. Basın, Rusların bu girişiminin arkasındaki amacın, Kuzey Almanya'yı işgal edecek birliklerini sevk etmek olduğunu belirtiyordu.

⁹⁴ Beaverbrook 1960: s. 29

⁹⁵ Brock ve Brock 1985: s. 140

Amiral Prens Louis Battenburg ve Rusya'daki meslektaşları arasındaki görüşmelerin ağustos ayında yapılması kararlaştırılmıştı. Alman basının iddiasına göre, "Rusya'nın neden olduğu savaş yönündeki gelişmeler, Prens'in St. Petersburg'a gitmesine ve antlaşma konusundaki uzlaşmanın fiiliyata geçirilmesine engel olmuştu."

"Rusya'nın neden olduğu savaş yönündeki gelişmeler." Almanlar durumu artık böyle yorumluyorlardı. Rusya'nın seferberlik ilan ettiği haberini aldıklarında Bavyalı askeri ataşe günlüğüne şunları yazmıştı: "Hemen Savaş Bakanlığına koştum. Herkesin yüzü gülüyordu. Koridorlar el sıkışan görevlilerle dolmuştu. İnsanlar, önlerine konmuş bir engeli aşmış olmanın mutluluğu içinde birbirlerini tebrik ediyorlardı."⁹⁶ Alman halkı, politik partiler, işçi sendikaları, basın ve herkes savaşı Rusya'nın başlattığı yönünde aldatılmıştı. Anılarını kaleme alan kişilerden bir diğeri olan, Kayzerin Denizcilik Kurulu Başkanı, olayı daha da açık seçik bir dille ifade ediyordu: "Durum son derece parlak bir aşamaya geldi. Hükümet bizi saldırıya uğrayan taraf olduğumuza ikna etmekte fevkalade başarılı oldu!"⁹⁷

Alman hükümeti, işgalci Rus kuvvetlerinin sınırlarını aştığını duyurduğunda herkes bu habere kanacaktı.

40. 2 AĞUSTOS

Londra. Pazar günü yapılan olağanüstü kabine toplantısında gelişmelere müdahil olmak görüşünün ağırlık kazandığı gözleniyordu. Saat 11.00'den 14.00'e kadar süren oturum, verilen arayı takiben 18.30'da tekrar başladı.

Churchill'in donanmayı seferberliğe geçirmek yönündeki önergesi sabah oturumunda kabul edilmişti. İngiliz ve Fransız askeri yetkilileri arasında yapılan toplantılarda ana kıtaya öncü birlikler sevk edilmesi yönünde alınan karar da müzakere edildi, ancak o an için henüz gerekli olmadığı sonucuna varıldı ve reddedildi. Aslında kabine üyelerinin bu yöndeki gelişmelerden daha önce hiç haberleri bile olmamıştı.

⁹⁶ Evans ve Strandmann 1990: s. 120

⁹⁷ A.g.e.

Grey, hem sabah hem de akşamüstü yapılan oturumlara ara verildiği sırada Fransız elçisiyle görüştü ve Fransa'nın korumasız Atlantik sahillerine Alman donanması tarafından yapılacak bir saldırı halinde, Britanya filosunun yardıma koşacağı konusunda garanti verdi.

Akşam seansında ise, Almanya'nın Lüksemburg'a saldırdığı haberi geldi. İngiliz hükümeti ile Lüksemburg arasındaki garantörlük antlaşması sadece tüm garantör devletlerin bir arada harekete geçmeleri halinde yürürlük kazanıyordu. Ancak Belçika ile olan antlaşma sadece ikili bir yapı oluşturmuyordu ve Grey, Alman elçisini bu ülkeye bir tecavüzde bulunmaları halinde İngiltere'nin de tavır almak zorunda kalacağı konusunda esasen uyarmıştı. Lüksemburg'un işgali sonrasında sıranın Belçika'ya geleceğine hiç kuşku yoktu. 18.30'da akşam oturumu açılırken, Almanya, Brüksel'e de ultimatomunu sunmuştu. Bu haberi alan Asquith derhal seferberlik ilan etti.

Gün boyunca yaşanan politik gelgitler dikkate değer düzeydeydi. Asquith o sabaha başlarken, Avrupa'nın durumu hakkındaki görüşlerini kısaca kâğıda dökmüştü:

- (1) Ne Fransa ne de Rusya'ya karşı, kara veya deniz kuvvetlerimizle askeri yardımda bulunmak yönünde bir taahhüdümüz var.
- (2) Fransa'yı desteklemek için öncü bir kuvvetin gönderilmesini gerektirecek bir ortam henüz görünmüyor.
- (3) Fransa ile uzun yıllardır süregelen dostluğumuzu savsaklamamız söz konusu bile olamaz.
- (4) Fransa'nın Büyük Güç statüsünü yitirmesi, İngiliz çıkarlarına ters düşecektir.
- (5) Almanya'nın Manş Kanalı'nı bir askeri üs olarak kullanmasına izin vermemiz asla mümkün değildir.
- (6) Belçika'ya karşı yükümlülüklerimiz, topraklarının Almanya tarafından kullanılmasına ve yutulmasına göz yummamızı engeller niteliktedir.⁹⁸

⁹⁸ Brock ve Brock 1985: s. 146

Başbakanın Avrupa'ya yönelen fırtına nedeniyle kaleme aldığı bu kişisel görüşlerini oldukça yerinde saptamalar olarak tanımlamak mümkündür. Ancak bunların düşünceleri olduğu ve kendi partisi, Liberal Parti, tarafından paylaşılmadığı da açıkça ortadaydı. Asquith, partisinin dörtte üçünün eğiliminin ne pahasına olursa olsun olayların dışında kalmak yönünde olduğunun farkındaydı.

Sabah oturumundan önce Muhafazakâr Parti'nin tam desteğine sahip olduğu yolunda bir mesaj almıştı. Asquith'in dış politikası, kendi partisinde karışıklığa yol açarken muhalifleri tarafından desteklenen garip bir görüntüye bürünmüştü. Başbakan kabineyi her ne kadar Grey'in de kendisiyle paylaştığı görüşler etrafında uzlaştırmaya çalışmaktan vazgeçmese de, asıl politik hedefi, olaylar ne yönde gelişirse gelişsin, partisinin görüş birliği içinde hareket etmesini sağlamaktı.

Berlin. Moltke, "askeri açıdan önemli bulduğu" bazı "askeri-politik görüşlerini" Dışişleri Bakanlığına iletti.⁹⁹ İngiltere'nin çatışmalara katılması halinde, Güney Afrika, Mısır ve Hindistan'da ayaklanmalar çıkarmak için harekete geçilmesini tavsiye etti. Savaş böylece Avrupa ile kısıtlı kalmayıp bir Dünya Savaşına dönüşecekti. Almanya'nın kısa bir süre önce Türkiye ile yaptığı antlaşma resmen açıklanmalı ve İtalya da artık müttefiklerinin yanında yer alacağını açık seçik beyan etmeliydi. İsveç ve Norveç'e, Rusya'ya karşı seferberlik ilan etmeleri yolunda baskı yapılmalı ve Japonya'nın Asya'da Rusya'ya karşı saldırıya geçmesi sağlanmalıydı. Moltke, zaten seferberlik ilan etmiş olan İsviçre Genelkurmayının, meclisten onay alınması halinde ordularını Almanya'nın emrine tahsis edecek bazı gizli çalışmalar yaptığına da parmak basıyordu.

Alman Dışişleri Bakanlığı, Fransa ve Rusya'nın ilk çatışmaları başlattıklarını açıkladı. Bu ifadenin doğru olmadığı çok açıktı.¹⁰⁰

Roma. Alman elçisi, İtalyan Dışişleri Bakanı Marki San Giuliano'dan ülkesinin tarafsız kalmaya karar verdiğini öğ-

⁹⁹ Geiss 1967: s. 179

¹⁰⁰ Kautsky 1924: s. 496

rendi. Bakan, Almanya ve Avusturya ile aralarındaki antlaşmanın yalnız taraflardan birinin tecavüze uğraması halinde geçerli olduğunu ifade etmişti. Bakana göre, müttefiklerinin 1914 yazında yaptıkları bu girişim bir "saldırı savaşıydı" ve İtalya bu nedenle bir kenara çekilecekti.¹⁰¹ Daha sonraları bu görüşmeye değinen San Giuliano, "Alman elçisi kendisi bile Avusturya'nın tutumunu saldırganlık olarak tanımlıyordu," diyecekti.

İtalyan orduları başkomutanı, savaşa girmek bir yana, ellerinde askerlere verecek yeterli sayıda üniforma bile olmadığını söyleyecekti.

Basel. Burada bulunan Alman görevliler, ordularının harekâtı hakkında güvercinlerle Fransa'ya haber uçuran bazı Fransız ajanlarının İsviçreli yetkililerce tutuklandığını Berlin'e bildirdiler.

Lüksemburg Şehri. Kayzere bir telgraf çeken Lüksemburg Gran Düşesi Marie Adélaide: "Büyük Dükalığımız şu anda Alman birlikleri tarafından istila ediliyor," diyerek durumu protesto etti.¹⁰² Bu mesaja yanıt veren Alman Başbakanı, "Sizi temin ederim ki amacımız sadece işletme hakkı bize ait olan topraklarındaki, demiryollarımızı korumak ve Fransızların eline geçmesini önlemektir. Lüksemburg'a karşı herhangi bir düşmanca tavrımız yoktur," diyecek ve hatta neden oldukları bu rahatsızlık için tazminat bile ödemeye hazır olduklarını bildirecekti.¹⁰³

Londra. Alman büyükelçisi Berlin'e çektiği telgrafında hükümetini uyarıyordu: "Fransa ile olan savaşımızda Belçika topraklarına tecavüz etmemiz İngiltere'nin tarafsızlığını gözden geçirmesine neden olabilir."¹⁰⁴

Gerçekten de İngiliz kabinesinin akşam yapacağı toplantıda Belçika'nın ilk gündem maddesi olması etrafında geniş

¹⁰¹ A.g.e., s. 501

¹⁰² A.g.e., s. 482

¹⁰³ A.g.e

¹⁰⁴ A.g.e

bir fikir birliği oluşmuştu. Ancak işin hukuki yönü tam aydınlık kazanmamıştı: Belçika'nın tarafsızlığının garantörü olan diğer devletler sessiz kalırken, acaba içlerinden yalnız bir tanesinin olaya müdahil olmasına imkân var mıydı? Kabinedeki üyelerden çoğunun görüşü, tarafsızlığının gerçekten ihlal edilmesi ve Belçika'nın istilacılara karşı koyması halinde, Britanya'nın yardım etmesinin şart olduğu noktasında toplanmıştı.¹⁰⁵

Brüksel. Almanya'nın Lüksemburg'u işgali karşısında dehşete kapılan Belçika Dışişleri Bakanlığı, Alman büyükelçisine başvurarak kendilerine saldırlamayacakları yönünde teminat istedi. Grey zaten çoktan, hem Fransa hem de Almanya'dan, Belçika'nın tarafsızlığını garanti altına alan antlaşmalarına sadık kalmalarını istemişti. Fransa'nın olumlu yanıt vermesine karşın Almanya'dan herhangi bir ses çıkmamıştı. Alman büyükelçisinin kaçamak davrandığı anlaşıyordu.

Büyükelçinin aslında başka çaresi yoktu. Çünkü 29 Temmuz tarihinde kendisine bir kurye eliyle gönderilen ve ikinci bir talimata kadar açmaması yönünde emir verilen zarfta neler yazıldığını henüz bilmiyordu. 2 Ağustos tarihinde zarfı açması emrini aldı. Alman elçi kasasında sakladığı zarfı açtığı anda, içinde Belçika hükûmetine vermesi bildirilen bir ültimatı olduğunu gördü. Elçi kendisine verilen bu talimatı akşam saatlerinde yerine getirdi. Belçika'ya yanıt için tanınan süre on iki saattti. 26 Temmuzda yazılmasına karşın yeni kalemeye alınmış izleniminin verilmek istendiği anlaşılan notada, Fransız kıtalarının hayali harekâtlarından dem vuruluyor ve Alman ordusunun müdahale amacıyla Belçika topraklarından geçişine izin verilmesi talep ediliyordu.

Londra. Britanya kabinesi akşam oturumunda, Alman ordularının Lüksemburg'u işgal ettiğini ve Belçika'yı da işgal etmek niyetinde olduğunu öğrendi. Başbakan derhal seferberlik emrini yayımladı.

¹⁰⁵ Albertini 1952 III: s. 410

41.3 AĞUSTOS

Brüksel. Belçika Kralı Albert sabah erken saatlerde Almanların notasına red yanıtı verdi. Ülkesinin oldukça mütevazı ordusunun başına geçerek, Alman birliklerinin işgal sırasında kullanabilecekleri tüm köprü ve tünellerin imha edilmesini emretti.

Lüksemburg Şehri. Alman işgal kuvvetleri şehrin her yanında sesli duyurular yaparak, "Fransa'nın, Lüksemburg'un tarafsızlığını ihlal ederek bu topraklardan Almanya'ya taarruz ettiğini ve Almanya'nın misilleme yapmak mecburiyetinde kaldığını" ilan ediyordu.¹⁰⁶ Lüksemburg Hükümet Başkanı, Alman hükümetine bir protesto mesajı göndererek bu ifadenin gerçek olmadığını bildirdi: "Lüksemburg topraklarında tek bir Fransız askeri bile yoktur."¹⁰⁷

Londra. Kabine, Almanya'nın Belçika'ya verdiği notadan sabah oturumunda haberdar oldu. Asquith özel notlarına, "Almanya da en az Avusturya kadar sorumsuz davrandı," diye yazacaktı.¹⁰⁸ Bakanlar kurulunun tutumunda çarpıcı bir değişiklik olmuştu. Toplantının gündemi Belçika üzerine odaklanmıştı. Kabinenin büyük çoğunluğu, daha haftasonunda olayların dışında kalmaya taraftarken, şimdi durum tam tersine dönmüş ve artık olaylara müdahil olma görüşü ağırlık kazanmıştı. Barışın en ateşli savunucularından biri olan Lloyd George bile savaş taraftarlarının öncülüğüne soyunmuştu. Kabinet adeta tek sesli bir hale gelmişti. Ancak Asquith ve Grey yine de bir oylamaya başvurmaktan kaçındı ve kararları kendi başlarına almayı tercih ettiler.

Grey o gün öğleden sonra Avam Kamarasına hitaben bir konuşma yaptı. Pazartesi olmasına rağmen İngilizlerin 'bank holiday' diye tabir ettikleri bir tatil günüydü ve Londra tatilecilerle dolup taşıyordu. Parlamento binası milletvekilleri-

¹⁰⁶ Kautsky 1924: s. 527

¹⁰⁷ A.g.e

¹⁰⁸ Brock ve Brock 1985: s. 148

* İngiltere'de bankaların kapalı olduğu resmi tatil, bayram vb günler için kullanılan bir deyim -çn

nin yanı sıra ziyaretçilerle dolmuştu. Barbara Tuchman'a kulak verecek olursak, Avam Kamarası Gladstone'un *Home Rule Bill'i* sunduğu 1893 yılından beri ilk kez tam mevcutlu olarak toplanıyordu.¹⁰⁹ Asquith'in yazdığına göre, "Grey ses tonunu sohbet düzeyinde tuttuğu, yaklaşık bir saat süren muhteşem bir konuşma yaptı."¹¹⁰ Grey, söyleyeceklerini daha önce kaleme alma fırsatı bulamadığı için irticalen konuşmak zorunda kalmıştı. İşe krizin tarihçesiyle başladı. Sıra Belçika'ya geldiğinde, Avam Kamarasının ezici bir çoğunlukla kendisini destekleme noktasına geldiğini ve olaya müdahale edilmesi eğiliminin ağırlık kazandığını gördü.

Britanya daha bir hafta önce, İrlanda Sorunu nedeniyle bir iç savaşın eşiğine gelmişken durum şimdi tamamen değişmişti. Grey'in konuşmasından sonra söz alan İrlandalı milliyetçilerin önde gelen liderlerinden John Redmond, "Yarıdan tezi yok, İrlanda'daki tüm güvenlik kuvvetlerini geri çekebilirsiniz, çünkü güneyin milliyetçi Katolikleri ile kuzeyin silahlı Protestan Ulster güçleri artık el ele verecek ve Birleşik Krallığımızın sahillerini omuz omuza korumaktan onur duyacaklardır," dedi.

Şimdi ne olacaktı? Violet Asquith'in babasına yönelttiği bu sorunun aynısını Churchill de Grey'e soracaktı.¹¹¹ Hem Başbakan hem de Dışişleri Bakanı aynı yanıtı verdi: "Şimdi ültimatoma verme sırası bize geldi." Sahiden de öyle oldu; Avam Kamarası toplantısından sonra bir araya gelen kabine üyeleri bu yönde karar aldılar.

42. 4 AĞUSTOS

Londra. Grey sabah 9.30'da Almanya'ya, onları Belçika'ya verdikleri ültimatoma nedeniyle kınayan ve geri alınmasını talep eden bir nota gönderdi.

İlerleyen saatlerde Almanya'nın Belçika'yı işgal etmek üzere olduğu yolundaki haberler yoğunlaşınca, Grey saat 14 sularında, Berlin'e bu kez de Almanya'nın Belçika'nın tarafsızlığı-

* İrlanda'nın Özerklik Muhtırası -çn

¹⁰⁹ Tuchman 1963: s. 139

¹¹⁰ Jenkins 1966: s. 329

¹¹¹ Bonham-Carter 1965: s. 312

na saygı göstermesini talep eden ve gece yarısına kadar yanıt süresi tanıdığı İngiliz ultiatomunu ilettil. Berlin'deki İngiliz elçisi, kendisine telgrafla gönderilen notayı Alman Dışışlerine ulaştırdığında saat 19.00'u bulmuştu. Grey, ultiatomun bir noktada Britanya saatiyle mi, yoksa kıta saatiyle mi sona erdiğini belirtmeyi unuttuğunu anımsadı. Sonunda Almanya'nın yanıt süresini beş saate indiren kıta saati formülünün benim-senmesine karar verildi.

Saat üzerinde yapılan bu tartışmanın gerçekte hiçbir yararı olmayacaktı, çünkü Almanya bu notaya hiçbir zaman yanıt vermeyecekti.

Almanya'nın Belçika'yı işgalinin Büyük Britanya'yı da çatışmanın içine çekmesiyle olay, bir kıta savaşı olmaktan çıkarak Dünya Savaşına dönüştü. Britanya İmparatorluğu dünyanın dört bir köşesine yayılmıştı ve savaş da kaçınılmaz olarak o hale gelecekti. Esasen Moltke de 2 Ağustos tarihinde Dışışlerine gönderdiği notta böyle bir olasılığa değinmişti. Bu nedenle Almanya'nın, gelişmelerin eninde sonunda bu noktaya geleceğinin farkında olduğu aşikârdı.

Britanya'nın demokrasi öncesi bir çağda, nasıl olup da böylesine olağanüstü bir karar almak noktasına geldiğini anlamak oldukça zordur. Parlamentoda herhangi bir oylama yapılmadığı gibi, kabinenin de kararın alınmasında çokça bir rolü olmamıştı. A. J. P. Taylor, "Kral V. George'un, 4 Ağustos gecesi Buckingham Sarayında, bir bakan ve iki kraliyet divanı üyesinin katıldığı özel bir toplantı yaptığını ve savaş kararının burada alındığına" temas eder.¹¹² Çağdaş zamanımızda bizlerin hayretini mucip olabileceği üzere, sömürge ülkelerin hükümet veya parlamentolarının da görüşleri alınmamıştı. Her genel vali kraliyet savaş bildirisini kendi yetki alanı içinde ilan etmekle yükümlü kılınmıştı. Aynı husus Hindistan Genel Valisi için de geçerliydi. Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Hindistan'ın yanı sıra, o zamanlar bu sonuncu ülkeye bağlı olan Pakistan ve Bangladeş'te görüşlerine başvurulmaksızın savaşa katılmak zorunda kaldılar.

¹¹² Taylor 1965: s. 2-3

İşin bir diğer garip yönü de Almanya'nın, Avusturya'yı desteklemek uğruna, 4 Ağustos itibarıyla onların hâlâ barış halinde olduğu Rusya, Fransa, Britanya, Lüksemburg ve Belçika ile çoktan kapışmış olmasıydı. Yine ilginçtir ki, Almanya, Avusturya'nın kendi varlığı açısından bir tehdit unsuru olarak gördüğü ve savaş ilan ettiği Sırbistan ile henüz bir çatışma içine girmemişti.

Tarihçi Hartmut Pogge von Strandmann'ın anlattığına göre, "Alman kıtalarının yanlarında bir müttefikleri olmadan tek başlarına ilerlemek zorunda kalmaları, Berlin'de büyük bir paniğe yol açmıştı."¹¹³ Moltke Ağustosun 5'inde Tirpitz'e, Avusturya'nın kıpırdanmaması halinde, savaş ilan etmelerinin üzerinden henüz bir-iki gün geçmesine rağmen Almanya'nın uygun koşullarla ateşkes talep etmek mecburiyetinde kalabileceğini söyleyecekti.¹¹⁴

Mamafih miskinliğini üzerinden atan Avusturya, nihayet ayın 6'sında Rusya'ya savaş ilan etti.

Savaşa katılan ülkelerin daha ilk günden itibaren kendi halklarına ve diğer ülkelerin ahalisine kendilerini muharebe alanına sürükleyen, ellerine yüzlerine bulaştırdıkları etkenleri izah etmek mecburiyeti hissetmelerine şaşırmamak lazımdır. Üstelik Avusturya, galiba yanlış savaş alanına düşmüştü.

43. KANITLARI YOK ETMEK

Askeri tarihçi Michael Howard, 1914 yılı için şöyle yazmıştır: "Dünya tarihinde, Avusturya Arşidükünün öldürüldüğü 28 Haziran ile Britanya'nın Almanya'ya savaş ilan ettiği 4 Ağustos tarihleri arasında geçen süreç kadar dikkatle incelenmesi gereken başka bir dönem olmamıştır." Bulgularımızda hâlâ bazı açık noktalar vardır ve şüpheli tarihçilerin, bu boşlukların neler olduğunu bulmak için adeta hafiyelik yapmaları gerekecektir. Kanıtların yok edilmesi, ya da karartılması yönündeki çabalar da bir noktada birer delil olarak kabul edilebilir.¹¹⁵ Esasen soru *neyin* kanıtını aradığımız noktasında toplanmaktadır.

¹¹³ Evans ve Strandmann 1990: s. 116

¹¹⁴ A.g.e

¹¹⁵ Röhl 1973, s. 17.

Avusturya-Macaristan 28 Temmuz sabahında, veliahtlarının öldürülmesine nasıl bir tepki vermeleri gerektiğini derin derin düşünüyordu. Bu durumda öncelikle başvurulacak belgelerin ilerde gerçekleşecekler konusunda ilk karar mercii olan Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Berchtold'un özel notları olması gerekir. Bize Birinci Dünya Savaşındaki Almanya ve Avusturya hakkında muhteşem bir yapıt bırakan Holger Herwig'den öğrendiğimize göre, "Berchtold'un Dışişleri Bakanlığındaki resmi günlüklerinde, 27 Haziran ile 5 Temmuz arasındaki sürecin hiç işlenmemiş olması çok ilginçtir." Günlüklerde tam bir haftalık boşluk vardır. Kimileri Berchtold'un bu süre zarfında ilerde pişmanlık duyabileceği bazı eylemlerde bulunmuş olabileceğini ileri sürer. Yine ilginçtir ki, Viyana Savaş Arşivinde bulunan Avusturya İstihbarat Teşkilatının raporlarına da, 28 Temmuzdan başlayarak bir yıl boyunca ara verilmiştir. Almanya'nın kendisini haklı çıkarmak için savaş ilan ettiği tarihten iki gün sonra, yani 3 Ağustosta yayımladığı otuz belgenin "yarısının sahte olması" da gerçekten dikkat çekicidir.

Birinci Dünya Savaşına katılanların her biri, savaşı kendilerinin başlatmadığını kanıtlamak için büyük çaba sergilemiştir. Özellikle ateşkesi takiben 1919 yılında Versay Antlaşması sırasında suçlu taraf olarak itham edilen Almanya, masumiyetini kanıtlamak uğruna diğer ülkelerin ötesinde bir gayret göstermek durumunda kalmıştır. Alman yetkililer bu nedenle Moltke'nin evraklarının büyük bir bölümünü hasıraltı etmek için müthiş bir çaba harcamışlardır.

Bu ve benzeri girişimler, savaştan çok sonraki yıllarda bulunan belgelerin bile yok edilmesi veya elden geçirilip ihtiyaca göre yeniden kaleme alınması eğilimine yol açmıştır. Daha da ötesi, barış sonrası kurulan Alman hükümetleri, Nazi yönetimi de dâhil olmak üzere, Herwig tarafından *Clio Deceived* isimli eserinde dile getirilen büyük bir bilgi kirliliğine neden olmuşlardır.

Almanya Başbakanının özel kâtibi olan Kurt Riezler'in anıları, araştırmacıların göğüs germek zorunda kaldıkları güçlüklerle ışıltı tutan bir belgedir. Riezler ölmeden önce anılarının

yok edilmesi talimatını vermişti. Bethmann'ın kişisel notları ise, on ya da daha çok yıl önce çalınmış ya da yok edilmişti. Mamafih Riezler'in anıları çok çetin mücadelelerden sonra ele geçirildi. Ancak 1914 öncesi ve yazı sonrası dönemlerin küçük not defterlerine kaydedilmiş olmasına karşın, anahtar dönem olan Temmuz ve Ağustos aylarının defterlerden ayrı kâğıt yapraklarına not düğüldüğü görülmüştür. Bunların birileri tarafından sonradan yazılarak anıların arasına serpiştirildiğini varsaymak hiç de abartılı bir yorum olmayabilir. Kayzerin Donanma Kabinesinin başkanı olan Müller'in ele geçirilen belgelerinin de bir temizlik operasyonuna tâbi tutulduğu anlaşıyor.

Belgeleri yok eden ya da düzmecelerini yaratanlar, doğal olarak sadece Almanlar değildi. Fransız Dışışleri Bakanlığı, savaşın ilk haftalarında ismini *Sarı Kitap* olarak koydukları ve kriz sırasında yaptıklarını anlattıkları bir kitap yayımlamıştı. Albertini 1940 yıllarında bu belgeyle ilgili olarak şunları söyleyecekti: "Kitap birçoğu elden geçirilmiş, çarpıtılmış ya da sahte 159 belgeyi içeriyordu." Araştırmalarında Rusların *Turuncu Kitap*'ına da değinen Albertini bunda yer alan 79 belgenin de geniş çapta tahrif edildiğini söyler. Sırbistan ise arşivlerini yarım yüzyıl boyunca kapalı tutmuştur. Sırp hükümetinin 1914 yılındaki kabine toplantılarının tutanaklarına dair bir satır bile bulunamamıştır.

Ancak savaş izleyen yıllarda, tutanak, günlük ve benzeri belgeleri Almanlar kadar tahrif ya da yok eden olmamıştır. Keza bu günlere ait telefon görüşmeleri ve başkaca sözlü görüşmeler sırasında tutulmuş olması kuvvetle muhtemel notlar da Alman Dışışleri Bakanlığından adeta uçmuştur. Almanlar açısından en önemli iki belge; 5 Temmuzda Avusturyalılara "açık çek" verilmesiyle sonuçlanan görüşmeler ve Alman liderleri arasında savaş kararı alınmasıyla neticelenen 27 Temmuz tarihindeki müzakerelerin tutanaklarıdır. Ancak Dışışlerinde bu iki konuyla ilgili hiçbir kayıt bulunamamıştır. Tanınmış bir araştırmacı olan Imanuel Geiss'in ifadesine göre, "Kayzerin askeri ve politik liderleriyle Temmuz ayı içinde yaptığı görüşmelerin tutanakları da kayıplara karışmıştır." Almanların

Berlin'deki yabancı temsilciliklerin görevlileri ile yaptıkları görüşmelere ait belgeler de anlaşılan buharlaşmıştır.

1960'larda, başta Fritz Fischer olmak üzere, Alman araştırmacıların kararlı çalışmaları, bu belgelerin bir kısmının parça parça da olsa bir araya getirilmesini sağlamıştır. Bu konuda yaptıkları fedakârane ve insanın hayal sınırlarını bile zorlayacak nitelikteki olay yeri çalışmaları da oldukça verimli olmuştur. Wilhelm Almanya'sı üzerinde önde gelen araştırmacılardan biri olan John Röhl, 1970'li yılların başında oldukça önemli iki belgeye ulaşmayı başarmıştır. Bunlardan biri Würtemberg'deki Hemmingen Şatosunun bodrumundaki bir kutunun, diğeri ise Batı Almanya'da, Hollanda sınırı yakınlarındaki Hertefeld Malikhanesinin çatı arasındaki bir çamaşır sepetinin içinden çıkmıştır. Her iki belge de yarım yüzyıl boyunca meraklı gözlerden saklanmayı başarmıştır.

Bu durumda, yok edilen ya da gizlenen bu gibi belgelerin utanç verici veya suç olarak nitelendirilebilecek bilgiler içerdiği ve bunların karartılması ve sahtelerinin düzenlenmesinin savaşa neden olmak ithamlarından kurtulmak için yapıldığını varsaymak gayet doğaldır.

Birazdan göreceğimiz gibi, modern araştırmacılık teknikleri, kanıtların geniş çapta yok veya tahrif edilmesine karşın gerçekte neler olduğunu ortaya çıkarmakta bir hayli başarılı olmuştur.

SEKİZİNCİ KISIM

ESRAR ÇÖZÜLÜYOR

44. BİR KÜTÜPHANEDE BULUŞMAK

1914'teki savaş ve düşmanlıklara yol açan gelişmeler çerçevesinde yapılacak bir soruşturmanın bulguları, birçok açıdan cinayet romanlarını çağrıştıracak niteliktedir. Doğal olarak önümüze çıkan ilk *basit* soru, katilin kim olduğudur. Saraybosna'da tetiğe basan o gencin arkasında kimler vardı? Hiç şüphe yok ki, bu sorunun kapsamını daha *karmaşık* bir hale getirmek mümkündür: Bu suikast neticesinde oluşan ortamdan bilinçli olarak yararlanmak suretiyle Avrupa'nın mevcut düzenini altüst edenler kimler olmuştur?

Büyük Savaş sonrasının, özellikle Britanya neslinin çok sevdiği eski tarz dedektif romanlarının son perdeleri genellikle, sağ kalan tüm karakterlerin ortak bir mekânda buluşmalarıyla noktalanırdı. Orada, bir geminin veya otelin balo salonunda ya da bir kitaplıkta bir araya gelinir ve Agatha Christie'nin kahramanı Hercule Poirot ya da başka bir dedektif, söz konusu olayın gerçek yüzünü anlatır ve nihai soruyu, yani katilin kim olduğunu sorduktan sonra yanıtını da yine kendisi verirdi.

Bizim araştırmalarımızın sonuçları açısından, buluşacağımız yerin kaçınılmaz olarak bir kütüphane olması gerekiyor. Çünkü Temmuz Krizine tanıklık eden insanlardan artık hayatta kalan hiç kimse yok. Kimsenin sorularımıza şahsen yanıt verme olasılığı kalmamıştır. İkinci Dünya Savaşının başladığı yıllarda vefat eden İtalyan tarihçi Luigi Albertini, dedektifleri aratmayacak bire bir araştırmalar yapma olanağı bulan son kişilerden biri olmuştur. Olayların birçok tanık ve şüphelileri ile yüz yüze görüşmüş, bir anlamda ifadelerini almış; bunların değerlendirmelerini yapmış ve bunlardaki gerçek ve yalan paylarını ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Onun bu konudaki

eserleri bir anlamda polis tutanaklarının sonuncusunu oluşturur.

1960'larda Fritz Fischer'in, adeta arkeologlar gibi arşivleri kazıyarak yaptığı araştırmaları yayımlaması bizlere yepyeni ufuklar açmıştır. Onun azmi başkalarına da örnek olmuş ve bu alandaki keşifler süregelmiştir. Anı defterleri kaybolursa da, konuya ilişkin yeni bulgulara ulaşılmıştır. Şimdi, her gün, her yıl perde biraz daha aralanmakta, taze gözlemler yapılmakta ve birçok saklı belge gün ışığına çıkarılmaktadır. Olaylara tanıklık edenler artık ifade veremeseler bile, bu görevi oluşagelen literatür üstlenmiştir.

Birinci Dünya Savaşının kökenleri konusunda binlerce eser yazılmıştır. Fakat etkilerine hâlâ tanık olduğumuz 1914 yılının o muhteşem yaz aylarında cereyan eden olaylar hakkında daha tutarlı bilgiler edinmemiz, ancak Fischer ve sonrası dönemin ürünü olan elli veya yüz yapıtı bir araya getirmemiz neticesinde gerçekleşebilmiştir.

45. GERÇEKLEŞMEYENLER

Fischer'i izleyen dönemin araştırmacıları, Büyük Savaşın kökenleri konusunda oluşmuş önyargıların geniş çapta değişmesine neden olsalar da, geniş halk kitlelerinin vicdanlarına süzülmemekte yeterince başarılı olduklarını söylemek mümkün değildir. Halkın, 1914 Temmuz olayları hakkında düşündükleri ve söyledikleri, günümüz araştırmacıları tarafından hâlâ geniş ölçüde sorgulama ve tartışma konusu yapılmaktadır.

Son zamanlarda yapılan doyurucu araştırmalar, 1914 Hazi-ranının, o günlerin sokaktaki adamının ve özellikle eski dönem İngiliz yazarlarının ifade ettikleri gibi, cennetin bir köşesi olduğu ve Büyük Güçler arasındaki düşmanlıkların bir sürpriz olarak algılandığı yolundaki iddialarına hiç itibar edilmemesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Avrupa'nın politik ve askeri liderleri, eşi benzeri görülmemiş bir silahlanma yarışının başladığının, tüm ülkelerin, içişlerinde sosyal, endüstriyel ve siyasi bir yaşam mücadelesinin girdabına kapıldığının pekâlâ farkındaydılar. Askeri kurmaylar artık savaş olasılığı değil, ne-rede ve ne zaman patlayacağı üzerine çene çalıyorlardı.

Sürpriz bir yana, belanın giderek olgunlaşan kaynaklarını bile çok önceden saptamak mümkündü. Avrupa hükümetleri, Osmanlı İmparatorluğunun haritalardan silinmesine yol açacak patlamanın yine Balkanlar'dan geleceğine inanıyorlardı. Alman liderlerin, Habsburg İmparatorluğunun da bu sarsıntı sırasında yerle bir olabileceği endişesine kapılmalarına karşın Rusya bunu dört gözle bekliyordu. Avusturya-Macaristan ise, Slav dalgası karşısında ayakta duramayacağı endişesine kapılmış ve dehşete düşmüştü. Almanya, silahlanmasını sürdürebilmek için yaptığı vergi düzenlemeleriyle halkının tahammül sınırlarını zorlamaya başlamıştı. Ya bir savaş çıkaracak ya da köşesine sinip oturacak bir görüntü sergiliyordu. Denklemin tek bilinmeyenini savaşın ne zaman patlayacağıydı.

1914 yazında silaha sarılan Avrupa, gerçekte hiç de sakin ve barışçıl bir yer değildi. Binlerce husumete ev sahipliği yapıyor ve savaşçı bir tutum sergiliyordu.

Bu tablo karşısında –ki ben de bu görüşe katılıyorum– savaşa doğru ilk adımların 28 Haziran 1914'de Saraybosna'da atıldığını söylemek ne kadar doğru olabilir? Berchtold ve bakanlığı mensuplarını Sırbistan'ı yok etmeye mecbur olduklarına inandıran olay Saraybosna cinayetleri değil, İkinci Balkan Savaşından (1913) sonra ortaya çıkan tablo olmuştur. Viyana'nın Sırbistan'ı yok etmeye yönelik muhtırasını Saraybosna olayından *iki hafta önce* kaleme almaya başladığını anımsamak bu görüşü doğrulamak için fazlasıyla yeterlidir.

Almanya'ya gelince; askeri liderlerini, Rusya ve müttefiki Fransa'ya bir 'önleyici savaş' açmaya iten neden, Rusların 1905 sonrasında askeriye, sanayi ve demiryolu inşası yolundaki ilerleme hamleleri olmuştur. Almanların 1905 yılına kötümser bir bakış sergilemelerinin arkasındaki neden, hem Fransız hem de Rusların bu yıllardaki güçsüzlüğünü anımsayarak, hesabı o günlerde kesmemiş olmalarından duydukları pişmanlıktır. Almanya'nın savaş politikasını, askeri liderlerinin ilk savaş planlarını yaptıkları 1904-1914 arasındaki on yılın herhangi bir zaman dilimine yerleştirmek mümkündür. 1914 Temmuzunu onlara uzun süredir hülyasını kurdukları önleyici savaş açmak için aradıkları fırsatı sunmuştur.

Viyana, 28 Haziran cinayetlerinin Sırbistan'da hazırlanan ve uygulama aşamasına getirilen bir suikast olduğuna inanmıştı. Ancak bu saptamalarının bile gerçeği tam olarak yansıtmadığını görüyoruz. Evet, Sırbistan'ın olayda katkısı olduğuna hiç şüphe yoktu, ama sorumluluğu tamamen onların üzerine atmak mümkün değildi.

Her şeyden önce, cinayet bir kişi tarafından işlenmişti ve bu kişi Sırp değil, bir Bosnalı, yani Avusturya vatandaşıydı. Başkalarından yardım almış olsa da muhtemelen –ancak kesinlikle değil– kendi özgür iradesiyle hareket etmişti. Yardım aldığı anlaşılan Sırp subaylarının esasen düzen karşıtı unsurlar oldukları artık kesinlik kazanmıştır.

28 Temmuz Pazar günü, Avusturya veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'ı öldüren kurşunun okullu Gavril Princip'in elindeki tabancadan çıktığına ve veliahtının ölümüne neden olan suikastı planlayanın da o olduğuna hiç şüphe yoktur.

Princip ilk aşamada inkâr etmeye teşebbüs etse de, yanında bir ekibi olduğu ve tek başına hareket etmediği yadsınamayacak bir gerçektir. Çetesinin bu üyeleri de, Princip'in kendisi gibi, milliyetçi ya da ideolojik motivasyonları olan amatör gençlerdi. Suikastçılardan birinin ilk girişimi başarısız olmuş ve en sonunda Princip işi kendisi bitirmek mecburiyetinde kalmıştı. Üçüncü bir kurşun atılmamıştı, yani olayda bir yeşil tepcek yoktu.*

Princip'in suikast sırasında kullandığı silahları temin eden, ona atış talimleri yaptıran ve kendisi ile birlikte diğer çete üyelerinin de kaçak yollarla Sırbistan'dan Bosna'ya geçmelerini sağlayan Sırp yer altı örgütü Kara El'in yardımı olmadan bu girişimi gerçekleştirmek imkânını bulamayacağı kesindi. Kara El çetesi ise bu amaçla düşük düzeydeki Sırp devlet görevlilerinden destek almış ve Narodna Odbrana adındaki milliyetçi Sırp kültür örgütünün olanaklarından yararlanmıştı.

* Yeşil ya da çimenlik tepcek (grassy knoll) deyimi, bir Amerikalı yazarın Cumhurbaşkanı John F. Kennedy'ye yapılan suikastın gerçek failinin yakalanan kişi değil, hemen olay yerinin yanında bulunan çimenlik tepeden ateş eden bir keskin nişancı olduğunu tanımlamak için türettiği bir bileşik sözcüktür –çn.

Kara El'in faal yöneticileri olan Apis ve yardımcıları, Sırp hükümetinin içine sızmayı başarmış olan üst düzey ordu mensuplarıydı. Kara El'in kendisine de tuzak kurmaya çalışan askeri-politik bir örgüt olduğu göz önüne alınırsa, Sırp başbakanı bu eylemler nedeniyle sorumlu tutmak oldukça hatalıdır.

Örgütün ve Saraybosna suikastçılarının Ruslar tarafından finanse edildikleri uzun yıllar boyu iddia edilmiştir. Panslavist ve deneyimsiz genç Sırp dışişleri ataşelerinin, Apis'in Princip'e yardım ettiğinden haberdar olduklarını ve hatta bu eylemine sıcak baktıklarını varsaysak bile, hükümetleri adına hareket ettiklerini söylemek zordur. Rusya'nın, Balkanlar'daki Panslavist siyasetinin başındaki insanın, Başbakan Pasic'i Kara El karşısında destekleyen Hartwig olduğunu anımsadığımızda, terörist takımının Rusya'dan herhangi bir yardım aldığını düşünmek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

Franz Ferdinand'ı öldüren Princip zaten karmakarışık yanlış önyargılarının kurbanı olmuştur. Çünkü Franz Ferdinand, Habsburg dünyası içinde Slavlara en sıcak bakan hanedan üyesiydi. Ne var ki genç terörist, veliahtın bir Slav karşıtı olduğuna inanmıştı. Katil, tamamen yanlış bir endişenin tutsağı olmuş ve Franz Ferdinand'ın denetlemek üzere geldiği askeri manevraların Sırbistan'a yapılacak ani bir baskının provası olduğu gibi asılsız bir kuruntuya kapılmıştı. Anlaşılan birileri Princip'in kulağına, veliahtın Balkanlar'daki tüm Slavları Avusturya'nın egemenliği altına almayı hedefleyen cezbedici politikalar üretebilecek ılımlı bir kişilik olduğunu fısıldamıştı.

Başka teröristlerin de düşündükleri gibi, Princip de, hükümet mensuplarının öldürülmesinin hükümran çevrelerde bir moral bozukluğuna yol açabileceğini düşünmüş olabilir. Esasen Arşidükün Bosna ziyaretini duymadan önceki günlerde zaten başka bir hanedan mensubunu öldürmeye karar vermişti.

Princip'e destek olan Apis'in de Franz Ferdinand'ın politik görüşlerinden pek haberi olmadığı anlaşıyor. Onu bu suikasta dahil olmaya yönlendiren nedenler oldukça karışıktır. A. J. P. Taylor'ın altını çizdiği gibi, "Princip ve okul arkadaşlarının, Kara El örgütü ile temasa geçtiklerinde bir katiller çetesi ola-

rak pek itimat telkin etmedikleri çok aşikârdır. Onlar, ne askerlik ne de silahlarla ilişkileri olan amatör güçlerdi. Avrupa'nın en iyi korunan politikacılarından biri olması gereken Arşidükün korumalarını aşmaları mümkün müydü? Princip'in suikast girişiminin başarılı olmasında bazı tesadüflerin ve karşı tarafın ihmallerinin rol oynadığını düşünmek çok doğaldır.

Taylor'ın ileri sürdüğü gibi, Apis'in bu deneyimsiz gençlik çetesine yardım etmesinin nedeni, olayı ellerine yüzlerine buluşturacaklarını tahmin etmesi olabilir miydi? Böyle bir olasılığın gerçekleşmesi halinde, Avusturya Sırbistan'a savaş açmak için bir bahane bulamayacak, ama Sırp Başbakanı zor bir durumda kalacak ve yaklaşan 14 Ağustos seçimlerinde büyük bir olasılıkla oy kaybedecekti. Dolayısıyla dünya kamuoyunun, uluslararası politikanın önemli olaylarından biri olarak değerlendirmekte ısrar ettiği Saraybosna suikasti, sadece bir teşebbüs aşamasında kalacak ve Sırbistan'ın iç politikasının bir sorunu olmaktan öteye bir anlam taşımayacaktı.

Avusturya-Macaristan'ın 28 Hazirandaki meşum olaydan ultimatomen verdiğ 28 Temmuz tarihine kadar geçen zaman dilimindeki tutumunun suçluları cezalandırmak yönünde bir eylem olduğu sanılmıştı. Ancak ellerinde yeterli kanıt olmadan Sırbistan'ı suçlamak için aşırı bir telaşa kapılmaları, sürekli geniş eleştirilere neden olacaktı.

İşin aslına bakacak olursak, Avusturya-Macaristan'ın, Sırbistan'ın söz konusu cinayetlerde bir suçu olup olmadığıyla pek ilgisi yoktu. Hatta hanedan mensuplarının, bu cinayetleri neredeyse memnuniyetle karşıladıklarını söylemek mümkündü. Avusturya-Macaristan hükümetinin, esasen sevmedikleri bu çiftin öldürülmesine ne kızdıklarını ne de üzüldüklerini söylemek mümkündür. Belki de böylesine kolaylıkla ortadan kaldırılmalarının, onlarda bir rahatlamaya yol açtığını söylemek bile çok yanıltıcı bir yorum olmayabilir. Avusturyalılar 28 Hazirandaki bu olayı, zaten yapmayı planladıkları eylem için bir bahane olarak kullanmışlardır. Üstelik bu suikast, Sırbistan karşısında başarılı olmaları açısından yaşamsal bir önem taşıyan Alman desteğini sağlamalarına da yol açmıştır. Avusturya'nın planını bu tarihe kadar uygulamaya koyması-

nın önündeki tek engel Almanya'dan o güne kadar destek bulamamış olmasıydı.

Kayzer Wilhelm'in normal koşullarda Avusturya'nın bu yöndeki talebini reddetmesi beklenebilirdi. Çünkü daha önceki başvurularında iradesini hep bu yönde kullanmıştı. Ancak yakın dostunun öldürülmesi -bu tutumunda yalnız da olsa- en azından görünüşe baktığımızda, onu tam çılgına çevirmişti. Bu kez kendini olaylara fazlasıyla kaptırmıştı. İdolü olan Homeros'un kahramanı Akilleus gibi, o da fikrini değiştirmiş ve en yakın arkadaşının intikamını almak için savaşa gitmeyi göze almıştı.

İlerleyen günlerde, Saraybosna katliamının Sırbistan'a savaş açmak için bir bahane olarak kullanıldığı tarihçilerin de üzerinde geniş çapta uzlaştıkları bir konu olmuştur. Bu bahane aslında öyle *alelade* bir gerekçe değildir, çünkü bu canice girişim, Habsburg Hükümetinin içinde yer alan ve Sırbistan'a savaş açılmasına engel olmaları muhtemel iki kişinin -veliaht ve eşinin- ortadan kaldırılmalarına vesile olduğu gibi, Kayzerin de desteğinin kazanılmasını sağlamıştır.

Sırbistan savaşına giden yoldaki en manidar olaylardan biri de, Kayzer Wilhelm ve hükümetinin Avusturya-Macaristan'a 5-6 Temmuz tarihlerinde verdikleri açık çektir. Bu çek, taraflardan birinin karar mercilerine sorumsuzca güç kullanma yetkisi verirken, diğerini güçten yoksun bir sorumluluk altında bırakıyordu. Hükümetler, verdikleri kararların sorumluluklarını taşımakla yükümlü oldukları içindir ki, bu karar tarihçiler tarafından haklı olarak lanetlenmiştir.

Ancak Almanya bu açık çeki vermekle yaptığı çılgınlığın bedelini ödemek zorunda kalmamıştır, çünkü alıcı çeki hiçbir zaman tahsil etmek yoluna gitmemiştir. Kısacası Avusturya tek başına sorumsuzca kararlar almak yerine seçeneğini daima müttefikinden talimat almak yönünde kullanmayı tercih etmiştir. Berchtold ve hükümetinin izlediği strateji, tümüyle Alman Başbakanı Bethmann tarafından dikte edilmiştir. Keza savaşın "bölgesel" niteliği yolundaki kampanyayı başlatan da Viyana değil, Berlin olmuştur.

Avusturyalıların, Kayzerin temmuz sonlarındaki çağrısına uymayıp saldırılarını sürdükleri doğru olsa da, ayın 28'inde Sırbistan'a savaş ilan etmeleri yolundaki baskıların Alman Dışişleri Bakanından geldiğini de unutmamak lazımdır.

Evet, söz konusu açık çek hiçbir zaman tahsilata verilmese de, böyle bir belgenin fiilen tanzim edildiğini de gözden kaçırmamak gerekir. Ayrıca, Franz Joseph, Berchtold ve Conrad'ın Sırbistan'a saldırma cesaretini bulmalarında bu çekin inkâr edilemeyecek bir güven verdiğine hiç şüphe yoktur.

Açık çekin verilmesine karar veren de bizzat Kayzer olmuştu. Askeri ve sivil liderleri de, onun bu yöndeki görüşünü paylaşmış olmaları nedeniyle en az onun kadar sorumludur. 1914-1918 yıllarında müttefiklerin, Alman İmparatoruna olan nefreti o yıllarda İngiltere'de çok revaçta olan "Kayzeri asın!" tekerlemesiyle ifade bulmuştu. Oysa onun, savaşın başlıca sorumlularından biri olduğunu söylemek mümkün değildir.

Her ne kadar yaygaracı, tehditkâr, dengesiz bir hükümdar da olsa, Kayzerin ülkesini ve Avrupa'yı savaşa sürüklemek gibi bir amacı asla olmamıştır. Tam tersine ülkesinin yöneticileri içinde en barış yanlısı kişilik olduğu apaçık ortadadır. Wilhelm ve Franz Ferdinand'ın, her ne kadar Avrupa'nın en geçimsiz liderleri de olsalar, ülkelerindeki ateşli savaş taraftarlarını yatıştırmaya çaba gösteren barış yanlıları olduklarını kabul etmek gerekir. Savaş taraftarlarının amaçlarını gerçekleştirmeleri ancak Franz Ferdinand'ın ebediyen ve Kayzerin geçici olarak karar mekanizmasından uzaklaştırılmaları suretiyle mümkün olmuştur. Kayzer açık çeki verdiğinde bile, bunun Büyük Güçler arasında bir savaşa neden olabileceğini düşünmemiştir. Diğer güçlerin kesinlikle taraf olmayacağına, sadece Avusturya'yı Sırbistan'a savaş açması için cesaretlendirdiğine inanmıştı. Hatta bundan fazlasıyla emindi.

Tarihçilerin, Saraybosna olayını izleyen otuz yedi günlük dönemi Temmuz Krizi olarak anmaları oldukça yanlış bir teşhistir. Çünkü böyle bir tanım gerilimin gün be gün arttığına işaret eder, oysa daha önce de ifade ettiğimiz gibi, olaylar böyle gelişmemiştir.

5-6 Temmuzdaki açık çek olayı, tamamen gizlilik içinde alınmış bir karardır ve Almanya ve Avusturya hükümetleri bunu izleyen günlerde Sırbistan'la savaş yönündeki hazırlıklarını sır olarak tutmakta hayli başarı göstermişlerdir. Zaten Avrupa'nın herhangi bir endişeye kapılmamış olmasının arkasında da bu gerçek yatmaktadır.

Krizin patlama noktasına geldiği an, Avusturya'nın Sırbistan'a verdiği ultimatomenin Avrupa ülkelerinin dışişleri bakanlıklarına da sunulduğu 23 ve 24 Temmuz günleri olmuştur. Bu tarihin Britanya ve Rusya için ayın 24'ü, Fransa içinse, Poincaré ve Viviani'nin Rusya ziyaretlerinden döndükleri bir hafta sonrası olduğunu varsayabiliriz.

Sırbistan'a ayın 23'ünde verilen nota tüm Avrupa'yı şok etmişti. O zaman hâkim olan genel kanaat, bu içerikteki bir notayı kabul eden herhangi bir ülkenin, bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesinin mümkün olmadığı noktasına odaklanmıştı.

Ancak yirminci yüzyılda yaşadığımız bunca olaydan yeni deneyimler çıkaran çağdaş tarihçilerin adeta nasırlaşan kanaatleri, bu notanın içerdiği taleplerin o kadar da gaddarca olmadığı yönündedir. Her ne kadar suçlamaları büyük ölçüde hak etse de, izlenimimiz Sırbistan'a verilen bu notanın zamanlama açısından yanlış olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır.

Sırbistan, terörist çetelerine yataklık yapmış ve muhtemelen onlara destek sağlamış olabilirdi. Keza, Habsburg veliahtının uğradığı suikastın ölüm tugayının planlama ve talimlerine de yardımcı olmuş, hatta cinayetler Sırp halkı tarafından sevinçle karşılanmıştı.

Avusturya'nın, bu tutumlarının karşılığı olarak Sırbistan'ı işgal etmesi, ülkelere karşı çeşitli tezgâhlar kurmakta olan örgütleri tasfiye ve cezalandırma yönüne gitmesi yirmi birinci yüzyılda kulaklarımızın artık hayli alıştığı birtakım çağrışımlar yapmaktadır. Anımsanacağı gibi, Amerika Birleşik Devletleri de milenyumun başında, 2001 yılında NATO müttefiklerinin desteğiyle Afganistan'da benzer bir eylemde bulunmuştur.

Uluslararası hukuk çerçevesinde hiçbir ülke, topraklarının başka bir ülkeye saldırmak amacındaki silahlı güçler tarafın-

dan kullanılmasına göz yumamaz. Bir hükümet, şayet kendi sınırları içinde bu yönde vuku bulabilecek gelişmeleri önleme gücüne sahip değilse, topraklarının başka ülkelerin çıkarlarına zarar verecek biçimde kullanılması karşısında çaresiz kalıyorsa, bundan zarar gören devletlerin, suçluları cezalandırmak ve gelecekteki muhtemel saldırıların önüne geçmek için kendi kuvvetlerini, acz gösteren bu ülkeye sevk etmek hakları vardır. 1916 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı saldırı sonrasında Panço Villa'nın güçlerini Meksika içlerine kadar kovalayan General John Pershing de bu hak çerçevesinde hareket etmiştir.

Yine o zamanki görüşlere göre, Sırbistan'ın yanıtı Avusturya'nın taleplerini tekmil olarak kabul ettiği yönündeydi. Fakat gümümüz tarihçileri artık bu kanaati de paylaşıyor. Meraklı okurlar, hem Avusturya'nın ultimatoomunu hem de Sırbistan'ın cevabi notasını "Ek 1 ve 2" başlıkları altında kendileri değereleenebilirler.

Başbakan Pasic'in, hem Viyana'nın tüm taleplerini olduğu gibi kabul etmesi hem de 14 Ağustostaki genel seçimler vesilesiyle ülkesinin milliyetçi seçmenlerinin karşısına çıkarken mümkün olduğu kadar az taviz vermiş bir görüntü sergilemesi mümkün değildi. Bu itibarla cevabi nota esasen pek garip bir dille kaleme alınmıştı.

Bazı tarihçiler Rusya'yı, Pasic'i tam teslimiyetçi olmamak yönünde teşvik etmiş olmakla itham eder. Çağdaş araştırmacıların görüşü, Rusya'nın bu bağlamda bir katkısı olmadığı gibi, tam tersine Sırlara, Avusturya ile barış yapmaları yolunda tavsiyelerde bulunduğı noktasına odaklanmıştır.

Buradaki kritik husus, Pasic'in ne yazdığının aslında hiçbir önemi olmadığıdır. Avusturya'nın ultimatoomu zaten sadece bir formalitenin yerine getirilmesine yöneliktir. Asıl amaç, ne pahasına olursa olsun, Sırbistan'ı işgal etmektir. Nota bilinçli olarak Sırbistan'ın kabul edemeyeceğı bir üslupla kaleme alınmıştır.

Avusturya, ağır aksak da olsa, 5-6 Temmuzdan beri planladığı rotada ilerlemeye devam etti. 23 Temmuzda ultimatoomunu sundu, 25'in de Sırbistan'ın cevabi notasını reddetti, 28'inde de saldırı hazırlıklarına hız verdi ve savaş ilan etti.

1914'teki politik yapıların ve özellikle sözde kuramcı ittifakların, anlaşmazlıkların büyümesine ve Büyük Güçlerin savaşa katılmasına yol açtığı uzun süre rağbet gören bir sav oldu. Oysa gerçekte bunun hiç de böyle olmadığı açıktır. Örneğin 1914 yılında Üçlü İttifaka bağlı olan, yani Almanya ve Avusturya'nın yanında yer alan İtalya, ilerleyen günlerde İtilaf Devletleri saflarına geçmek yönünde herhangi bir tereddüt göstermeyecekti. Keza Büyük Britanya, Fransa ve Rusya ile hiçbir ittifak antlaşması olmamasına karşın bu cepheye katılacaktır. Dolayısıyla hangi ülkenin, hangi kanatta yer alacağına, aralarındaki antlaşmaların belirleyici bir etkisi olmamıştır.

Ülkeleri savaşa sürükleyen yaptıkları ittifaklar değildi. Bethmann'ın kâtibi olan Kurt Riezler'in de işaret ettiği gibi, bu antlaşmalar, tam tersine, maceracı arayışlar için bir engel oluşturuyor ve barış yönünde katkı sağlıyordu. Çünkü müttefikinin yalnız kendi çıkarları çerçevesinde başını derde sokabileceğini gören taraf diğerini uyarma görevini üstleniyor ve barışçıl bir çözüm bulunması yolunda gayret gösteriyordu. Fransa, Balkanlar konusunda Rusya'yı genel olarak ikaz ederken, Rusya'da, Fas krizi sırasında onlara itidal tavsiye etmekten geri durmamıştı. Müttefikler, ortakları uğruna savaşmaktan kaçındıkları için, bu gibi durumlarda birbirlerinin geri adım atmalarını sağlama imkânı bulabiliyorlardı.

Üstelik bu antlaşmalar genelde savunma amaçlıydı ve taraflardan birinin saldırıya uğramış olması koşuluna dayandırılmıştı. Mamafih bu durum, 1909'da kökten değişti. 1879 Antlaşmasının şartlarını bir yana savuran Moltke, Avusturya'nın saldırgan taraf olması halinde bile Almanya'nın onlara destek olacağına söz vermişti.

1914 yılında Avrupa'nın düzeninin altüst olması, acaba Almanya'nın -haklı ya da haksız- müttefikini kayıtsız, şartsız desteklemek yolunda sergilediği tutumunun bir sonucu muydu? Almanya, Avusturya'yı yalnızca körü körüne desteklemekle kalmamış, daha saldırgan bir tavır izlemesi ve hızla harekete geçmesi yönünde teşvik etmiş, ona talimatlar yağdırmıştı. Almanya'yı savaşa sürükleyen Avusturya ile olan antlaşmaları değildi, tam tersine Almanya onları Rusya ve dünyanın dört

bir köşesine yayılmış müttefikleriyle savaşmaya zorlayan taraf olmuştu.

O zaman savaşın sebebi neydi ve kim başlatmıştı?

31 Temmuz öğleden sonra, Almanya taarruza hazırlandığı sırada kabinesine hitaben bir konuşma yapan Şansölye Bethmann sözlerinin sonunda, "Rusya dâhil, tüm hükümetlerin eğilimlerinin genelde barışçıl olduğunu, ama okun çoktan yayından çıktığını" söyleyecekti.

Demek ki ok yaydan çıkmıştı! İşte olayları izah edecek en doğru açıklama buydu, çünkü oldukça mantıklı ve tarafsız bir gözlem oluyordu. Bu beyanat, savaşa neden oldukları söylenebilecek ve pek çoğu aslında masum olan devlet adamları için adeta bir masumiyet karinesi oluşturunuyordu. Üstelik savaşa neyin yol açtığı gibi çok yönlü, aldatıcı bir sorunun yanıtının, 'neden' sözcüğünün kapsamı içinde açığa çıkmasına da katkıda bulunuyordu. Ancak Marc Trachtenberg ve onun görüşlerini paylaşan tarihçilerin büyük bir şevkle savundukları gibi, liderler kararlarının yol açabileceği sonuçlara vakıf oldukları için bu izahatı çok isabetli bir saptama olarak kabul etmemek de mümkündür.

Fransa, Rusya ve Sırbistan'ın durumu tam kavrayamamış oldukları söylenebilir. Muhtemelen her üçü de barışın kalıcı olmasını dilemişti. Fakat böyle bir seçenekleri olmayacaktı. 1914 yılında üzerlerinde dolaşan savaş bulutlarının nedeni, seferberlik ilanlarının yol açtığı beklenmeyen gelişmeleri, demiryolu saat tarifeleri ya da ittifak antlaşmalarının zorunluluk haline getirdiği koşullar değildi. Birilerinin saldırıya uğramış olmasından kaynaklanıyordu. Avusturya ve Almanya taarruza geçmişti.

Rusya'nın seferberlik kararının savaşa neden olduğu sıklıkla tekrarlanan bir konudur. Şartlar farklı olsaydı belki de bu yoruma itibar etmek mümkün olabilirdi. Ne var ki 1914 yazının koşulları bunun doğrulanmasına izin vermiyor. Alman hükümeti, Rusya seferberlik ilan etmeden çok önce savaşa başvurma kararını vermişti. Bu nedenle Almanya'nın savaş açmasının arkasındaki gerçeğin Rusların böyle bir önleme başvurmaları olduğunu iddia etmek pek tutarsızdır. Ayrıca Alman

liderler Rusya'nın seferberlik ilan etmesinden ürkmedikleri gibi, bunun olması için duacı olmuşlardır. Rusların bu yöndeki kararı, Alman hükümetine vatandaşlarının önünde kendisini mazur göstermesi için bir bahane olmaktan ibaret kalmıştır.

Rusya Dışişleri Bakanı Sazonov, Almanya'nın bu karardan yararlanarak savaş ilan edeceğini pekâlâ biliyordu. Bu nedenle Rusya seferberlik ilan etsin etmesin Almanların her şart altında Rusya'yı bir biçimde itham ederek saldırıya geçeceklerine ikna olduğu ana kadar bu kararı almaktan kaçınmıştı. Bu nedenle seferberlik ilanı olayına sadece St. Petersburg'un askeri bir önlem alma gayreti olarak bakmak lazımdır.

Yeni ele geçen belgelerin de doğruladığı gibi, Avusturya-Macaristan hükümeti Sırbistan'a ve Alman hükümeti ise Rusya, Fransa ve Belçika'ya hiçbir tacizle karşılaşmadan kasıtlı ve bilinçli olarak saldırdıysa savaş suçlusu olarak yargılanmaları gerekmez miydi? Hayır, 1914 dünyasında işler böyle yürümüyordu.

Savaş suçu, savaş sonrasında oluşmuş bir kavramdır ve savaş öncesinde hiçbir geçerliliği yoktu. 1914 yılındaki Büyük Savaşa kadar savaş, uluslararası ilişkilerde doğal ve olağan bir olaydı. Daha önceleri, Theodore Roosevelt'in söylevinde de değindiği gibi, sağlıklı ve istenilir bir gelişme olarak tanımlanıyordu. Bugün bizler tam tersini düşünsek bile, 1914'ün insanlarını günümüz ölçütleriyle yargılamamız hiç de doğru olmaz.

Ne Moltke ne de Berchtold ve meslektaşları önlenmesi pekâlâ mümkün olan savaşlara yol açtıklarının farkındaydı. Onlara göre 1914'de olmasa da, er geç bir savaşın patlaması kaçınılmazdı. Onlar çatışmalara neden olmakla değil, olsa olsa zamanlamasıyla ilgili olarak sorumlu tutulabilirler.

Ayrıca olaylarda Alman ve Avusturya-Macaristan halklarının hiçbir kusuru yoktur, işin sorumluları onları temsil eden küçük bir yönetici topluluğudur.

Almanların bir saat gibi dakik ve merhametsiz Schlieffen planının katı koşullarının bu ülke ve Avrupa'yı savaşa yönlendirdiği de büyük çapta destek bulmuş bir iddiadır ve savaş edebiyatında geniş bir yer edinmiştir. Oysa Schlieffen planının

plan sözcüğü ile uzak yakın ilgisi olmadığını da artık biliyoruz. Alman komutanının not defterine yazdıklarının kendi düşüncesini yansıtan bir senaryodan ibaret olduğuna artık hiç şüphe yoktur. Almanya savaşı Schlieffen'in notları değil, Moltke'nin saldırı planı uyarınca başlamıştır.

46. OLANLARIN ANAHTARI

1914 yılının o çok uzaklarda kalan yazında o kadar çok şey oldu ki, o yaz yaşananlar birçok açıdan hâlâ hayatımıza yön vermektedir. Bu noktada yanıtlamamız gereken soru, olayların nasıl olup da bir dünya savaşına kadar uzandığıdır?

Bu hikâyenin pek çok yönü hâlâ bir bulmaca gibidir. Doğrusu böyle olmasını çok da yadırgamamak lazım. Bu süreçte ışık tutabilecek nitelikteki muazzam sayıda hayati kanıt, sırf bu sorunun yanıtını bulmamızı güçleştirmek için bazı kaynaklar tarafından bilinçli olarak imha edilmiştir. Ancak Fischer sonrası dönemin yetenekli araştırmacılarının ortaya çıkardıkları çok sayıda yeni bulgu, oluşan boşlukları doldurmamıza ve bu soruya artık neredeyse kesin bir tutarlılıkla yanıt vermemize olanak sağlamaktadır.

Avusturya ve Sırbistan arasındaki anlaşmazlığın nasıl ortaya çıktığını pekâlâ biliyoruz. Sırbistan'da 1903 yılında gerçekleştirilen hükümet darbesi, bu Balkan krallığının siyasi yönelimini tamamen değiştirmiş ve Belgrad'ı Avusturya'nın bir uydusu olmaktan uzaklaştırarak, Rusya'nın müttefiki durumuna getirdiği günden beri Viyana bu ülkeye kin beslemeye başlamıştı. Avusturya, 1913 yılında sona eren Balkan Savaşları ertesinde ölümcül bir Sırp korkusuna kapılmıştı. Habsburg Dışişleri Bakanlığının, daha haziran ayı ortalarında, Almanya'nın da desteğinin alınması şartıyla Sırp tehdidini bertaraf edecek bir plan üzerinde çalışmaya başladığı kesinlik kazanmıştır. Sorun esas itibarıyla tam da bu noktada düğümlenmektedir, çünkü yardımı talep edilen Alman İmparatoru, 1914 Haziran sonlarına kadar bu yönde tam bir destek vermekten kaçınmıştı.

Franz Ferdinand ve eşi Sophie'nin, tam da bu hazırlıkların yapıldığı bir sırada katledilmeleri büyük bir rastlantı olmuş

ve olaya müthiş bir duygusal tepki gösteren Kayzerin bu konudaki fikrini değiştirmesine, Avusturya'nın destek isteğini nihayet kabul etmesine neden olmuştu. Bu açıdan adeta bir kaza niteliği taşıyan bu cinayetler, talebi birkaç hafta öncesine kadar reddeden Kayzer ve askeri erkânının 5-6 Temmuzda Viyana'ya açık bir çek sunmasına yol açmıştı.

Söz konusu bu çek, o an için tarafların kaderini belirleyici bir taahhüt gibi gözükmese de, ilerleyen günlerde büyük bir önem kazanacaktı. Almanya'nın sorumluluğu, Avusturya-Macaristan'ın Sırlara saldırması durumunda diğer Avrupa güçlerinin işe karışmasını önlemekle sınırlıydı. Kayzer gibi askeri yetkililerinin çoğu da –pek haklı olarak– Avusturya'nın hızla harekete geçmesi halinde diğer ülkelerin hiçbir müdahale imkânı bulamayacaklarına ve bu nedenle girişimlerinin hiçbir risk taşımadığına emindiler. Zaten Savaş Bakanı Falkenhayn gibi bu desteğe sıcak bakmayan komutanlar bile, Avusturya-Macaristan'ın hiçbir şey yapmayı beceremeyeceğine ve bu nedenle taahhütlerinin herhangi bir tehlike oluşturmadığına inanmışlardı.

5-6 Temmuz görüşmelerinden sonra, sahnelemeyi düşündükleri oyunlarının gereği göstermelik yaz tatillerine çıkacak olan kilit mevkilerdeki mesai arkadaşları gibi, Kayzer Wilhelm de bir deniz yolculuğuna hazırlanmıştı. Kayzer, Avusturya'nın Sırbistan'ı bertaraf etmesinin bir ila üç hafta arasında süreceğini tahmin ediyordu. Oysa üç hafta sonra görevleri başına dönen Alman liderler, en çekindikleri olasılığın gerçekleştiğini ve Avusturya'nın hâlâ bir adım bile atmadığına tanık oldular. Habsburg ordularının komutanı Conrad, harekâtı bir kez daha erteleme yönüne gidecek ve hazırlıklarının birkaç hafta daha süreceğini, ancak 12 Ağustosta saldırıya geçebileceklerini söyleyecekti.

Temmuzun son haftasında iş başı yapan Alman generallerinin birbirleriyle gayriresmi durum değerlendirme görüşmelerine başladıkları sırada durum fiilen bu merkezdeydi.

İşte yirminci yüzyılın erken dönemlerinde Avusturya'nın Sırbistan ile yapacağı ölümcül düellonun başlama noktasına ve kaderlerini belirleyecek bitiş çizgisine giden yol böyle çi-

zilmişti. Düello nasıl mı sonuçlandı? İşin diğer bir ilginç yönü de bu sorunun pek ender sorulmasıdır. Avrupa kamuoyu, 1914 Temmuzunun son haftasında Avusturya-Sırbistan savaşına olan ilgisini çoktan kaybetmişti. Bu savaş işlevini tamamlamış, yeni bir güzergâh açmış ve geniş çapta gözden düşmüştü.

Temmuzun son haftasında Berlin'de sahneye konan dramın başrol oyuncularını, Almanya'nın askeri liderleri olmuştur. Falkenhayn Kayzere, iplerin artık onun elinde olmadığını ima etmiş ve görünüşe göre imparator da buna geniş çapta rıza göstermek durumunda kalmıştı. Mamafih Wilhelm yine de bazı konularda işler hâlâ kendi kontrolü altındaymış gibi konuşmaya ve davranmaya devam edecekti. Askeri bir darbe olmasa da, haftanın ilerleyen günlerinde Kayzer ve başbakanının oluşturduğu kanat ile generallerinin görüşleri arasında derin bir çatlak oluşacaktı.

Ay sonunda geline bu noktada, askerlerin gelişmelere geniş çapta el koydukları anlaşılıyor. Açık çek olayı, askeri kanattan bir itiraz gelmese de, bizzat Kayzerin kişisel bir girişimi olduğu gibi, Avusturya'nın nasıl davranması gerektiği de yine sivil kökenli başbakanı tarafından dikte edilmişti. Alman Başbakanı Bethmann'ın planı, Avusturya'nın diğer Avrupalı güçlerin değil harekete geçmelerine, herhangi bir tepki bile vermelerine olanak tanımayacak bir hızla işi dübbittiye getirmesi üzerine kurgulanmıştı. Hiç kimse olanların farkına bile varmadan son süratle uygulanması gereken bir projeydi. Avusturya'nın performansını izlemek, Bethmann'ın görevi olmuş, ama onlar hiçbir şey yapmamışlardı. Şimdi askeri liderlerin kendi planlarını uygulamalarının zamanı gelmişti.

Moltke, zaten başından beri Rusya ile aralarında bir savaş çıkmasının kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Almanlar ve Slavlar arasında bir çatışma çıkmasının kaderlerinde yazılı olduğu ve zamanın Rusya lehine işlediği kanaatindeydi. Bu nedenle Almanya'nın iş işten geçmeden, derhal bir 'önleyici savaş' başlatması gerekiyordu. Temmuz krizi sırasındaki tezini bu temel üzerine oturtmuştu. Meslektaşları ve Büyük Genelkurmay da bu görüşünü geniş çapta paylaşıyordu.

Fakat Moltke gibi, onlar da sıkça *"koşulların el vermesi"* tümcesini kullanmayı ihmal etmiyorlardı.

Bu koşullar acaba nelerdi?

1911'deki Fas krizi –Agadir olayı-, onlara salt Almanya'nın çıkarları söz konusu olduğunda Habsburglara güvenemeyeceklerini öğretmişti. Oysa Avusturyalılar ne olursa olsun, onların desteğini bekliyordu. Bu açıdan bakıldığında ittifak tek taraflı işlerliği olan bir görüntü sergiliyordu.

Prusya onlarca yıl önce, Avusturyalıları Alman dünyasının dışında bırakmayı tercih etmişti. Bu eski hasımlar, Berlin ve Viyana, aralarındaki anlaşılması son derece zor, girift ve çelişkili ilişkiye rağmen ortak çıkarları doğrultusunda müttefik olarak bir araya gelmeye mecbur kalmış ve ilerleyen günlerde baş gösterecek olayların sonuçlarını belirleyen ikili olacaktı.

Habsburg İmparatorluğu ile müttefik olmak, Almanya'nın ana stratejisi açısından yaşamsal önem taşıyan bir koşuldur. Moltke, Fransa ile hesaplaşırken, Rus cephesinde kaçınılmaz olarak Avusturya'nın desteğine muhtaçtı.

Moltke'nin uygun koşullar tanımının içinde, İkili Monarşinin büyük bir rolü olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Oysa çatışmayı başlatanın kendileri olmaması halinde Avusturya'nın oyundan kaçacağı anlaşıyordu. Bu nedenle Almanya'ya göre ilk hamleyi yapanın Avusturya olması ve Rusya'nın da ne yapıp edip bu kavganın içine çekilmesi gerekiyordu. Almanya ilk aşamada müttefikine yardım etmeye koşan bir tablo çizecek, bunun neticesinde Rusya Almanya'ya karşı harekete geçmek zorunda kalacak ya da en azından Alman kamuoyunun önünde saldırgan tarafın Ruslar olduğu izlenimi oluşacaktı.

Temmuz sonunda Berlin'deki tüm generaller, yıldızların artık istenilen noktaya geldiğini ve burçların bir daha asla bu kadar elverişli olmayacağına kanaat getirmişlerdi. Moltke, bunu açıkça dile getirenlerden yalnızca biriydi.

Dolayısıyla Berlinli generaller, temmuzun son günlerine gelindiğinde, Avusturya'nın Sırbistan'a açacağı savaşa değil, Almanya'nın Rusya'yı hedef alacak çatışmasına odaklanmışlardı.

1914 çatışmaları doğrultusunda pek çok soruya yanıt arayan tarihçileri bunca şaşırtan, muamma gibi görünen hususlardan biri, büyük bir olasılıkla bir değil, iki savaşa tanıklık ettiklerini kavramakta çektikleri sıkıntı olmuştur.

Üstelik, bu iki savaşın arasında tam bir bağdaşma olduğunu söylemek mümkün değildir. Esasen Moltke ve Conrad da bu noktada birbirlerinden çok farklı görüşlere sahipti. Savaş başladığında Sırbistan'ı ezmek için Conrad'ın tüm ordusuna ihtiyacı olduğu ortaya çıkacaktı. Oysa Moltke onun ordularını da Rusya'ya karşı konuşlandırmayı planlıyordu.

Öyle görünüyor ki, her iki taraf da içlerinden birinin, bir noktada kendi mücadelesine nokta koyup diğerinin yanında yer alacağını umuyordu. Conrad, Almanya'nın Avusturya'nın yanında çarpışmasından çok, ne yapıp edip Rusya'yı bir şekilde oyalamasını bekliyordu. Moltke ise, Almanya kendi planını uygulamaya koyduğu anda, Avusturya'nın Sırplarla olan mücadelesinde geri adım atması konusunda ısrarcıydı.

Almanların durumu 31 Temmuzda seferberlik ilan etmeleriyle aydınlığa kavuşmuştu. Wilhelm o gün Franz Joseph'e, tarihçi Fritz Fellner'in haklı olarak dikkat çektiği bir telgraf göndermişti: "Bu çetin savaşta Avusturya'nın ana kuvvetlerini Sırbistan saldırısı nedeniyle bölmemesi ve asıl gücünü Rusya cephesine yönlendirmesi çok büyük önem taşımaktadır... Omuz omuza adım attığımız bu devasa davada Sırbistan'ın akıbeti hayli geri planda değerlendirilmelidir."¹ Habsburg hanedanının liderlerinin duymak istediği doğal olarak bu değildi. Birazdan göreceğimiz gibi, Conrad, bu talimata isteksiz yaklaştı ve işi ağırdan almayı tercih etti. Bu mesajın anlamı, "kendi küçük savaşınızı şimdilik bir yana bırakın ve bakışlarınızı bizim büyük mücadelemize çevirin. Küçük savaşınızın gereğini ilerde düşünürüz," demekti.

Temmuz Krizi konusunda gizli kalmış pek çok soruyu yanıtlamamız için iki savaşı ayıran bir çizgi çekmemiz gereklidir. Olayların en başından beri yanıtı aranan sorulardan biri, pek çok kimsenin isimlerini bile daha önce hiç duymadığı Franz Ferdinand ve eşi Sophie'nin öldürülmesinin nasıl olup da ge-

¹ Wilson 1995: s. 22

zegendeki tüm insanların böylesine bir kavgaya tutuşmasına ve bu uğurda hayatlarını ortaya koymasına yol açtığıdır.

Bu sorunun yanıtı, dünyanın ta öte köşesindeki insanların kapışmalarının arkasındaki gerçek nedenin bu olmadığıdır. Avusturya ile Sırbistan arasındaki savaş veliaht ve eşinin öldürülmesine bağlanabilirdi, ama tümüyle farklı bir çatışma olan Büyük Savaşın nedeni kesinlikle bu değildi. Dünya Savaşının sebebi, Avrupalı Büyük Güçler arasındaki egemenlik mücadelesidir. Avrupa'nın en güçlüsü olmak yolunda bir savaş başlatmayı kınanacak bir tutum olarak tanımlamak mümkün olsa da, hükümetleri harekete geçiren itkinin bu olmasına hiç şaşırmamak ve sanki bir muamma oluşturuyormuş gibi afalamamak lazımdır. Savaş, Rusya'nın kendisini geçebileceği endişesine kapılan Almanya tarafından bilinçli olarak başlatılmıştır.

İki savaşın kökenlerinde bazı benzerlikler olduğu doğrudur. Avusturya-Sırbistan savaşı her ne kadar Saraybosna'daki cinayetlerden tetiklenmiş olsa da, Avusturya'nın, olayın iki hafta öncesinden beri çeşitli dümenler çevirmek peşinde olduğu gün gibi aşikârdır. Almanya da, Rusya'nın Avusturya-Sırbistan çatışmasında taraf olabileceği ihtimalini bahane olarak kullanmakta hiçbir tereddüt göstermemiştir. Yani mazeret üzerine mazeret eklenmiş ve bir bakımdan gelecek nesillerin gözlerine toprak savrulmak istenmiştir. Bu iki savaş bir noktada birbirleriyle sarmal bir doku gösterecekler de, farklı ve apayrı olaylardır. Sonunda Almanya, Avusturya'nın kendi savaşını bir kenara bırakmasını sağlamayı başaracaktır.

Alman generaller tatil yaptıkları haftalar boyunca rollerini ezberleme imkânını bulmuştu. Olaylardan hiç kopmamış ve sürekli olarak bilgilendirilmişlerdi. Berlin'e döndüklerinde savaş naraları atmaya hazırdılar. Bu çılgınlık Sırbistan'a değil, onların neden olduğu olayı bahane ederek Rusya'ya yönelecekti.

Alman generallerinin tatilden döndükleri 23-27 Temmuz tarihlerine kadar Rusya henüz hiçbir adım atmamıştı. Ne aracı ne de müdahil olmak yönünde bir çaba göstermiş, olaydan tümüyle uzak durmayı yeğlemişti. Tek yaptıkları 26 Temmuzda seferberlik için ön hazırlıklar yapmak olmuştu.

Berlin'deki ateşi körükleyen unsur, iş işten geçmeden Fransız-Rus ittifakına saldırmak gerektiği görüşüydü. Alman generaller, Rusya tam seferberlik ilan etmeden önce, 31 Temmuz tarihinde zaten savaş kararını almışlardı. Anladığımız kadarıyla Moltke'nin akıllı fikri, planı açısından ele geçirilmesi elzem olan Liege'i hemen mi, yoksa Rusya seferberlik ilan ettikten sonra, bu bahaneden de istifade ederek mi almak gerektiği konusuna odaklanmıştı.

Rusya beklentilerine adeta yanıt verip tam seferberlik ilan ettiği anda artık bölgesel ve nispeten küçük ölçekli bir çatışma olan Sırp savaşına son verilecek ve Büyük Güçlerin Dünya Savaşı başlayacaktı. Tarihçilerde bölgesel Sırp savaşının bir biçimde kontrol dışına çıkarak tırmanma eğilimi gösterdiğini ve küresel bir savaşa dönüştüğünü yazacaklardı. *Ancak birincisinin tırmanışa geçerek ikincisine yol açtığını söylemek mümkün değildir. Gerçek bunun tam tersidir: Bunlardan biri diğerini başlatmak uğruna rafa kaldırılmıştır.*

Anahtar sözcükler bir değil, iki farklı savaş olduğudur.

Sir Michael Howard, Birinci Dünya Savaşı araştırmacılarını bunca şaşırtıcı yargılara yönlendiren unsurların ne olduğunu her zamanki tutarlı ve okunaklı ifadesiyle şöyle izah eder: "Alman Genelkurmayının aldığı kararda en ufak bir mantık izi bile yoktur."² Howard da Clausewitz'in, Almanya'nın askeri planlarının tamamen akıldışı olduğu konusundaki görüşünü paylaşır ve şöyle yazar: "Almanya Genelkurmayının, *Avusturyalılar ile Sırlara arka çıkan Rusya arasındaki bir tartışmadan dolayı* taraf olmayan Fransa'ya saldırmayı planlaması, üstelik bu amaçla Belçika'yı işgal etmeyi göze almasındaki mantığı anlamak mümkün değildir."

İtalikle yazılmış sözcükleri sildiğimizde bulmaca çözülmüş olmaktadır. Çünkü Almanya'nın Rusya'ya savaş açmasının Avusturya ile bir ilgisi olmadığını, tamamen kendi hesapları doğrultusunda yapılmış bir hamle olduğunu artık kesinlikle biliyoruz. Bu nedenle Alman karargâhı tarafından alınan kararlarda *belirli bir mantık olduğu* sonucuna varmamız kaçınılmazdır. Alman liderlerin, temmuz ayında kurguladıkları

² Howard 2002: s. 28

tezgâhların asla Avusturya'ya arka çıkmak gibi bir amacı olmamıştır. Tam tersine, kendi çıkaracakları savaşta Avusturya'nın desteğini sağlamak noktasına odaklanmıştır. Alman komutanlar, Avusturya'yı önce bir savaşa sokup, sonra da düşmanını değiştirmeye zorladıkları bir dalavere çevirmişlerdir.

İki savaşı bir noktaya kadar zıt yapıda görebiliriz, ama bunu kavramak için öncelikle, bir değil iki ayrı savaş olduğunu kabul etmek durumundayız.

47. SEBEP NEYDİ?

Bir savaşın sebebini sorguladığımızda karşımıza birden çok seçeneğin çıkması kaçınılmazdır. Önemli olan, bu kararı verme yetkisine sahip olanların tercihlerini neden bu yönde kullandıkları, niçin savaşı bir gereklilik olarak gördükleri ve bu eylemlerinden ne gibi sonuçlar aldıklarıdır.

Viyana, Avusturya-Sırbistan Savaşını Saraybosna'daki cinayetlerin intikamını almak ve gelecekte bu gibi yollara başvurulmasını engellemek için başlattığını iddia etmiştir. Fakat Avusturyalı liderlerin gerçek niyetleri bu değildi. İmparatorluklarının çok uluslu yapısını korumak, farklı bir ifade ile söyleyecek olursak Avusturya-Macaristan Monarşisini parçalamaktan kurtarmak için savaşa başvurmuşlardı. Onlara göre, birkaç yıl içinde Balkan savaşlarının olumsuz etkilerini üzerlerinden attıklarında Sırplar, Habsburg İmparatorluğunun en azından güney bölgelerindeki Slavların önderliğine talip olacaklardı. Bu nedenledir ki, Avusturyalılar bu girişimlerinin imparatorlukları için yaşamsal bir mücadele olduğuna inanmışlardı.

Sırbistan açısından durum çok daha basitti. Onlar saldırıya uğradıkları için kendilerini savunmak zorunda kalmışlardı. Yenilmeleri halinde Avusturya tarafından paramparça edileceklerdi. Yalnız bağımsızlıklarını değil, varlıklarını da yitireceklerdi.

Avusturyalılar, Sırbistan'ın birkaç yıl içinde başlarına müthiş bir bela olacağını düşünmekte haklı olabilirlerdi. Bu nedenle Avusturya'da müttefki Almanya gibi, bir önleyici savaş başlattığını düşünüyordu.

Kayzer, geçmiş yıllarda donanmasından gelen talepleri yerine getirme yolunda başrolü üstlenmişti. Tirpitz tarafından önerilen ve Almanya'nın rakibinin Büyük Britanya olduğuna vurgu yapan programı kabul etmişti. Tirpitz'in görüşlerinin doğru olması ve programın başarıya ulaşması halinde ülkesini, Avrupa'nın önde gelen güçlerinden biri olmaktan çok daha öteye, bir dünya gücü olmaya taşıyacaktı.

Ancak 1914'deki Alman hükümetinin gerçek ya da en azından kısa vadedeki hedefi Büyük Britanya değil, Rusya'ydı. Moltke ve Falkenhayn, bir noktada ne yapıp edip Tirpitz'i geniş ölçüde devredışı bırakmayı başarmış ve kara kuvvetlerinin donanmayı sollayarak eski önem düzeyine gelmesini sağlamışlardı. Alman politikasını ele geçiren güçler –ordudaki generaller– ellerinde olana sıkı sıkıya asılma kararı almışlardı. Ülkelerinin Avrupa'daki önderliğinin sürmesini istiyorlardı. Onlara göre, Rusya ve müttefiki Fransa mevcut statülerini korumalarının önünde açık bir tehdit oluşturunuyordu. Eninde sonunda kendilerini savunmak mecburiyetinde kalacaklarına, bu nedenle savaş ilan eden tarafın kendileri olması gerektiğine inanıyorlardı. İçinde bulundukları günlerde kazanma şanslarını gelecektekinden yüksek görmeleri nedeniyle acilen savaşa başlamaları gerektiğine kanaat getirmişlerdi.

Berlin'deki Alman subaylarının kararsız kalan Kayzeri teşvik ettikleri bu savaş giderek güçlenen Rusya'dan olan korkularının göstergesiydi. Töton ve Slavlar arasında bir düellonun kaçınılmaz olduğu yolundaki saplantıları, bugün bizler için oldukça anlaşılmasa gibi görünse de, Almanların düşünceleri içtenlikle bu noktaya odaklanmıştı.

1914'ün Alman yöneticileri kendilerini savunmaya yönelik bir siyaset izlediklerini düşünüyorlardı. Bu görüş, Almanya'nın Avrupa'daki mevcut üstünlüğünü korumayı hedef alan bir tutum olması nedeniyle muhafazakâr bir tavır olarak tanımlanabilirdi. Bir gün kaçınılmaz olarak çatışmak zorunda kalacakları gerçek düşmanları Rusya'ydı. Almanlar da, Sırbistan ile bir an önce hesaplaşmaları gerektiğine inanan Avusturyalılar gibi, Rusya ile gelecekte değil, hemen hesaplaşmaları gerektiğine kanaat getirmişlerdi.

Almanya'nın karar mercilerinin 1914'teki bakış açısından savaşın nedeni ilerideki yıllarda Avrupa'nın liderinin kim olacağı noktasında düğümlenmişti. Almanya mı, yoksa Rusya mı?

Komunist kuramcı ve Rusya'nın gelecekteki diktatörü V. İ. Lenin savaş sırasında hâlâ Zürih'te bulunduğu günlerde, savaşın emperyalizm için yapıldığını yazacaktı. Bir İngiliz kuramcı olan J. A. Hobson'dan etkilenen Lenin, kapitalizmin artık son demlerini yaşadığına işaret ediyor ve önde gelen sanayileşmiş ülkelerin ekonomilerini ancak yayılmacı sömürgecilik siyasetleri sayesinde ele geçirecekleri pazarları tutsak alarak ayakta kalabileceklerine parmak basıyordu. Onun bakış açısından 1914 savaşını emperyalizm için verilen bir savaştı.

Lenin yanıliyordu. Çünkü bu savaş, Asya veya Afrika'nın değil, Avrupa kıtasının denetimini ele geçirmek için çıkmıştı. Fakat yazdıkları bir hayli makuldü ve bu görüşü 1920 ile 1930 yılları arasında büyük rağbet görmüştü. İleri sürdüğü kanıtlar oldukça ikna ediciydi.

1919 yılında savaş sona erdiğinde, en göze batan sonuçlarından biri Britanya İmparatorluğunun egemenlik alanının dramatik bir biçimde genişlediği gerçeğiydi. İngiltere, Almanların Afrika'daki tüm sömürgelerini ele geçirmişti. Bir milyon askerden oluşan İngiliz kuvvetleri Ortadoğu'yu işgal etmişti. Bunun sonuçlarını değerlendiren bazı gözlemciler savaşın emperyalizm uğruna verilen bir çatışma olduğu neticesine vardı. Ancak bu yargıları tam anlamıyla hayalcilikti. Çünkü Grey ve Asquith, 1914 Ağustosunda ülkelerini savaşa katılmaya yönlendirdiklerinde, yayılmacılık ya da emperyalizm yönünde bir siyaset izlediklerini ya da toprak kazanımına yönelik bir beklentileri olduğunu söylemek mümkün değildir.

1914 Eylülünde iyice büyüyen tutkulara kapılmasına rağmen yukardaki satırlar Almanya ve her iki cepheye yer alan öteki ülkeler için de geçerlidir. Yola koyuldukları anda herkes elindekini korumaya odaklanmıştı. Ancak kavganın ilerleyen aşamalarında savaşın gidişatının sunduğu seçenekler karşısında hepsi adeta dilek pusulaları yazmaya koyuldular ve bunları azgınca değerlendirmek hevesine kapılarak, amaçlarına ulaşmadan barış yapmamak için direndiler. Savaş uzadıkça

emelleri de giderek abartılı boyutlar aldı. Bu yalnız Almanya için değil, Fransa ve İngiltere için de böyle oldu.

Başka vesilelerle de yazdığım gibi, savaşın nedeni emperyalizm değildi. Savaş yeni bir emperyalizm dalgasına neden olacaktı. Tarafların barış masasındaki talepleri, onları bu çatışmaya sürükleyen nedenlerin çok ötesine geçmişti.

Avusturya ve Almanya'yı savaşa iten nedenlerden söz ettik. Fransa ve Rusya'nın bu yöndeki kararını ise, sadece bir cümleyle özetlemek mümkündür: Her ikisi de Almanya'nın savaş ilan etmesi üzerine kendilerini savunmak zorunda kalmıştır. Avusturya ve Almanya'nın karşısındaki cepheyi oluşturan Büyük Güçler içinde yalnız Britanya katılıp katılmamak konusunda özgür iradesini kullanmıştır.

Savaşın kökenleri etrafındaki en ilginç olaylardan biri, 1 veya 2 Ağustos günlerinde büyük çoğunlukla savaşa karşı olan Bretonların nasıl olup da ayın 3'ünde ittifaka katılma yönünde fikir değiştirdikleri hususudur. Onları bu yola sevk eden Belçika üzerindeki yorumuyla Sir Edward Grey olmuştu.

Büyük Güçler on dokuzuncu yüzyılda, Belçika'nın tarafsızlığının korunmasına ilişkin iki antlaşma yapmıştı. Garantör devletlerden biri olan Britanya'nın, gerekli görmesi halinde Belçika'nın tarafsızlığını korumak için adım atmasının önünde hiçbir engel yoktu. Tartışmaya açık tek konu, diğer garantörlerin herhangi bir girişimi olmaması durumunda İngiltere'nin tek başına hareket etmek mecburiyetinde olup olmadığı noktasında toplanıyordu. Antlaşmada, altında imzası bulunan devletlerin müşterek halde mi, yoksa teker teker de mi sorumlu oldukları yönünde açık bir ifade yoktu.

Durum ne olursa olsun, Belçika olayı politik görüş ve inançlarından bağımsız olarak tüm Britanyalılar tarafından duygusal olarak algılanmıştı. Bazıları Belçika'ya verdikleri taahhüdü yerine getirmelerinin Britanya için bir şeref sorunu olduğunu söylerken, bazıları, kendisi de garantör devletlerden biri olması nedeniyle Almanya'nın antlaşmaları ihlal ettiğini ve cezalandırılması gerektiği görüşünü savunuyordu. Tarafsızlığı kutsal sayanlar Belçika'nın direnmesi gerektiğini ileri sürerken, İngiltere'nin küçük ülkelerin haklarının çiğnenmesi

karşısında sessiz kalmaması gerektiğini düşünenler de vardı. Doğal olarak Manş Kanalı limanlarının düşman güçler tarafından ele geçirilmesinin yol açabileceği vahim sonuçları göz önüne alan ve Belçika'nın tarafsızlığının korunmasının İngiltere için yaşamsal bir önem taşıdığına işaret edenler de vardı.

Belçika sorununun bu görüntüsüne Grey'in 3 Ağustosta Avam Kamarasında verdiği ustaca söylev de eklenince kabin, parlamento ve kamuoyunun büyük bir bölümünün olaylara bakış açısında ciddi bir değişiklik oldu. Grey'in dinleyicilerine göre sorun, Belçika'nın kurban edilmesi veya edilmemesi değil, tüm samimiyetle İngiltere ve vatandaşlarının bir hayat memet mücadelesine atılmasıydı. İngiltere bu nedenle savaşa *gireceğini ilan* ediyor ve bunun gerekliliğine *inanıyordu*.

Ülkeyi savaşa sürükleyen Asquith ve Grey ikilisi bunu Britanya'nın idealleri değil, yaşamsal çıkarları açısından yapmıştı. Belçika'nın tarafsızlığını ihlal edenlerin Almanlar değil de, Fransızlar olması halinde, her iki politikacının da olayı görmezden gelebileceklerini düşünmek olasıdır. Ancak bu olayın Almanya tarafından gerçekleştiriliyor olması Britanya için ciddi bir tehdit oluşturunuyordu. Almanya'nın Fransa'yı Büyük Güçler arasından silip atması, yalnız Avrupa'daki dengeleri altüst etmekle kalmayacağı gibi, Britanya'nın yeryüzündeki egemenliğine de nokta koyabilirdi. Fransa ve Belçika'nın Atlantik sahillerinin ve kanal limanlarının Almanların eline geçmesinin Britanya adalarını her türlü saldırı, bombardıman ve işgal girişimine açık hale getireceği kesindi. Asquith ve Grey için savaş, güçler dengesinin korunması kadar bir ulusal güvenlik sorunuydu.

Daha önce değindiğimiz ve Elie Halévy'nin de parmak bastığı gibi, Birinci Dünya Savaşının Almanların Avrupa sistemi içindeki İngiliz egemenliğini yıkmak amacıyla başlattıkları bir İngiliz-Alman düellosu olarak tanımlamak oldukça olağandı. İngiltere mevcut statüsünü korumayı amaçlarken, Almanya dünyayı değiştirmek için harekete koyulan dinamik bir kuvvet olarak değerlendiriliyordu.

İçinde bulunduğumuz günlerde bu kuramın da değişmesi kaçınılmazdır. Gerek Almanya, gerek İngiltere'nin niyetleri,

var olduğunu sandıkları güçler dengesini korumak olmuştı. Almanya'nın ne müttefiki Avusturya'yı kaybetmeye ne de Büyük Güçlerin arasından silinip gitmesini izlemeye tahammülü yoktu. Aynı husus İngilizler açısından Fransa için geçerliydi. Almanya Avusturya'yı, İngiltere ise Fransa'yı kurtarmak için çarpışmışlardı. Savaşın başlangıcında, her iki ülke de ellerinde olanı, yani en yakın müttefiklerini yitirmemek için bu uğraşa bulaşmışlardı. Bu itibarla ilk aşamalarında –tekrar üzerine basarak söylemek gerekirse, sadece ilk aşamasında– savaş bir savunma eylemiydi.

Hatta Almanya'nın Junker kökenli Prusyalı sınıfları için daha da büyük ölçekli bir savunma savaşıydı. Çünkü Moltke'nin askeri erkânı, benimsedikleri değerleri, yaşam tarzlarını ve egemen statülerini korumak için başka bir çıkar yol bulmaktan acizdi.

Fritz Fischer, Alman hükümetinin 1914 Eylülü için savaş hedeflerini saptadığı ayrıntılı bir program –makro plan– hazırladığına işaret eder. Bu, yayılmacı ve emperyalist bir projeydi. Ancak sonuç olarak hazıranaya değil, eyleme yönelikti. Falkenhayn ve Moltke'yi harekete geçiren bu plan olmamıştır.

Sadece 1914 savaşını başlatan güçler değil, ilerde katılacak olanlar da kendileri için belirli hedefler koyacaklardı. Bir ülkenin savaşa girmesi ile çarpışmaya devam etmesinin nedenleri aynı olmayabilirdi. Keza savaşa başlarken tayin ettikleri hedefler ile devamında geldikleri nokta arasında farklılıklar olması çok doğaldır. Çatışmaların uzaması, taraflar arasındaki görüş ayrılıklarının giderek derinleşmesine, yoğunluk kazanmasına ve başlangıç aşamasındaki yörüngesinden çıkarak bambaşka hedeflere yönelmesine neden olabiliyordu. Britanya'nın katılımı Avrupa Savaşı niteliğindeki mücadelenin bir Dünya Savaşına dönüşmesine neden oldu. 1917'de Amerika'nın katılımı güçler dengesini iyice altüst etti. Bu gelişmeler ve Rusya'daki iki devrim, çatışmada o güne kadar var olmayan ve yirminci yüzyılın geri kalanını da biçimlendirecek ideolojik boyutların ortaya çıkmasına yol açtı.

Her şeye rağmen olay ilk aşamalarında, Büyük Güçlerin bulundukları konumu ve ellerindekilerini korumak için başvurdukları bir girişimdi.

48. KİM ENGEL OLABİLİRDİ?

Her şey o kadar hızlı gelişti ki, Avrupa'nın deneyimli ve yetenekli devlet adamlarının 1914 Temmuzunda savaş yönündeki gidişatın önüne geçmek için yaptıkları atılımların meyvelerini toplamaları mümkün olmadı. Niye başarısız oldular? Olay, bazılarının söylediği gibi, gerçekten beceriksizliklerinin bir sonucu muydu? Aradan geçen bu doksan yıl zarfında, yapılabilecekler konusunda sonsuz yorumlar yapıldı. Ancak acaba gerçekten bir şeyler yapılmasına imkân var mıydı?

Zamanımızdaki genel görüş, koşullar kabul edilebilir olduğu sürece herkesin barış istediği noktasına odaklanmıştır. Avrupa'nın o günlerde kavramakta zorlandığı konu, 1914 yılında özellikle iki devletin böyle bir isteği paylaşmak eğilimini göstermedikleridir. Viyana, Sırbistan ile olan sorunlarına çözüm bulmaya değil, savaş çıkarmaya uğraşmıştır. Berlin'in de asla Rusya ile uzlaşmak gibi bir niyeti olmamıştır. Bilakis Almanlar onları savaş çıkması için durmadan bilinçli olarak taciz etmeye çalışmışlardır. Hükümetleri açıkça savaş istemiş ve diğer bir ifadeyle rakiplerini ancak bir savaşın olanak vereceği gibi ezmek amacını gütmüştür.

Barış için mutlaka iki tarafın olması lazımdır. Oysa savaş başlatmak için yalnız bir taraf yeterlidir. Ne kadar hayalperest olursanız olun, savaş çıkarmak niyetindeki bir hükümeti durduracak hiçbir yöntem yoktur. 1914'te olanları anlamamakta direnen Avrupa, 1938-39 Münih olayları sonrasında aynı dersen bir defa daha çakacaktı. Fetih hülyalarına kapılan bir devleti durdurabilecek tek şey ancak terazinin diğer kefesinde de denk bir ağırlığın olmasıdır.

Avusturya'nın durumuna bakacak olursak, Sırbistan'a saldırılarından olumlu bir sonuç elde etmesi için Berlin'in desteğini almasının kaçınılmaz olduğu görülecektir. Arkasında Almanya olduğu sürece dilediğini yapabilirdi. Doğal olarak Avusturya'nın İkili Monarşinin diğer üyesi Macaristan'ın da bu yönde onay ve desteğine ihtiyacı vardı, ama bu noktada zaten uzlaşma sağlanmıştı. İstenilen tüm şartlar gerçekleştiğine göre, Avusturya-Macaristan'ın savaşa başvurmasının önünde hiçbir engel kalmamıştı.

Avrupalı devlet adamları Avusturya'nın niyetlerini tam olarak kavrayamamıştı ve kafaları epeyce karışmıştı. Habsburg İmparatorluğunun sergilemeye çabaladığı gibi, gerçekten uğradığı tecavüzün cezalandırılmasını isteyen bir güç olduğunu sanmak yanlışlığına düşmüşlerdi. Oysa Avusturyalıların gerçek amaçları çok farklıydı. Sadece planlarını uygulamaya koymak için uygun bir mazeret arıyorlardı. Asla adaletin yerini bulması gibi bir arayışları yoktu, çünkü böylesine bir gelişme savaşı başlatmak için ellerine geçen bahaneyi de kaybetmeleri anlamına gelecekti. Sırbistan'a verilen ültimatomon arkasındaki gerçek amaç, kabadayılık taslayarak taleplerinin kabul edilmesini değil, bilakis reddedilmesini sağlamaktı.

Avusturya'nın hantal yönetim mekanizması doğal olarak devreye girmekte gecikmişti. Temmuzda sonuçlanması gereken harekât ağustos ayına girildiğinde bile henüz başlamamıştı. İkili Monarşi, sümüklü böcek hızıyla da olsa dur durak tanımadan ve sapma yapmadan tüm dikkatini hedefine yöneltmiş, yoluna devam ediyordu. Hedef savaş meydanıydı ve hiçbir şeyin onları oraya gitmekten alıkoymasına mümkün değildi.

Britanya, Fransa ya da Rusya'nın, Avusturya'nın Sırbistan'a savaş açmasına engel olmaları acaba mümkün müydü? Bugünkü bilgilerimiz ışığında bu yönde hiçbir şey yapmalarına imkân olmadığını biliyoruz. Avusturya savaşmak istiyordu ve onları durdurabilecek tek güç Almanya'ydı.

Bu noktada keşke gerçekleşseydi diyeceğimiz iki hususa geliyoruz. Bunlardan birincisi, Kayzerin, Avusturya'nın onun tanımladığı şartlar çerçevesinde barış masasına oturmasını, aksi takdirde desteğini geri çekeceğini ifade ettiği ancak Alman hükümeti tarafından gereği yapılmayan 27 Temmuzdaki talimatıdır. Bu talimatın hayata geçirilmesi Almanca konuşan topluluklar için göz kamaştırıcı bir diplomatik başarı olabilirdi. Barış koşulları büyük bir olasılıkla Avusturya'nın istekleriyle çakışacak ve Sırbistan bir noktada hak ettiği cezaya çarptırılmış olacaktı.

İkinci nokta, Rusya'nın çatışmaların dışında kalmayı tercih etmesi olabilirdi. Şayet Rusya'yı, Saraybosna olaylarında Sırp hükümetinin rolü olduğu konusunda ikna etmek mümkün

olabilseydi, eğilimini tarafsız kalmak yönünde sergileyeceği düşünülebilirdi. Hatta Rusya'da hanedan katilleri ve teröristlerin cezalandırılması için Avusturya'nın yanında yer alabilir ve Sırbistan'la hesaplaşmalarında, aynen Almanya'nın yaptığı gibi, Viyana'ya açık çek bile sunacağı düşünülebilirdi.

Şayet Rusya bu yönde bir adım atmış olsaydı, Alman liderlerine de savaş için aradıkları bahaneyi bulmak yolunda aradıkları kapıyı kapatabilirdi. Dünya savaşı olasılığı böylece ertelenebilir ya da aşırı iyimser bir görüşle, tamamen ortadan kalkabilirdi.

Almanya'nın savaşına geçecek olursak; çatışmaların başlamasını arzu edenlerin önünden daha büyük engellerin olduğunu göreceğiz. Öncelikle işçilerin ve Sosyal Demokrat Parti'nin desteğinin kazanılması gerekiyordu. Bethmann temmuzun fırtınalı son haftasında bu konunun üstesinden gelmeyi başarmıştı. Alman generallerinin savaşa başlayabilmek yönündeki karmaşık taleplerinin çoğu ise Avusturya'nın tutumuna endekslenmişti.

Daha öncede değindiğimiz gibi, Viyana, ordularını ilk aşamada Sırbistan üzerine yönlendirmeye teşvik edilse de, bir süre sonra farklı bir yöne dönmek ve Almanya'nın kendi vatan-daşlarına Rusya'nın saldırısı gibi göstermek istediği Alman seferine katılmak zorunda kalacaktı.

Yukarıdaki hususlar gerçekleştiği anda Alman hükümetinin savaşı başlatmasının önündeki tüm engeller kalkacaktı. O fırsat 1 Ağustos 1914 tarihinde geldi. Kıtanın en güçlü devleti ve dünyanın en güçlü kara ordusu, ülkelerinin geleceği için yapılmasını elzem gördüklerini harekâta başladı. Bu gidişatı durmanın mümkün olabileceğini düşünmek pek olası değildir.

Tarihçi James Joll, tüm yirminci yüzyıl boyunca yanıtı aranan soruyu şöyle dile getirmişti: "Daha önce yaşanan 1908, 1911, 1913 krizlerinde savaş pekâlâ engellenebilmişti, 1914'te niye başarısız olundu?"³

Bu soruya verilebilecek yanıtlarından biri, daha önceki olaylarda kimsenin gerçekten savaş istememiş olmasıydı. 1914'te ise bunu içtenlikle isteyen iki devlet vardı. Bir diğer

³ Joll 1992: s. 234

neden de Almanya'nın o yıllarda Avusturya'ya duyduğu güven noksanlığıydı. Alman generalleri, Avusturya ordusunun katılmaması halinde Rusları durdurmalarının zorlaşacağına ve savaş kaybedebileceklerine inanmışlardı.

49. SAVAŞI KİM BAŞLATTI?

Kısa ve keskin bir ifadeyle açıklamak gerekirse, savaş kimin başlattığı sorusunun yanıtı, Sırbistan ile olan bölgesel savaş başlatanın Avusturya-Macaristan hükümeti, Fransa ve Rusya ile olan ve Birinci Dünya Savaşı ya da Büyük Savaş olarak anılan çatışmayı başlatanların ise Almanya'nın askeri liderleri olduğudur.

Bugünkü modern dünyamızda baş gösteren savaşlar birtakım karmaşık nedenlere dayanır ve böylesi bir karar aşamasına gelindiğinde çok çeşitli unsurların devreye girmesi kaçınılmazdır. Kurumsal baskıların yanı sıra kişisel olmayan güçler ve kültürel tercih ve yakınlıklar da bu gibi gelişmelerde belirleyici bir rol oynayabilir. Çağdaş bir toplumda savaş kararının verilmesinde iç siyasetteki çıkar arayışları da uluslararası politik gidişat kadar etkin olabilir. Her şeye rağmen beceriksizlikler, kazalar, yanlış yorumlar, karar merciinde oturanların kişilikleri ve daha birçok rastlantısal unsur bu yöndeki gelişmelerde tayin edici unsurlar olabilir.

Birinci Dünya Savaşının garip yönlerinden biri, modern çağda ve nispeten demokratik ve kamuoyunun tepkilerine bir ölçüde duyarlı bir ortamda şekillenmesine rağmen kökeninde ancak bir avuç insanın ve birkaç devletin kararlarının yatmasıdır. İşin şaşkınlık verici diğer bir yönü de, bu az sayıdaki insanın verdikleri kararlar bir yana, neler olup bittiğinden bunların dışında pek az kimsenin haberdar olmasıdır. Söz konusu kriz, gizli-kapaklı planlanan ve perde arkasında sahnelenen bir oyundu.

Doğal olarak daha geniş bir bakış açısından gözlemlediğimizde, Büyük Savaşa giden yolu açan ortamın o dönemin son on yıllarının, hatta yüzyılların olağanüstü gelişmelerinden kaynaklandığı görülecektir. Sanayi Devriminin patlaması, milliyetçiliğin yayılması, bilimdeki ilerlemeler, emperyalizmin za-

ferleri, 1860 ve 1870'de birliğini oluşturan Almanya'nın askeri bir rejim olması bunlardan sadece birkaç tanesidir. Fakat bu kitlesel gelişme ve olayların hiçbirisi savaşın böylesine aniden patlamasını izah etmek için yeterli değildir. Bu patlayıcı unsurlardan hiçbirisi infilakın neden 1913 yazında değil de, 1914 yazında meydana geldiğini açıklamak için yeterli sebepler değildir.

Fitili ateşleyenler, doğal olarak yetiştirme tarzları, içinde yaşadıkları toplumların gelenekleri ve tarihsel sürecin onları yönlendirdiği doğrultuda hareket eden insanlardı. Hiçbirinin, ne onların ne de başkalarının salt kendi kişisel görüşlerini ifade ettiği söylenebilir. Örneğin Moltke'nin söylevleri, 650 üyesi bulunan Büyük Genelkurmayın ve geniş çapta ordu mensuplarının çoğunun görüşlerini de yansıtmaktadır. Konuşmalarının arkasında kişiliği değil, temsil ettiği makamın omuzlarına yüklediği ağırlık vardır.

Savaşı bir ya da daha fazla kimsenin başlattığını ima ederken sözcüklerimi günlük konuşma dilinden seçmeye ve basit bir ifade kullanmaya özen gösterdim. Parmak basmak istediğim nokta, bu savaşı başlatmayı arzulayan ve buna muvaffak olan birilerinin varlığına işaret etmektir. Bu nedenle cinayet romanımıza dönecek olursak, evin kütüphanesinde toplanmış olan misafirlerin dedektifin suç kanıtlarını sunmasını takiben parmaklarını uzatıp, "İşte o" diyerek katili teşhis etmeleri mümkündür. Söz konusu Almanya olduğunda parmakların işaret ettiği noktada Moltke'nin bulunması kaçınılmazdır. Büyük Savaşı başlatan o'dur ve bunu bilinçli olarak yapmıştır.

Avusturya-Sırbistan Savaşının tetikleyicisinin ise Gavrilo Princip olduğu noktasında en ufak bir şüphe bile yoktur. Bu başıbozuk, başarısız şair genç, koşulların değiştiği ve vazgeçmesi, geri dönmesi yolunda yapılan tüm çağrılara kulak tıkamış, azim ve kararlılıkla planladığı Saraybosna suikastını bizzat gerçekleştirmiştir.

Ancak Princip'in niyeti asla Avusturya'ya Sırbistan'ı işgal etmesi yönünde ilham vermek değildi. Bilakis, sorgulaması sırasında kendisiyle Sırbistan arasında bir bağ kurulmasını önlemek için yoğun çaba harcamıştır. Üstelik Avusturya

Sırbistan'ı yok etmeye suikastten çok önce karar vermişti. Princip, Avusturya'nın bu planının önünde bir engel oluşturan Arşidükü ortadan kaldırmakla bu ülkeye aradığı bahaneyi vermekle kalmıştır. Bu açıdan onun eyleminin olayda kesinlikle belirleyici bir unsur olduğunu varsaymak hatalıdır.

Avusturya'yı Sırbistan'a saldırmaya teşvik edenler Kayzer Wilhelm, Şansölye Bethmann, Dışişleri Bakanı Jagow ve Almanya'nın diğer askeri ve sivil yöneticileri olmuştur. Bu itibarla bu savaşın sorumluları doğrudan bu kişilerdir. Bir tek Kayzerin katkısı tartışmaya açıktır, çünkü imkân el verdiği sürece barışa yönelik samimi bir çaba harcamaktan geri durmamıştır.

Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Leopold von Berchtold, Sırbistan savaşının bir numaralı sorumlusudur. Balkan savaşları sırasında ya da hemen öncesinde, ülkesinin varlığını sürdürebilmesi için tek çözümün Sırbistan'ı ezmek ve politik varlığına son vermek olduğuna karar vermiştir. Diplomatik bir zaferin yeterli olmayacağı ve bir süre sonra işlerin yine eski haline döneceği görüşünde olduğu anlaşılıyor. Düşündüklerini gerçekleştirmesi için tek ihtiyaç duyduğu şey, koca Avusturya-Macaristan ufak-tefek Sırbistan'ı perişan ederken Almanya'nın Rusya'yı oyalamasıydı.

Berchtold, Almanya'dan açık çeki aldığı anda kendi savaşını başlatmak için hazırlıklara koyuldu. Bu açıdan o da Princip'e benziyordu; o da azmettiği yönde yürümekte yılmak bilmeyen bir kararlılık sergilemiştir. Köşesine çekilmeyi asla kabul etmemiştir.

Koşullar ne kadar olumlu olursa olsun, barış tuzağına düşebileceği müzakerelerden kaçınmaya çabalamıştır. Esasen meslektaşlarının kafasını karıştıran hususlardan biri de bu olmuştur. Avrupa politikasının diğer oyuncularını bazı ayrıntıları gözden kaçırmaları nedeniyle olsa gerek, Temmuz Krizini bir muamma gibi görüyorlardı. Olayların teşhisini koymakta zorlandıkları nokta, Viyana'nın aslında barış istemediğini kavrayamamalarıdır. Berchtold'un ileri sürdüğü koşullar pek abartılı talepler de olsa hedefinin bunları sağlamlaştırmak olduğunu zannediyorlardı. Ancak onun aslında hiçbir koşulu

olmadığını, tüm amacının kavga çıkarmak noktasında düğüm-
lendiğini gözden geçiriyorlardı. Berchtold, Kayzerin beklentisi
olan teslim bayrağını çekmiş bir Sırbistan bulmayı değil, kur-
yesi Kont Hoyos'un Temmuz 1914'te Berlin'de yaptığı görüş-
meler sırasında da açıkladığı gibi, bu ülkeyi tamamen ortadan
kaldırmayı hedef almıştı. Kısacası, Sırbistan sorununu kökün-
den halletmek istiyordu.

Berchtold, Avusturya-Macaristan'da çarklar insanı çıldır-
tacak kadar ağır döndüğü için hülyasını hayata geçirmek açı-
sından pek olumsuz koşullarla mücadele etmek zorunda kal-
mıştı. Almanların önerdiği emrivakiyi gerçekleştirecek kadar
hızlı hareket etmesine fiilen imkân yoktu. Her adım öylesine
ağır atılıyordu ki, diğer güçlerin her an bir barış planı sunma-
ları ihtimali olabilirdi. Ordusunun daha haftalarca herhangi
bir harekâta başlayamayacağını bilmesine rağmen, sırf barış
girişimlerinin bir engel oluşturmamasına meydan vermemek a-
macıyla hazırlıkların bitmesini beklemeden savaş ilan etmeye
mecbur kalacaktı.

Berchtold, Aehrental'den miras kalan şahinler tarafından
kuşatılmıştı. Eylemlerinde onlardan esinlenmiş olması ola-
sıdır. Dahası bir hafta boyunca sürdürdüğü muhalefetinden
çark eden Tisza dâhil, tüm kabine ona destek vermiştir. Do-
layısıyla tüm hükümet üyeleri de savaşın başlamasında onun
kadar sorumludur. Özellikle Conrad'ın Berchtold'a yordakçılık
yaptığını vurgulamaya gerek bile yoktur.

Bu noktada, Berchtold'un amacını gerçekleştirmesi için
elinde kayda değer bir kozunun olduğunu da belirtmek gere-
kir. Bu da olaya müdahil olmak isteyecek herhangi bir diğer
Büyük Gücün dışişleri bakanının müttefiki tarafından dizgin-
leneceğiydi. Rusya'nın bir komşusunu işgal etmek istemesi
halinde onlara askeri mali destek vermekte olan Fransa'nın
St. Petersburg'un bu hamlesine engel olacağı aşikârdı. Al-
manya 1911 Fas Krizine karıştığında Avusturya bile onlara
yardımcı olmamış ve Berlin'in geri adım atmasına neden ol-
muştu. Avrupa'da yalnız bir tek ülkenin onu körü körüne des-
tekleyecek bir müttefiki vardı. Bu da, bir savaş başlatmaya
azmetmiş bir adam tarafından yönetilen ve her şartta müt-

tefikini desteklemek eğiliminde olan Almanya'nın arkaladığı Avusturya idi.

Peki, Berchtold savaşı başlatmayı nasıl başardı? Bu sorunun yanıtı, onu durduracak kimsenin olmamasıdır. Bugün bildiğimiz üzere, Avrupa'da elinde açık çeki olan tek lider oydu. Mamafih bunu kullanması kendi kararıyla gerçekleşmemiştir. Savaşı, Alman Dışişleri Bakanı Jacow'dan aldığı talimat doğrultusunda başlatmıştır. Jagow da, hiç şüphe yok ki, Avusturya-Sırbistan savaşını başlatanlar listesine eklenecek başlıca isimlerden biridir.

Rusya ve Fransa ile olan önleyici savaşa gelince; Alman askeri liderleri zaten uzun süredir bu yönde planlar yapıyordu. Aslında bu politik tutum, her kriz belirtisinde başvurdukları bir yöntem haline gelmişti. Genelde bu görüşün sözcülüğünü yapan kişi Moltke olarak gözüксе de, onun kurmayları adına da konuştuğuna şüphe yoktur. Bu nedenle Temmuz Krizi patladığında Alman generalleri artık konuşma değil, harekete geçme zamanının geldiğini düşünmüşlerdi.

Bu görüşün bayraktarlığını üstlenmek Falkenhayn ve Moltke'ye kalmıştı. 1914 Temmuzunda gerçek karar mercii onları destekleyen meslektaşlarıdır. Ne yaptıklarının bilincinde olduklarını sanmışlardı. Moltke bu savaşın Avrupa uygarlığının sonu olabileceğini tahmin etmesine rağmen, bir o kadar da kaçınılmaz olduğuna inanmıştı. Yanıtını bulmak zorunda olduğu tek soru, ne zaman başlatılması gerektiği idi. En sonunda o da doğru zamanın geldiğine karar verdi.

Bu noktada olayın iki farklı savaş değil, bir tek savaş olduğu yanılışına sürüklenmek olasılığı akılların biraz karışmasına neden olabilir. İşin başında, yani meşum olay ve açık çek aşamasında, masaya yatırılan tek savaş Avusturya'nın Sırbistan'a açmak niyetinde olduğu savaştı. Fakat Avusturya'nın nasıl hareket etmesi gerektiğine ilişkin planları hazırlayanlar Alman hükümetinin sivil kanadı olmuştu. Keza Avusturya'nın girişimlerini izleyenler de yine onlar, yani Şansölye ve dışişleri bakanlığı olmuştu.

Temmuzun son haftasına gelindiğinde; Alman generallerine göre, İkili Monarşi harekete geçmek ya da Kayzerin önerisi

olan uzlaşma yönünde adım atmakta o denli ağır davranmıştı ki, askeri erkân, Şansölye ve dışişlerinin artık bu olayı yürütmekte yetersiz kaldıkları sonucuna varmış ve işlere el koymaya karar vermişti.

Viyana bir savaş başlatmak ve muzaffer olmak istemesine karşın temmuz sonuna kadar bir türlü bu yönde adım atmayı becerememişti. Avusturyalıların başarılı oldukları tek şey Kayzer ve Bethmann'ın en arzu etmedikleri bir ortama muhtemelen tüm Avrupa güçlerinin katılımına yol açabilecek bir savaş olasılığına neden olmak olmuştu. Alman generalleri ise bunun tam da aradıkları fırsat olduğuna karar vermekte gecikmemişlerdi.

Çok uluslu boyutları açısından bu kriz tam bir kaos ortamı yaratmıştı. Temmuz ayı boyunca seyirci sıralarında oturmakta olan Moltke, Falkenhayn ve diğer Alman komutanlar artık oyun alanına girme zamanlarının geldiğine kanaat getirdiler. Avusturya'nın Sırbistan serüvenine girişmesi karşısında sessiz kalmışlardı, ama müttefikleri bunu da eline yüzüne bulaştırmıştı. Bu nedenle sıra Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun tam desteğini alacakları Almanya'nın diğer Avrupa güçlerine karşı açmaya hazırlandığı yeni savaşa gelmişti.

Almanya bu nedenle 25 Temmuzta rastlayan hafta sonunda taktik değiştirmeye karar verdi. Bazı çekinceleri de olsa, hem Kayzer hem de Şansölye artık Moltke ve Falkenhayn için oyunu kendi bildikleri gibi oynama zamanının geldiğini düşünmüştü. Kargaşadan yararlanan Alman generalleri zaten başlamış olan savaşın yanına bir ikincisini ekleyeceklerdi. O günlerde tüm dünya ilk çatışmanın ikincisine yol açtığı eğilimini benimsemişti. Ancak bunun gerçek olmadığını ve birinin diğerine geçmek için çevrilmesi gereken bir sayfa olduğunu artık bilmekteyiz.

Moltke ve Falkenhayn açısından bakıldığında gelişmeleri büyük bir fırsatçılık olarak değerlendirmek gerekir. Durumdan yararlanıp hemen harekete geçtiler. Havalimanı pistinde yakıt deposunu doldurmuş, kalkışa hazır bir uçağa bindiklerini ve pilotun ensesine silahlarını dayayıp planlanan rotasının tam tersi bir yöne uçmak zorunda bıraktıklarını varsaymak

mümkündür. Moltke ve Falkenhayn daha önce hiç yaşanmamış bir politik uçak kaçırma olayını gerçekleştirmeyi başarmış ve Berchtold'un Sırbistan'la olan mücadelesini kendilerinin Rusya ve Fransa ile yapmayı planladıkları savaşla ikame etmeyi becermişlerdi.

50. YİNE OLABİLİR Mİ?

Birinci Dünya Savaşı sonrasında hayatta kalanlar, 1920-1930 yıllarına gelindiğinde bu faciayı bir Avrupa İç Savaşı olarak tanımlamışlardı. Buna neden olanları, ölümcül bir gaflet içine düşmek ve feci bir katliama yol açmış olmakla lanetlemişlerdi. Bu olaydan çıkardıkları ders, insanlığın bir daha asla böyle bir felaket yaşamaması gerektiği olmuştu.

Ancak Fransa, Britanya, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin oluşturduğu Müttefikler (itilaf) cephesi, 1939-1945 yılları arasında, 1914-1918 savaşıyla kapanmayan hesabı sıfırlamak için tekrar çarpışmaya mecbur kaldılar. 1914-1945 arasındaki iki aşamalı savaşın barış görüşmelerinde alınan sonuçlar, kazanan tarafta yer alan Britanya, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin arasındaki husumeti noktalamaya yetmeyince, bu defa "Soğuk Savaş" olarak tanımlanan yepyeni bir kavgaya yöneldiler.

1962 Küba Füze Krizi sırasında Barbara Tuchman'ın Birinci Dünya Savaşının kökenlerini konu aldığı *The Guns of August* adlı kitabını okuyan ABD Başkanı John F. Kennedy öğrendikleri karşısında dehşete düşecekti. Savaşın nedeninin, istenmeyen bir zincirleme reaksiyon olduğu sonucuna varmıştı.

Kennedy kuşağı, Sidney B. Fay'in o yıllarda başlıca Amerikan kaynaklarından biri olan ve Büyük Güçlerin hiçbirinin savaş istemediği tezini işlediği *The Origins of the World War* adlı eserinin yayımlandığı savaş arası yıllarda yetişmiş bir nesildi. Onlara, Viyana'nın da, öbür ülkeler gibi, savaş istemediği, ama diğerlerine kıyasla bir nebze olsun daha fazla sorumlu tutulabileceğini öğretmişlerdi. Geniş okuyucu kitlelerine ulaşan Tuchman'ın kitabında da buna benzer fikirlerileri sürülmüştü.

Fischer öncesi dönemin kanıtlarını dayanak alması nedeniyle Fay'in vardığı sonuçları olası kabul etmek mümkündür.

Avrupa'nın da önde gelen eğitimcileri ve politikacıları da yukarıdaki yazarların benzeri sonuçlara varmışlardı.

Britanya'nın eski Başbakanı David Lloyd George da savaş anılarında, "Uçurumun kenarından sıcak kazanın içine düşen uluslar neler olduğunu kavramaya ve ürkmeye bile fırsat bulamamışlardı," diye yazmıştır.⁴ Yirminci yüzyılın önde gelen politik düşünürlerinden biri olan Raymond Aron da 1914 Temmuzuna temas ederken, "Birinci Dünya Savaşının katılımcılarının hiçbirinin böyle bir olayı bilinçli ya da doğrudan arzu etmediklerini" söyler.⁵

Bu kaynaklara göre, Büyük Savaştan tüm dünya uluslarının çıkarmaları gereken ders, devlet adamlarının her koşulda kendilerini kontrol altında tutmak zorunda oldukları, anlaşmazlıkların bir anda husumetlere yol açmasına izin vermemeleri, küçük çatışmaların büyük savaflara yol açmasına göz yummaları ve çalı tutuşmalarının orman yangınına dönüşmesine imkân vermeden önce söndürülmesi gerektiği idi.

Bu ifadeler iyi bir ders niteliğinde olsa da 1914 Temmuzundaki durumu yansıtmıyordu. Çünkü olaylara iki hükümetin kararları neden olmuştu. İki ülke komşularını işgal etmeye çalıştıklarında tecavüze uğrayan ülkelerin barış için yapabilecekleri hiçbir şey kalmamıştı. Bu İkinci Dünya Savaşında Amerika Birleşik Devletleri için de geçerliydi. Japonya, Pearl Harbour limanı baskınıyla yalnız kendi için değil, o ana kadar isteksizliğini sergileyen Amerika için de savaş borusunu çalacaktı. Amerika'nın 1941'de de Avrupa'daki çarpışmalara katılmak dışında bir seçeneği olmayacaktı, çünkü bu sefer de savaş ilanı Hitler Almanya'sından gelecekti. Olayların dışında kalması mümkün değildi.

Tekrar ifade edecek olursak,; barış için iki, savaş için ise yalnız bir taraf yeterlidir. Bu da olanlar yine olabilir demektir. Saldırgan bir güç, karşısındaki ülkeler barış istese de, onu caydıracak kadar kuvvetli olmamaları halinde pekâlâ yeni bir savaş başlatabilir.

Ancak o günlerden bugüne en az bir şeyin değiştiğini söylemek mümkündür. 1914'teki savaş kamuoyu için neredeyse tam

⁴ Mombauer 2002: s. 95

⁵ Aron 1990: s. 275

bir sürpriz olmuştu. Günümüzün açık dünyasında böyle bir gelişme olması durumunda en azından bir uyarı almamız pek olasıdır. Bu takdirde halk ve parlamentolar görüşlerini açıkça belirtme olanağı bulabilirler. Doğal olarak böyle bir gelişmenin ne gibi bir farklılığa yol açacağını öngörmek, ne yazık ki, mümkün değildir.

51. İŞİ TOPARLAMA ZAMANI

1914 yazındaki uluslararası çatışma, bir değil iki ayrı savaştır. Her ikisi de bilinçli olarak başlatılmıştır. Sarmal bir görüntü oluştururlar. Rakip olmalarına karşın birbirlerinin desteğine muhtaç olan iki imparatorluk tarafından başlatılmışlardır. Savaşlardan birini Habsburg İmparatorluğu, diğerini ise Almanya İmparatorluğu çıkarmıştır. Savaş kararını alanlar üst makamlarda bulunan birkaç kişiden ibarettir. İki ülkenin vatandaşlarının, ne bu yönde atılan adımlardan, ne de alınan kararlardan haberleri olmuştu.

Her iki savaşın da nedeni güç arayışıdır. O günlerde neredeyse dünyanın tümüne egemen olan Avrupalı Büyük Güçlerin arasındaki bir sıra kapma yarışıdır. Gerek Almanya, gerekse de Avusturya sıralamadaki yerlerini yitirmekte olduklarına inanmışlardı. Neden oldukları savaşlar, bulundukları konumu korumaya yönelik bir mücadeledir.

Avusturya-Sırbistan savaşı, Balkanlar'da pek çok örneğini gördüğümüz feci ama küçük ölçekli çatışmalardan biridir. Alman generallerine, kendi hülyaları olan mücadeleyi başlatma fırsatını yaratmamış olsaydı muhtemelen çoktan unutulmuş olacaktı. Siperlerdeki askerler, 1914'te başlayan ve dört yıl süren bu çatışmanın giderek anlamsız bir mücadele haline dönüştüğüne inanmaya başlamış olsalar da, gerçek hiç de böyle değildi. Çünkü her şey politikanın en önemli başlığı olan, dünyayı kimin yöneteceği sorusu etrafında toplanmıştı.

Bu soru, Almanya'nın açtığı 1914 savaşı ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemi izleyen on yıllarda, yeni güçler ve kuvvet odakları da bu konumu ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. Sorun, Avrupa'yı Almanya'nın mı, yoksa Rusya'nın mı yöneteceğine ve Avrupalı güçlerin Afrika ve Asya'nın büyük bir bölümünde-

ki egemenliklerini sürdürüp sürdüremeyeceklerine odaklıdır. Komünizm, faşizm, Nazizm, liberal demokrasi ve daha pek çok başka rakip ideolojinin çatıştığı bir denklemdir. 1990'larda soruların kesin yanıtlarını bulduğu izlenimi vardı. Yeryüzündeki ulusların pek çoğu, artık yabancıların değil, kendi kendilerini yönettikleri ve nasıl tanımladığınıza bağlı olarak demokratik eğilimi ağır basan bir kimliğe kavuştular.

1914'de savaş yönünde verilen karar, bizden önceki tarihçi kuşakların öğretmeye çalıştıkları gibi nedensiz bir mücadele değildi. Tam tersine belirli amaçları olan ve uluslararası politikanın en önemli sorularını oluşturan, Avrupa'ya ve dolayısıyla dünyaya kimin ve hangi inanç kitlesinin egemen olacağını yanıtlamaya yönelik bir mücadelenin sergilenmesiydi.

SONUÇ

52. AVUSTURYA'NIN SAVAŞI

Viyana ta olayın başından beri, yani haziran ayı ortasından itibaren, Berchtold'un maiyetine hazırlattığı plan çerçevesinde Sırbistan'ı herhangi bir yabancı gücün müdahalesine olanak vermeden yok etmeye odaklanmıştı. Avusturya'nın niyeti elindeki tüm askeri gücünü bu amaca yönelik olarak kullanmaktı. Viyana, 28 Temmuzda Sırbistan'a savaş ilan etti. Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzendorf ordunun yarısını ihtiyat olarak tutmuş ve diğer yarısını trenlerle hemen Sırp sınırına sevk etmişti.

Avusturyalılar, müttefikleri olan Almanya'nın farklı amaçlar uğruna çabaladığını hemen anladılar. Viyana, Sırbistan'ı işgal planını uygularken, Almanya'nın Rusları olaya müdahil olmaksızın alıkoyma görevini üstleneceğini umuyordu. Oysa Almanya, Rusları bilinçli olarak savaşa katılmaya davet ediyordu.

Almanya, 27 Temmuz haftasında savaş kararı almış ve 31'inde nihai hamlesini yapmıştı. Ertesi gün seferberlik ve bir gün sonra da Rusya'ya savaş ilan etmişti. Moltke ve Berlinli meslektaşları, Conrad'a Sırbistan harekâtını askıya almasını ve ancak olası bir Sırp saldırısına kalkan vazifesi yapacak küçük bir kuvveti bu cephede bırakarak geri kalan tüm gücünü Rus cephesine sevk etmesini bildirmişlerdi. Conrad, bu talimata uymasının ve kıtalarını henüz konuşlandırılacakları mevzilere bile varmadan geri çağırmasının büyük bir yönetimsel kargaşaya yol açma tehlikesi taşıdığını düşündü.

Böyle bir hamle lojistik olarak fazla riskliydi ve Conrad'ın ne pahasına olursa olsun, böyle bir şey yapmaya hiç niyeti yoktu. Sırp savaşı için yıllardan beri büyük bir gayret sarf etmişti, tam işi kotarma noktasına getirdiği sırada önceliği Alman cephesine yoğunlaştırmak, onun bakış açısından düşünülmeleri bile mümkün olmayan bir eylemdi. Bu nedenle birliklerinin 18 Ağustos'a kadar mevzilerini korumalarına ve

ancak bu tarihten sonra bir kısmının Rusya cephesine kaydırılmasına karar verdi.

Conrad, Almanya'nın açık çekini geri alınması olasılığına binaen hemen tahsil etmek istiyordu. Ona göre harekât zaten gecikmiş ve temmuzda sonuçlanması gerekirken ağustosa sarkmıştı. Moltke'ye 2 Ağustosta yazdığı bir notta, Sırbistan harekâtına, Rusya'nın olaya müdahil olmasını önlemeye yönelik bir taktik çerçevesinde devam ettiğini bildirdi.

Conrad'ın bu ve benzer açıklamaları, Alman politikasının ve gerçek hedeflerinin değiştiğini anlamadığını gösteriyordu. Kayzer 5-6 Temmuz günlerinde, diğer Avrupa güçlerinin, Avusturya'nın Sırbistan'ı ezmesine seyirci kalacaklarına inanmıştı. Almanya'nın görevi, Rusya, Fransa ve Britanya'yı olayın dışında durmaya ikna etmekle sınırlı kalmalıydı. Oysa şimdi, Moltke, Falkenhayn ve meslektaşlarının gayretleri sonucu Almanya tam çark etmişti. Alman meslektaşları Conrad'a, Avusturya'nın savaşını artık desteklemeyeceklerini ve Avusturya'nın Almanya'yı desteklemesi gerektiğini anlatmak istiyorlardı.

Gerçekte Moltke ve Conrad, savaş planları konusunda zaten hiçbir zaman tam bir mutabakat sağlamamıştı. İki ordu liderinin de gerçek niyetlerinin diğerini kullanmak olduğu düşünülürse, bu ketum tutumlarının nedenini anlamak mümkündür. Savaşın başladığı ilk haftalarda ikilinin kendi bildikleri yolda yürümekte ısrar etmelerinin bedeli bir hayli pahalıya mâl olacaktı.

Conrad'ın Almanlardan tek beklediği, Rusya'nın dizginlenmesiydi. Ne Ruslar ne Fransızlar, ne de daha sonra İngilizler ve daha da ilerleyen günlerde gerçekleştiği gibi, Amerikalılar ile çatışmak gibi bir amacı vardı. Conrad'ın bakış açısından Almanların görevi Rusları savaşa davet etmek değil, bilakis dışında tutmaya çalışmaktı. Onun 1914 yazında çarpışmak niyetinde olduğu tek ülke Sırbistan'dı.*

Ama Saraybosna olayı öncesindeki gelişmelerin de gösterdiği gibi, Almanya'nın Sırbistan'dan çekinmesi için hiçbir neden yoktu. Bu Balkan krallığının varlığı ya da ortadan kal-

* Conrad gerçek bir savaş tutkunuydu ve başka koşullar altında, örneğin İtalya gibi komşu ülkelerle savaşmanın da ona haz vereceği söylenebilirdi.

dırılması, Almanya açısından herhangi bir önem taşımıyordu. Sırbistan'dan ürkenler, Conrad ve Avusturya hükümetiydi. Moltke'nin korkusu Rusya ve müttefiki Fransa'ydı. Almanların bakış açısından Avusturya'nın Sırbistan ile olan ihtilaflarının tek önemli noktası, onları Rusya ve Fransa ile çıkaracakları savaşta Almanya'ya sadık kalmak mecburiyetinde bırakmasıydı.

1 Ağustos 1914 tarihine kadar bu amaçlarında başarılı olmuşlardı ve Sırbistan olayı Moltke'nin bakış açısından istenilen sonucu sağlamıştı. Ancak durum Conrad için hiç de böyle değildi.

Conrad, sarmal bir hal alan iki savaşın ilk iki haftasında adeta okul kaçağı rolünü oynamayı yeğledi. Ordularını kuzey yerine güneye giden trenlere bindirmekteki ısrarını sürdürdü. Bu inadı sonucunda ülkesinin Sırbistan'la bire bir hesaplaşma şansını ortadan kaldırdı. Orduları Sırbistan'ı işgale yöneldi ve Sırpları karşı koymaya zorladı. Sonuçta Avusturyalılar bu savaşta ezilerek, darmadağın olarak kaybettiler.

Habsburg orduları, olayın başındaki yanlış konuşlandırılmalarının etkisini üzerlerinden atmayı bir türlü başaramadılar ve bu 'özel savaşlarını' yenilgiyle noktaladılar. Ancak bundan sonra büyük mücadeleye katılarak Rusya cephesine yöneldiler ve orada da mağlubiyeti tattılar.

John Keegan'a göre, Habsburg İmparatorluğu daha Aralık 1914'te büyük bir askeri güç olmak kimliğini yitirmişti.¹ Seferber ettiği 3.350.000 askerden 1.268.000'ini çoktan kaybetmişti.² Artık fetihler yapmak için değil, Alman generallerinin komutası altında, ayakta kalabilmek için çarpışacaklardı.

Conrad tam bir çaresizlik içine düşmüştü. Savaşın başında kendisine verilen bir madalyayı alırken, "Keşke ne için olduğunu bilsem!" demişti.³ Başarısızlıklar zinciri uzadıkça etrafındaki güvendiği meslektaşlarına savaşı kaybetmesi halinde, "büyük aşkı Gina'yı da yitirmekten korktuğunu" söyleyecekti.⁴ Artık kendi kendisine acır bir ruh haline bürünmüştü.

¹ Keegan 1999: s. 170

² A.g.e

³ Herwig 1997: s. 91

⁴ A.g.e., s. 92

"Bütün kabahati bana yükleyecekler ve ihtimaldir ki, aranan bir haydut gibi, ortadan kaybolmam gerekecek. Hayatımın son yıllarında, ne bir evim, ne de yanıbaşımda duracak bir kadının olacağı anlaşıyor."⁵

Bir zamanlar piri kabul ettiği, Avusturya ordusuna vurgun Arşidük Franz Ferdinand'ı ve onun Sırbistan'la bir savaşa girilmemesi ve Rus ile aralarında bir husumet doğmaması için yıllar boyu yılmadan nasıl didindiğini, ama Viyana'nın onun öldürülmesini bahane edip, onca karşı çıktığı savaşı nasıl başlattıklarını anımsadı. Franz Ferdinand'ın hayaleti o yaz Avrupa semalarından eksik olmayacaktı. Acaba bu durumu görse ne yapardı, ne derdi? Conrad itiraf etmeye mecbur kaldı: "Hayatta olsaydı beni kurşuna dizerdi."⁶

53. ALMANYA'NIN SAVAŞI

Berchtold ve Conrad; birincisi özellikle temmuz, ikincisi ise ağustostaki çabalarıyla Avusturya'yı Sırbistan ile savaşa sokan şahsiyetlerin başını çeken ikilidir. Bu gayretleri sergilerken İkili Monarşinin kabinesinin ve dışişleri bakanlığının tam desteğini ve yaşlı imparatorun da en azından onayını aldıklarına şüphe yoktur. Bu ikilinin ne yapmak istedikleri ve yaptıkları konusunda bizi tereddüde sevk edecek herhangi bir nokta göze çarpmamaktadır. Tartışma götürebilecek tek konu, olsa olsa bakanlığındaki şahinlerin Berchtold'u ne kadar etkiledikleri olabilir.

Bazı kaynaklar yalnız bu savaşın değil, Büyük Savaşın da sorumlusu olarak tek bir kişinin adını anmak gerektiğinde Berchtold'a işaret eder. Bugünkü bilgilerimiz ışığında böyle bir sonuca varmak yanlıştır. Çünkü böyle bir itham iki savaşı birbirine karıştırmak olur. Onun arzusu Sırbistan savaşı ile sınırlıydı ve doğal olarak gerektiğinde daha büyük bir çatışmanın çıkması riskini göze almıştı, ama bunu arzu ettiğine dair hiçbir kanıt yoktur.

Rusya ve Fransa ile bir savaş isteyen kişi Moltke olmuştur. Geçmişteki krizler sırasında uygun ortamı bir türlü bulamamış ya da bu yöndeki eylemlerinden sürekli alıkonmuştu. Böy-

⁵ A.g.e., s. 96

⁶ A.g.e., s. 94

lesi bir girişim için tüm taşların yerli yerine oturmasını kollamak gerekiyordu. En azından Kayzerin muhalefetini kırmak, Avusturya'nın katılımını sağlamak ve mütecaviz tarafın Rusya olduğu görüntüsünü yaratmak lazımdı. 1914 Temmuzunun sonuna doğru her şey birdenbire istediği noktaya geldi. Moltke, bunca zamandır beklediği anın geldiğini gördü ve bu fırsatı değerlendirerek hamlesini yaptı. Berchtold'un başlattığı savaş bir kenara iterek Berlin'in temmuz gündemine kendi harbini oturtmasında gösterdiği ustalık sonraki nesillerde 'kimin neyi başlattığı' konusundaki kararsızlığın nedeni oldu. Temmuz başındaki politikasını ayın sonunda değiştirmiş ve başlamış olan savaş bir diğeriyle ikame etmiştir.

Moltke kendinden daha güçlü bir kuvveti temsil edecek bir mevkide olmasaydı, ihtimaldir ki, asla böyle bir imkânı hiçbir zaman bulamayabilirdi. Ona bu gücü veren unsur, Almanya'yı askeri vesayeti altına alan Prusya ordusunun Junker sınıfına mensup olmasıdır. Pek çok kimse gibi, Albay House da 1914 Almanya'sındaki askeri vesayeti savaşın nedenlerinden biri olarak anmıştır.

Almanya, 1 Ağustosta Rusya'ya savaş ilan etti. Zamanlama, Moltke'nin savaş planına dayanıyordu. Bu plan, Alman ordusunun altı hafta içinde Fransız topraklarındaki kaderini tayin edecekti. Bu harekât Rusya'nın müttefiki Fransa'yı da savaşa katılmaya mecbur edecekti. Buradaki muharebe savaşın akıbeti konusunda kesinlikle belirleyici olacak; Fransa savaş-dışı bırakılacak, Rusya ile ittifakına nokta konacak ve Avrupa'nın politik haritasından silinecekti.

Alman orduları altı hafta sonra Fransız topraklarında gerçekten de kaderleriyle buluştu. Durum Fransa, İngiltere ve dostları için kalplerin durma noktasına geldiği bir andı. Almanların kazanmasına ramak kalmıştı. Ancak Birinci Marn Savaşından kârlı çıkan taraf Fransa ve İngiltere oldu. Bu çarpışma savaşın gidişatında çok belirleyici bir rol oynadı ve taraflardan hiçbirinin çabuk bir zafer elde etmesinin mümkün olmayacağını açıklıkla gözler önüne serdi. Savaş, kazananın da, yenilenin de perişan olacağı dört yıl sürecek bir dayanıklılık yarışına dönüştü. 1918 yılında gelinen nokta da pek farklı olmayacak ve sonuçları ne kazananı ne de kaybedeni tatmin etmeyecekti.

1939-1941 yılları arasında, bir cephesinde Almanya'nın diğerinde Rusya, Fransa, Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin durduğu savaş yeniden başlayacak ve sonuçta Avrupa'ya kimin egemen olacağına ve bunun Britanya ve Birleşik Devletler tarafından kabul görüp görmeyeceğine karar vermekten bir kez daha uzak kalacaktı. 1914 yılının 1 Ağustos gününde, Alman askeri liderlerinin Rusya'ya savaş ilan etmeleriyle başlayan mücadele, son Rus askerinin Alman topraklarını terk ettiği 31 Ağustos 1994 tarihine kadar sürecekti.

Katılımcı ülkeler ve araştırmacıların, Moltke planına nokta koyan savaş olarak nitelenebilecek Eylül 1914'teki Marn Savaşı üzerindeki tartışmaları olayın üzerinden bir asır geçmesine rağmen hâlâ süregelen bir tartışmadır. Almanların bakış açısından tartışmalar geri çekilme ve Marn nehrinin karşısında yeni bir cephe oluşturmak yolundaki emrin zaferlerini engelleyen bir karar olup olmadığı ve bu talimatı verenin Moltke'nin kendisi mi, yoksa genç yardımcısı Richard Hentsch mi olduğu noktasında toplanmaktadır. Kayzer olay sonrasında otuz üç Alman generali ordudan ihraç etmiştir. Kısa bir süre sonra Moltke de aynı akıbete uğrayacaktır. Kayzer affetmezliğini gösterecekti.

Moltke'nin 1914 savaşının, önce 1939'dakine, daha sonra da Soğuk Savaşa yol açacağını ve on milyonlarca insanın yaşamına mâl olacağını veya doğrusal ya da dolaylı sonuçlarını görmüş olmasını beklemek elbette mümkün değildir. Fakat savaş kimin başlattığının bilincinde olduğuna ise şüphe yoktur.

Pasif bir göreve atanması nedeniyle Haziran 1915'te arkadaşları General (Baron) Colmar von Goltz'a şunları yazacaktı: *"Kendi hazırladığım ve başlattığım bu savaşa (italik vurgu tarafımdan ilave edilmiştir) böylesine pasif bir görevden tanıklık etmek mecburiyetinde kalmam beni çileden çıkarıyor."*⁷ Böylesine silik, alelade ve askeri kariyerinde hiçbir olağanüstü başarısı olmayan bu subayın değil, herhangi bir insanın nasıl olup da tek başına bunca dehşet ve mucizeye yol açan ve sonuç olarak yirminci yüzyılı şekillendiren bu Büyük Savaşı başlatmayı becerdiğini anlamak, gerçekten üzerinde uzun uzun düşünülmesi gereken bir konudur.

⁷ Mombauer 2001: s. 281

EK 1: AVUSTURYA'NIN NOTASI

Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Berchtold'dan Londra'daki Avusturya Büyükelçisi Kont Mensdorff'a gönderilen aşağıdaki nota, 24 Temmuz 1914 tarihinde İngiliz yetkililere sunulmuştur. (Tercüme.) (Kaynak: Kamu Belgeleri Arşivi.)

Avusturya-Macaristan hükümeti, Belgrad'daki büyükelçisi aracılığıyla 23 Temmuz 1914 tarihinde Sırbistan hükümetine aşağıdaki notayı vermek mecburiyetinde kalmıştır:-

(Hatırlanacağı üzere) Sırbistan'ın Viyana Büyükelçisi hükümetinin talimatları doğrultusunda İmparatorluk ve Krallık hükümetimize 31 Mart 1909 tarihinde aşağıdaki beyannameyi sunmuştu:-

"Sırbistan, Bosna'da gerçekleştirilen emrivakinin kendi haklarına bir tecavüz anlamını taşımadığını kabul eder ve ilgili devletlerin, Berlin Antlaşması'nın 25. maddesi uyarınca alacakları kararlara uymayı taahhüt eder. Büyük Güçlerin önerileri doğrultusunda geçen sonbahardan beri ilhak konusundaki protesto ve muhalefetini geri çektiğini ve Avusturya-Macaristan ile bundan böyle dostane komşuluk ilişkileri içinde olmak istediğini beyan ve taahhüt eder."

Oysa son yıllardaki olaylar ve özellikle geçtiğimiz 28 Haziran'daki mütessif olayın da işaret ettiği gibi Sırbistan'ın, Avusturya-Macaristan Krallığı'na ait bazı topraklara göz koyduğunu ve tecavüzkâr eylemler peşinde koştuğunu açıkça sergimiştir. Sırp hükümetinin gözleri önünde cereyan eden bu olaylar; sınırlarımızın her iki tarafında da terörizm, cinayet ve türlü rezilliklere yol açmıştır.

Sırbistan Krallığı hükümeti, 31 Mart 1909 tarihli muhtırasına uymadığı gibi, söz konusu bu girişimleri önlemek için de hiçbir çaba göstermemiştir. Belirli cemiyet ve birliklerin Monarşimize karşı giriştikleri canice faaliyetlere göz yumduğu gibi, ordu mensupları ve devlet görevlilerinin bu yöndeki eylemlerine seyirci kalmış, basında bu menfur hareketlerin yüceltilmesine ve saldırgan bir dil kullanılmasına izin vermiş

ve Sırp halkında Monarşi'mize karşı ekilmek istenen nefret tohumlarına katkıda bulunmuştur.

Sırbistan Krallığı'nın suç ortaklığı olarak nitelendirilebilecek bu tutumu 28 Haziran'da tüm dünyanın tanık olduğu menfur olaya yol açmıştır.

Canilerin ifade ve itiraflarından anlaşıldığı gibi; 28 Haziran'daki Saraybosna cinayetlerinin planlanması Belgrad'da yapılmış ve suikastçıların kullandıkları silah ve patlayıcıların Narodna Odbrana adlı örgütün üyesi Sırp subayları ve yöneticileri tarafından sağlandığı, hatta suikastçıların ve silahlarının Bosna'ya geçişlerinde Sırbistan sınır sorumlularının suikastçilere yardımcı oldukları tespit edilmiştir.

Adli soruşturmalar sonucunda geldiğimiz bu noktada; Avusturya-Macaristan hükümetinin Belgrad tarafından düzenlenen ve Monarşi'mize ait topraklarda infaz olunan tüm bu komplolar karşısında uzun yıllardır gösterdiği sabrının tükenmesine neden olmuştur. Monarşi'mizin dirliğine yapılan bu tehdit ve saldırılara son verme zamanı gelmiştir.

Bu nedenle İmparatorluk ve Krallık hükümetimiz, Sırbistan Kraliyet hükümetinden Monarşi'mize karşı sürdürülen bu tehlikeli girişimleri kınayan resmî bir teminat istemektedir. Diğer bir deyişle Monarşi'mizin topraklarına göz diken tüm canice niyet ve propagandanın kalıcı olarak bastırılması yönünde her türlü önlemin alınmasını talep ediyoruz.

Sırbistan hükümeti, bu yöndeki iyi niyetini kanıtlamak için Resmi Gazete'sinin 26 Temmuz baskısında aşağıdaki bildiriye yayımlayacaktır:-

"Sırbistan Krallığı hükümeti, nihai hedefi Avusturya-Macaristan Monarşi'sine ait toprakları gasp etmek olan tüm propaganda girişimlerini telin eder ve bu amaca yönelik canice eylemlerin bugüne kadar yol açtığı hazin sonuçlar için samimi teessürlerini bildirir.

Sırbistan Krallığı Hükümeti, yukarıdaki girişimlerde bulunarak 31 Mart 1909 tarihli muhtırasının amir olduğu iyi komşuluk ilişkilerine gölge düşüren Sırp ordu mensupları ve yöneticileri adına içten özürlerini beyan eder.

Sırbistan Krallığı hükümeti, Avusturya-Macaristan'ın herhangi bir yöresindeki ahalisinin kaderiyle oynamak yönündeki tüm görüşleri red ve telin eder. Tüm silahlı kuvvet mensuplarını, resmî görevlileri ve krallığının tüm vatandaşlarını bu tarz girişimler konusunda uyarmayı vazife bilir ve bundan böyle bu tarz suçlara tevessül edeceklerin eylemlerini önceden haber almak ve engellemek için her türlü önlemi alacağını taahhüt eder."

Bu bildiri, Kral Hazretleri tarafından orduya da bir emir mahiyetinde tebliğ edilecek ve ordunun Resmî Bülteni'nde de yayımlanacaktır.

Sırbistan Krallığı hükümeti, bunların yanı sıra aşağıdaki hususları da yerine getirmeyi üstlenecektir:

1. Avusturya-Macaristan Monarşi'sine karşı nefret ve asılsız ithamlar içeren ya da toprak bütünlüğünü tehdit eden tüm yayınların önüne geçilecektir.

2. Avusturya-Macaristan Monarşi'sine karşı propaganda faaliyetinde bulunan Narodna Odbrana ve benzeri tüm cemiyetler ve birlikler veya bunların Sırbistan'daki şubeleri derhal kapatılacak, mal varlıklarına el konacak ve farklı isimlerle de olsa tekrar yapılanmalarına, ya da yenilerinin kurulmasına engel olunması yönünde tüm önlemler alınacaktır.

3. Sırbistan eğitim sistemindeki, kitap olsun öğretmen olsun, Avusturya-Macaristan karşıtlığını çağrıştıran ya da çağırabilecek tüm unsurlar hızla temizlenecektir.

4. Avusturya-Macaristan Monarşi'sine karşı propaganda yaptıkları saptanan tüm ordu mensupları ve sivil görevliler, ordudan veya kamu dairelerindeki görevlerinden uzaklaştırılacaktır. İmparatorluk ve Krallık hükümetimiz, bu gibi eylemlerde bulunan kişilerin kimlik ve fiillerinin Krallık hükümeti-nize bildirim hakkını saklı tutar.

5. Monarşi'mizin toprak bütünlüğüne karşı yürütülen faaliyetlerin bastırılması için hükümetimiz tarafından atanacak yetkililerle Sırbistan sınırları içinde işbirliği yapmayı kabul edeceksiniz.

6. 28 Temmuz tarihindeki suikastin hâlâ Sırbistan'da bulunan unsurlarına karşı hukuki girişimler başlatılacak ve A-

vusturya-Macaristan hükümetinin atayacağı delegelerin de bu soruşturmalarda görev almaları sağlanacaktır.

7. Sırp yetkililerin, sınırlardaki silah kaçakçılarıyla olan işbirliğinin önüne geçecek ciddi önlemler alınacak ve Saraybosna canilerinin geçişine yardımcı olan Schabatz ve Loznica'daki sınır görevlileri vazifelerinden uzaklaştırılarak adalet önüne çıkarılacaktır.

8. Sırp yetkililerin, sınırlardaki silah kaçakçılarıyla olan işbirliğinin önüne geçecek ciddi önlemler alınacak ve Saraybosna [sic] canilerinin geçişine yardımcı olan Schabatz ve Loznica'daki sınır görevlileri vazifelerinden uzaklaştırılarak adalet önüne çıkarılacaktır.

9. 28 Temmuz tarihinden beri verdikleri beyanatlarla, Avusturya-Macaristan hükümeti aleyhine atıp tutan, hem ülke içindeki hem de yabancı ülkelerdeki üst düzey Sırp yöneticilerinin mevkilerine hiç yakışmayan bu utanç verici tutumları konusunda hükümetimize tatmin edici bir açıklama yapılacaktır.

10. İmparatorluk ve Krallık hükümetimiz, yukarıdaki hususlarda atılan adımlar hakkında anında haberdar edilecektir.

Avusturya-Macaristan hükümeti; Sırp Krallığı hükümetinin işbu notaya en geç 25 Temmuz saat 18.00'e kadar yanıt vermesini bekleyecektir.

7 ve 8. maddelerde değinilen yetkililerle ilgili olarak Saraybosna'da yapılan adli soruşturma hâlâ sürmekte olduğu için bu konuda bir bilgi notu eklidir.

Sayın Ekselans Hazretlerinin bu metnin içeriğini aşağıdaki noktalara da değinerek temsil ettiğiniz hükümet üyelerine ulaştırmanızı istirham ederiz:-

Yukarda sözü geçen 31 Mart 1909 tarihli muhtırayı hükümetimize sunan bizzat Sırbistan Krallığı hükümeti'dir.

Sırbistan daha bu deklerasyonu sunduğu günden başlamak üzere, Avusturya-Macaristan Monarşi'sine mensup Sırp kökenli vatandaşlarımız arasında ve sınırlarımıza mücavir bölgelerde ayrılıkçı fikirler yaymaya başlamıştır.

Sırbistan, suç çetelerinin bir yuvası haline gelmiştir.

Hiç zaman yitirmeden açık ya da gizli amaçları Avusturya-Macaristan topraklarında huzursuzluk yaratmak olan cemiyet

ve toplulukların örgütlenmesine destek olmuştur. Bu cemiyetlerin ve toplulukların içinde; generaller, diplomatlar, devlet görevlileri, yargıçlar ve kısaca ifade etmek gerekirse kraliyet camiasının en üst düzey resmî ve sivil yöneticileri de yer almaktadır.

Sırp basını bir bütün olarak, Avusturya-Macaristan'a karşı yürütülen bu propaganda faaliyetlerinin emrindedir. Okuyucularını, komşularına karşı nefret ve kinle dolduruşa getirmekten veya gazetelerini Monarşi'mizin güvenlik ve bütünlüğünü tehdit edecek aşağılayıcı haberlerle donatmaktan bir gün için bile vazgeçmemiştir.

Çok sayıda ajan, Avusturya-Macaristan aleyhinde çeşitli oyunlar tezgâhlamakta ve sınır bölgelerinde yaşayan gençleri taciz etmek için her yola başvurmaktadır.

Balkan Savaşlarından beri Sırp politikacılarına hâkim olan ve ortalığı kana bulayan komploculuk haleti ruhiyesinin nüksettiğini müşahade etmekteyiz. Bir zamanlar Makedonya'da istifade edilen çete mensupları, bugün Avusturya-Macaristan'a karşı terörist eylemleri tertiplemekle görevlendirilmektedir.

Avusturya-Macaristan, Sırp hükümetinin en ufak bir önlem bile almaya teşebbüs etmediği bu olaylara yıllarca tahammül göstermiştir. Sırp hükümeti 31 Mart 1909 itibarıyla üstlendiği sorumluluklarına müdrik olamamış ve Avrupalı güçlerin ittifakıyla hazırlanan bu deklarasyona aykırı davranarak Avusturya-Macaristan'ın haklarına sürekli tecavüz etmiştir.

Sırbistan'ın bu taciz edici tutumu, Avusturya-Macaristan İmparatorluk ve Krallık hükümetimizin Sırbistan'dan herhangi bir toprak talebimiz olmadığı ve dostluğa verdiğimiz önemin er geç onlar tarafından da anlaşılacağı umuduyla sabırla karşılanı gelmiştir. Sırbistan'ın politik çıkarlarına sevecen bir tavırla yaklaşan İmparatorluk hükümetimiz, Sırbistan Krallığı'nın da benzer bir tavır almasını umutla beklemiştir. Avusturya-Macaristan, özellikle 1912 yılında Sırbistan'ın topraksal büyümesine karşı çıkmamakla bu durumda bir düzelme olacağını boşuna ummuştur.

Avusturya-Macaristan'ın komşusu için sergilediği iyi niyet ne yazık ki anlaşılmamış ve geçtiğimiz 28 Temmuz tarihinde

Monarşi'mizin veliahttı ve muhterem zevcesi ayrıntıları Belgrad tarafından planlanan bir menfur suikasta kurban gitmişlerdir.

İmparatorluk hükümetimiz tüm bu gelişmeler karşısında, Sırbistan'ın ülkemizin güvenlik ve bütünlüğünü hedef alarak çıkardığı bu yangına son verecek yeni ve ciddi tedbirler almak durumunda kalmıştır.

İmparatorluk hükümetimiz bu adımı atarken hükümdar katillerinin cezasız kalmasının, teröristlerin bir silah olarak kullanılmasının politika hayatında bir teamül haline gelmesine izin verilmeyeceği ve Avrupa barışını sürekli olarak tehdit eden olayların beşiği olan Belgrad'ın cezasız kalmaması gerektiği inancıyla tüm uygar ulusların yanımızda olacağına sonsuz güven duymaktadır.

Tüm yukarıdakilerin bir kanıtı olarak Sırpların çevirdiği entrikalar ve bu entrikalar ile 28 Haziran cinayetleriyle ilgili bir dosyayı Britanya hükümetinin incelemesine açık tuttuğumuzu hatırlatmak isteriz.

Diğer Büyük Devletlerin, İmparatorluk ve Krallık hükümetlerine de buradaki malumatın aynen sunulduğunu bilgilerinize arz ederiz.

Bu mesajın bir nüshasını Dışişleri Bakanı'nıza sunmak için zatı âlinizi yetkilendirmiş bulunmaktayız.

Viyana, 24 Temmuz 1914

Ek

Gavrilo Princip ve yoldaşları tarafından 28 Temmuz'da işlenen cinayetlerle ilgili olarak Saraybosna Adliyesinde açılan dava dosyası aşağıda anılan aşamaya gelmiştir:-

1. Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna ziyareti sırasında öldürülmesini hedef alan suikast, Komutan Voijs Tankosic'in yardımcılarıyla Gavrilo Princip, Nedeljko Cabrinovic, Milan Ciganovic ve Trifko Grabez tarafından Belgrad'da planlanmıştır.

2. Olayda kullanılan altı adet bomba, dört tabanca ve mühimmat Milan Ciganovic ve Komutan Voijs Tankosic tarafından tedarik edilmiş ve Princip, Cabrinovic ve Grabez'e Belgrad'ta teslim edilmiştir.

3. El bombaları Sırbistan ordusunun Kragujevac'taki silah deposundan sağlanmıştır.

4. Girişimin başarıyla sonuçlanması için Ciganovic; Princip, Cabrinovic ve Grabez'e el bombalarının kullanımını öğretmiş ve Top-Schider'deki atış poligonu yakınındaki ormanda atış talimleri yaptırmıştır.

5. Princip, Cabrinovic ve Grabez'in silahları ile birlikte Bosna-Hersek sınırını geçmeleri Ciganovic'in gizli bir operasyon düzenlemesi sonucunda mümkün olmuştur. Canilerin silahlı olarak sınırı geçmelerinde Schabatz (Rade Popovic) ve Loznika'daki sınır muhafızlarının yanı sıra buradaki gümrük görevlisi Fudivoj Grbic ve çeşitli kişiler yardımcı olmuşlardır.

EK 2: SİRBİSTAN'IN YANITI

27 Temmuz, Pazartesi

Sırp hükümetinin Avusturya-Macaristan notasına yanıtı. (Sırp Büyükelçisi tarafından 27 Temmuz tarihinde iletilmiştir.) (Tercüme) (Kaynak: Kamu Belgeleri Arşivi'ndeki İngiliz belgeleri)

Sırbistan Krallığı hükümeti, İmparatorluk ve Krallık hükümetinizin içinde bulunduğumuz ayın 10'u (23) tarihli notasını almıştır* ve iki komşu ülke arasındaki dostane ilişkilerin zedelenmemesi açısından bu yanıtının tarafınızdan kabul göreceğine inanmaktadır.

Sırp hükümeti olarak, Milli Meclisi'miz Skuptstina'da' Monarşi'nize karşı yapılan protestolara ve devlet kademelerinde yer alan bazı görevlilerin beyanat ve tutumlarına tamamen müdriğiz ve bu gibi eylemler, 18 Mart 1909 tarihinde hükümetimizce yapılan müdahale sonucu sınırlı kalmıştır. O tarihten beri, siz haşmetli komşumuza karşı, ne sonradan iş başına geçen Krallık hükümetlerinin, ne de devlet organlarının herhangi bir olumsuz davranışı olmamıştır. Keza Bosna-Hersek'deki politik veya hukuki varlığa herhangi bir müdahale eğilimimiz de söz konusu değildir. Esasen İmparatorluk ve Krallık hükümetinizden bir okul kitabında yer alan bir ifadeye ilişkin bir tek protesto dışında herhangi bir kınama alınmadığına ve bu konuda da, tarafınıza derhal izahat verilerek gereğinin yapıldığına dikkatinizi çekmek isteriz. Sırbistan, Balkan Krizi sırasındaki barışçıl ve itidalli politikasıyla Avrupa barışı için fedakârlıklarda bulunarak iyi niyetini pek çok vesileyle göstermiştir. Krallık hükümetimizin basındaki bazı makaleler veya bazı derneklerin barışçıl amaçlı çalışmaları gibi tüzel kaynakların davranışlarından sorumlu tutulması mümkün değildir. Esasen bu gibi tezahürlere tüm ülkelerde rastlamak ve genel bir kural olarak resmî kaynakların gözünden kaçması olasıdır. Krallık hükümetimiz, Sırbistan ve Avusturya-Maca-

* Sırp lar anılan dönemde hâlâ Ortodoks takvimini kullanıyorlardı. 13 günlük fark bu nedenledir -çn.

† Sırp Parlamentosu'na verilen isim -çn.

ristan arasında muhtelif vesilelerle ortaya çıkan itilaflarda hep tarafların memnuniyetine yönelik yapıcı bir tutum izlemiş ve sorunların pek çoğunun bu iki komşu ülkenin ortak çıkarları çerçevesinde çözümlenmesine katkıda bulunmuştur.

Bu itibarla; Krallık hükümeti olarak, olayla ilgili araştırmalara her açıdan yardımcı olmaya, işbirliği yapmaya amade ve olayla bağlantısı saptanacak kişileri cezalandırmaya hazır olmamıza karşın Saraybosna'daki suikastın Sırp Krallığı vatandaşları tarafından planlandığı yönündeki ithamlarınız bizi son derece üzmüş ve yaralamıştır. Oysa Sırbistan Krallığı mensuplarının bu olayın hazırlıklarına katkıda bulundukları yolundaki ithamlarınızı şaşkınlık ve üzüntüyle karşılıyoruz. Bu noktada İmparatorluk ve Krallık hükümetinizin isteğine uygun olarak olaylara karıştığı tespit edilecek Sırp uyruklu vatandaşları, görev veya statülerine bakılmaksızın yargılanmak üzere teslim etmeye ve 26 Temmuz'da yayımlanacak Resmî Gazete'de aşağıdaki bildiriye sunmaya amadeyiz:-

"Krallık hükümetimiz, Avusturya-Macaristan'a yönelik her türlü olumsuz propagandayı telin eder. Komşularımızın vazgeçilmez toprak bütünlüğüne yönelik tüm eylemleri ve bunların bir uzantısı olabilecek kriminal girişimleri nefretle kınar. Krallık hükümetimiz, 31 Mart 1909 tarihli beyanname doğrultusunda, komşusu ile karşılıklı iyi ilişkileri sürdürmek ve dostluk taahhüdünü yerine getirmek için her türlü çabayı harcamış ve komşusunun ahalisine yönelebilecek her türlü tecavüzkâr tutumdan kaçınmıştır. Bazı Sırp subay ve görevlilerin bu tarz olumsuz propaganda eylemlerinde bulundukları yolunda İmparatorluk ve Krallık hükümetiniz tarafından yapılan ithamları teessüfle karşılar ve özürlerini iletir. Bundan böyle benzeri olayların yaşanmaması için tüm önlemleri almayı taahhüd eder."

Bu beyanname Kral Hazretlerimiz adına Veliaht Hazretleri Prens Alexander tarafından Krallık Ordusu'na emir olarak tebliğ edilecek ve ordunun ilk intişar edecek Resmî Bülten'inde yayımlanacaktır.

Krallık hükümetimiz yukarıdaki hususların yanı sıra aşağıdaki konuları kabul eder:-

Skuptchina'nın ilk oturumunda Avusturya-Macaristan Monarşi'sine karşı nefret ya da taciz içeren tüm basın organlarına ve Avusturya-Macaristan'ın toprak bütünlüğünü hedef alan tüm yayınlara karşı en sert önlemlerin getirileceği bir yasal düzenleme yapılacaktır. Yine bu bağlamda, yukarıda anılan tarzdaki neşriyatın toplatılmasına engel oluşturan Anayasa'nın 22. maddesi elden geçirilecektir.

İmparatorluk ve Krallık hükümetiniz tarafından da sunulmadığı gibi hükümetimizin elinde de Narodna Odbrana ya da benzeri örgütlerin veya üyelerinin herhangi bir cürüme alet olduklarını kanıtlayacak hiçbir bulgu yoktur. Hükümetimiz buna rağmen vaki talebiniz doğrultusunda Narodna Odbrana ve Avusturya-Macaristan aleyhinde faaliyetlerde bulunacak benzeri örgütleri kapatmayı taahhüt eder.

Krallık hükümetimiz tarafınızdan bilgi ve kanıt sunulması halinde Sırbistan eğitim sisteminde Avusturya-Macaristan karşıtı propaganda içeren tüm unsurların derhal kaldıracağını da bilvesile bildirir.

Krallık hükümetimiz ayrıca, Avusturya-Macaristan aleyhinde faaliyetlerde bulundukları hukuksal açıdan saptanmış kişileri görevlerinden almayı ve haklarında gerekli yasal işlemleri başlatmayı da taahhüt eder. Bu kimselerin kimliklerinin ileriki bir tarihte tarafınızdan bildirilmesini bekleyeceğiz.

İmparatorluk ve Krallık hükümetinize ait organların topraklarımızda bizlerle işbirliği yapmalarını kabul etmemizi talep eden maddeden tam olarak neyi kastettiğiniz Krallık hükümetimizce tam olarak anlaşılamamıştır. Yine de uluslararası yasaları, cezai uygulamaları ve iyi komşuluk ilişkilerini zedelemeyecek bu yöndeki isteklerinize açık olduğumuzun altını çizmek isteriz.

Krallık hükümetimizin, 15 Haziran suikastına katılmış olan ve sınırlarımız içinde yaşayan tüm vatandaşlarını yargı önüne çıkarmaya amade olduğunu söylememize aslında ihtiyacı bile yoktur. Ancak bu konudaki müdahil olma isteğinize Anayasamız ve Ceza Hukuku Kanunlarımız açısından izin vermemiz maalesef mümkün değildir. Yine de talep vukuunda somut araştırmalar için Avusturya-Macaristan yetkililerine bilgi verilmesi mümkündür.

Krallık hükümetimiz daha notanızı aldığı gece, komutan Voislav Tankossitch'i tevkif etmiştir. Aslen Avusturya-Macaristan Monarşi'si vatandaşı olan ve 15 Haziran tarihine kadar Demiryolları İdaresi'nde çalışan Milan Ziganovitch ise henüz bulunamamıştır.

Soruşturmalarımızın sağlığı açısından Avusturya-Macaristan hükümetinizin şu ana kadar Saraybosna dosyasında yer alan suç verileri ve kesinleşmiş suç kanıtları konusunda en kısa sürede bilgi verme nezaketini göstermesini özellikle istirham ederiz.

Sırp hükümeti sınırlarındaki silah ve mühimmat kaçakçılığına son vermek üzere mevcut önlemlerini genişletme ve takviye etmeyi kararlaştırmıştır. Suikastçıların geçişlerinde yardımcı oldukları iddia edilen ve vazifelerini yapmayan Schabatz-Loznitza gümrük ve sınır görevlileri hakkında derhal takibata başlanacağını ve adalet önüne çıkarılacaklarını söylememize gerek bile yoktur.

Krallık hükümetimiz, Sırbistan veya yabancı ülkelerde, Monarşi'nize karşı düşmanca beyanat ve röportajlar verdiklerini iddia ettiğiniz görevlilerimiz hakkında kendi araştırmalarını hemen başlatmaktan sevinç duyacaktır. Krallık hükümetimiz bu yönde kanıt bulmak için derhal harekete geçecek olsa da ima edilen görevlilerimizin bu beyanlarının ne yönde olduğu hakkında bilgi vermeniz halinde gerekli işlemler memnuniyetle yapılacaktır.

Krallık hükümetimiz yukarıdaki tüm taahhütlerini yerine getirme yolunda İmparatorluk ve Krallık hükümetinize bilgi vermeyi taahhüt eder.

İmparatorluk ve Krallık hükümetinizin bu yanıtı tatminkâr bulmaması halinde, tek taraflı bir çözüm aranmasının müşterek çıkarlarımız açısından sakıncalı olacağına inanan hükümetimizin Lahey Uluslararası Adalet Divanı'nın vereceği ya da Sırp hükümetinin 18 (31) Mart 1909'daki bildirisinin hazırlanmasına katkıda bulunan Büyük Güçlerin alacağı kararlara uymayı her zamanki barışçı tutumuna binaen kabul edeceğini beyan ederiz.

Belgrad, 12 (25) Temmuz 1914*

* Cevabi notanın dili kitabın yazarının da belirttiği gibi kargaşa içinde kaleme alındığını yansıtır niteliktedir ve aynen korunmuştur -çn.

KİM KİMDİ

1914 yılındaki Avrupalı bazı devlet adamları

- ALEKSANDR, Veliht Prens
Sırbistan hükümdarı
- ASQUİTH, Herbert
Britanya Başbakanı
- BENCKENDORFF, Kont Alexander
Rusya'nın Londra Büyükelçisi
- BERCHTOLD, Kont Leopold von
Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı
- BERTİE, Sir Francis
Britanya'nın Paris Büyükelçisi
- BETHMANN HOLLWEG, Theobald von
Alman İmparatorluğu Şansölyesi (Başbakan)
- BIENVENUE-MARTİN, Jean-Baptiste
Fransa Adalet Bakanı
- BUCHANAN, Sir George
Britanya'nın St. Petersburg Büyükelçisi
- CAMBON, Jules
Fransa'nın Berlin Büyükelçisi
- CAMBON, Paul
Fransa'nın Londra Büyükelçisi
- CHURCHİLL, Winston S.
Britanya Donanma Bakanı
- CONRAD VON HÖTZENDORF, Feldmareşal Franz
Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanı
- CROWE, Sir Eyre
Britanya Dışişleri Bakanlığı görevlisi
- FALKENHAYN, General Erich von
Almanya Savaş Bakanı
- FLOTOW, Ludwig von
Almanya'nın Roma Büyükelçisi
- FORGACH, Kont Johann
Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı görevlisi

FRANZ FERDİNAND, Arşidük

Avusturya-Macaristan veliahtı

FRANZ JOSEPH, Avusturya ve Macaristan İmparatoru

Hükümdar

GEORGE V, Britanya Kralı ve İmparatoru

Hükümdar

GIESEL VON GIESLİNGEN, Baron

Avusturya-Macaristan'ın Belgrad Büyükelçisi

GOSCHEN, SİR EDWARD

Britanya'nın Berlin Büyükelçisi

GREY, SİR EDWARD

Britanya Dışişleri Bakanı

HARTWIG, NİKOLAY DE

Rusya'nın Belgrad Büyükelçisi

HOYOS, KONT ALEXANDER

Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı Kâtibi

İZVOLSKİ, ALEXANDER

Rusya'nın Paris Büyükelçisi (eski Dışişleri Bakanı)

JAGOW, GOTTLİEB VON

Almanya Dışişleri Bakanı

LİCHNOVSKİ, Alexander

Almanya'nın Londra Büyükelçisi

LLOYD GEORGE, David

Britanya Maliye Bakanı

LYNCKER, General Moritz von

Almanya Askeri Kabine Başkanı

MACCHİO, Baron Karl von

Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı görevlisi

MATSCHEKO, Franz von

Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı görevlisi

MOLTKE, General Helmuth von

Almanya Genelkurmay Başkanı

MÜLLER, Amiral Alexander von

Almanya, Kayzer'in Bahriye yaveri

NİKOLA II, Çar

Rusya hükümdarı

NİCOLSON, Sir Arthur

Britanya Dışişleri Müsteşarı

PALÉLOGUE, Maurice

Fransa'nın St. Petersburg Büyükelçisi

- PASİC, Nikola
Sırbistan Başbakanı
- POİNCARÉ, Raimond
Fransa Cumhurbaşkanı
- POTİOREK, General Oskar
Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek askeri valisi
- POURTALES, Kont Frederich von
Almanya'nın St. Petersburg Büyükelçisi
- RUMBOLD, Sir Horace
Britanya'nın Berlin Büyükelçiliği görevlisi
- SAN GIULIANO, Marki Antonio di
İtalya Dışişleri Bakanı
- SAZONOV, Sergei
Rusya Dışişleri Bakanı
- SCHEBEKO, Nikola
Rusya'nın Viyana Büyükelçisi
- SCHOEN, Wilhelm von
Almanya'nın Paris Büyükelçisi
- STUMM, Wilhelm von
Almanya Dışişleri Bakanlığı görevlisi
- STÜRGKH, Karl
Avusturya Başbakanı
- SVERBEJEV, Sergei
Rusya'nın Berlin Büyükelçisi
- SZAPARY VON SZAPAR, Kont Friedrich
Avusturya-Macaristan'ın St. Petersburg Büyükelçisi
- SZÖGYENİ-MARİCH, Kont Ladislaus
Avusturya-Macaristan'ın Berlin Büyükelçisi
- TİRPİTZ, Amiral Alfred von
Almanya Donanma Bakanı
- TİSZA, Kont İstvan
Macaristan Başbakanı
- TSCHIRSCHHEY, Kont Heinrich von
Almanya'nın Viyana Büyükelçisi
- VİVLANİ, René
Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı
- WİLHELM II, Kayzer
Alman Hükümdarı
- ZİMMERMANN, Arthur
Almanya Dışişleri Bakanı Yardımcısı

KAYNAKÇA

- Adams, Henry, *The Education of Adams Henry: An Autobiography*, Boston: Houghton Mifflin 1918.
- Albertini, Luigi, *The Origins of the War of 1914* Oxford: Oxford University Press, 1952. İsabella M. Massey tarafından tercüme edilen 3 cilt.
- Aron, Raymond, *Memoirs: Fifty Years of Political Reflection*. New York: Holmes & Meier, 1990.
- Barlett, C.J., *The Global Conflict: The International Rivalry of the Great Powers 1880-1990*, Londra: Longman, 1994, 2. baskı.
- Beaverbrook, Lloyd. *Politicians and the War, 1914-1916*, Londra: Oldbourne, 1960.
- Beckett, Ian F.W., *The Great War 1914-1918*, Harlow (İng.) Longman, 2001.
- Berghahn, V. R., *Germany and the Approach of War in 1914*, New York, St Martin's 1993, 2.baskı.
- Bonham-Carter, Violet, *Winston Churchill as I Knew Him*, Londra: Eyre & Spottiswoode and Collins, 1965.
- Bosworth, Richard, *Italy and the Approach of the First World War*. Londra, Macmillan 1983.
- Braudel, Fernand, *Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism*. Baltimor: John Hopkins 1979, çeviren Patricia Ranum.
- Bridge, F. R., *The Habsburg Monarchy Among the Great Powers 1815-1918*, New York: Berg 1990.
- Brock, Michael ve Eleanor Brock, H. H. Asquith: Letters to Venetia Stanley, Oxford ve New York: Oxford University Press 1985.
- Bülow, Prens Bernard von, *Memoirs* 3 cilt, Boston, Little, Brown 1931.
- Cawood Ian ve David McKinnon Bell, *The First World War*. Londra: Routledge 2001.
- Churchill, Randolph S., *Winston S. Churchill: Young Statesman 1901-1914*, Boston: Houghton Mifflin 1967.
- Winston S. Churchill. *Companion*, II. Cilt, 3. Bölüm, 1911-1914. Boston: Houghton Mifflin 1969.
- Churchill, Winston S., *The World Crisis 1911-1914*. Londra: Thornton Butterworth 1923.
- The World Crisis: The Eastern Front. Londra: Thornton Butterworth 1931.
- Cimbala, Stephen J., "Steering Through Rapids: Russian Mobilization and World War I," *Journal of Slavic Military Studies* 9:376-98, 1996.
- Clark, Christopher M., *Kaiser Wilhelm II*. Harlow, Essex, İng.: Longman 2000.

- Cowley, Robert ve Geoffrey Parker. *The Reader's Companion to Military History*. Boston: Houghton Mifflin 1996.
- Craig, Gordon A., *Germany 1866-1945*. New York: Oxford University Press 1978.
- Dangerfield, George. *The Strange Dead of Liberal England*. New York: Capricorno 1961.
- Dedijer, Vladimir. "Sarajevo Fifty Years After," *Foreign Affairs* 42, n. 4 (1964 Temmuz) 1
- *The Road to Sarajevo*. New York: Simon & Schuster 1966.
- Earle, Edward Mead. *Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler*. Princeton: Princeton University Press 1943 basımı.
- Eksteins, Modris. *Rites of Spring: The Great War and the Birth of the Modern Age*. Londra: Papermac 2000.
- Ensor, R. C. K. *England 1870-1914*, Oxford: Oxford University Press 1936.
- Evans, R. J. W. ve Hartmut Pogge von Strandmann, *The Coming of the First War*, Oxford: Clarendon 1990 eds.
- Ferguson, Niall. *The Pity of War*, New York: Basic Books 1998.
- Fischer, Fritz. *Germany's Aims in the First World War*, New York Norton 1967.
- *War of Illusions: German Policies from 1911 to 1914*, Londra: Chatto & Windus 1975.
- Foley, Robert T. *Alfred von Schieffen's Military Writings*, Londra: Cass 2003.
- Fromkin, David. *In the Time of the Americans: FDR, Truman, Eisenhower, Marshall, MacArthur-The Generation That Changed America's Role in the World*, New York: Knopf 1995.
- Fussell, Paul. *The Great War and Modern Memory*, New York: Oxford University Press 1975.
- Geiss, İmanuel. *July 1914-The Outbreak of the First World War: Selected Documents*, New York: Scribner's 1967 basımı.
- Gilbert, Martin. *Winston S. Churchill: The Challenge of War*, Boston: Houghton Mifflin 1971.
- *Winston S. Churchill: The Stricken World*. Boston: Houghton Mifflin 1975.
- Glenny, Misha. *The Balkans 1804-1999: Nationalism, War and the Great Powers*. Londra: Granta 1999.
- Gooch, G. P. ve Harold Temperly, *British Documents on the Origins of the War*, Vol. II. Londra: HMSO 1926.
- Gooch, John. *Army, State and Society in Italy, 1870-1915*. New York: st. Martin's 1989.
- Görlitz, Walter. *The Kaiser and His Court*, New York: Hartcourt, Brace & World 1961 baskısı

- Great Britain. *War 1914: Punishing the Serbs*, Londra: SO 1915. Kısaltılmış baskı 1919.
- Grey, Fallodon Vikontu. *Twenty-Five Years* 2. Vol. Londra: Hodder and Stoughton 1925.
- Halévy, Elie. *The World Crisis 1914-1918: An Interpretation*, Oxford: Oxford University Press 1930.
- Hayne, M. B. *The French Foreign Office and the Origins of the First World War: 1898-1914*, Oxford: Clarendon Press 1993.
- Herrmann, David G., *The Arming of Europe and the Making of the First World War*, Princeton: Princeton University Press 1996.
- Herwig, Holger H., *The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914-1918*. Londra: Arnold 1997.
- House, Edward P., Notlar. New Hawen: Yale University Kütüphanesi
- Howard, Michael. "The Great War: Mystery or Error?" *The National Interest* 64 (2001 yazı)
- *The First World War*. Oxford: Oxford University Press 2001.
- Hunt, Barry ve Adrian Preston. *War Aims and Strategic Policy in the Great War*. Londra: Croom Helm 1977.
- Hyde, H. Montgomery. *Carson*. Londra: Heinemann 1953.
- Jannen, William Jr., *The Lions of July: Prelude to War, 1914*. Novato (Kaliforniya): Presidio 1997.
- Jarausach, Konrad H., *The Enigmatic Chancellor*. New Haven: Yale University Press 1973.
- Jenkins, Roy. *Asquith: Portrait of a Man and an Era*. New York: Dutton 1966.
- Joll, James. "Politics and the Freedom to Choose," Alan Ryan'ın *The Idea of Freedom: Essays in Honour of Isaiah Berlin* adlı kitabından. New York: Oxford University Press 1979.
- *The Origins of the First World War*. Harlow, Essex (İng.): Longman 1992, 2. baskı.
- Kautsky, Karl. *Outbreak of the World War: German Documents Collected by Karl Kautsky*, New York: Oxford University Press 1924. Çevirisi Carnegie Uluslararası Barış Vakfı tarafından yaptırılmıştır.
- Keegan, John. *The First World War*. New York: Knopf 1999.
- Keiger, J. F. V., *France and the Origins of the First World War*. Londra: Macmillan 1983.
- *Raymond Poincaré*. Cambridge (İng.) Cambridge University Press 2002 Paperback.
- Kennan, George F., *American Diplomacy: 1900-1950*. New York: Mentor 1951.
- Kennedy, Paul M. *The Rise of the Anglo-German Antagonism*. Londra: Allen & Unwin 1980.
- *The War Plans of the Great Powers*. Boston: Allen & Unwin 1985 baskısı.

- Keynes, John Maynard. *The Economic Consequences of the Peace*. New York: Harcourt, Brace and Howe 1920.
- Lafore, Laurence. *The Long Fuse: An Interpretation of the Origins of World War I*. New York: HarperCollins 1971, 2. Baskı.
- Lieven, Dominic. *Russia and the Origins of the First World War*. Londra: Macmillan 1983.
- *Empire: The Russian Empire and Its Rivals*. Londra: Murray 2000.
- Link, Arthur S. *The Papers of Woodrow Wilson*, 30. Volüm. Princeton: Princeton University Press 1979 baskısı.
- Ludwig, Emil. *July '14*. New York: Putnam 1929.
- MacKenzie, David. *Apis: The Congenial Conspirator: The Life of Colonel Dragutin T. Dimitrijevic*. New York: Columbia University Press 1989.
- *The "Black Hand" on Trial: Salonika 1917*. New York: Columbia University Press 1995.
- *The Exoneration of the "Black Hand": 1917-1953*. New York: Columbia University Press 1998.
- McLean, Roderick R. *Royalty and Diplomacy in Europe, 1890-1914*. Cambridge İng.: Cambridge University Press 2001.
- McNeill, William H. *Plagues and Peoples*. Garden City, N.Y.: Anchor/Doubleday 1976.
- Mann, Thomas. *Reflections of a Nonpolitical Man*. New York: Ungar 1983. Çeviri Walter D. Morris.
- Marder, Arthur J. *From the Dreadnought to Scapa Flow: The Royal Navy in the Fisher Era, 1904-1914*. Londra: Oxford University Press 1961.
- Marshall, S. L. A. *The American Heritage History of World War I*. New York: Simon & Schuster 1964.
- Martel, Gordon. *The Origins of the First World War*. Londra ve New York: Longman 1996 2. Baskı.
- Massie, Robert K. *Dreadnought: Britain, Germany and the Coming of the Great War*. New York: Random House 1991.
- *Nicholas and Alexandra*. Londra: Indigo 1996.
- Micklethwait, John ve Adrian Woolridge. *A Future Perfect: The Essentials of Globalization*. New York: Crown 2000.
- Miller, Steven E., M. Lynn-Jones ve Stephen Van Evera. *Military Strategy and the Origins of the First World War*. Princeton: Princeton University Press 1991.
- Mombauer, Annika. *Helmuth Von Moltke and the Origins of the First World War*. Cambridge, İng.: Cambridge University Press 2001.
- *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*. Harlow, İng.: Longman 2002.
- Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Knopf, 5. Baskı.

- Morris Edmund. *The Rise of Theodore Roosevelt*. New York: Coward, McCann & Geoghegan 1979.
- Morton, Frederic. *Thunder at Twilight: Vienna 1913/1914*. New York: Scribner's 1989. Cambridge, Mass.: 2001 cep kitabı.
- Nicolson, Colin. *The First World War: Europe 1914-1918*. Harlow, İng.: Longman 2001.
- Paret, Peter. *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age*. Princeton: Princeton University Press 1986.
- Ponting, Clive. *Thirteen days: The Road to the First World War*. Londra: Chatto & Windus 2002.
- Porch, Douglas. *The Conquest of Morocco*. New York: Fromm 1986.
- Prior, Robin ve Trevor Wilson. *The First World War*. Londra: Cassell cep 2001.
- Remak, Joachim. Sarajevo. New York: Criterion 1959.
- Riddell, Sir George. *The Riddell Diaries, 1908-1923*. Londra: Athlone 1986.
- Robbins, Keith. *The First World War*. Oxford ve New York: Oxford University Press, cep serisi 1993.
- Röhl, John C. G. *The Kaiser and His Court: Wilhelm II and the Government of Germany*. Cambridge, İng.: Cambridge University Press 1994.
- *Young Wilhelm*. Cambridge, İng.: Cambridge University Press 1998.
- *1914: Delusion or Design*. New York: St. Martin's 1973 baskısı
- Schorske, Carl E. *Fin-de-Siècle Vienna: Politics and Culture*. New York: Knopf 1980.
- Seaman, L. C. B. *From Vienna to Versailles*. Londra: Methuen 1955.
- Shaw, Stanford J. Ve Ezel Kurel Shaw. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. 2. Vol., *Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*. Cambridge, İng.: Cambridge University Press 1977.
- Smith, Arthur D. Howden. *Mr. House of Texas*. New York ve Londra: Funk & Wagnalls 1940.
- Steiner, Zara S. *The Foreign Office and Foreign Policy, 1898-1914*. Cambridge, İng.: Cambridge University Press 1969.
- *Britain and the Origins of the First World War*. Londra: Macmillan 1977.
- Stern, Fritz. *Einstein's Germany World*. Princeton: Princeton University Press 1999. Penguin cep 2001.
- Stevenson, David. *The First World War and International Politics*. Oxford: Oxford University Press 1991.
- *Armaments and the Coming War: Europe 1904-1914*. Oxford: Oxford University Press 1996.
- *The Outbreak of the First World War: 1914 in Perspective*. New York: St. Martin's 1997.

- Strachan, Hew. *The First World War*. 1. Vol., *To Arms*. Oxford: Oxford University Press 2001.
- Taylor, A. J. P. *The Habsburg Monarchy: 1809-1918*. Londra: Hamish Hamilton 1948.
- *From Napoleon to Stalin*. Londra: Hamish Hamilton 1950.
- *The Struggle for Mastery in Europe: 1848-1918*. Oxford: Oxford University Press 1954
- *Englishmen and Others*. Londra: Hamish Hamilton 1956.
- *The First World War: An Illustrated History*. Londra: Hamish Hamilton 1963.
- *Politics in Wartime and Other Essays*. Londra: Hamish Hamilton 1964.
- *English History: 1914-1945*. Oxford: Oxford University Press 1965.
- *From Sarajevo to Potsdam*. New York: Harcourt, Brace & World 1966.
- Thomson, George Malcolm. *The Twelve Days: 24 July to 4 August 1914*. New York: Putnam 1964.
- Tuchman, Barbara W. *The Guns of August*. New York: Dell 1963.
- *The Proud Tower: A Portrait of the World Before the War, 1890-1914*. New York: Macmillan 1966. Papermac cep serisi 1980.
- Turner, L. C. F. *Origins of the First World War*. New York: norton 1970.
- United Kingdom. *War 1914: Punishing the Serbs*. Londra Arşiv Dairesi 1999.
- Varé, Daniele. *Laughing Diplomat*. Londra: John Murray 1938.
- Wall, Joseph Frazier. *Andrew Carnegie*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press 1989.
- Weber, Eugen. *France: Fin de Siècle*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1986.
- Williamson, Samuel R., Jr. *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*. Londra: Macmillan 1991.
- Wilson, Keith. *Decisions for War, 1914*. Londra: UCL 1995 baskısı.
- Winter, Jay, Geoffrey Parker ve Mary R. Habeck. *The Great War and the Twentieth Century*. New Hawen: Yale University Press 2000.
- Wohl, Robert. *The Generation of 1914*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1979.
- Wolff, Theodor. *The Eve of 1914*. New York: Knopf 1936.
- Zeman, Z. A. B. *The Gentlemen Negotiators: A Diplomatic History of the First World War*. New York: Macmillan 1971.
- Zuber, Terence. *Inventing the Schieffen Plan: German War Planning, 1871-1914*. Oxford: Oxford University Press 2003.
- Zweig, Stefan. *The World of Yesterday*. New York: Viking 1943.

TEŞEKKÜRLER

Galiba 1999 yılındaydı, daha önce bir partide kısaca tanıştırıldığım Joy de Menil, 1914 Temmuz Krizi konusunda muhtelif vesilelerle yayımlanan yazılarımı başka tarihçilerin yeni çıkan yorumlarıyla kıyaslayan olumlu bir not göndermişti. Birkaç gün sonra, Knopf grubunda editörüm olan Ashbel Green ile öğle yemeğine gittiğimizde kafam bu konuya takılmıştı. Ash'e bundan sonra ne tür bir kitap yazmamı önerdiğini sordum. Avrupa tarihinin yakın bir dönemini ele alan bir yapıt olabileceği yanıtının verdi. Aklıma hemen Arşidük Franz Ferdinand'ın öldürülmesi ile Birinci Dünya Savaşının patladığı tarih arasındaki otuz yedi günlük süreç geldi. Son yıllarda bu konuda o kadar çok araştırma yapılmış ve onca eser yazılmıştı ki, bunları bir araya getirirsem Temmuz Krizi hakkında yeni bir tablonun ortaya çıkabileceğini düşündüm.

Bu eserleri okumaya başladığımda, ne çok önyargının bir kenara bırakılması gerektiğine tanık olmak beni hayli şaşırttı. John Maynard Keynes ve A. J. P. Taylor'un burada da andığım ikna edici yazıları, savaş öncesi Avrupa'sının uyşuk ve barışçıl bir dönem geçirdiğine işaret ediyordu. Oysa ben bu dünyanın hep, intihar teşebbüsü olarak nitelenebilecek bir silahlanma yarışına kapılmış, çatışan yüzünü görmüştüm. Bu durumu tanımlamak için mutlaka bir metafor (eğretileme) bulmam gerekiyordu ve sonunda aradığımı ticari havacılık dünyasında yakaladım. Aklıma, bir yanda, görünmez olduğu için adım adım yaklaştıkları yıkıcı doğal gücü sezmeleri mümkün olmayan, her şeyden habersiz uçak yolcularının, diğer yanda da böyle bir olasılığın pekâlâ farkında olmaları gereken pilot ve uçuş ekibinin oluşturdukları bir ikilem geldi. Bir süre önce bu ikilemi açıklayabilecek bir havacılık olayı okuduğumu anımsadım. Eski öğrencilerimden Elie Montazeri büyük bir özveriyle bu konudaki araştırmayı üstlenmeye aday oldu ve mükemmel bir iş başardı. Joy, Ash ve tabii ki Elie'ye bu işe başlamam için verdikleri destek nedeniyle şükranlarımı sunarım.

Diğer akademisyenler gibi, ben de kitaplarımı kaleme almak için yaz tatillerinden yararlanıyordum. Bu nedenle rahatsız edilmeden işe koyulabileceğim bir mekâna ihtiyacım olacaktı. Fransa'da Cap d'Antibes'deki evlerini tek bir yazar için bir ko-

loni haline getirerek yaz üstüne yaz beni ağırlayan Richard Herland ve Martine Callandry'a büyük şükran borçluyum. Ağustos 2003'te bana çalışabileceğim sakin bir mekân sağlamak yönünde olağanüstü bir cömertlik sergileyen Gwentyh E. Todd'a ve yalnız bu imkânı sağlamakla kalmayıp çok daha fazlasını da yapan Robert Baker'a da teşekkür etmeden geçmem mümkün değil.

Carol Shookhoff, el yazımı okumayı ve onu yayımlanacak bir metne dönüştürmeyi başardı ve şükranlarım kadar hayranlığımı da kazandı. Dr. İlya Zaslowsky'e ise benim adıma Rus arşivlerinde yaptığı araştırmalar için müteşekkirim.

Timothy Dickinson, Bryn Mawr Kolejinden Emerius Profesör Alain Silvera ve Büyük Britanya'daki Open Üniversitesinden Dr. Annika Mombauer'a bitmiş metin üzerinde yaptıkları özenli okumalar, değerli tavsiyeler ve her sayfa için yaptıkları meydan okuyan eleştiriler için teşekkür ediyorum. Bunu yazmak pek âdet olmasa da, hiçbir dostumun bu kitabımın içeriği konusunda sorumluluk taşımadıklarını da hatırlatmak isterim.

Editörlerin üstadı Ash Green ve yardımcısı Luba Ostashevsky'e sıcak ve sonsuz şükranlarımı sunarım. İşinde harikalar yaratan Carol Janeway'e de hep benim yanımda olacağı umuduyla teşekkürlerimi iletirim.

Daha iyisi gelmeyeceğine inandığım, mesleğinin piri olan ajanım Suzanne Gluck'a her zaman olduğu gibi şükran borçluyum. Keza sınırsız yeteneklerini yapıcı ve neşeli tavırlarıyla destekleyen yardımcıları Emily Nurkin ve Christine Price'a da ne kadar teşekkür etsem azdır.

İhtiyacım olan kitapları ve resimleri İngiltere'de bulmama yardımcı olan Robert ve Jeanne-Mary Sigmon'un emeklerini unutmam mümkün değil.

Pazar öğle yemeklerinde yaptığımız sohbetlerde beni teşvik eden Profesör Ralph Buultjens'e çok şey borçluyum ve kendisine bir kez daha şükranlarımı sunmak istiyorum.

Son olarak her zaman olduğu gibi, yazma çalışmalarım boyunca danışmanlığımı yapan James Chace'e teşekkür ederim. İşin aslına bakarsanız, galiba tüm kitaplarımı ona ithaf etmem gerekiyor.

DF

*Antigny-le Chateau (Cote d'Or), Fransa
27 Ağustos 2003*

DİZİN

- Adams, Henry 37
Adélaide, Marie 271
Aehrenthal, Alois Lexa von 76-
80, 82, 93, 110, 160, 177
Afganistan 288
Aitken, Sir Max 266
Albertini, Luigi 133, 280
Alexandra, Çarice 217
Almanya 7-9, 13-15, 19-21, 25,
27-32, 36, 37, 40-50, 52, 53,
59, 61-65, 68-73, 81-90, 92,
94-108, 110-112, 115-122,
134, 147, 150, 151, 157-160,
175-177, 179-186, 188, 190,
194-197, 199, 200, 202-206,
211, 212-215, 217-219, 221-
223, 225-228, 230-234, 236,
237, 239, 241, 246, 248-251,
253-255, 257-261, 263, 265-
267, 269-277, 279, 282, 286,
288, 290-314, 316, 317, 319-
321, 323, 324, 336-338
Almanya-Avusturya ittifakı 49
Apis, Dragutin Dimitrijevic 134
Ardant du Picq 42
Arnavutluk 91, 96, 108, 110
Aron, Raymond 316
Artamanof, Albay Viktor 140
Asquith, Herbert 116, 169
Asquith, Violet 257, 274
Avrupa 2, 7, 8, 10, 12-15, 17, 19-
22, 24, 25, 27-35, 37-43, 46,
50, 51, 54, 55, 57-64, 67, 70,
73, 74, 77, 80, 81, 86, 87, 90,
92, 94, 99, 102-105, 107, 108,
111-113, 115-118, 120-122,
124, 128, 129, 139, 147, 148,
152, 153, 157, 159, 160, 177,
181, 182, 184-186, 191, 192,
196, 197, 199, 201, 205, 206,
211, 212, 214, 215, 218, 219,
226, 228, 230, 231, 237, 238,
240, 244, 245, 248, 255-258,
269, 270, 280-282, 285, 287,
288, 290, 292, 294, 295, 298,
301, 302, 304-306, 311-318,
320, 322-345
Avusturya-Macaristan 13, 17,
21, 27, 28, 33, 34, 40, 42, 47,
59-61, 68, 76, 82, 84, 90, 93,
101, 104-106, 108, 111, 117,
122, 133, 138, 146, 158, 159,
168, 177, 180-182, 184, 188,
194-198, 200, 218, 219, 221,
227, 230, 233, 236, 239, 240,
242, 243, 246, 250, 253, 257,
277, 282, 285, 286, 292, 294,
300, 306, 309, 311, 312, 314,
336-338
Avusturya-Sırbistan Savaşı 298,
300, 310, 317
Bakunin, Mikael 130
Balfour, Arthur 22

- Balkan Savaşları 93, 103, 130,
136, 160, 293
Ballin, Albert 221
Bavyera 42, 195, 224
Belçika 27, 44-47, 132, 227, 228,
234, 258, 261, 265, 266, 269,
271-276, 292, 299, 303, 304
Berchtold, Kont Leopold von
137, 311
Berghahn, Volker R. 62
Bergson, Henri 42
Berlin Kongresi 74, 77
Berthelot, Philippe 213
Bethmann Hollweg, Theobald
von 81, 175, 336
Bienvenue-Martin, Jean-Baptiste
213
Bilinski, Leon von 137
Birinci Dünya Savaşı 13, 14, 16,
17, 22, 24, 44, 299, 309, 315
Birinci Marn Savaşı 323
Birleşik Devletler 324
Birleşmiş Milletler 52
Bismarck, Otto von 20, 29, 47,
62, 68
Boer Savaşı 238
Bolşeviklik 15
Bosna-Hersek 77, 78, 82, 85, 90,
102, 103, 125, 133, 338
Bosnalı Sırplar 130
Boyer, Charles 124
Britanya bkz. Büyük Britanya
Bulgaristan 59, 75, 78, 80, 92, 93,
102, 108, 111, 131
Bulitt, William 201
Bülöw, Prens Bernhard von 63
Büyük Britanya 13, 16, 27, 32,
39, 58, 70, 203, 275, 290, 301,
346
Büyük Savaş 13-18, 21, 22, 51,
280, 281, 292, 298, 309, 316,
322
Cabrinovic, Nedeljko 143
Caillaux, Bayan 151, 173
Caillaux, Joseph 88, 150, 173
Calmette, Gaston 151
Cambon, Jules 258
Capelle, Amiral Eduard von 187
Carnegie, Andrew 116, 344
Chamberlaine, Joseph 104
Charlemagne 33
Charles, Arşidük 153
Charterhouse of Parma 61
Churchill, Winston S. 339, 340
Ciganovic 135
Clark, Christopher 242
Clausewitz, Howard da 299
Cleamenceau, Georges 88
Clio Deceived 277
Conrad von Hötzendorf 49, 53,
112, 168, 319
Craig, Gordon 82
Crowe, Sir Eyre 201
Darwin, Charles 28
Doğu Komitesi 89
Doğu Sorunu 7, 58, 60, 92, 95
Drednot 39
Dünya Savaşları bkz. Büyük
Savaş
Economist, The 17
Edward, Kralı VII. 116
Encyclopaedia Britannica 13, 196
Enerji Devrimi 37
Eulenburg, Prens 80
Falkenhayn, Erich von 175, 183,
224
Faraday, Michael 37
Fas Krizi 86, 89-91, 101, 108,
181, 290, 296, 312
Faust, Goethe 49
Fellner, Fritz 297
Ferdinand, Bulgar Kralı I. 93
Fischer, Fritz 18, 72, 98, 101, 279,
281, 305
Flotow, Ludwig von 177
Foch, Ferdinand 42
Foley, Robert T. 46

- Forgach, Johann 177
 Fransa 7, 13, 20-22, 25, 27-31, 36,
 40-48, 50, 59, 64, 70, 71, 82-
 85, 87-92, 94, 95, 97-99, 102-
 106, 111, 112, 117, 118, 120,
 131, 134, 139, 149-151, 172,
 173, 179, 183-188, 191, 197,
 199, 200, 202-204, 211-213,
 215, 218-220, 222, 226-228,
 230, 232, 234, 237, 240, 241,
 245, 251, 253, 257-261, 263-
 265, 269-273, 276, 282, 288,
 290-292, 296, 299, 301, 303-
 305, 307, 309, 312, 313, 315,
 320-324, 336-338, 346, 347
 Franz Ferdinand'ın öldürülmesi
 345
 Franz Joseph 34, 53, 59, 60, 78,
 107, 122-125, 146-148, 165,
 178, 187, 198, 244, 260, 287,
 297
 Freud, Sigmund 123
 Gagarin, Prens M. A. 158
 Geiss, Imanuel 278
 George, David Lloyd (maliye
 bakanı) 84, 86, 170, 230
 George, V. 172, 207, 246, 265, 275
 Gieslingen, Baron Giesl von 190,
 209
 Gleason, John Howes 36
 Goltz, Colmar von 324
 Goschen, Edward 253
 Grey, Edward 41, 86, 98, 99, 116,
 119, 190, 201, 203, 205, 207,
 210, 222, 264, 266, 303
 Grvic, Slavko 209
Guns of August, The 315, 344
 Habsburg ailesi 33
 Haldane, R. B. 98
 Halévy, Elie 64, 304
 Harp Konseyi 101
 Harrach, Kont Franz von 141
 Hartwig, Nicolai 209
 Hayne, M. B. 219
 Heeringen, Josias von 98
 Hentsch, Richard 324
 Hertling, Kont Georg 196
 Herwig, Holger 225, 277
 Herzen, Alexander 130
 Hobson, J. A. 302
 Hollanda 27, 45, 47, 253, 258,
 279
 House, Albay Edward 166
 Hoyos, Kont Alexander 178
 Irak 14, 17
 İbsen, Henrik 130
 İkinci Dünya Savaşı 280
 İlic, Danilo 138, 143
 İngiltere bkz. Büyük Britanya
 İspanya 27, 31, 33, 131
 İsveç 270
 İsviçre 50, 101, 270
 İtalya 7, 13, 21, 27, 28, 31-33, 40,
 50, 71, 84, 85, 90-92, 96, 97,
 102, 103, 110, 111, 131, 134,
 149, 150, 186, 193, 212, 222,
 230, 249, 270, 271, 290, 320,
 338
 İzvolski, Alexander 79
 Jacquin de Margerie, Bruno 213
 Jagow, Gottlieb von 98, 121
 James, Henry 38
 Japonya 28, 46, 78, 270, 316
 Jaurès, Jean 151, 252
 Joffre Joseph 261
 Joll, James 308
 Jovanovic, Ljuba 137
 Jön Türkler 75-77
 Karadağ 59, 80, 91, 92, 96, 102,
 155
 Kara El 75, 132-136, 138-140,
 156, 208, 283, 284
 Keegan, John 45, 228, 321
 Keiger, John 25, 88
 Kennan, George 14. 15. 24

- Kennedy, John F. 283, 315
 Kennedy, Paul 36
 Keynes, John Maynard 23, 345
 Kiderlen-Wächter, Alfred von 84
 Kitchener, Lord 260
 Konstantinopolis 59, 74, 79
 Kralliyet Savunma Komitesi 44, 87
 Kropotkin, Pyotr 130
 ksenofobi 35
 Kudashev, Kont 212
 Kutsal Roma İmparatorluğu 32, 62
 Küba Füze Krizi 315
- Lafore, Laurence 18
 Ladin, Usame bin 17
 Law, Bonar 266
 Lenin, V. İ. 302
 Libya 90, 91, 102
 Lichnowsky, Prens Karl Max von 99
 Liege ve Namur kaleleri 228
 Lieven, Dominic 92
 Liman von Sanders, Otto 106
 Lloyd George, David 84, 86, 170, 230, 316
 London, *Daily Telegraph* 81
 London, *Times* 147, 155
 Louis Battenburg, Amiral Prens 268
 Ludendorff, Erich 228
 Lyncker, Moritz von 82
 Lynn-Jones, Sean M. 16
- Mountain, The Magic 16
 Makedonya 7, 74-76, 82, 91, 93, 329
 Mann, Thomas 16, 146
 Matscheko, Franz von 177
 Mayerling Faciası (film) 124
 Mazzini, Giuseppe 37
 McLean, Roderick 55
 Meksika 131, 289
 Merizzi, Albay Erich von 143
- Miller, Steven E. 16
 Milliyetçilik 13, 35, 61
 Moltke, Helmuth von (genç) 48, 72
 Moltke, Helmuth von (yaşlı) 42, 43
 Moltke Planı 46
 Mombauer, Annika 48, 225, 346
 Montenuovo, Prens Alfred 125
 Morgenthau, Hans 54
 Morton, Frederic 198
 Müller, Amiral George Alexander von 97
- Narodna Odbrana 79, 133-135, 138, 156, 283, 326, 327, 334
 NATO 288
 Naumann, Victor 178
New York Sun 113
New York Times 1, 16
 Nicolson, Arthur 229, 337
 Nietzsche, Friedrich 50
 Nikola, Rusya'nın Çarı II. 55
 Norveç 270
- Pacu 209
 Page, Walter Hines 119
 Paléologue, Maurice 219
 Pasic, Nikola 135, 167
 Pfeffer, Leo 154
 Pogge von Strandmann, Hartmut 276, 340
 Poincaré, Raymond 87, 88, 172, 192, 341
 Ponsonby, Arthur 261
 Portekiz 27, 131
 Potiorek, Oskar 137
 Princip, Gavrilo 129, 154, 160, 164, 283, 310, 330
 Protestan reformu 19
- Rasputin, Gregori 216
 Reasürans Antlaşması 68
 Redmond, John 274
 Riddell, George 238

- Riezler, Kurt 202, 277, 290
Rise of the Anglo-German Antagonism, The 36, 341
 Ritter, Gerard 45
 Roma İmparatorluğu 24, 32, 62
 Romanya 59, 93, 108, 110, 111, 180, 189
 Roosevelt, Theodore 52, 114, 116, 343
Royalty and Diplomacy in Europe 55, 342
 Röhl, John 66, 99, 279
 Rudolf, veliaht Prens 124
 Rumbold, Sir Horace 201
 Rusya 13, 15, 20, 21, 25, 27-29, 36, 39-44, 46, 47, 50, 55, 58, 59, 61, 64, 68, 69, 71, 72, 76-80, 82, 84, 85, 89, 90, 92-95, 97, 100, 101, 103-106, 108-112, 117, 118, 120, 122, 131, 135, 139, 140, 149, 158, 159, 171, 178-180, 183, 185-189, 191, 193-197, 199-205, 209, 211, 212, 214-218, 220, 222-224, 226-232, 234-237, 239-241, 245, 247, 248, 250, 251, 253-260, 262, 263, 265-270, 276, 282, 284, 288-293, 295-299, 301-303, 305-309, 311-313, 315, 317, 319, 320-324, 336-338
 Sacre du Printemps, Le 50
 Sanayi Devrimi 30
 San Giuliano, Antonio di 193
 Saraybosna 18, 109, 125, 126, 130, 131, 133, 135, 137, 140-142, 145-149, 152, 155, 156, 158, 160, 162, 177-179, 182, 184, 185, 189, 190, 191, 192, 205, 212, 280, 282, 284-287, 298, 300, 307, 310, 320, 326, 328, 330, 333, 335
 savaş planları 41
 Serge Sazonov 171
 Schebeko, Nikola 158
 Schlieffen, Alfred von 42
 Schmidt, Gustav 62
 Schoen, Hans 196
 Schratt, Katharina 124
 Sırbistan 8, 20, 49, 59, 75, 77, 78-80, 82, 92, 93, 96, 100, 102-104, 107-110, 112, 126, 127, 131-136, 138-141, 155-160, 177-186, 188-197, 199-202, 205, 207-215, 218-222, 227, 229-235, 237, 239, 240, 241, 243-245, 247, 248, 250, 251, 254, 257, 259, 276, 278, 282-289, 291-298, 300, 301, 306-315, 317, 319, 320-322, 325-336, 338
 Siegfried, André 23
 silahlanma yarışı 39, 65
 Smith, F. E. 252, 261, 266
 Soğuk Savaş 16, 315
 Sophie, Kontes 124-126
 Sosyalist Demokratik Parti (SPD) 246
 Spring, D. W. 215
 Stanley, Venetia 211, 230, 246, 251, 339
 Steiner, Zara 228, 230
 Stendhal 61
 Stengers, Jean 253
 Stern, Fritz 14, 73
 Strachan, Hew 112
 Stumm, Wilhelm von 179
 Suudi Arabistan 14
 Sykes, Mark 149
 Szögyéni-Marich, Ladislaus 179
 Taft, William Howard 114
 Tankosic, Voja 132
 Taylor, A. J. P. 23, 51, 143, 275, 284, 345
 Temmuz Krizi 182, 225, 287, 297, 313, 345
 Thomson, George Malcolm 140

İşte Böyle Dedi Zerdüşt

(Nietzsche) 50

Tirpitz, Alfred von 69, 176

Tisza, İstvan 107

Tschirschky, Kont Heinrich von
177

Tuchman, Barbara 274, 315

Türkiye 73, 76, 77, 79, 91-93, 102,
103, 111, 139, 196, 270

The Twelve Days (Thomson) 140,
344

uluslararası ilişkiler 54, 114,
228

United Havayolları 826 sayılı
seferi 11, 25

Ürdün 14

Verne, Jules 38

Villa, Panço 289

Viviani, René 192, 213 -

Waldersee, Kont Alfred von 43

Wells, H. G. 38

West, Rebecca 146

Whitman, Walt 130

Wilde, Oscar 130

Wilhelm, Alman İmparatoru II.
55

Wilhelm, Kayzer II. 56, 62, 65,
66, 106, 174, 216, 235

Williamson, Samuel 182, 193,
259

Wilson, Henry 44, 87

Wilson, Woodrow 53, 114, 166,
342

Wolff, Thomas 223

Yunanistan 59, 75, 80, 92, 93,
102, 108, 111, 131

Zeman, Z. A. B. 129, 152

Zenker, Yüzbaşı 188

Zimmermann, Arthur 179

Zuber, Terence 46

Zweig, Stefan 23, 24, 152

